SEVAN NİŞANYAN

ASLANLI YOL | otobiyografi

propaganda
YAYINLARI

Aslanlı Yol

Sevan Nişanyan

Aralık 2013 - Propaganda Yayınları Birinci Baskısı

İlk basım: Liberte Yayınları, 2013, İstanbul

ISBN No: 978-1-927893-22-7 (ePub), 9978-1-927893-23-4 (mobi)

Baskı Öncesi Çalışma: Propaganda Yayınları

Kapak: İç Mihrak Propaganda Tasarım Kolektifi

Propaganda Yayınları
www.propagandayayinlari.net
iletisim@propagandayayinlari.net

Sevan Nişanyan
nisanyan1.blogspot.com
sevan@nisanyan.com

Önsöz

Dindar ve mazbut bir kalem arkadaşım bir gün gene bana İslamî hayat tarzının faziletlerinden söz eden bir not yazmıştı. Dayanamayıp uzun bir cevap döşendim. New Jersey'de sıradan bir Amerikalı iken yollara düşüp Filistin'de bir manastıra kapanan Philip'i, Sri Lanka'da bir hapishanede bütün gün gülümseyerek oturan Budist rahibi, Amazon ormanlarında çıplak Kızılderililere hayatını adayan peder Augustín'i, Kolombiya'da sekiz kocadan olma dokuz çocuğuyla pansiyon işleten zenci kadını, beni kırk yıl hapse mahkûm ettirmeye çalışırken pişman olup dostluk kurmaya çalışan Yusuf Paşayı anlattım. Dünyada bu kadar yol, bu kadar çeşit insan serüveni varken bunlardan herhangi birini dışlayan bir hayat önerisi doğru olabilir mi diye sordum.

"Bunları niye anlattın bilmiyorum ama niyetin beni çatlatmaksa muvaffak oldun," diye cevap yazdı.

Tam o sırada Etyen Mahcupyan *Agos*'a yazmam için ısrar ediyordu. Siyasi konulara girmeyi canım istemedi, bu hikâyeleri bir yazı dizisine çevirmeye karar verdim, maksat çatlatmaya devam etmek. Görünürde gezi hikâyeleri anlattım. Oysa gezi kisvesi altında anlattığım şey insan serüvenleri idi – kendi yolunu ararken bir an karşılaşıp sonra gözden kaybettiğin bin çeşit hayat, bin çeşit varoluş ihtimali.

O karşılaşmaların – ve gözden kaybedişlerin – hüznü yazdıklarımın çoğuna sinmiştir sanırım, üslubun hafifliğine kanmayın siz. Hem iki yönlü hüzün. Bir, şahsi: bunca ihtimal varken tek hayata mahkûm olmak ne acı! İki, felsefi: tek bir hayat tarzını, hangisi olursa olsun, yücelten ahlak öğretileri ne kadar zavallı!

*

Yazılarda tutturduğum lakonik üslup genel olarak beğenildi. Yazıları kitaplaştırmamı önerenler oldu. Lakin çeşitli nedenlerle arkasını getiremedim, öylece kaldı.

Aradan uzun süre geçtikten sonra dindar ve mazbut arkadaşım tekrar devreye girdi. Emir kipini andıran bir kararlılıkla o yazıları derlememi ihtar etti. Tembel öğrenci gibi birkaç gün kıvırttıktan sonra boyun eğdim. *Agos* makalelerini kronolojik sıraya dizdim. Aynı stilde kırk tane yazı daha çıkarabildim. Araya birkaç otobiyografik not ekleyince, bir de baktım, hayat hikâyesi gibi bir şey şekillenmiş.

Hayat hikâyesi mi, yoksa *olamadığım* hayatların hikâyesi mi, ondan da emin değilim doğrusu.

*

Kitabımın bir müsebbibi Mazbute Hanım ise biri de henüz bunları okuyacak yaşta olmayan kızım Anahit'tir. Büyük çocuklarım babalarını iyisiyle kötüsüyle tanıyorlar. Anahit tanımıyor ve muhtemelen birinci elden tanıma fırsatı bulamayacak. Onunla belki uzun yıllar sonra gerçekleşecek bir buluşmanın heyecanı, kendimden bunca söz etmenin sıkıcılığını hafifleten bir unsur oldu.

İkisine de teşekkür borçluyum.

Şirince, Mayıs 2012

Aslanlı Yol

Adada vapur iskelesinden eve giden bir kilometrelik yola lise yıllarımda Aslanlı Yol adını takmıştık. Yol boyu aslanlar sıralıydı ve onlara hesap vermeden eve ulaşmak imkânsızdı. Aaa Sevan neden yüzün asık? Yüzün gülüyor Sevan, neden? Paçan yırtık kavga mı ettin? Temiz giyinmişin hayrola? Geçen gün konuştuğun o kız kimdi? Ama dün onunla konuşmadın, neden? Aferin akıllı oğlum sen büyük adam olacaksın! Bi de akıllı derler, senden beklemezdik! Filozof mu olacaksın, **oo ben de çok severim filozofluk**! Her birine ayrı hikâye anlatıp kendimi saklama sanatını Aslanlı Yolda geliştirdim. Fırsatı bulunca da 17 yaşımda, dünyanın ta öbür ucuna kadar kaçtım.

Kaçış o kaçış, halâ kaçtığımı söyleyenler var.

1958

1960, babamla

I. Ah, gençlik

I.

Ceddim, atam

İstanbul’da doğmuşum. Babam, babası ve onun babası da İstanbul’da doğmuşlar. Annemin babası olan Onnig Dedem galiba Kayseriliymiş, tam hatırlayan yok. İlk gençliğinde İstanbul’a gelmiş. Bir süre sonra memlekette evinin yağmalandığı, ailesinin yok edildiği haberini almış. Aylar veya yıllar sonra iki kızkardeşini bir yerlerde sefil halde bulmayı başarmış. **Hayat boyu o kızlar dedemi sömürdü** diye anlatılırdı.

Anneannemlerin ailesi 1878 harbinde Bulgaristan’dan İstanbul’a muhacir gelmiş. Babaannesi Bulgarmış, Ermenice pek bilmezmiş, geldikten az sonra çok genç yaşta ölmüş. Annemlerin sarışınlığı ondan gelir derler. Babaannemlerin ise İzmit Bahçecik’li olduğu söylenirdi, ama akraba taallukat arasında en “İstanbullu” olan da onlardı sanırım.

Babamın babası olan Bedros Dedem, hayatını kitapların içinde geçiren hoşsohbet, münzevi bir insanmış; ben doğmadan vefat etmiş. Tanıyanlar beni ona benzetirler. Gençliğinde Fransızcadan Ermeniceye kitaplar tercüme etmiş, Nişanyan ve bilmemneyan adlı yayınevi kurmuş, tam ayrıntısını bilmediğim bir şekilde İnkılap Yayınevinin kuruluşunda rol oynamış. 1922’den sonra kendi yayınevi kapanınca sahaflık yapmış. Beyazıt Meydanındaki dükkânı **İstanbul entelijensiyasının mühim adreslerindendi** diye anlatırlar. Hüseyin Rahmi Heybeliada’dan komşusu ve can dostuymuş; Ebüzziya kardeşler, Adıvar’lar, Ürgüplü Hayri Efendi, Köprülüzade Fuad arkadaşlarıymış. Geçenlerde bir sahafta Edebiyat Fakültesi hocalarından Cavit Baysun’un dedemin ölümü üzerine kaleme aldığı makalenin eski yazı elyazmasını buldum. Reşat Ekrem’in de Bedros Nişanyan’dan söz ettiği birkaç makalesi vardır. *Tercüman*’da çıkan bir yazıda dedemin Ermenice harfli Türkçe eşi bulunmaz koleksiyonundan söz eder, şimdi o kitaplara ne oldu diye sorar.[1] Cevabını bilmiyorum, heyhat.

Babam Vağarşag Nişanyan inşaat mühendisi ve mimardı. Açık fikirli, entelektüel, esprili bir insandı. Babasının eski usul tozlu konulara merakına bir tür tepki olmalı, sadece matematiğe ve bilime inanırdı. Sanatlardan çağdaş sanata, **ressamlardan Mondrian’a**, mimari üsluplardan Bauhaus’a

meyyaldi. Duygulara güvenmez, araya her zaman mesafe koyardı. Bende de vardır biraz o tutukluk sanırım; babamdan kalmış olmalı.

İTÜ'den Süleyman Demirel'le aynı yıl mezun olmuş. Polatlı'da üç yıl askerlik yaptıktan sonra Paris'e gitmiş. Le Corbusier'nin atölyesinde çalışmış. Savaş sonrası Fransa'nın imarına katkılarından ötürü Fransız hükümetinden teşekkürname almış, hâlâ evde durur. Dedem ölünce dükkânın tasfiyesi için İstanbul'a gelmiş. Ha bugün ha yarın derken kalıvermiş. Hayat boyu o kararın – daha doğrusu kararsızlığın – isabetinden şüphe etti. 27 Mayıs askeri darbesinden sonra Demokrat Partiye iş yapanlar faslından tutuklanıp altı ay Kasımpaşa askeri cezaevinde yatınca şüphesi arttı. 1970'lerin sonuna doğru "bu memlekette yaşanmaz" duygusu yeniden nüksetti. Annemle teyzemleri ikna etti, 1983'te topluca Kanada'ya göçtüler. Kızkardeşim o sırada Montreal'de master yapıyordu. Ben sekiz-dokuz yıldan beri Amerika'daydım. **Memlekete döneceğimize ihtimal vermediler**. Dönüşüm onlara sürpriz oldu; babamı hayli sarstı da sanırım.

Annem Sona Nişanyan sağdır. Toronto'da yaşar. Hayat boyu **deli oğlunu akıl ve izan yoluna getirmeye** çalışmıştır. Halâ da ilk günkü kararlılıkla o beyhude çabayı sürdürür.

Bedros Nişanyan, sahaf ve yayıncı, 1940 dolayı.

Önde halam Selma ve babam. Ortada babamın dedesi ve anneannesi, adlarını yazık ki hatırlamıyorum. Arkada babaannem ve kardeşleri, Nevrig, Surpig, Harutyun, babaannem Bercuhi Nişanyan, İris. Tahminen 1924.

Dedemin çırağı

1984'e dek her yıl Kınalıada'ya yazlığa giderdik. Çocukluğumdan aklımda kalan hemen her şey ada ile ilgilidir. Onnig Dedem yaşamının son yıllarını adadaki bahçe ve bostanına adamıştı. Sekiz-dokuz yaşlarımda onun has çırağı oldum. Ayağımı biraz olsun toprağa basmayı ondan öğrendim. Dolapta her zaman çekiç, çivi, pense, kerpeten, İngiliz anahtarı, gönye, mala, şakul, kazma, kürek, çapa, budama makası, göztaşı, zaçyağı, fırça, terebentin vs. bulundurmayı – **ve gerektiğinde kullanmayı** – öğreten de dedemdir.

Pazar günleri dedemlerle hep beraber yemek yemek adettendi. Sofrada on-onbeş kişiden eksik olunmazdı. Adı duyulmadık uzak akrabalar, Samatya'dan kırk yıl önceki komşular, **yalnızlığı çenesine vurmuş kokona teyzeler** gelip anneannemlerde bir hafta, on gün yatıya kalırlardı. Hayat boyu bana eşlik eden büyük aile tutkumu muhtemelen o sofralarda edindim. Çekirdek aileye oranla büyük ailenin bireysel özgürlüğe daha fazla pay bıraktığını orada idrak ettim. Kaçış imkânları daha fazladır, saatlerce ortadan kaybolsan kimse fark etmez.
"Ataerkil" görünen ailelerin aslında kadınlar saltanatı olduğu gerçeğiyle de ilk o ortamlarda tanışmış olmalıyım. Hakiki ağayı sahtesinden ayıran şey o bilgidir. Patron ben görüneyim, arasıra homur somur edeyim yeter. Son tahlilde **kadınlar tayfasına itaat etmekten** başka çare olmadığını bilirim.

Onnig Dedem ve kardeşim Rehan'la, Kınalıada 1961.

Bu çocuk arıza

Okulda parlak bir öğrenciydim. Aynı zamanda haytanın başıydım. Dersteki başarıma mı güvenerek haytalık ettim? Yoksa o başarının ağırlığına dayanamadığım için mi haytalığa sığındım? Bilmiyorum.

İlkokuldayken cuma günleri öğretmen, Ermenice imla sınavı yapardı.[2] Millet üç alır, beş alır, Sevan her hafta on kelimede on. Ermenice imla kolay değildir bu arada, her kelimeyi ayrı ezberlemek gerekir, hafıza şart. Önce bu çocuk kopya çekiyor herhalde deyip ayrı sıraya oturttular. On serisi devam edince ilgi arttı. Bütün okul nefesini tuttu, Sevan ne zaman tökezleyecek diye beklemeye başladı. On hafta, onbeş hafta… Nihayet yirminci hafta filan olmalı, bekledikleri oldu, iki soruda takılıp sekiz aldım. **Evreni sevinç kapladı**: Tanrı değilmiş, bizden biriymiş, hahayt! Sonradan herkes o sekizi hatırladı. Ta Kınalıada'ya kadar duyuldu, aylar boyu Aslanlı Yolda yolumu kesip sekizi sordular. Hayrola Sevan, formdan mı düştün? Hani nerede senin kusursuzluğun?

1968'de *Milliyet* gazetesinin açtığı İlkokullararası Bilgi ve Kültür Yarışmasının ilk turunda Türkiye birincisi oldum. Mühim bir olaydı, o devirde henüz ÖSS, SBS gibi ulusal sınavlar yok, *Milliyet*'inki ülke çapındaki en büyük organizasyon; her ilkokuldan en başarılı tek aday katılıyor. Gazeteye manşet yaptılar.[3] Cemaatin başı bulutlara erdi. Türkçeci omzuma sarılıp ağladı. Herkesten aferin işitmekten **aferin maymunu oldum**. Ben ne yaptım? Üst sınıftan sevmediğimiz bir oğlana karşı ne zamandır tasarladığımız bir terör eylemi vardı, iki suç ortağımla beraber onu yürürlüğe soktum. Hayat boyu unutulmayacak bir iş oldu. Çocuğun annesi hüngür hüngür ağlayarak okula geldi, büyük kepazelik çıkardı. Yarışmadaki başarım olmasa herhalde okuldan kovulurdum; ama gözleri yemedi, azarlamakla yetindiler. Mezuniyet töreninde müdür yarım saat atıp tuttu, dahi olman bizim için kıymetli değil, önemli olan vatana millete saygı, büyüklerine itaat, kanun nizam intizam, falan filan.

Adamı öyle konuşturmak bana daha büyük zafer gibi gelmişti. **Otoritenin çaresizliğini seyretmek** ayrı bir zevk.

Yarışmanın ödülü olarak ortaokulu Işık Lisesinde burslu okudum. Orada "çağdaş" kıyafetli Türk faşizmiyle yakından tanışma fırsatı buldum. Bayraktan, marştan, vatanmillet edebiyatından, kan dökme antlarından, Türk varlığına armağan edilen varlıklardan, bütün bunların ardında yatan kitlesel isteriden, **yalnız ve zayıf olanı ezme şehvetinden**, hepsinin simgesi ve şahikası olan Yüce Manitu figüründen nefret etmeyi öğrendim. Ortaokuldayken kusardım. Bugün dahi belli bir dozdan fazlası, fiziksel bir his olarak, o eski mide bulantısını geri getirir.

1971'de Fen Liseleri giriş sınavında Türkiye birincisi oldum. Çok güzel bir burs teklif ettikleri halde, **o zihniyette bir okulu** üç sene daha taşıyamayacağım için reddettim. Robert Koleje girdim. Orada da az serserilik etmedim. Ama alt alta koyup topladığımda, hayatım boyunca içinde bulunup da sevdiğim ilk – ve muhtemelen son – "kurum" orası oldu sanırım.

Şişli 1967.

Ana sınıfında Oryort Gırcigyan'la, Pangaltı Lisesi 1963.

Robert yılları

Liseye girdiğim yıl Robert Kolejle Amerikan Kız Lisesi birleşmiş, erkekler kısmı Bebek'ten Arnavutköy'e taşınmıştı. Sınıfımızdaki kızlar, iki yılı hazırlık olmak üzere beş yıldan beri kampüsün yerlisi idiler. **Pembe flamingo sürüleri gibi** toplu gezer, mühim ve aşkî konularda mutlaka İngilizce konuşur, Amerikalı hocalarla senli benli şakalaşırlardı. Erkeklerin çoğu Bebek'te bir yıl lise hazırlıktan gelmişti. Ben ise evde bir-iki ay İngilizce çalışıp hazırlık sınıfı sınavını geçmiş, direktman lise bire girmiştim. Yani ortama yabancılığım bir yana, bütün kızlardan iki yaş küçüktüm. Travmayı düşünebiliyor musunuz? Kızlardan korkmayı o günlerde öğrendim. Sonradan ne kadar gayret etsem edeyim o ürkekliği üstümden tam atamadım sanırım. "Hişt ufaklık, sen anlamazsın," deyip gülecekler diye halâ ödüm kopar.

Kızlara kendimi beğendirmenin yolunun entellikten geçtiğine karar verdim. Lise 1'deyken Jean-Paul Sartre ve şürekâsının Türkiye şubesi gibi çalışmaya başladım. Üstadın hemen hemen her eserini – tek kelime anlamadan okuduğum o 1930'lardaki post-Husserliyen felsefi makaleleri dahil – hatmettim. Bir süre **küçük Roquentin gibi dolaştım**. Kişilik denilen şeyin başkalarının gözünde varolan bir maske olduğu, ardında ise koca bir boşluk – daha doğrusu, bir dizi kaçış – bulunduğu fikrini sevdim. İkiye geçtiğim yaz *L'être et le néant*'ı Fransızcadan Türkçeye çevirmek gibi sapık bir işe giriştim. Haftalarca sabahlara kadar çalıştım. Yapamadım tabii, ama yazı Türkçesinin yapısal ve tarihsel sorunlarıyla ilk kez ciddi şekilde yüz yüze gelişim bu vesileyledir.

Lise 2'de ilk yılın tutukluğunu üstümden attım, okul birincisi oldum. Son sene daha iddialı bir işe giriştim. Birinci olmak marifet değil, sonuçta her yıl birisi birinci olur; marifet birinci olabilecekken sonuncu olmaktır dedim: **gerçek irade ve gerçek özgürlük** odur. Tom Davis'in Dünya Edebiyatı sınıfı ile Mike Hamilton'ın manyak derecede zor fizik dersi haricinde bütün dersleri serdim.

O yıl vaktimin büyük kısmı Osman Kavala ve avenesiyle beraber Akıntıburnu'nda Ali'nin kahvesinde briç oynayarak geçti. (Arnavutköy

Camiinin altındaki dehliz gibi mağazalardan biriydi; şimdiki Bahar Pastanesidir.) Bir ara eve kapanıp Latince öğrendim. Davis için **yeryüzünde kötülüğün felsefi nedenleri ve şeytanın anlamı** üzerine 40 sayfalık bir risale yazdım, "*he hath shewn*"li filan King James İngilizcesine özenerek. Sonra Ortaçağ skolastiğine merak sardım. Thomas'ın 4500 sayfalık *Summa*'sının büyük bir kısmını okudum; spekülatif zekânın şahikasıyla tanışmış oldum. Onun heyecanıyla James Joyce'un estetik anlayışı hakkında, skolastiklerin soru-cevap-itiraz-itiraza cevap formatında, 110 sayfalık bir tez döktürdüm, kenar boşluksuz ve satır aralıksız daktiloyla. Davis'e dönem ödevi olarak verdim. "Okumadım tabii kerata" dedi, ama A+ verdi. Okul sonuncusu olma hayalimi bozdu.
O zamanlar lise bitirme sınavları vardı. Türkçe kompozisyon sınavında "başarıya ulaşmak için inanç şarttır" gibi moron bir konu yazmamızı istediler. İnançla aklın asla bağdaşamayacağını, aklın bittiği yerde inancın başladığını savunan bir yazı yazdım, 3. yüzyıl ilahiyatçılarından Tertullianus'tan Latince alıntılarla besleyerek. Böyle aptal sorular soranların, tabii, bu konuları anlamasına imkân olmadığını da özenle vurguladım. **Sıfır verdiler**. Tarih, Türkçe ve sosyolojiden de çaktım. Yıllarca lise diplomamı alamadım. Çok sonraları babamın ısrarıyla dışarıdan sınava girip mezun olabildim.

Arada tabii Yale'e kabul edilmiştim. Gittiğimde diploma filan sormadılar. Aylar sonra bir gün öğrenci işleri müdürü bir kenara çekti. Diplomasız olduğumu bildiklerini, ama göz yummaya karar verdiklerini anlattı, **bu kıyağımızı unutma** gibilerinden.

Robert Kolej 1974. Solda Eleni İstavridis, şimdi Hong Kong'da tekstil sektöründe. Sağda Süleyman Gökoğlu, NASA'da.

Lisenin bittiği yaz Osman Kavala ile.

Bir dil bir insan

(Agos 14.11.2008)

Resmi törenlerden oldum olası nefret ederim. Lise sondayız, 10 Kasım törenine katılmayanı asarız keseriz diye ilan ettiler. Ümit Yalçın'la beraber hemen arazi olduk, müzik kütüphanesinin kuytu kısmına sığındık. Bir yandan Stravinski'nin Oedipus Rex'ini[4] dinliyoruz, bir yandan muhabbet ediyoruz. Konu Latinceye geldi. Bu dili öğrenmek lazım dedik, cehalet kötü şey. Aradık, baktık, tozlu raflarda nefis bir kitap: Liseler İçin Dört Yıllık Latince! **Bindokuzyüzkırk küsurdan beri kimse ellememiş**. Hazine.

Ondan sonraki bir ay boyunca kapandım. Okulu mokulu boş verdim. Bir kere müthiş rasyonel bir dil, grameri harikulade. **Az kelimeyle çok şey anlatma gücü var**. Sonra sistemi bir kez kavrayınca, İngilizceden tonla kelime çıkartabiliyorsun. Neyse, yanlış hatırlamıyorsam 17 Ocak mı ne, Amerikan üniversiteleri için giriş sınavları vardı. Seçmeli üç konudan birini Latince olarak aldım. Beni bile hayrete düşüren bir puanla çıktım.

Üniversitedeyken fırsat buldukça devam ettim. Dünyanın en fırlama hocası Victor Bers'ten Latin Lirik Şiiri aldım, Catullus'un belden aşağı onbir hecelilerini eğlenerek okuduk.

adeste hendecasyllabi quot estis
omnes undique quotquot estis omnes.
iocum me putat esse moecha turpis.

Bir dönem Post-klasik Latince aldım. Lisansüstündeyken bir ara Christoph Besold adlı 17. yüzyılda yaşamış bir Almanın siyaset kuramı üstüne bin küsur sayfalık Latince kitabıyla uğraştım.[5] Koca Amerika'da kitabın 1626 basımı tek nüshası varmış, Kongre Kütüphanesinden kayınpederin sevgilisi Elaine'in torpiliyle rica minnet çıkartıldı, dört beş ay o kitapla yatıp kalktım.

Bunları anlatmaktan maksadım, demek ki **onkasım törenlerinin de insana bir faydası olabiliyormuş**, dolaylı da olsa.

*

Latince bilince, hele Fransızcan da varsa, İtalyancası, İspanyolcası, Portekizcesi vs. çocuk oyuncağı. **İki haftada hakkından geliyorsun.** Tabii konuşmak başka, o zor. Ama bir makaleyi okuyup iyi kötü ne dediğini anlayabilirsin.

1980'de CB ile Meksika'ya gittik, **o kasaba senin bu taşra benim** dolaşıyoruz. İspanyolcam var tabii, ama konuşmaya cesaretim yok. CB dili biliyor, lazım oldukça ben onun arkasına sığınıyorum.

Colima adlı şehirde Allahlık bir handa gece çişe kalktım. Avluda sekiz-on adam oturmuş, içiyorlar. Beni görünce "Gel Gringo sen de otur," dediler. İspanyolca bilmem, kem, küm, para etmedi. Üstümde atlet fanila, zorla oturttular, **tekilayı da dayadılar**. "Söyle bakalım hükümet partisinin kurduğu pazarcılar sendikasına girelim mi girmeyelim mi?" Ortam keyifli, tekila güçlü, kolaysa kaç!

Sabah gün ışırken bülbül gibi İspanyolca konuşuyordum. Körkütük sarhoş Meksikalı pazarcılarla siyaset üstüne ahkâm kesecek kadar, en azından.

Aguascalientes ile Guadalajara arası, Meksika, 1979.

Aristoteles'ten Marx'a

Usul ve teamül gereği bir sürü Amerikan üniversitesine başvuruldu. Harvard, Yale, Princeton, Stanford ve daha birkaç tanesinden burs geldi. Büyük ve ümitsiz aşkım Ayşe, Yale'e gidecekti. Doğal olarak ben de Yale'i seçtim. Boşunaymış. Ben zannediyorum ki İstanbul'dan uzaklaşınca aile baskısı bitecek, **özgürlüğe kanat filan açacağız**. Ama ne gezer? Meğer polis dışarıda değil içerideymiş. Gidişimizin üçüncü haftasında kavga çıkardım, ayrıldık. İki sene hiç görüşmedik. Sonra bir ara barıştık, hâlâ körkütük aşık olduğum anlaşıldı, bir sürü komplikasyon oldu, gene uzaklaştık.

Yıllar sonra lisenin 25'inci mezuniyet yemeği münasebetiyle bir kez daha karşılaştık. Salon dolusu kart kokona arasında hâlâ en zarif, en akıllı, en güzel gülümseyen oydu. Yemeğin sonunu beklemeden kaçtım, **ne olur ne olmaz**.

İlk bir-iki sene üniversiteyi ciddiye aldım. Önceki okul deneyimlerimin aksine isyan edecek, meydan okuyacak bir şey yoktu. Sistem makul, dersler ilginç, hocalar olağanüstü ölçüde kalifiye, zeki ve öğrencilere karşı mütevazı. Belki o yüzden, lisede ulaştığım entelektüel yoğunluğu üniversitedeyken pek o kadar yakalayamadım galiba. Zaten üçüncü yıldan sonra ilgimi kaybettim, solculuk ve devrimcilik işlerine daldım.

İlk yıl müthiş zorlayıcı bir özel programa girdim. Felsefe, siyasi düşünce tarihi, eski Yunan-Roma uygarlığı ve sanat tarihi alanlarında, ikincil literatüre hiç bakmadan, sadece klasik metinleri okuduk, onar kişilik gruplarda derinlemesine tartıştık. Haftada bir, dünyanın sayılı uzmanlarından, okuduğumuz konuyla ilgili bir toplu konferans dinledik. Her hafta en az bir tane, bazen üç tane, onar-yirmişer sayfalık paper yazdırdılar. Yazı yetiştirmek için üst üste iki gece sabahladığımız oldu – bilen bilir, ölmek daha kolay olsa gerek. **Sabah beş ile sekiz arasında 200 sayfa Aristoteles** okuduktan sonra derse girdiğimiz de vakidir.

Unutulmaz hocam Victor Bers idi: Letonya Yahudilerinden, cin gibi zeki, Cem Yılmaz tadında komik bir genç adam. 37 tane Yunan trajedisini bir

ayda okuttu; Thukydides’in *Peloponnes Savaşları* üzerinde de bir aya yakın durdu diye hatırlıyorum. *Otiose* (“boş laf”) yazan kırmızı bir mührü vardı. Dolgu ve laf kalabalığı gördüğü her cümleye basar, kâğıtlarımızı gelincik tarlasına çevirirdi. Dayanamadım, antetli kâğıt bastırdım. Demokles’in kılıcı altında boynunu bükmüş, bir elinde terazi bir elinde makas taşıyan bir figür ile Latince *Non otior* (“boş konuşmam”) yazan süslü bir flamayı tepeye koydum. Gülmekten kırıldı. Kısa ve öz yazmayı sanırım ilk önce Bers’ten öğrendim. Hâlâ her yazdığım cümleden sonra, içgüdüleşmiş bir refleksle **hangi kelimeleri kessem anlamda eksilme olmaz** diye kontrol ederim.

İkinci sene bir başka parlak genç adamdan İslam Uygarlığı Tarihi aldım. O şevkle Arapça öğrenmeye giriştim. İki yıl büyük ciddiyetle Arapça çalıştım. Türkçeyi yeni baştan keşfettiğim duygusuna kapıldım. Pupa yelken Batı’ya doğru yol alan gemide **geriye attığım ilk bakış** bu muydu, tam emin değilim. Ama Amerika’daki ilk iki yıldan sonra ilgimin yavaş yavaş doğuya – Türkiye’ye – kaydığı gerçektir.

Almancaya lisedeyken başlamıştım. Orada devam ettim, Kant ile Hegel’i aslından okuyabilecek düzeye geldim. (Ama bugün bile rahat konuşamam, bakkala git iki şişe gazoz ısmarla desen dilim dolaşır.) Eski Yunancayı bir sömestr aldım, her derste uyuyakaldığımdan ilerletemedim. Fransızca edebiyatı da ihmal etmedim. Bir sömestr Flaubert aldım; **gelmiş geçmiş kitapların en acımasızı** olan *L’education sentimentale* üzerine okkalı bir paper yazdım, hem de Fransızca. Sonra Benjamin Constant hayranlığı dönemi geldi. Düşünce tarihinde sanırım kişi olarak kendime en yakın hissettiğim adamdır. *Adolphe* da – peki, Mario Vargas’ın bir iki kitabını saymayalım – okuduğum en iyi roman. İnsanın ruhunda elli sene iyileşmeyecek yaralar açan cinsten.

Üçüncü senemin büyük bölümü, bizim kolejli Şeyla Benhabib gözetiminde iki kişilik bir seminerde Hegel’in *Fenomenoloji*’sini okumakla geçti. *Mantık İlmi*’ne de girdik ama pek ilerleyemedik.

New York’a gittiğim bir gün oradaki solcu Türk öğrenci çevresiyle tanıştım. New Haven’da epey bunaldığım bir dönemdi, belki o yüzden iyi geldi. Derhal kaynaştık. Ondan sonra hayatımın ekseni New York’a kaydı.< New

Haven-New York arası 70 mildir. Amtrak treniyle birbuçuk saat sürer.>> Haftanın üç günü Ahmet Tonak'ların East 13 Sokaktaki evinde kalmaya başladım. Türkiyeli Demokratik Öğrenciler Derneğini, sonra Federasyonunu – yoksa Konfederasyon muydu – kurduk, besledik, büyüttük, analiz ettik, böldük, fraksiyonlara ayırdık. Dergi çıkardık. **Manhattan kırsalından** Türkiye'deki devrimi ateşlemeye giriştik. Kongreler yaptık. Maocuları tasfiye ettik. Sonra TKP'cileri de tasfiye ettik – ya da onlar bizi tasfiye etti, unutmuşum. Üniversite kaldı öksüz. Bir yıl gecikmeyle zor bela diplomayı alabildim.

O dönemde eskisinden daha sık İstanbul'a gidip gelmeye başladım. *Birikim* dergisi grubuna katıldım. Dergide zehir zemberek yazılarım çıktı.[6] **Devrim yapma tekniği** üzerine seyyar konferanslarım meraklı topladı. Marx'ın en kasvetli eseri olan *Grundrisse*'yi Türkçeye çevirip 100 sayfalık bir de önsöz yazdım, 23'ümdeyken yayımlandı. [7]
Türkiye'de adımın duyulmaya başlaması ilk o günlerdedir.

Trumbull College avlusu, New Haven, 1978 veya 79.

Paris'ten İstanbul'a devrialem

1975'ten 1980'e dek her yaz İstanbul'a geldim. Her seferinde farklı bir yolu denedim. 1975'te Paris'ten otostop, 76'da Atina, 77'de biletsiz ve beş parasız olarak Lüksemburg'dan tren, bir keresinde en ucuzu budur hesabıyla İzlanda.

Paris'te onbeş gün kadar İris Teyzemde kaldım, aslında babamın teyzesi, bir zamanların ünlü opera sanatçısı, kalan sevgisini ikiz kanişlerine adamış, geçkin bir diva. Eşi Edouard Papazian müzik eleştirmeniydi. Gençliğinde Kafkasya cephelerinde bulunmuş, Stalin'le tanışmış. Tarih konusunda deryaydı, sohbeti de müthiş. Mustafa Kemal'in İngilizlerle irtibatı neymiş, **Ruslar Cemal Paşaya ne demiş**, neler neler. Bir yandan da gusto dersleri: şu yemekle hangi şarap içilir, Bourgogne şarabının iyi yılları hangileridir, Loire'ın güney yamaçlarındaki bağlar neden tercih edilmelidir, kırk yıllık Armagnac'ı yirmi yıllıktan nasıl ayırırsın.

Dönüş biletimi yakıp biraz daha kaldım. Sonra Tante İris'in ayılıp bayılmalarına kulak asmadan, İstanbul'a otostopla devam edeceğimi bildirdim. Başka bilet alacak param yok, hem o devirde uçaklarda zırt pırt yer bulmak şimdiki gibi kolay değil.

Fontainebleau'da beni arabasına ilk alan, kaba saba bir genç adamdı. Necisin diye sordu. Yale'de felsefe okuyorum dedim. Ben de taş ocağında ameleyim dedi, sizin gibilerden hiç hoşlanmam. Kızdım, **ama senin araban var benim yok** diye çıkıştım.

Auxonne'da Edouard Eniştenin tavsiye ettiği Michelin yıldızlı bir lokantaya gittim. Üstüm başım pejmürdeydi, Fransızcam da kusursuz değil. Kötü kötü baktılar, ama doğru şarabı ısmarlayınca yumuşadılar. Sonra dere kenarındaki bir parkta uyku tulumumu serdim, yattım.

İsviçre'nin Sion kentinde üniversitenin boş bir yatakhanesinde kaldım. Benden başka güzel bir kız vardı, ta öbür uçtaki yatakta. Sabaha kadar kıvranıp durdum, bu kızla bir sohbet başlatsam şimdi acaba ama nasıl

başlatsam diye. Cesaret edemedim. **Entelektüel silahlarımı** kuşanamayacağım bir ortamda ben neyim ki? Hiç!

İtalya'da Komünist Partili bir öğretmen aldı arabaya. Uzun uzun parti mücadelelerini anlattı. Maggiore Gölü kıyısındaki harikulade malikânelerin yanından geçtik. "Bunlar ne olacak peki?" diye sordum. Burjuvazi çürümüş bir sınıfmış, işçiler başa geldiğinde o konakları halkın yararına daha iyi değerlendirecekmiş. Sempatik bir adamdı. **Kendi de güldü söylediğine**.

Bologna'dan sonra geveze bir adamın minibüsüne bindim. Blucin mağazası varmış. 18 yaşında olduğumu duyunca ağzının suları aktı, "Gel, seninle sevişelim," diye tutturdu. Bir çift pantolon hediye edermiş. **İki çift?** Ben reddedince ısrar etmedi, hatta görülecek yerleri göreyim diye otoyoldan çıkıp yavaş yola girdi. Beni otostopa uygun bir kavşakta bırakmak için kendi yolundan kilometrelerce saptı. Ayrılırken bir öpücük istedi. Korktum herhalde, bencildim de; vermedim.

Brindisi'de tam feribota binecekken "hop" dediler, "vizen nerede?" Öyle bir şey hiç aklıma gelmemiş. O devirde henüz Avrupa'da Türklerden vize isteyen Yunanistan'dan başka ülke yok. Konsolosluğa gittim, bugün git yarın gel diye tam üç gün oyaladılar. Param bitmeye yüz tuttu. Ucuz bir işçi lokantası buldum, menüdeki en ucuz kalem olduğundan üç gün spagetti alla carbonara ile beslendim. Nasıl enfes bir yemekti, anlatamam. İlk tanışmam oradaydı. Ara sıra halâ yaparım: makarna, bol krema, doğranmış jambon, çiğ yumurta, bir gıdım zeytinyağı, karabiber.

Ayyaş Kızılderililer arasında

O yaz geçti; Amerika'ya dönme vakti yaklaştı. Dayımın dondurmacı dükkânında biraz çalışıp cep harçlığı kazanmak için Toronto'ya gittim. Hafta geçmeden dayıyla kavga ettik, çektim kapıyı çıktım. Okulun açılmasına daha zaman var, kalacak yerim yok, ne yapayım? Ya Allah deyip yola çıktım, parmağı uzattım, kendimi Ontario eyaletinin kuzeyinde, **dünyanın son ucunda**, **Moose Factory denilen yerde** buldum.

Cree Kızılderililerinin yazlık kasabasıymış. Kışın üçer beşer ailelik gruplar halinde tundrada kürk avcılığı yapar, yazın buraya gelip kazandıkları

parayla içerlermiş. Dört-beş tane bar vardı, sabahtan akşama dek zil zurna sarhoş Kızılderili dolu, başka da bir şey yok. Bir kıza rastladım. Kızılderiliydi ama buralı değil, Ojibway'lerden imiş, Thunder Bay'den yeni gelmiş, çalışacak iş arıyormuş. Motelde kalıyormuş, ama oda pahalıymış. Bende de para kıt. Paylaşalım dedim. Anlaştık. "Ben kanapede yatayım," diye yarım ağızla teklif etti, ama yatak varken ne gereği var?

Bir hafta kadar orada kaldım. Ay annem, ay memem, ay duygularım diye eziyet çekmeden doya doya ilk seviştiğim kişi odur. **Sonunda oda ücretini ödemek de bana düştü tabii**.

Köyün eskiden kalma güzel bir ahşap kilisesi vardı. Moose Nehri bir sene buzlar çözüldüğünde köyü alıp götürmüş. Kilise de sele kapılıp birkaç kilometre öteye sürüklenmiş. Halatlarla çekip geri getirmişler. Bir daha olmasın diye de tabanına bir sürü delik açmışlar, sular içeri dolsun, **binayı yüzdürmesin** hesabı.

Kafkacı asteğmen, polis müdürü, Ermeni nalbur

(Agos 14.03.2008)

19 yaşımın yazı. Yunanistan ortalarında para suyunu çekti. Trene kaçak bindim, biletçi geldikçe tuvalete girip saklanıyorum. Beş-altı saat öyle gittik, sonunda Serez'le İskeçe arasında bir yerde adam **cart diye anahtarı sokup** kapıyı açıverdi. Kıbrıs harekâtı yeni olmuş, pasaport da TC: epeyce küfür kâfirden sonra ilk istasyonda trenden atıverdiler, gecenin yarısı.

Jandarmaya gidildi, subay uyandırıldı, gene bir araba laf: **"pezevengis" ve "sopa" anlaşılıyor**. Pis bir bankoya oturttu, kendi de çenesi kopacakmış gibi esneyerek pasiyans açmaya başladı. Napolyon diye bir pasiyans vardır, ciddi zor. "Bilir misin?" dedim. Homurdandı, ama öğretmeme ses çıkarmadı. Yedeksubaymış. Gerçek hayatta Alman edebiyatındaymış, Kafka okumuş. Rilke adı da geçti, ama İngilizcesi öyle kötüydü ki ne demek istedi anlamadım. Bugünkü aklım olsa bir-iki mısra söyleyebilirdim: *"Erstaunte euch nicht auf attischen Stelen die Vorsicht menschlicher Geste? War nicht Liebe und Abschied so leicht auf die Schultern gelegt, als wär es aus anderm Stoffe gemacht als bei uns?"*[8] Falan filan.

Sabah İskeçe'ye sevkedildim. Demiryolu suçları polisin yetkisindeymiş. Orada ifade verdik. "Param yok, açım," dedim. Müdür beye çıkardılar. İskeçe'nin o zamanlar %80'i Türk; müdür de haliyle mükemmele yakın Türkçe biliyor. Pasaportu evirdi, çevirdi. "Ermeni misin?" dedi. Kafa salladım. "Bak yalan konuşma!" diye üsteledi. "**Donumu mu indireyim?**" dedim. Güldü. "Seni buradaki Ermenilere götüreyim, onların parası vardır," dedi.

Müdürle omuz omuza, sohbet ederek, İskeçe çarşısına çıktık. Şimdi ne olmuştur bilmem, o yıllarda tam bir Anadolu kasabası: külüstür dükkânlar, esnaf lokantası, cami. Garo Moralyan, nalburmuş. Dükkânın içi tıklım tıkış, zahire çuvalları, zirai ilaçlar, urganlar, nalbant çivileri. Beni kaybolmuş oğul gibi karşıladı. Besili danayı kestirmedi gerçi,[9] ama güzel bir kahvaltı sofrası kurdurdu: peynir, bal, yandaki fırından anasonlu kurabiye. İskeçe'de topu topu on aileymişler. **Kızlarını evlendirecek kimse yokmuş**. Çıkarıp yirmi

dolar verdi. Bir de Gümülcine'deki yebiskobosa vermek üzere bir not yazdı. Uğurladı.

Biraz otobüs, biraz otostop, aynı gün İstanbul'a varmayı becerdim. Garo amcaya parayı iade ettim, iki-üç kez kartpostal da yazdım. Sonra üşendim, öyle kaldı.

Soli’yle uçak kaçırmaca

Üst üste iki uçak düşünce DC-10’ların uçuşunu yasakladılar. Aksi gibi tam o günlerde İstanbul’a uçacağım. JFK Havaalanına gittik ki ortalık mahşer günü, çadır kuran mı istersin, Bangladeş mültecileri gibi yerlerde sere serpe uyuyan mı. Bekleme listesi var, **istersen binsekizyüzüncü sıraya yazalım seni** dediler. Boş iş, ama yaz bari deyip adımı verdim. A! Nişanyan mısın sen? A! Soli Özel, ne işin var burada? Meğer bilet aldığım şirket batmış, mağdurlar sivil inisiyatif oluşturmuş, başına da Soli geçmiş, bizim liseden.

Ben dertliyim, CB ile vedalaşıyoruz, bir daha ne zaman görüşürüz belli değil. Soli’de desen, akıllara ziyan bir dinamizm. Burada kalamayız. Çare bulmalıyız. Avrupa kıtasındaki hiçbir noktaya uçaklarda yer yok. İzlanda’ya bilet bulduk, ama oradan devam etmenin yolu görünmüyor. Moskova üzerinden gitsek? Montreal’e gidip oradan şansımızı denesek? Asya yoluyla devrialem yapsak? Birkaç uçakta first class yer vardı. Bütçemizi kat be kat aşar gerçi, ama karşılıksız çek yazsak olur, **takma isimle hesap açalım, bankayı arayıp ikna edelim**. Bir yandan da, nefes sektirmeden, Murat Belge’nin şu analizine ne diyorsun? Türk burjuvazisinin sence devlete karşı nisbi özerkliği var mıdır? Cumhuriyet elitlerinin sosyolojik kökenine dair beraber kitap yazalım mı?

Üçlü çete kurduk, dört-beş gün New York’ta sefilleri oynadık. Bir de yanlış yere park etmekten benim arabayı çekmezler mi? Ceremesi 250 dolar, hayatta ödeyebileceğimiz para değil. **Günah bizden gitti dedik**, bir matbaa bulup New York trafik polisinin ceza makbuzunu bastırdık, o makbuzla gittik aracı kurtardık. New York polisinin “pound” dedikleri oto çekme garajının çatılarına otomatik tüfekli adamlar koymuşlar, orası Türkiye gibi değil, her türlü beyinsiz şiddete hazırlar. Ama kafayı çalıştıracağımız ihtimalini hesaplamamışlar.

Sonunda bir şekilde Brüksel’e uçak bulduk. Yolda konuşacağımız konular bitmediğinden, hadi dedik Manchester’a devam edelim. Tren biletini aldıktan sonra cepte kalan son kuruşlarla Grand-Place’daki lokantalarda birer porsiyon kızarmış patates yedik. O devirde daha kredi kartı diye bir şey görmemişiz, **Türkiye’den para göndertmek de silahla banka**

soymaktan daha zor iş. Allahtan eski pantolonun cebinden bir on pence çıktı. Manchester’a vardığımızda istasyondaki umumi telefondan onunla Osman Kavala’yı aradık, gelip bizi aldı.

Ömer Laçiner

Birikim dergâhının ikiz şeyhleri Murat Belge ile Ömer Laçiner idi. Bundan daha farklı iki insan düşünülemez. Biri aristokrat, Robert'li, edebiyat doçenti. Joyce ve Faulkner çevirmiş, TİP'te siyasete atılmış. **Alaycı bir nezaket maskesinin ardında daima mesafeli**. Diğeri Sivaslı esnaf çocuğu, askeri okulda okumuş, dil bilmez, TC sınırları dışına – henüz – çıkmamış, filtresiz Birinci sigarası ve çayla yaşar. Mahir Çayan'ın THKP-C'de sağ kolu imiş. Ben derhal Ömer'e ısındım. Bana sanki daha gerçekmiş gibi geldi. O hengâmeye kapılmamızın sebebi zaten bir tür "gerçeklik" arayışı değil midir?

O da benden hoşlandı sanırım. Kendi keskin zekâsıyla çatışmaktan çekinmeyen bir çırak bulmak hoşuna gitti belki de. 21-22 yaşındayım, epey dünya gezmişim, dil biliyorum, Marx'ın, Hegel'in diyalektik sirkinde cambaz gibi gezebiliyorum. *(Hegel'in mantığında çelişkinin tanımı o değildir budur hocam!)* Günlerimiz bir arada geçmeye başladı. Sabahlara kadar süren tartışmalarımız oldu. Çoğu zaman o konuştu, ben dinledim. Bazen itiraz ettim, düzelttim, ukalalık ettim.

Konular gitgide artan oranda siyasi iktidar meselesine kaydı. TC iktidarının temelleri nedir? Ne zaman çöker, nasıl çökertilir? Siyasi güç nedir, nasıl oluşur, nasıl korunur, nasıl çözülür? Emsallere bakalım dedik. Fransız, Rus ve Çin devrimlerini epeyce okumuştum, seyyar bir konferans dizisi oluşturdum: üçer-dörder saatlik üç dersten oluşan bir maraton. Saint-Just'ün nutukları, Gironde'un tasfiyesi, Kornilov darbesi, Dört Mayıs hareketi, Jiangxi sovyeti, makinalı tüfek mermisi gibi havada uçuşmaya başladılar. Temel konu hep aynı: Devlet'in kâğıttan bir kaplan olduğu malum, ama **kaplanın yırtılma noktası nedir**? Otorite nasıl acze düşürülür? Karşı-güç nasıl oluşturulur?

Adım adım Lenin'i keşfettik. Lenin'in teorik yazıları boş laftır; o zaman da bu kanıdaydım, halen de o kanıdayım. Ama Ekim İhtilaline giden altı ayda yazdığı güncel yazılar – gazete makaleleri, nutuklar, raporlar, propaganda broşürleri, program taslakları vs. – birer siyasi sezgi şaheseridir. Şubat İhtilalinde rejimin ölümcül bir yara aldığını Lenin herkesten önce fark eder.

*Nisan Tezleri'*nden itibaren **nefes kesici bir ustalıkla o yarayı deşer**, büyütür, besler; hiçten başlayarak altı ayda koca imparatorluğu ele geçirir. *Toplu Eserler'*de o yazılar 1200 sayfalık iki kalın cilttir. Aylarca onları tartıştık. Birçoğunun Türkçesi yoktu, irticalen çevirdim.

Şimdi sizi şaşırtacak bir şey söyleyeyim: **Lenin'e yaklaştıkça Marx'tan uzaklaşırsın**. Marksizm dediğin şey gerçek dünyada gerçek insanların yaptığı siyasetle ilgisi olmayan bir teorik şemadır: etten kandan insanlar yerine "üretici güçlerin", "temel çelişkilerin", "tarihsel süreçlerin", "sosyal sınıfların" sahneye çıktığı bir çeşit gölge tiyatrosu. Kornilov isyanının siyasi avantajını yahut dezavantajını tartmak istiyorsan üretici güçlerin sana faydası ne? İşçi-köylü şuralarında Bolşevik kadroları başa getirmeye çalışıyorsan sınıfsal analizi kim ipler?

1979 Kasımında *Grundrisse* çevirisini matbaaya teslim ettiğimde Marksist teorinin deli saçması olduğu fikri kafamda şekil almıştı. Ömer'le her gün konuşuyorduk. O da aynı noktaya gelmiş miydi, hatırlamıyorum. Ama gelmemişse bile gidiş yönü belliydi. Taktik ve strateji coşkusu içindeydik; ihtilal ve iktidar tartışıyorduk. Bunları ciddiye alıyorsan, **Marx amcanın kartondan modelleriyle ne işin olur**?

Fırtınadan sonraki durgunluk

Darbe geldiğinde ben yurt dışındaydım. Ömer bir süre saklandı, izini kaybettirdi. Sonra bir şekilde Fransa'ya kapağı attı. Galiba dört-beş yıl orada kaldı. Dili, parası, işi, gücü, evi yoktu. Devrimci dayanışma sayesinde ayakta kalabildi. Manevi borçları oluştu. 1980-öncesi yönelimleri her ne idiyse onlar unutuldu. Onca acıdan ve onca yenilgiden sonra yanlışı itiraf etmek ağır geldi belki. Eski rüya kutsallaştırıldı, dokunulmazlaştı. **Dokuzu beş geçe durdurulan saatler gibi**, 12 Eylül sabahı – başka birçoklarıyla beraber – Ömer Laçiner'in zihinsel evrimi durdu.

1982 yazında Paris'te Ahmet İnsel'in evinde yeniden buluştuk. Apayrı yerlere geldiğimiz hemen anlaşıldı. İki saat geçmeden o beni oportünistlikle ve proletarya düşmanlığıyla, ben onu bağnazlıkla ve geri kafalılıkla suçluyordum. Bağıra çağıra ayrıldık. Yirmi yıl görüşmedik. Sonra bir gün

kalktı, Selçuk Cezaevinde ziyaretime geldi. **Kayıp bir dostu yeniden bulmanın sevincini** yaşadım.

Kenan Evren darbesini yememiş olsa, o kadar parlak bir siyasi zekâ bugün kim bilir nerelerde olurdu diye ara sıra düşünmedim değil. Başka bir yerde olacağı kesin. Ama öylesi daha mı iyi olurdu? **Çağın dışında kalmak iyi bir şey midir, kötü bir şey midir?** Zor sorular bunlar.

Tunceli'de bir turist

Bu yazıda sanırım yarı-bilinçli olarak yapılmış bir kronoloji hatası vardır. Dikkatli okursanız anlaşılır. Tunceli olayı 1980'in Ağustos ayı. Oysa ortadaki parantez 1982-83'e ait. Karıştırmasak daha iyi.

(Agos 20.02.2009)

Darbe öncesinin en civcivli günleri, sosyalist devrimin eli kulağında, ya da öyle sanılıyor, umudun gözü kör olsun. Hadi dedik Hacıbektaş Şenliğine gidelim, Osman ve CB ile beraber. Osman'ın sosyal bilinci yerindedir, **pratik bilinci pek olmasa da**. Minibüsün koltuk içlerini tıkabasa devrimci literatürle doldurmuş, Hacıbektaş'ta tezgâh açacak, ya da tezgâhçı yoldaşları bulup onlara verecek. Tabii olmadı, Hacıbektaş da sıkıcı geldi. Tunceli'ye gidip devrim hazırlıklarını görelim dedik.

Mazgirt'e uğradık. Orası o yıllarda kurtarılmış bölge, **girişte kızıl bayraklar asılı, ayyıldızsız**. İnsanlarla tanışıldı, sohbetler edildi. Tunceli merkeze geçtik. Akşam meyhanede yemek yerken (ne güzeldi Tunceli'nin o eski meyhaneleri!) polis bastı, kimlik sordular. Arabada unutmuşuz. Arabaya gidildi. Polisin biri ön koltuğa dizini koyar koymaz, **lank!, koltuk devrildi,** kitaplar ortaya saçıldı. Ne lan bunlar? Doğru karakola, oradan askeriyeye. Kapattılar bir koğuşa.

Üç gün gece gündüz sorguya çekildik. Mazgirt'te konuştuğumuz herkesi toplayıp getirdiler, o garibanlar da sorgudan geçti. Allah için kibar davrandılar. Ne de olsa Osman memleketin en büyük patronlarından birinin oğlu. CB de Amerikalı, benim sevgilim, sonradan ilk eşim. **Tek problem üçüncü şahıs**, onun kimliği şüpheli.

<u>Çok kimliklilik</u>

Açalım bir parantez, anlatalım. 78-79'da ilk Marksizm heyecanıyla birtakım haltlar karıştırmışım. En beteri, arkadaşların organizasyonuyla gidip askeri lise öğrencilerine devrim dersleri vermişim. Sonra öbürleri yakalanınca işi bana yıkmışlar; Ahmet Mehmet hep müstear isimdir, hepsi

aslında Sevan Nişanyan'dır deyip paçayı sıyırmışlar. Ne de olsa Sevan yurt dışında, ona bir şey olmaz diye düşünmüşler. "Ben geliyorum," deyince **politbüro merkez komitesi edasıyla** zehir zemberek bir mesaj gönderip dönmememi buyurdular. Kulak asmadım tabii, ama tedbir alma gereği hissettim.

Ne yapmalı? O dönemde bizim Yorgo'nun arkadaşı Kosta[10] antropolog sıfatıyla, New York Belediyesinin evsiz barksızlar bölümünde çalışıyor. Çıktık beraber Bowery Street'in berduşlarıyla birkaç gün geçirdik. On dolara adamlar değil kimlik, babalarını bile satmaya hazırlar. Az zaman sonra "**çok kimliklilik**" denilen hadiseye yeni bir yorum getirme aşamasına varmıştık. Ondan öte pasaport çıkarmak artık çocuk oyuncağı.

Uçurumun kenarında

Dönelim Tunceli'ye. Ortada bir Türk, bir Amerikalı kız var, bir de ne idüğü belirsiz bir başka adam. Berbat bir Amerikan aksanıyla çatır çatır Türkçe konuşuyor. Gece yoruldukça **Türkçesi bozulacağına açılıyor**, ama o kadarını anlayacak kadar diksiyon bildikleri şüpheli. Mazgirtliler yemin ediyor, dün gayet güzel Türkçe konuşuyordu diye; ama onlar da Kürt'tür, Türkçenin iyisini ne bilsinler. Askerlerden biri tutturdu, "Sen Ermeni misin?" diye. Hadi bakalım, buradan sağ çıkmayacağımız kesin.

Binbaşı geldi, bizi nehir boyunda dik bir uçurumun kenarına götürdü. "**Bak Ermenileri buradan aşağı dökmüşler**" diye anlattı, dostane bir tavırla. Hadi canım, diye düşündüm, 1915'te senin devletinin Dersim'de borusu ötmezdi; 1938'de Kürtleri dökmüş olmasınlar sakın. Ama dilimi tuttum, söylemedim.

Üçüncü günün sonunda "Ankara'dan haber geldi" dediler, "sizi salıyoruz". Hayret ettik tabii, ama **teşekkür etmeyi ihmal etmedik**. Sıkı sıkı da tembihlediler, siz bir an önce memleketinize geri dönün diye. Ertesi hafta zaten CB'nin okulu başlıyordu, gittik. Bir hafta sonra da New York'ta radyodan 12 Eylül darbesini duyduk.

Şimdi düşünüyorum da, ölümle yüzyüze gelmek aslında iyi bir şey. İnsan ondan sonraki ömrünü **piyangodan çıkmış bir ödül gibi** yaşıyor. Normal

insanların kanını donduracak tehlikeleri basit birer şakaymış gibi algılıyor.

Corinna-Barbara

Aşk beni bir cumartesi akşamı Morse Kütüphanesinin kuytu köşesinde buldu. O saatte herkes gitmiş, bir ben kalmışım paper yetiştirme gayretinde, bir de öbür masada alt sınıftan bir kız. Bir ara bana döndü, elma ister misin dedi, çantasından bir tane çıkarıp verdi. Sonra bir şey olmamış gibi işine devam etti. **Öylesine doğal, teklifsiz, içten**.

Havva'dan bu yana elmanın etkisi sınanmıştır. Derhal aşık oldum. İkibuçuk sene peşinden koştum. Arada bir yıllığına Tayvan'a gittiğinde **hayatta yazdığım en güzel mektupları ona yazdım**. Sonunda Yale'deki beşinci yılımın ekiminde ikna etmeyi başardım. Howe Street'te Şililerle paylaştığım bekâr evimize yeni eleman olarak katıldı. Hayatımın en mutlu günleri başladı.

İyilik meleğim olduğu ilk günden belli oldu. İlkokuldan beri benim migren problemim vardı: Allahın cezası bir ağrı, iki üç haftada bir gelir, öğlene doğru ilk belirtileri hissedilir, sonra kâbus gibi çöker, ilaç fayda etmez, tamamen karanlık ve sessiz bir odada saatlerce yatıp kıvrana kıvrana uykuyu beklemekten başka çaren yok. Bize ilk geldiği gün ufukta görünmüştü. **Sana bir kafa masajı yapayım geçer** dedi. Beş dakikada uyuyakalmışım; uyandığımda bir şeyim yoktu. On gün sonra ağrı gene yokladı, gene masaj, gene iyileştim. Bir daha da gelmedi. Allah sizi inandırsın, o günden bu yana 34 yıl geçmiş, bir kere olsun başım ağrımamıştır. Hiç. Corinna-Barbara gideli 27 yıl olmuş, ona rağmen.

Asıl meleklik işi başkaydı, onu da ancak yıllar sonra tam fark edebildim. Benim niyetim üniversiteden sonra Türkiye'ye dönmek. Heyecan burada, **sosyalist devrim geldi geliyor**, orada kalıp ne yapayım? 1979'da diplomayı aldıktan sonra gelip beş-altı ay kaldım da. Ama hasretine dayanamadım. Kendisi beni gözden çıkarmış göründüğü halde kalktım geri gittim, işsiz, güçsüz, amaçsız ve parasız.

Kalsam ne olurdu? 12 Eylül darbesinden hasarsız kurtulur muydum? Sanmıyorum. Sağ kalsam bile, o travmadan sonra bir daha Marksizm illetinden kendimi kurtaracak gücü bulur muydum? Yoksa bugün Murat

Belge'ler, Ertuğrul Kürkçü'ler gibi ben de hâlâ **o laf batağında debelenip durur muydum**, "inandığımız her şey çökse de biz sosyalistler yanıldığımızı itiraf etmeyiz" inadıyla?

Sofra günleri

Evcil hayata adım atınca bende mutfak sevdası başladı. Gerçi Amerika'ya ilk gittiğimden beri annemle anneannemin tariflerini tuttuğum bir defterim vardı, ara sıra denerdim: karnıyarık, bol sarımsaklı imam bayıldı, tarçınlı yürek yahni, erikli külbastı vs. Şimdi bunlara uluslararası tınılar eklendi: Hint usulü 12 baharatlı tavuk, **Torino usulü işkembe pilakisi**, mürekkepli sübye alla Veneziana, poulet Marengo! Daha Howe Street'teyken epey misafir ağırlardık. Daha sonra taşındığımız Orange Street'teki evin Norman Rockwell çizimlerinden çıkma büyükanne mutfağında, bizim yemeklerin ünü dalga dalga yayıldı.

Kimler geçmedi o sofradan? Hatırlamaya çalışayım. Şilili genç komünist Julio ile şimdi hafızamı ne kadar zorlasam adını hatırlayamadığım sevgilisi. Haftada iki sevgili değiştiren Lauralee, Ecuador'lu aristokrat kızı. Nick Papandreu: babası Andreas henüz başbakan değil ama olacağı belli, abisi Yorgo yanılmıyorsam o tarihte LSE'de taze öğretim görevlisi.[11] İspanyol sosyalist partisi üzerine doktora tezi yazan kıvırcık saçlı Bob Fishman. Bizim New Yorklu Türk solcular. Eski kolej takımından yolu düşenler. Sonradan NASA'da büyük adam olan Süleyman Gökoğlu. Kemer Country'yi kuran, sonra feci bir kazada hayatını kaybeden Esat Edin. Bir ara kimya fakültesini istila eden Hayim-Niso-Avram Altaras-Moris Kori ekibi. Yarı zenci yarı beyaz olduğu için annesiyle babasına lanet okuyan Irène. İranlı ve Şah yanlısı olduğu için **otomatikman faşist ilan ettiğimiz** Esfendiyar. Beraber olmadık maceralara girdiğimiz Soli. Dünyanın en sempatik tarihçisi Cemal Kafadar, o sırada McGill'de doktora yapıyor.

New York'a taşınmamızdan sonra da yeni katılımlarla devam etti sofralar. CB'nin uzmanlık sahasına giren Çinli siyasi muhalifler bir ara evi doldurdu. Sonra, gülmekten bizi yerlere seren Asaf Savaş, **köyden endim şehere** havalarında Cengiz Çandar, bendeki bilgisayar hastalığını başlatan Sabit, MİT'in en meşhur iki eski yöneticisinin oğulları olduğunu çok sonradan fark ettiğim Ömer ile Korkut. Sonradan Merrill Lynch ile Lehman

Brothers'ın big boss'ları arasına katılan Erol Hakanoğlu. Kıbrıslı tombul güzeli Serran. Sabahın üçünde yangın yerine yahut cinayet mahalline koşturmaktan ruh hastası olan genç gazeteci Jane Halsema, Filipinler fatihi General Halsema'nın torunu. Sonradan Reuters'in as muhabiri olan Ellen Wulfhorst. Koreli diplomat kızı Jung-eun, babası Gabon diktatörü Ahmed Bongo'nun baş danışmanı. Kayınpederin entelektüel dostları: Birmanya'da diplomat olan Barry, dilbilimciler, sonradan Nobel edebiyat ödülünü alacak olan Rus şair Josef Brodsky, o tarihte New York'ta taze mülteci. O zamanlar Paris belediye başkanı olan Chirac'ın New York bürosunu yöneten Marie-Claude. Daha adını hatırlayamadığım kimler kimler.

Kısa zamanda "ideal çift" olarak damgalandık. Beraberliklerin gelip geçici ve rezervli olduğu bir çevrede, **sanki hep varmışız ve hep beraber olacakmışız** gibi algılandık. Birbirimizi seviyorduk. Her türlü ortama ayak uydurabiliyorduk. Mutfağımız efsaneydi.

Corinna-Barbara mıknatıstı: her zaman tasasız, her zaman sevimli, oğlan çocuğu gibi haşarı, "Amerikalı" kalıplarından büsbütün uzak. Ben huysuzdum. Her bulunduğum ortamda yalnızdım. **Kendimi oraya ait hissedememe** illetiyle maluldüm. Yalnızlığım, kendini beğenmişlik olarak yorumlanmaya müsaitti. ("Kendini bizden saymıyor teres, bok yesin!") Ama maceralarım çoktu. En soyut konuları maceraymış gibi anlatma yeteneğim vardı. İnsanların hikâye dinlemekten hoşlandığını – hele o ortama ait *olmayan* yaşantıların hikâyesini dinlemekten çok hoşlandığını – keşfetmiştim. Hikâye anlatma becerimi o sofralarda epey geliştirdim.

Hikâye, uyumsuzluğun panzehiridir. **"Ben sizden değilim," diye anlatırsın**. "Aa ne hoş," diye ağzı açık dinlerler.

Mutlu günlerinde, 1981.

Düğünüm

Evlenelim bari dedik. 25 Haziran 1981'de Washington'da şık bir ev düğünüyle evlendik. Yale Rus Korosu konser verdi, Baltimore'dan gelen yaylı çalgılar dörtlüsü **Haydn ve Bartok** çaldı. Benim şahidim Osman Kavala'ydı, kız tarafınınki Harvard College dekanı, kayınpederin en yakın arkadaşı. Nikâhı non-denominational bir rahip kıydı. Var orada öyle şeyler, herhangi bir dine veya mezhebe bağlı değil yani, Budiste de uyar, Rastacıya da.

Ortamın havasını aktarmak için aileyi biraz anlatmam lazım sanırım.

Kayınpeder John Francis: yirmisinden sonra yaşlanmamaya karar vermiş, alabildiğine tasasız – epeyce de sorumsuz – bir adam. Dilbilimciydi. Hintavrupa gramerinin Litvancadaki yansımalarına dair Harvard'da doktora tezi yazmış. Navajo Kızılderilileri için yerel dilde eğitim programını hazırlamış. Amerikan sağır-dilsiz dilini geliştirme çalışmalarına katılmış. Washington'da sağır dilsizler için dünyaca ünlü bir Gallaudet okulu var, onun müdürlüğünü yapmış. İyi Rusça bildiğinden sık sık Moskova'ya gidip gelmiş, oradaki muhalif aydınlarla sıkı ilişkilere girmiş. Medvedev kardeşler, Saharov'un eşi Yelena Bonner, şair Aleksandr Ginzburg dostlarıydı. Sonradan Nobel ödülü alan Brodsky'nin Amerika'ya gelişinde rol oynamıştı. Bir ara sosyetik bir okulun müdürü oldu, ama **aşırı liberal görüşlerinden ötürü** kovuldu. Evlendiğimiz dönemde boştaydı. Bizden ilham alıp kendi de evlenmeye karar verdi. Ellisinden sonra çocuğu oldu. Bir süre Kore'ye yerleştiler. Oğlan evde dadısıyla Korece konuşarak yetişti, parlak bir matematikçi oldu. Şimdi Princeton'daymış.

Kayınvalide Marie-Cécile Fransızdı. Onyedisinde bir değişim programıyla Amerika'ya gelmiş, John'la evlenip kalmış. Stresli bir insandı: pek yıldızımız barışmadı. Öğretmendi. O yıllarda Maryland eyaletinde deneysel bir *immersion* programı yönetiyordu. "Daldırma" diye çevirebiliriz belki: alelade bir kamu okulunda, tercihan zenci nüfusu olan fakir bir bölgede, birinci sınıftan başlayarak sadece Fransızca eğitim veriyorlar. Sonuçta çocuklar daha özgüvenli oluyormuş, emsallerine oranla daha iyi sınav sonuçları alıyormuş, İngilizcelerinde de en ufak bir eksilme olmuyormuş.

Program müthiş sükse yaptı. Her tarafta duyuldu. Marie-Cécile Amerika ve Kanada'nın her bucağına *immersion* programlarına danışmanlık yapmaya çağrılır oldu. Kitap yazdı, televizyonlara çıktı. Şimdi galiba her eyalette ve her şehirde *immersion* okulları var, İspanyolcası, Çincesi, Rusçası ayrı. **"Anadilde eğitim şart," diyenlere inat** büyük ilgi topluyorlar. Toronto'daki yeğenimi bile – evde İngilizce ve Ermeniceden başka dil konuşulmadığı halde – Fransızca *immersion* okuluna gönderdi kızkardeşim, daha iyi eğitim alır diyerek.

Kayınvalidenin hayat arkadaşı Leonard ailede en sevdiğim insandı. Nükleer fizikçiydi, kırk küsur yaşına dek bekâr – ve belki bakir – yaşamış eski usul bir New York Yahudisiydi. Babası adı duyulmuş bir sosyalistmiş, çeşitli dergilerin editörlüğünü yapmış. New York'un göbeğinde **1933-öncesi bir Berlin'in hayaliyle** yaşayan o eski entelektüel çevreyi tanıyor ve seviyordu. Amerikalının her gün dünyayı yeniden keşfeden hafızasızlığına karşı biraz utangaç, biraz yalnızdı. Oradan bir ortak dil tutturduk. 20. yüzyıl sonunda bilimin durumuna dair günler süren sohbetlerimiz oldu. Çok şey öğrendim.

Kayınpederin sevgilisi Elaine Temsilciler Meclisinde Bütçe Komisyonunun başsekreteriydi. Federal bürokraside **hangi anahtar hangi kapıyı açar** konusunda uzmandı. Onun aracılığıyla epeyce insanla tanıştık. CB bir yaz Senato'da stajyerlik buldu, iki üç ay boyunca senatör Byrd'ün Çin gezisini hazırladı.

Kuzin Patti'yi de anlatayım, tablo tamamlansın. Patti bizimle yaşıttı, dünya şekeri duygusal bir kız. Kendisi gibi **on-onbeş melekten oluşan bir lezbiyen komünüyle** yaşıyordu. SoHo'da küflü bir depo binasının üst katını tutmuşlardı, dökme demirden direkleri olan bin metrekarelik koca bir hangar. Bunun içine kontrplaktan, yelken bezinden barınaklar yaptılar, kimi tek katlı, kimi iki katlı, bir de ortak mutfak. Hangarın bir ucundan bir ucuna bisikletle gidilebiliyordu. Sevgili durumları değiştikçe – ki bazen haftada bire ikiye çıkabiliyordu değişimler – Patti bizim Bank Street'teki eve gelir, hüngür hüngür ağlar, bir-iki gün kalır, ciğerini döker, sonra gene hangara dönerdi.

Düğünden önceki gece, kayınvalidenin evi tıklım tıklım misafir dolu. Patti geldi, yatacak yeri olmadığından usulca bizim yatağa girdi, CB'nin koynuna sokulup uyuyuverdi. Biraz sonra Marie-Cécile **opera cadıları gibi hışımla** daldı içeriye, "*mais non chérie, ça ne va pas*," diye söylene söylene kızcağızı kapı dışarı etti. Kahrolduk. Düğüne ekşi suratla başladık.

Annemin akrabalarından Washington civarında yaşayan Arşavir Dayday ile ailesini de çağırmıştık. Kuartet çalarken sıkıldılar, "**biraz göbek havası olsa da oynasak**," diye başımın etini yediler.

Washington 1981. Solda John Francis, sağda dayım Hüber Kazazyan, ortada annem ve CB.

1980'e dek her yaz tatil için Türkiye'ye gelmiştim. 1981'de, malum nedenle, cesaret edemedim. Memlekete benzer bir yer olsun dedik, Güney Amerika'ya gitmeye karar verdik.

O ara CB ile evlendik. Aklı olan herkes "aman gidilmez, öldürürler, soyarlar, bomba patlatırlar," dediği için balayımızı Kolombiya'da geçirmeye karar verdik. Birbuçuk ay boyunca ülkenin en olmadık yerlerini köşe bucak dolaştık. Başımıza bir şey gelmediği gibi, ülkeye aşık olup ayrıldık. Sonra Ecuador'a geçtik, Osman orada bize katıldı. Bir küsur ay da Peru'da gezindik.

Dönüşte iki önemli karar verdim. Bir, hukuk okumayacağım. Hayat boyu kravat takmamı ve Amerika'da kalmamı gerektirecek bir işe girmeyeceğim. İki, doktora tezimi Güney Amerika ülkeleri hakkında yazacağım.

Sekiz kocalı zenci mama

(Agos 18.04.2008)

Kolombiya'nın Pasifik tarafı baştan aşağı balta girmemiş ormandır. Orman içindeki açıklıklarda yarı çıplak Kızılderililer vardır. Kasabalarda ise en kara cinsinden zenciler yaşar. 24 saatlik korkunç bir otobüs yolculuğuyla Quibdò'ya, oradan da bir günlük kamyon yolculuğuyla yolun sonu olan İstmina'ya ulaşılır. Şehirden dönen zencilerin hepsi otobüste dev boyutlu nikel-krom müzik setleri taşır ve yol boyunca aralıksız olarak yüksek sesle salsa dinlerler.

İstmina'ya hava kararırken vardık. Ana cadde bir-birbuçuk kilometre uzunluğunda daracık bir sokak, iki yanında rengârenk boyalı, derme çatma, tek katlı ahşap evler sıralı. Yemek saati gelince herkes masasını, sandalyesini, kanapesini, koltuğunu, televizyonunu sokağa taşıdı. **Yatalak dedeler, emekleyen bebeler dışarı çıkarıldı**. Müzik setleri açıldı. Birinin kafeste papağanı da vardı yanlış hatırlamıyorsam. Hep beraber yemek yendi.

Sabah fark ettik, caddenin paraleli, altı-yedi metre aşağıda, nehirmiş. Evlerin nehre bakan tarafı büsbütün derme çatma, çoğu tiyatro kulisi gibi açık, dört-beş katlı salaşhaneler. **İnsanlar, ancak zencilerin olabileceği kadar güzel**. Çoğu yarı çıplak. Ailecek suyun içinde, yıkanıyorlar, şakalaşıyorlar, başka şeyler yapıyorlar.

Kaldığımız pansiyonun sahibi kocaman bir zenci mama idi. Sekiz kocadan dokuz çocuğu varmış. Kocaların iki ya da üç tanesi etraftaydı. Biri beyazdı, ipe ve kazığa yabancı değil gibi bir hali vardı. Senin burada ne işin var dedik. Ciddileşti. "Bak delikanlı," dedi, "Kolombiya'da sağ kalmak istiyorsan böyle sorular sormamayı öğren." **Pardon dedik**.

Ertesi gün polis geldi, komiserim bizi görmek istiyormuş. Uzun uzun çantalarımızı karıştırdılar, yasak yayın aradılar. Bir şey çıkmayınca dost olundu. **Bol katkılı sigaralar sarıp** ikram ettiler. Bunlar neyle geçinir dedik. Ağaçlar meyva dolu, niye çalışsınlar ki dediler. Neden sonra dillerin

altındaki bakla çıktı. Meğer nehirde altın tozu varmış. Bütün gün çamur içinde onu süzerlermiş. Bir şekilde yasadışıymış. O yüzden yabancıları pek sevmezlermiş, gelişimiz kuşku uyandırmış.

Mamanın, biri sekiz, biri on-oniki yaşlarında iki kızının resmini çektim. Baktıkça doyulamayan cinsten, **insanın aklını başından alan bir güzellikleri vardı**. Galiba hayatta çektiğim en güzel fotoğraf oldu. O sıralarda Soli'nin zenci bir sevgilisi vardı. New York'a döndüğümüzde çok beğendi, istedi. Kıramadım, ona verdim.

Ya İsa!

Nehir aşağı iki saatlik bir yerden uçak kalkarmış. Her gün olmasa iki günde bir kesin var demişlerdi. Bir kano bulduk gittik.

Havaalanı dedikleri yer ormanda çayırlık bir alan. Otuz kırk kişi birikmiş, bir kısmı belli ki günlerden beri orada. Çayırın kenarına yatak yorgan kamp kurmuşlar, **cehennem radyolarını açmışlar, salsa dinliyorlar**. "Bir haftadır gelmedi uçak, yakında gelir herhalde," diye ümit verdiler. Belli günü yokmuş, pilotun başka işi çıkmazsa gelirmiş. "Siz Condoto'ya gidin," dediler, "gelirse size haber veririz."

Şanslıydık, o günün akşamı uçak geldi. Arızalanmış, o yüzden gece kalmasına karar verildi. Yahut pilot sarhoşmuş, ondan uçmak istememiş, rivayet muhtelif. Mecbur, uyku tulumunu çayıra serip yattık. Sabah herkes aletin başına birikti. Her kafadan bir ses çıktı. Karbüratör arızasıdır kesin. Yok usta, gaz memesi tıkalı! Pervane söküldü, gene takıldı, olmadı, bir daha söküldü. Yağlandı, civataları sıkıldı. **Ya Meryem, ya İsa deyip bindik**, And Dağlarını aşıp Cali'ye uçtuk.

Don Pancho'nun şifası

(Agos 28.03.2008)

Huancabamba'daki şifacılar çok iyidir, mutlaka gidin dediler. Baktık 140 kilometre, sabah gider akşam döneriz diye yola çıktık. Kamyon yolculuğu, sabahki bekleme hariç, 14 saat sürdü. 4000 küsur metrelik bir geçitten And Dağlarını aştık. Meğer hazretler Huancabamba merkezde değil, köylerde olurmuş. Don Pancho iyiymiş. İnsanın ruhunu okurmuş. Bir gün de katır tedarik etmekle geçti. Üçüncü gün, akıllara durgunluk veren birtakım dağ patikalarından düşe kalka gittik. Akşama doğru, **ciğerlerimiz patlak körük gibi fıslayarak**, Don Pancho'nun köyüne vardık.

Don Pancho tüm Kızılderililer gibi ketum, ifadesiz bir adam. Ahırda yer gösterdi, oka çuvallarının üstüne yatak serildi. Yan bölmede domuzlar durmadan homurdandılar. Sabah kalktığımızda üstümüz halı gibi pire kaplıydı.

Gün doğarken gene yollara düştük. Donmuş bataklıklar, buzlu dereler aştık. Nihayet bulutların üzerinde, gri bir metal örtü gibi ışıyan Shimbe Gölüne geldik. Don Pancho anadan doğma soyunmamızı emretti. Deliler gibi böğürerek soğuk suya girdik. Birtakım paslı kılıçlar, ne idüğü belirsiz aletler çıktı, İspanyolca-İnkaca karışımı dualar okundu. Baharatlı otlarla bir alkol karışımı yapıldı, burnumuza çekmemiz söylendi. **Kafadan kurşun yemek öyle bir duygu olmalı, şaşırtıcı.**

Aynı yollardan, bu sefer kesif sis içinde Don Pancho'nun köyüne dönüldü. Yolda uzun ponçolar giymiş, silahlı, otuz-kırk kişilik bir atlı grubuna rastladık. Ya da bana öyle geldi, emin değilim.

Biz yokken evde bütün gün sanpedro kaynatmışlar. Halüsinojen bir kaktüsmüş.[12] Don Pancho nihayet biraz açıldı. Bacağını kırsan, kriz geçirsen seni şehirde hastaneye gönderirim tabii dedi. Ama **uzun süre iyileşmeyen hastalıkların yüzde doksanı kalpten gelirmiş**. Modern tıp bunu anlamazmış. Shimbe Gölünde arındıktan sonra sanpedroyu içince,

yalnız kendi kalbini değil, yanındakilerin kalbini de açık kitap gibi okuyabilirmişsin.

Yöre köylerinden birkaç hasta daha vardı. Hep beraber içtik. Corinna-Barbara ile Osman ondan sonraki bir-iki gün **tuhaf bir huşu içinde** dolaştılar. Ben içer içmez sızmışım. Hakikate erme şansımı bir kez daha kaçırmış oldum, ne yapalım.

Köyden Huancabamba’ya, oradan Pasifik sahiline dönüşümüz gene üç dört gün sürdü.

Ecuador’da Tungurahua volkanına karşı, 1981.

Peder Augustín ve Amerikalı maymunbilimciler

Werner Herzog'un Aguirre, Zorn Gottes *filmini 1976 veya 77'de seyretmiştim. Hayatta beni en çok etkileyen hikâyelerden biridir. Dağdan aşağı Amazon'a inme fikri sanırım o filmden ilham aldı.*

Tesadüfe bak ki 1981 yazında biz Manú Nehrinin dibinde sefilleri oynarken, Herzog da iki vadi ötede Fitzcarraldo *filmini çekiyormuş. O filmde de Manú'nun kolu olan Pachitea Nehrinden Ucayali Nehrine, Fatih Sultan Mehmet misali gemi aşıran İrlandalı bir maceracıyı anlatır. Filmin yapımı da İrlandalınınkinden daha akıllı işi değildir.*

(Agos 11.04.2008)

Shintuya, Madre de Dios Nehri üstünde, yolun sonuymuş.[13] Oradan tekne bulursak üç-dört günde Puerto Maldonado'ya ineriz diye hesap ettik: sonrası Allah kerim. Cuzco'dan aşağısı kamyonla iki günlük yol. Gece Pilcopata'da[14] ikiz Rum madamların hanında kaldık, o da ayrı hikâye, başka zaman anlatırım. Amazon cangılının en derin kısmına daldık. Hayatta görmediğimiz cinsten punk kelebekler yer yer halı gibi yolu kaplamışlar, kamyon dalınca milyonlarcası birden havalanıyor.

Shintuya uyduruk bir yer. Bir yanda iskele komutanının evi, öbür yanda Katolik misyonu, okul, revir, beyaza boyalı kilise, o kadar. Buradaki Kızılderililer dağlılardan farklı bir tür, kısa boylu. Giydirilmişler, belli ki, ama **kırmızı popolu maymunlar gibi**, takım taklavat açıkta. Peder Augustín'le tanıştık. Gözlüklü, zayıf, utangaç, laboratuvar asistanı kılıklı biri. Dilediğimiz yerde çadır kurabilirmişiz. Kendisi on senedir buradaymış. Hem öğretmen, hem doktor, hem papazmış. Hırsızlıktan şikâyetçiymiş. Bir de kadınlar fırsat bulunca madenlere kaçıp fahişelik yapıyormuş. "Belki size ihtiyaçları yok," dedim, provokasyon için. "Yetişkinlerde haklı olabilirsin," dedi. "**Ama çocukların neye ihtiyacı var, bilebilir miyiz?**" Ağır cevaptı. 27 yıldır aklımdan çıkmamış.

Ertesi gün Rio Manú'dan aşağı, saç baş dağınık, iki Amerikalı kız geldi. Önce ayna istediler, yüzlerine baktılar, yabanlıklarına şaşarak. **Üç aydır**

ormandaymışlar. Gece maymunlarını incelemişler. Zooloji teziymiş. Gündüz yatıp gece ağaçlarda oturmuşlar. Oradaki yerlilerin ekolojik dengesi bozulmasın diye her türlü modern nesneden kendilerini arındırmışlar: konserve yok, çakmak yok, ayna yok, alkol kesin yok. Görürlerse almak isterlermiş. “Onların kültürünü bozmaya ne hakkımız var?” Argüman bu!

Gece ateş başında tartışma çıktı. Osman siyasi doğruculuktan şaşmaz, kızların tavrını anti-emperyalist buldu. Ben bir aşağılama sezdiğimi söyledim. Kendine layık gördüğün kolaylıkları başkasından esirgemeye hakkın var mı? Ayna ister misin diye kendilerine sordun mu? Aşırı alınganlık yaptılar, küsüp çadırlarına çekildiler. Üç aydır insan yüzüne çıkmamış olmanın etkisi belki, ya da üç ayın susuzluğuyla yutulan bir şişe aguardiente'nin sonucu.
Sonradan düşündüm, kızların aradığıyla Peder Augustín’inki o kadar farklı değildi: bir tür, **benliğini aşma çabası**. Ama Peder Augustín’de sanki daha bir cömertlik varmış gibi geldi.

Osman'la meşhur yolculuklarımız lise yıllarımızda başlar. Daha lise sondayken dillere destan bir Bodrum seferi düzenlemiştik. Ertesi yılın Bodrum yolculuğunda ben tekneden düşüp çenemi parçaladım. Bana acıyıp evini açan bir Bodrumlu ailenin oturma odasında günlerce hasta yattım.

1977'de Yıldırım Türker'le üçümüz ilk kez Türkiye'nin doğusunu keşfe çıktık. Guleman'da madencilere misafir olduk. Ovacık'taki Munzur gözelerinde rakı içtik. Nemrut Dağının zirvesine yakın bir evin damında üç kişi bir yorgan altında yatarken gece kasırgaya tutulduk; yirmi kiloluk yün yorgan üstümüzden uçup gitti.

Sonraki yolculuklarda da, ya Osman'ın dalgınlığı ya benim maceracılığım yüzünden başımıza gelmedik iş kalmadı.
78'de Hakkâri ve Şırnak'ı fethe gittik; ***Gaziantep'te bir pavyonda ütüldük****, cebimizdeki son kuruşu verip kurtulduk. Kilis-Adana-Ankara arası dolmuşçuluk yaparak benzin parası kazandık.*

1980'de CB ile üç kişi gittiğimiz Tunceli'de sıkıyönetim tarafından gözaltına alındık. Sağ kurtulamayacağımızdan emin, günlerce ecel teri döktük.

İki kez büyük Avrupa turuna çıktık. Fransa'da Osman parayı kaybettiği için aç kaldık; Perpignan'da ***süpermarketten ekmek peynir çalarak*** *karnımızı doyurduk. Almanya'da birbirimizi kaybettikten sonra Prag'da tesadüf eseri bir parkta karşılaştık. Karlsbad'da komünistlerin devlet miskinhanesine dönüştürdükleri Grand Hotel Pupp'un kral dairesinde beş kişi kaçak kaldık.*

Osman, Manchester'da siyasi işlere bulaşıp başını derde soktuğu için, biraz benim sebep olmamla, New York'a geldi. Üniversiteye orada devam etti. Bir müddet bizim evde kaldı. Sonra Türkiye'ye dönüp ***memleketin en garabet şirketler grubunun*** *başına geçti.*

Commodore işinden sonra aramız soğudu. Gene de üç-beş yılda bir bir araya gelip eski günleri andığımız olur.

Osman Amazonlarda kayboluyor

İquitos'ta ayrıldık. CB ile ben Amazon'dan aşağı Leticia'ya ineceğiz. Oradan Bogota'ya, sonra da memlekete uçacağız. Osman'ın dönüşü Quito'dan, onun için Ecuador'a geçmesi lazım. İki gün sonra New York'ta buluşacağız. Yol boyu pasaportlarla cüzdanı ben taşımışım, Osman'a güven olmaz çünkü. Teslim ettik, sıkı sıkı da tembih ettik, dikkat et sakın kaybetme diye.

Biz kazasız belasız döndük. Dört gün geçti, on gün geçti, Osman'dan haber yok. **Eyvah, Kızılderililere yem oldu bu adam!** Bir yandan da kendimizi avutuyoruz, Osman'dır, bulmuştur bir saçma hikâye gene. Aylardır hesabı ödenmediğinden telefonumuz kapalıydı, istese de bize ulaşamaz. Cep telefonunun keşfedilmesine daha onbeş sene var.

İki haftanın sonunda eve polis geldi. Osman Kavala diye birini tanıyor musunuz? Hiii, evet! Gözaltındaymış. Kefaletle teslim almak için lütfen La Guardia Havaalanına gidiniz. Gittik. Karakol köşesine büzüşmüş, üstünde pis bir atlet şort, **ayağında beş numara küçük tokyolar**, Osman'ı bulduk. O zamanlar Florida ile New York arasında dolmuş uçakları var, bileti uçağa bindikten sonra alıyorsun. Seninki beş parasız buna binmiş. Cüzdan desen yok, kimlik de yok. Uçaktan aşağı atacak halleri yok elbet, polis nezaretinde getirmişler.

Hikâyesi o kadar saçmaydı ki, ne kadarına inanacağımızı bilemedik.

İquitos Peru'nun en belalı yeri. Bizden ayrılmasının üstünden daha bir saat geçmeden pasaportu çaldırmış, ister istemez. Onsuz Ecuador'a geçemez, ne yapacak? Elbet Türk konsolosluğu vardır deyip başkent Lima'ya gitmeye karar vermiş. Iquitos, ayrıca, dünyanın karayolu ulaşımı olmayan tek büyük kenti; uçaktan başka çıkışı yok ya da kanoyla cangıla dalacaksın. Uçak dediğin de, her kasabada dur kalk yapan posta tayyaresi, biletin varsa koltuklu, yoksa ayakta uçarsın **hindiler ve patates çuvallarıyla birlikte**. İşte bunlardan birine, biraz rica, biraz bahşiş, kendini sokmayı başarmış. Lima'ya varmış ki, heyhat, Türk misyonu filan yok. En yakını Venezuela'da, kıtanın öbür ucu.

Ecuador elçiliğine gitmiş, haline acıyıp eline bir belge vermişler. Onunla kalkıp 24 saat otobüs yolculuğuyla Quito'ya geçmiş. Oraya vardığı gün cüzdanı çaldırmış. Başvuru için İçişleri Bakanlığına gitmiş, üstelik o gün milli bayram, bakanlık kapalı, ama bir şekilde içeri girmeyi başarmış. "Sen nereden çıktın," diye bunu gözaltına almışlar, doğru Quito Cezaevinin Gringolar koğuşuna! Bir hafta orada kalmış, bit, pire, her türlü haşeratla tanışmış.

Çıkınca Amerikalılara gitmeyi akıl etmiş. Onlar sağ olsun, okulundan kimliğini teyit etmişler, eline bir seyahat belgesi vermişler. Binmiş Miami'ye gelmiş.

Miami'de para yok, karnı aç. Dolmuş uçakları eyaletin kuzeyindeki Jacksonville'den kalkıyor, 350 mil mesafe. Mecbur, otostop yapmış. Çok sevimli bir adamın arabasına binmiş. Adam, gel seni **gençlerin sabaha kadar alem yaptığı plaja götüreyim** demiş. Orada anlaşılan durumlar biraz karışmış. Sabah uyanmış ki adam yok. Giysileri de yok. Son kalan birkaç kuruşu da yok. Amerikalıların verdiği kimlik kâğıdı da yok. Can havliyle oradan bulduğu bir tişörtle terlikleri giymiş. Bir şekilde Jacksonville'e ulaşmış. Kendini uçağa atmış.

*

Bundan birkaç ay sonra aniden babası öldü. Osman apar topar Türkiye'ye döndü. Memleketin en büyük şirket gruplarından birinin başına geçti.

New York'tayken bulaşmadığı devrimci hareket, katılmadığı anti-emperyalist eylem kalmamıştı. Dönmesinden aylar sonra şöyle telefon görüşmeleri olmaya devam etti:

"Alo, biz Güney Afrika Devrimci Halk Kurtuluş Kongresi."

" Eee?"

"Cumartesi günü protesto yürüyüşü var. Filistin Devrimci Sosyalist Grubu da katılıyor. Osman arkadaşı tertip komitesine alacağız."

“Maalesef Osman Türkiye’de.”

“Amanin! Tutuklandı mı? İşkence görüyor mu?”

“Yok. Türk Hava Kuvvetlerine F-5 uçağı satıyor galiba.”

“Öh.”

Kolombiya, Columbia

Kolombiya'dayken, usulca, uykudan uyandım. Dönüm noktası neresiydi? Sanırım Popayán, tarihî üniversite kenti. Sıvası dökülmüş barok yapılarla dolu, zaman tünelinde kaybolmuş bir yer; sokakta Buñuel filmlerinden çıkma, bastonlu, köstek saatli profesörler, şapka çıkararak birbirlerine selam veriyorlar. Bir kahvehanede oturduk. Etrafta sakallı, parkalı gençler, kesif sigara dumanı, çatık kaşlar, yıpranmış kitaplar, sırt çantaları, kızıl-sarı-siyah posterler. Türkiye'yi andım. Düşündüm. Hayır, hukuk okumayacağım. Kravat takmak zorunda olacağım bir meslek yapmayacağım. **Kendimi tek bir hayata kıstırmayacağım**.

Zaten olacak iş değildi elbette, ama New York'taki ilk sıkıntılı günlerde bir şekilde kendimi inandırmıştım, yapabilirim diye.

Bir baltaya sap oluyorum…

Şimdi flashback yapalım, bir önceki kışa gidelim. Eylül 1980'de New York'a taşınmışız. Brooklyn'de kasvetli bir apartman dairesinde kötü bir kış geçirmişiz. Türkiye'de durum berbat, daha uzun süre memlekete dönemeyeceğim anlaşılıyor. İş yok, para yok, New York acımasız. Eş dost var gene bir miktar, ama Yale'deki cümbüş günleri geride kalmış. Daraldık. İlk kez birbirimizle didişmeye başladık. Ben bir ara kafayı bozup kendimi marangozluğa verdim. Borough Park'ta Rus Yahudisi bir marangozun atölyesine gidip gelmeye başladım. **Beraber kereste işi yapma planları kurduk**. Kereste tüccarı olur muyum? Neden olmasın? Başka herhangi bir şey olabiliyorsam onu da olurum elbette.

Kışın en karanlık günlerinde üstüme birden hırs geldi, hukuk okumaya karar verdim. Avukat olacağım! Çok para kazanacağım! Amerika'nın canına okuyacağım! Ani bir kararla LSAT sınavına girdim – ki Amerika'nın en zor sınavı diye bilinir, millet aylar yıllar boyu çalışıp hazırlanır. Yüzellibin kişi içinde ilk üçyüze girdim (99.8 persentil yani, bilenler için). Harvard Hukuk'la Columbia Hukuk'a başvurdum: **Başkan olamasam da Yüksek Mahkeme üyeliği çantada keklik**,[15] o da olmadı büyük şirketler yeni mezunların maaşını yüzbin dolardan açıyorlar o tarihte. İkisi de kabul

etti, ama Columbia daha iyi burs verdi. CB Çin siyaseti okumak için Columbia'ya gitmeye niyetliydi. Oraya karar kıldık. Evlenme kararını da o günlerde verdik.

… olmuyorum

Güney Amerika'dan döndüğümüz gün sabah evden çıkarken CB'ye haber verdim hukuka kayıt yaptırmayacağımı. Bekliyordu aslında ama gene de şaşırdı. Siyaset biliminde doktora programına girme imkânım da vardı, bir sene önceden başvurulup yüzüstü bırakılmış. Bir tür yarıyol çözümü olarak ona karar verdik.

Bilmeyenler için anlatayım. Amerikan sisteminde hukuk meslek okuludur, doğrudan doğruya kariyere yöneltir. Okulu bitirdin mi avukat olursun, hakimi savcısı filanı da sonradan avukatlar arasından seçilir. Political science ise akademik sahadır. Hoca olursun, gazeteci olursun, siyaset gurusu olursun. **Dilersen işsiz kalma şansın da var**.

Maksat ne? Acı kararı üç-beş sene daha geciktirmek. Belirlenmemek. Özgürlük hayalini bir merhale daha korumak.

Sonraki üç yılımı muazzam bir hırsla akademik çalışmaya verdim. Giovanni Sartori ile siyasi partiler teorisi, Doug Chalmers ile Latin Amerika siyaseti, Sam Finer ile askeri rejimler, Seweryn Bialer ile yirminci yüzyıl ihtilalleri, Julian Franklin ile egemenlik teorisi, Zbig Brzezinski ile Amerikan dış politikası çalıştım. Bir dönem Brzezinski'nin asistanlığını yaptım. Bölümün star öğrencisiydim. Tez öncesi sınavı, bölümde yıllardan beri benzeri görülmemiş bir notla geçtim. Askeri rejimlerin çöküş sebepleri üzerine, haddinden fazla iddialı bir tez yazmaya başladım. Araştırma için Peru'ya gittim, basın arşivlerinde çalıştım, siyasetçilerle mülakat yaptım. Daha Arjantin ve Brezilya'ya gidecektim. Kısmet olmadı.

"Benim burada ne işim var" sorusu, her zaman olduğu gibi, orada da beynimi kemirmeye devam ediyordu. Üçüncü yıla doğru kemirgenliği arttı. 1984'te küçük bir ziyaret için İstanbul'a geldim. **Dönmeyiverdim**.

Komplo Teorisi

(Agos 26.09.2008)

1982'de NYU'da Dankwart Rustow'un Çağdaş Türk Siyasi Tarihi master seminerini almıştım. Profesör Rustow o tarihte epey yaşlı, ama Washington'da sözü dinlenen üç-beş Türkiye uzmanından biri. 12 Eylül Anayasasının şekillenip onaylandığı günler, tartışma mevzuları da haliyle Türkiye'de istikrarlı bir demokrasi nasıl olur etrafında dönüyor. Döne dolaşa CHP masaya geliyor. **Tarihte seçim kazanmamış ve belli ki hiç kazanmayacak** bir partinin ana muhalefet olması Türk demokrasisinin en büyük sorunu: bunda herkes mutabık. Öbür taraf sırtüstü yatsa da seçimi kazanacak. Parti kapatsan, yasaklasan, bölsen de fark etmiyor. Böyle olunca Halk Partisini destekleyen kesimler umutsuzluğa kapılıyor, radikal çizgilere yöneliyor, eninde sonunda askerden medet umuyor. Halk Partisi askerden medet umunca ister istemez seçimi gene öbür taraf kazanıyor. Fasit daire.

Çözüm nedir diye soru ortaya atıldı. O günlerde Ecevit partiyi terk etmiş, yerine isim diye Erdal İnönü'nün adı geçiyor. **Yani partinin iflah olma ihtimali sıfır.** Dolayısıyla, dendi, mantıki tek çözüm partinin tasfiyesidir. Rustow düşündü, kıvrandı, hak verir gibi oldu. Ama hızlı bir tasfiyenin risklerinin altını çizdi: tepki doğurur, Aleviler sahipsiz kalır, solda radikaller güçlenir. Belalı işler. Dolayısıyla ne yapılacaksa usulca, tedricen yapılmalı: **as they say in Turkish, "yavash yavash"**. Ben sınıfın radikaliyim, bana döndü: "Ne dersiniz Mr. Nisanyan, bu konuda bir strateji kâğıdı yazar mısınız?"

Ben pas geçtim, tezi başka konuda yazdım. Sonraki yıllarda hep aklımın bir köşesinde o konu dolanıp durdu. 83'ten 93'e kadar Erdal İnönü. Sonra Deniz Baykal! CHP'yi "yavaş yavaş" tasfiye etme planı kuracak olsam bu kadar mükemmel bir strateji önerebilir miydim? Sanmam. **Deha gerekir, o da bende yok**.

Tamam, komplo teorileri her zaman yanlıştır. Onu biliyorum. Gerçek dünyada olaylara dahiyane tasarımlar değil, insanların aptallığı, beceriksizliği, hesapsız hırsları, korkuları, kıskançlıkları yön verir. Bir

başka hocam Mao bağlamında söylemişti, “**tarihte cehaletin önemini asla küçümseme.**” Sanırım tarihe ilişkin söylenebilecek en derin sözlerden biridir.

Gene de mesela son birkaç senedir paşaların ettikleriyle dediklerine bakınca insan kuşkuya kapılmadan edemiyor. Faraza Washington’un kurmay odalarında birileri oturup “Türkiye’de ordunun itibarını nasıl kırarız? Bunları siyasetten usulca nasıl tasfiye ederiz?” diye dahiyane bir plan kurmuş olabilir mi acaba?

Yoksa her zamanki gibi, **alelade etkenler midir** gidişatı belirleyen?

Doktora tezim

Boy ve kilo açısından Türkiye'ye benzeyen orta karar ülkelerde 1945'ten bu yana kırk civarında askeri rejim gelip geçmiş. Gelişleri ilginç de, daha ilginç olanı gidişleri. Sonuçta hepsi gitmiş, ama üç yıl, ama on yıl sonra. Üstelik hemen hepsi gidici olduğunu baştan ilan etmiş. "Milli birlik ve beraberliğin tehlikeye düştüğü" ya da "vatan hainlerinin yurdu ele geçirmek üzere olduğu" şu elim günlerde idareyi ele almalarının şart olduğunu ileri sürmüşler, ancak kalıcı olmadıklarını, işlerini gördükten sonra çekileceklerini daha baştan deklare etme gereğini duymuşlar. Belki yalan konuşmuşlar, olabilir. Ama geçici olduğunu baştan ilan eden başka rejim türü var mı? Demokratik bir hükümetin yahut Lenin'in veya Kraliçe Victoria'nın "**merak etmeyin yakında gideriz,**" diyerek iktidara geldiğini düşünemiyoruz.

Daha da enteresanı şu. Bunlar iktidardan gittikten sonraki ilk seçimde, bilemedin ikinci seçimde, askeri rejime karşı en açık ve şiddetli söylemi tutturan siyasi parti hangisiyse o parti seçimi kazanmış. Şaşırtıcı ama gerçek, kırk örneğin kırkında da durum bu. Bizdekiler malum. 1960'ta Demokrat Parti devriliyor, ertesi sene Demokrat Partinin mirasçısı olan iki parti, Demokratların son seçimde kazandığı oydan daha büyük bir çoğunlukla seçimin galibi. 1971'de darbe geliyor. AP boyun eğiyor, CHP boyun eğiyor, sadece CHP içinde genç Ecevit "bu darbe bana karşı yapılmıştır" deyip baş kaldırıyor. 1974'te Ecevit "halk kahramanı" sıfatıyla iktidarda. 1980 darbesinden sonra iki partili rejim tasarlıyorlar. Üçüncü parti, ANAP, zorla araya giriyor. Evren Paşanın "bunlara oy vermeyin sayın vatandaşlarım," diye çıkıp **hot zot konuşmasına** rağmen ezici farkla ilk seçimi alıyor.

Diğer ülkelerde durum aynı. Yunanistan'da 1967'de Andreas Papandreu'nun önlenemez yükselişini sebep gösterip darbe yapıyorlar. Uzun vadeli tek faydası, Papandreu'nun önlenemez yükselişine zemin hazırlamak oluyor. Arjantin'de Juan Peron ile partisini iktidardan uzaklaştırmak için üç darbe yapıyorlar. Bıraksalar kendiliğinden ölecek olan Peronist Partiyi her seferinde yeniden diriltmekten başka bir sonuç alamıyorlar.

Peru da çarpıcı. Her şeyiyle Süleyman Demirel'in ikiz kardeşi olan başkan Belaunde'nin kadidi çıkmış hükümetini 1968'de alaşağı ediyorlar. Yerine Latin Amerika tarihinin en radikal sosyalist rejimlerinden biri geliyor. 12 yıl boyunca memleket binbir maceradan geçiyor, köprülerin altından amazonlar akıyor. 1980'deki ilk serbest seçimde Belaunde ve partisi AP, darbeden önceki oy oranının aynısıyla gene iktidarda.

Ecuador'da askerler kurt politikacı Velasco İbarra'yı kırk yılda, şaka değil, altı kez deviriyor; adam **yedi kere seçim kazanıp** geri geliyor. 1972-79'daki son cuntaya karşı, ülkenin ezeli rakip iki siyasi partisinin yenilikçi kanatlarından iki genç adam baş kaldırıp insan hakları ve antimilitarizm bazında muhteşem bir ortak platform oluşturuyorlar. 79'da ezici farkla başa geliyorlar. O ikisinden biri olan Osvaldo Hurtado'nun kitabını okumuş, "keşki bizde de olsa böyle biri" diye hayıflanmıştım.

Kolombiya'daki Rojas Pinilla rejimi böyle, Uruguay'da 1968-1980 askeri rejimi böyle, Brezilya'da böyle. İspanyol solunun 1936'da toplam oyu %52. Kırk yıllık Franco diktatörlüğü boyunca yasaklanıp sürüm sürüm süründürüldükten sonra 1979'daki ilk normal seçimdeki oyları da, **neredeyse virgülüne kadar aynı**.

Özetle askeri rejimlerin normalizasyon sürecini başarıyla tamamlama skoru sıfır. Her girdikleri seçimden dayak yiyip çıkmışlar. "E tabii 'halk' diktatörleri sevmez," demek mümkün belki, ama fazla bir manası yok. Bir kere "halk" diktatör sevmez diye bir şey yok, bal gibi sever. Sonra bunların bazısı "sağ" bazısı "sol" rejimler. Bir kısmı başarılı sayılacak işler yapmış. Ölçmesi zor gerçi ama hayli popüler olanlar var aralarında. Hemen hepsi sivil rejime geçtikten sonra otoritesini, itibarını koruyacağına inanmış veya bir şekilde kendini inandırmış. Evren Paşa rejimi de hatırlarsanız, 1983'teki seçim fiyaskosundan bir sene önce referandumda %91 almıştı. Sonradan ne oluyor da bunların iktidarı **güneş görmüş kardan adam gibi** eriyiveriyor?

Soru mühim, çünkü Amerika'nın havalı sosyal bilimcilerinin bir kısmı – hepsi değil, bir kısmı – Soğuk Savaş'ın başından beri, istikrar, demokrasi, kalkınma vs. uğruna birtakım geçici darbe rejimlerinin faydalı olacağı tezini savunmuşlar. Amerikan dışişlerine bu yönde telkinde bulunmuşlar. Oysa tez

yanlış, çünkü cuntacının elde etmeye çalıştığı sonuç her neyse ne, sonuçta kendi siyasi zeminini imha etmekten başka işe yaramıyor. Kalıcı bir siyasi ittifak yaratamıyor. İktidardayken bunlara yalaka olanların tümü – ister "halk"tan olsun ister elitlerden – ilk seçimde "**Aman paşam ben senle ortalıkta görünmeyeyim,**" deyip toz oluyorlar. "Paşa çok yedi, zaten her yaptığı iş bozuktu," diye bir de üstüne tezvirat yapıyorlar.

Son gülen

Tez fikri, sanırım 1981 yazında, Hurtado'nun kitabını okurken filizlenmişti. 1982'de Sam Finer'ın dersinde şekil kazandı, Türkiye'de 1982 Anayasası tartışmalarının sürdüğü günlerde pekişti. Anayasa taslağı hakkında *New York Times*'ta keskin bir yazım çıkmıştı. Konsolosluktan çağırıp asmakla kesmekle tehdit ettiler. Gülümsedim. "Beş sene sonra bunlar tepetaklak geldiğinde kendinize mukayyet olun," diye başkonsolos beyi uyardım, istikbali bildiren Bilge Han edasıyla. Tezin amacı belki de o gülümsemenin altını doldurmaktı, kim bilir? **Son gülen iyi güler, general**!

Türkiye'yi es geçip Yunanistan, Peru, Arjantin ve Brezilya örneklerini çalışmaya karar verdim. Sonradan Yunanistan da düştü, diğer üçü kaldı. **" 'Halk' diktatör sevmez" gibi boş varsayımlara** dayanmayacaksak eğer, çözümü parti rekabetinin dinamiklerinde aramak gerekiyordu. Rekabet mantığı öyle bir ivme yaratıyor ki, tüm aktörler – baştaki hesap ne olursa olsun – sonuçta askere sırtını dönmeyi seçiyorlar. O halde yapılacak iş, demokratikleşme sürecinde siyasi partilerin tutturduğu tavırları incelemek. Siyasetçileri bulup konuşmak. Gazete haberlerini büyüteç altına koymak. Askerci ittifakın nerede çatladığını anlamak.

1983 sonlarında son sınavlarımı verdikten sonra atlayıp Peru'ya gittim. Yakalayabildiğim herkese Belaunde'nin dönüşünü sordum. Neden? Nasıl? Huancabamba'da iki sene önce şifacıların peşindeyken kaldığımız otelin sahibinin kızı Doris Guerrero milletvekili seçilmişti. Onu buldum, günlerce yakasından düşmedim. New York'tan tanıdığım birinin babası koalisyonun küçük ortağı olan partinin lideriydi; onunla görüştüm. Sol bir derginin editörü olan Henry Pease Garcia'yı buldum, **Peru'nun Murat Belge'si**. Çıkardı, oniki yıllık gazete kupürleri arşivini önüme koydu. Birkaç hafta

onlarla cebelleştim. Dönüşte “oniki yıllık askeri rejimin gerileyiş ve çöküşü” üzerine yüzyirmi sayfalık bir analiz döktürdüm.

Sonra sıkıldım. Üff, kaç sene bu işle uğraşacağım daha? İşin yoksa şimdi Arjantin oku, git, gel, tanıdık adam ara!

Polonyalı ortağım ve emekli ajan

(Agos 30.01.2009)

112. sokaktaki evden kimler geçmedi ki? Yorgo gitti, onun yerine Chris Burdza'yı aldık. Polonya'dan yeni gelmiş, ayı gibi bir herif, sinema okuyor. Hiperaktif, hiper-geveze, çenesi açıldı mı sabahın yedisinden önce uyku uyunmaz, sosyalizmin eleştirisinden başlanır, Amerikan finans sisteminin inceliklerinden çıkılır. Askerliğini Sina Çölündeki BM Barış Gücünde yapmış. Oradayken uluslararası yardım faslından gelen konserveleri **el altından Kahire'ye pazarlama** işiyle uğraşmış, albayıyla parayı kırışmışlar.

Ben de o sırada Güney Amerika'dan maymun getirme işine takmışım. Peru'da bir maymun bilemedin 50 dolar, New York'ta 5000 dolara alıcısı var, güzel iş. Tek problem: Amerika'ya maymun ithal etmek yasak, bilimsel araştırma kurumları dışında. Derhal Polonya bağlantıları devreye sokuldu, Atlanta Üniversitesinden Polonyalı bir biyolog tedarik edildi, bilimsel araştırma izinleri alındı. Bir de şirket kurduk Longfellow Club adıyla. Ama Peru'daki adamlarımız fos çıktı, maymunlar hastalanıp öldü, ayarladığımız gemi, gününden önce Peru'dan ayrıldı. Ortada kaldık.

Para tükenince mecbur kaldık bir ev arkadaşı daha almaya. Gazeteye ilan verdiğimiz gün kapı çaldı: filmlerdeki ajanlar gibi **pardösülü, kasvetli bir adam**. Merhaba hello, cebinden şık bir hareketle armalı damgalı bir hüviyet çıkardı gösterdi, bilmemne emniyet departmanı. **Oracıkta kalp krizi geçirmediysek bir daha geçirmeyiz**. Meğer emekliymiş, karısından ayrılmış, evsiz kalmış, kira ilanına gelmiş. Adı galiba Greg'di, unutmuşum. Tamam dedik anlaştık.

Emniyet görevlisiymiş, sabık İran şahının oğlunun korumalığını yapmış. Biraz ısındıktan sonra büyük projesini anlattı. Robert Vesco o tarihlerde Amerika'nın en "wanted" adamı, kaçak banker. **Kafasına beş milyon dolar ödül koymuşlar**, Bahama'larda özel mülkü olan adada yaşıyormuş, bizimki onu kaçırıp adalete teslim etmeyi düşünüyormuş. İlgilenir miyiz? E tabi,

neden olmasın, ama silahlı işlere yokuz dedik. Tekne nereden temin edilecek, şuradan. Evrak? Kolay. Para? Kaynakları varmış.

Bir-iki hafta bu mevzularla geçti. Derken Greg ortadan kayboldu. İki hafta sonra karısı çıkageldi, eşyalarını topladı. **Greg intihar etmiş**.

Sonra Chris Pittsburgh'u keşfetti. Aramış, taramış, Amerika'da o güne dek majör bir filme konu olmamış en büyük kentin Pittsburgh olduğuna karar vermiş. İki günde oturdu senaryoyu yazdı, kömür madenlerinde geçen bir aşk ve dalavere hikâyesi, senaryo danışmanı da Sevan Nişanyan. Gitti Pittsburgh'un bütün zenginlerinin paçasına yapıştı, **kapıdan kovanın bacasından girdi**, sırf çene gücüyle adamları filmi finanse etmeye ikna etti. Julia Roberts'ı oynatacağım diye tutturdu, ama onu başaramadı, Jennifer Runyon'la yetindi.

Flight of the Spruce Goose 1986'da gösterime girdi. Ufak çaplı bir Hollywood başarısıydı, ama devamı gelmedi. Devrimden sonra Chris Polonya'ya dönmüş, halâ film yapımıyla uğraşıyormuş.

Kontrbas çalan zenci

Bu yazıyı Müjde'yle aramızda geçen olaydan kısa bir süre sonra, Etiyopya'nın Debark kasabasında sefil bir otel odasında tek başıma otururken yazdım. İki gün sonra Aksum'daki bir internet kafeden Agos*'a gönderdim. Tarih böyle işte, bazen tekerrür ediyor.*

(Agos 1.08.2008)

Canımın feci sıkkın olduğu günler. New York'un kışı hele hiç çekilmez. Atlayıp tek başıma birkaç günlüğüne Puerto Rico'ya gittim. Aralık sonu, hiç olmazsa denize girebilirsin.

Oradayken kasvet büsbütün bastı. Yanımda, Allah kahretsin, *Anna Karenina*'yı götürmüşüm, başka kitap yok sanki. 83'ün yılbaşı gecesini, metruk bir sahil otelinde, tek başıma kusuncaya kadar içerek geçirdim. Kıskançlık kötü bir ruh hali, mantığa vurulması imkânsız. Kara bir zift gibi insanın içini kaplıyor, debelendikçe daha beter yapışıyor. Bunu bana nasıl yapabilir, nasıl, nasıl! Ölmeli. Yok öldürmeli. Yok **ikisi birden**… Bir yandan da salim aklınla düşünüyorsun: bir şey yok Sevan, alt tarafı ne olacak, kendince o da haklı, hem bunca yıllık karın.

Şimdiki değil tabii, **o zamanki.**

San Juan'a geçtim. Eski şehir sur içinde, Karayiplerden çok Akdeniz'i hatırlatan bir kasaba. Biraz Antalya'nın kırk sene önceki hali ya da belki Magosa sur içi. Evler dökülüyor, çoğu metruk, ama bahçe duvarlarından deli gibi yasemin ve bugenvilya hevenkleri taşmış. Dökük bir pansiyona yerleştim. Tek özelliği eski usul ahşap panjurlardı: tropik ambiyans için birebir. **Bahçede adam boyu, bilmediğim kırmızı çiçekler**.

Akşam dolaşmaya çıktım. Sokaklar boş; tek tük zenci, onlar da sarhoş ya da daha beteri. Derken mucize denk geldi. Bakkal dükkânının önüne masa kurmuşlar. Beş on kişi toplanmış. Seksenlik sıska bir zenci ayakta kontrbas çalıyor, ihtiyar teyze de bir zamanlar bu işleri iyi bildiğini belli eden bir ritmle hafifçe salınıyor. Cazla salsa arası bir şey, ama nasıl karanlık akorlar,

ne cüretkâr falsolar, ne kadar kırık ritmler! Baba Bach kromatiğin bu kadarına şapka çıkarırdı, kesin.

İki saat oturup ağzım açık dinledim. Kötü düşünceler yavaşça geçti. Ya da geçmedi de küllendi, önemsizleşti, ta derinlerde ince bir sızıya dönüştü. Barışmaya karar verdim.

Gariptir, on sene Amerika'dan sonra Türkiye'ye dönmeye de galiba o gün orada karar verdim. Bir çeşit yorgunluk mu, hiçbir şeyin önemi yok duygusu mu, yenilgi mi, kim bilir. **İnsan ruhu karanlık bir deniz**: fazla açılmaya gelmez.

Plajda uyku tulumuyla yatan kız

(Agos 25.04.2008)

Yorgo ile Mikonos'ta buluşmayı kararlaştırdık. O Atina'dan gelecek, ben İzmir'den. Birkaç gün adaları gezeceğiz. Tabii buluşamadık, tipik Yorgo. O zamanlar daha cep telefonu yok. Ağustos günü Mikonos limanında sap gibi kalıverdim.

Ortalık ana baba günü. Otellerde yer yok, olsa da bende para yok. Baktım gençler iskelenin kenarındaki ufak plaja uyku tulumlarını sermiş. Ben de bir yerden bir yaygı ile pike tedarik ettim, kendime bir yer açtım. **Ne olsa 25-26 yaşındayız**. Bir şişe de şarap açtım.

Sabahın ikisinde uyandım ki, soğuktan, rutubetten ölmek üzereyim. Köpekler gibi titriyorum. Zifiri karanlıkta beynimi toplamaya çalışırken baktım, kol mesafesinde yatan biri daha var, gözlerini açmış bana bakıyor. "Çok üşüyorum," dedim. Sıkkın, biraz baktı. "Peki gel," dedi. **Allahtan dişiymiş**! Uyku tulumunun içine sığıştık. Pek İngilizce bilmiyordu. Biraz öpüştük, ama o da yorgundu, uyku galip geldi.

Sabah kahvaltı ısmarlayayım dedim. Çok erken olduğundan daha turistik yerler açılmamıştı: işçi kafeteryasında Yunanlıların kötü kahvesiyle yetindik. Şeker bir kızdı. Yüzü de güzeldi. Katalan'mış, Valencia'lı. Ailesiyle bozuşmuş, tek başına yollara düşmüş. Birkaç gün adalarda dolandıktan sonra Türkiye'ye geçecekmiş. "Kim bilir belki bir şey bulur yerleşirim," dedi. Belli ki elinden tutacak birini arıyordu. **Tutmadım, ama yanağını okşadım**, o aklımda kalmış. Atina vapuruna yetişmem gerekiyordu, orada bir sürü yapacak iş var, sonra da New York'a geçmem lazım, tez bekler, sınav bekler. Vedalaştık. Adını bile hatırlamıyorum.

Sonradan işin ahlaki yönünü düşündüm. Hangisi ahlaksızdır, soğuktan üşüyen birine sırtını dönmek mi, tanımadığı adamı yatağına almak mı? O zaman kafamda hiç şüphe yoktu; şimdi de yok.

Bugün olsa elini tutmaya cesaret eder miydim? Onu bilmem, pek zannetmem. Zor.

Körolası emperyalistler, aşkımı süpürmüşler[16]

Reagan hükümeti kuruldu, Brzezinski akademiye döndü. Amerikan dış politikasının sorunları hakkında çok baba bir ders vereceği duyuldu. Bütün bölüm heyecana kapıldı; yüzelli kişilik amfi tıklım tıklım doldu. Adam, Başkan Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı, dört yıl süreyle imparatorluğu bilfiil o yönetmiş. Ayrıca ta eskiden beri Soğuk Savaş'ın baş ideologlarından biri. Sovyetler Birliğini çökerten adam olarak tarihe geçecek.[17]

(Dersi alanlardan biri de o tarihte undergrad üçüncü sınıfta siyaset bilimi okuyan Barack Obama imiş. Bizden epey küçüktü. Tanışmadık. Sonradan arkadaşlar "nasıl hatırlamazsın," diye çıkıştılar. Hatırlamadım.)

Nefes kesici bir ders oldu. Sanırım o güne dek tanıdığım en keskin zekâlı insandı: mütehakkim, alaycı, kendinden – fazlasıyla – emin. Dümenin arkasından görünen dünyayı, unutulmayacak bir berraklıkla anlattı. Yanısıra dümen odasında olup bitenleri tahlil etti; Metternich'vari bir yükseltiden, küçük adamların hatalarını, cahilliklerini, küçük kavgalarını ibret aynasına yansıttı; şahsi savaşlarını sürdürdü. Büyük egolara has bir gösteriydi. Dünyayı anlatırken aslında kendini anlatıyordu.

Sınavı zor olacak diye söylenti dolaştı. Yüz kitaplık okuma listesi var: millet onları hatmetme telaşına düştü. CB ile ben de almıştık dersi. Departmanın ağır topları günlerce bizim eve doluştu, cram session'lara daldılar – Rob, Ellen, mıymıntı Michael, başkaları. Stres tırmandı. Ben ise ayrı havalardayım. **Bu kadar kendine hayran bir adam başkasının kitabından soru sormaz.** Siyasi gücü bu kadar yakından gözlemlemiş biri teorik literatüre yüz vermez. Adamın bakış açısını yakala yeter, başka şey okumaya gerek yok.

Tavrımı gıcıklık olarak değerlendirdiler, ukalalıkla suçladılar. Sınavdan önceki akşam, hadi çalışmayı bırakın sinemaya gidelim diye tutturdum. Sinirler gerildi, acıtıcı sözler söylendi. **Lanet olası Türk, kariyer derdi de yok ki**? Çekip gittim, tek başıma oturup Woody Allen filmi izledim.

Enfes bir sınavdı. Dünyanın dört bucağından yüz kadar potansiyel kriz sayılmış. Bunlardan birini seçeceksin. Soru bir: Ulusal Güvenlik Kurulu'nu acil toplantıya çağıran notu yaz, kimlere dağıtılacağını belirt. Soru iki: Ulusal Güvenlik Danışmanının toplantıdan önce Başkana yapacağı sözlü sunumu hazırla. Soru üç: Toplantıda Dışişleri Bakanının sunacağı opsiyon kâğıdını yaz, en az üç seçenekli olsun. Soru dört: Başkanın gerekçeli kararını yaz. Suudi Arabistan'ı seçtim. Sabahın köründe haber geliyor ki genç subaylar darbe yapmış. Kraldan haber alınamıyor, muhtemelen ölü. **Ne yaparsın**?

Bir hafta sonra sonuç açıklandı. Yüzelli kişi içinde yalnız bir kişi A almış, kulunuz. Öbürleri hep B, C, çakanlar da var. Patron çağırdı, tebrik etti. Geleceğe dair planlarımı sordu. Ertesi sömestr için asistanlık teklif etti. El sıkıştık, anlaştık.

Sevan'ın Ezdikleri Derneği

Sonucu iyi olmadı. **Zafer bazen aldatıcıdır**, neyi getirip neyi götüreceği belli olmaz.

Gruptaki en yakın arkadaşımız Rob Devigne idi.[18] Sıradan öğrenci modelinin dışında bir tip, 68-69'da öğrenci olaylarına karışmış, Maocuymuş, SDS aktivistlerindenmiş, bir süre tutuklanmış – ki oradaki ortamda duyulmuş şey değildi, Türkiye gibi vukuatı adiyeden değil, **acayip cool**. Sonra fabrikada işçi olarak çalışmış, sendikacılık yapmış. Görmüş geçirmiş, kafası çalışan bir adamdı. Yaşça biraz büyük olmanın verdiği güvene sahipti. Sanırım benle içten içe bir rekabet içindeydi. Bunlar sınavdan az sonra CB ile işi pişirdiler. Bir ay kadar sürdü bitti gerçi, ama departmanda duymayan kalmadı. Kahroldum. Öldüm.

Sebebi neydi? Sakin kafayla düşününce aslında basit. Corinna-Barbara ile aynı bölüme girmemiz büyük hata idi. Starla yaşamak zordur; günde yirmidört saat aynı ortamda yaşamak daha da zordur, senin ışığını söndürür. Boğulmaya başlamıştı sanırım. Bir yanılmazlık halesiyle çevrilmiştim; üstelik kendisinin de paylaştığı, oluşmasına katkıda bulunduğu bir haleydi. Kaçması imkânsızdı, çünkü etrafımızdaki herkes o halenin etkisindeydi. İlginin odağında ben vardım. Giderek değersizleştiğini, küçüldüğünü

hissetti. Aynı kırılganlığı yaşayan birini kalbine daha yakın buldu; yarasını onunla paylaşmak istedi. Hepsi bu.

Öteki ise sınav hadisesinde fena yenilmişti. Onca çömez arasında **siyasi eylemi az buçuk tanıyan biri olarak** aslında benim haklı olduğumu anlaması gerekirken boşta bulunmuştu. Kendine güvenini tazelemek için beni bir şekilde yenmesi gerekiyordu. Çözümü böyle buldu.

Hata bende miydi? Kibre mi kapılmıştım? Kapılmışımdır mutlaka, bilmiyorum, zaferi taşımak zor. Ama CB'ye karşı hayatta kimseye karşı olmadığım kadar duyarlıydım, sevecendim, bilerek canını yaktığımı sanmam. Durum öyleydi. Elden ne gelir?

Büyük fırtınalar oldu. Beraber olduğumuz beş yılı aşkın sürede başka kadına ilgi göstermemiştim. Fırtına günlerinde gösterdim, hem on mu, yirmi mi, sayısını hatırlayamadığım kadar çoğuna. **Madem zafer, al sana zafer**! Sonra bir sükûnet dönemi oldu. Yorulduk, barıştık. Sanki kırılanı tamir edebileceğiz duygusuna kapıldık. Ama kırılmıştı bir kere. Boğulma duygusuna bu sefer ben kapıldım. İlk çıkan fırsatta kaçtım, Türkiye'ye döndüm.

Daha sonra da, hiçbir kadına o kadar uzun süre sadık kalamadım.

*

Birkaç yıl sonra New York'a gittiğimde aradım. Önce görüşmek istemedi. Ayrılacağım günün sabahı çat kapı gittim. Yarım saat geçmeden deliler gibi sevişmeye başladık. Saatlerce, canımız acıya acıya öpüştük. Sonra kapıyı çekip çıktım.

Yıllarca görüşmedik. Bir daha evlenmedi. Hatta yanılmıyorsam başka kalıcı ilişkisi de olmadı. Uluslararası Af Örgütünün Çin masası şefi oldu, Londra'ya yerleşti. Bir ara Uygur Türklerinin sorunlarıyla ilgilenmek için Türkiye'ye geldi. Kısaca buluştuk. Müjde'yle bok hikâyesinin ayyuka çıktığı günlerdi. Kalbimi kıran şeyler söyledi. Bir daha görüşmedik.

Columbia'da MA töreni, 1983.

II. Vatana dönüş

Commodore'un kaptanı

(Agos 13 ve 20.03.2009)

Sen eskiden otel yazarıydın, daha önce Marx'ın okunmaz kitaplarını çevirirdin, şimdi dilbaz olarak karşımıza çıktın, kafam karıştı, aynı Sevan mısın, **klon musun, nesin** diye sormuş değerli bir okurum. Ayrıca müteahhitliğim ve gecekondu mimarlığım da vardır, onu eklememiş ama herkes bilir. Unuttukları öteki kimliğim, **Commodore-64 gurusu**, memleketin ilk popüler bilgisayar firmasının kurucusu Sevan Nişanyan. Çoğu zaman ben bile unutuyorum.

Tatilde boş durma çalış

84 yazında üç haftalık bir tatil için İstanbul'a geldim. O sırada New York'tayım, harıl harıl doktora tezi yazıyorum Peru ve Arjantin'in siyasi partileri hakkında. Washington ile Boston arası bir kariyer mukadder görünüyor, sonradan Amerikan dış politikasının baba isimleri olacak kişilerle sohbetimiz var. Evliyim ama **o evlilik de eskimiş**, on seneden sonra Amerika da bıkkınlık vermiş.

Geldiğimin ikinci akşamı Yeniköy'deki Aleko'nun meyhanesinde Osman Kavala ile muhabbet açıldı, büyük bilgisayarların devri kapanıyor, şu home computer olayına bakmak lazım diye. Ben o yılın Ocağından beri Commodore'umla yatıp kalkmışım, Basic'i geçip assembly dili öğrenmişim, Sabit'le beraber çatır çatır program kırıyoruz, hatta **hacker dergilerinde yazılarımız çıkıyor ufaktan**. Peki, dedi Osman, şu hadiseyi bir incele bak, Türkiye'de piyasası neymiş bunun.

Kimi liseden kimi adadan tanıdık çıktı, birkaç gün piyasada dolanıp çay kahve içtikten sonra tablo çabucak netleşti. Commodore o tarihte dünya lideri ama Türkiye'de doğru dürüst bir mümessili yok, birkaç firma tek tük getirip vitrinde satıyor, ilgi var, Taksim'de genç bir Yahudi adam distribütörlüğü almaya çalışıyormuş ama parası yok.
Adamlara bir teleks çektik, ilgileniyoruz diye. (O zamanlar teleks vardı, **Bronz Çağından az sonra**). Pazar araştırması isteriz diye cevap verdiler. E

ondan kolay ne var? Bülent Tanla ile Asaf'ın evinde bir akşam yemeği, Devlet İstatistiğe bir ziyaret, üstüne bol esnaf dedikodusu, 50 sayfalık pazar araştırması iki haftada hazırlandı, dört dörtlük iş oldu. "**Hong Kong'a gel görüşelim,**" dediler. Ne yapalım, yaz sonuna kadar burada kalırım şu iş yarım kalmasın diye düşündüm, gittim.

Örgüt kuruyoruz

Pazarlık süreci kasıma kadar sarktı. Mecburen üniversiteme yazı yazıp bir sömestre izin istedim. Arada İstanbul'da ve taşrada elektronik işi yapan bütün firmalar tesbit edilip teker teker gezildi, tanışıldı, bayilik konuşuldu. Reklam kampanyası tasarlandı. Gümrük mevzuatı araştırıldı. Software'den anlayan adam arandı. Şirket kuruldu. Bir yardımcı, bir sekreter derken ekip olmaya başladık. Baktım Taksim'deki Yosef'in yarışı bırakmaya niyeti yok, gittim konuştum; benim **arkamda koskoca Kavala Grubu var**, baş edemezsin, gel sen de bize katıl diye teklif ettim. Aklı yattı. Olduk mu birden dört-beş kişi?

Hong Kong-Londra arası birkaç kez mekik dokuduktan sonra nihayet anlaşma imzalandı, sıra siparişe geldi. Ben piyasayı koklamışım, yılda en az onbin satarız, bin taneyle başlayalım diyorum. Kavala yönetim kurulunda **birtakım kibar kibar amcalar**, "Sevan Bey siz gençsiniz heyecanlısınız, Türkiye'de o kadar 'kompütör' alacak kaç araştırma kuruluşu var, hadi şunu elli yapalım sizin de gönlünüz olsun," tavrındalar.

Al takke ver külah amcaları ikna ettik. 8 Ocak 1985'te altıyüz tane Commodore-64 Karaköy gümrüğüne indi. AYNI GÜN Emre Senan'ın çizdiği dünya güzeli reklamlarımız gazetelerde çarşaf çarşaf çıkmaya başladı.[19] Ki Türk basınındaki ilk kitlesel bilgisayar kampanyasıdır, bilgisayarı kargacık burgacık bir teknolojik alet değil **her eve lazım bir ihtiyaç maddesi** olarak sunan ilk kampanyadır. AYNI GÜN Teşvikiye'de Ralli Apartman'daki şirket merkezimize taşındık; tam hatırlamıyorum, on-oniki yeni eleman o gün işe başladı. Öğlene kadar altıyüz bilgisayar satıldı bitti. Öğleden sonra mal almaya gelip bulamayan yirmiye yakın bayi **kapının önünde arbede çıkardılar**, itiş kakış oldu, polis geldi. Onbin abartı olur hadi, ama beşbin makina olsa o gün satılacağı anlaşıldı.

Kaos ayları

Ondan sonrası kâbustur.

Hong Kong'dan ikinci parti malın gelmesi Şubat ayını buldu, o da aynı gün tükendi. Bilgisayar hadisesi birdenbire ülke çapında bir çılgınlığa dönüşme eğilimine girdi. Her gün gazetelerde, dergilerdeyim, konuşma yapmak için beni Bursa'ya, Osmaniye'ye, şuraya buraya çağırıyorlar. Türkiye'nin ilk popüler bilgisayar dergisini çıkarmaya başladık; bütün gün şirket mesaisi yaptıktan sonra gece yarısı çocuklarla toplanıp dergi hazırlıyoruz. Oraya da **Baytan Bitirmez müstear adıyla** programcılık yazıları yazıyorum, sabahın ikisinden üçünden sonra.

Ekip oldu yetmişbeş kişi: hepsi deneyimsiz gençler, bir kargaşa, bir kaos ki bildiğin gibi değil. Ben muhasebenin m'sinden anlamam, tahsilat filan bilmem. Piyasadan birkaç milyon dolar alacağımız var, bankalara borcumuz bunu da aşmış, halbuki o zamana kadar hayatta ikibin doları bir arada görmüşlüğüm yok. Holding'den başıma derhal bir **maliye komiseri** gönderdiler. Bilal, aslında düzgün adam, durduk yerde düşman sahibi oldum. Yıllar sonra bir yerde karşılaştık da barıştık Allahtan.

Esas komiği şu: bu sırada ben hem asker kaçağıyım, hem 1980 öncesi **örgüt üyeliğinden aranıyorum**, aranıyor muyum tam da belli değil. Bir yandan ANAP'ın kongresine bilgisayar sistemi kuruyoruz, Ankara'ya gidip Erkal Zenger'le, Adnan Kahveci ile, parti kodamanlarıyla görüşüyorum. Bir yandan içim pır pır, bakanlığın kapısında kulağımdan tutup içeri atsalar sürpriz olmaz. **Adamlara anlatamazsın da**, inanılır gibi değil çünkü.

Sonunda iş patladı tabii. Nasıl patladığı **müthiş hikâyedir**, ama anlatmaya cesaretim var mı bilmiyorum.[20] İşin aslını Osman'la Asaf bilir, bir de galiba Zeynep. 1985 Şubatında **apar topar memleketten gitmek** zorunda kaldım. Gittiğim gün Hilton'da basın toplantımız var, yurt dışından Commodore'un büyük yöneticisi gelmiş. Podyuma çıkıp adamı basın mensuplarına takdim ettikten sonra kimseye haber vermeden, pır, ortadan kayboldum. Toplantının sonunu arkadaşlar bir şekilde getirmişler.

Eve dönüş

Kapağı New York’a atabildim, uzun bir yolculuktan sonra. Onca macera yaşanmış, artık üniversitenin uyuşuk koridorları çekilir mi? Gittiğim gün iki-üç hocamı ziyaret ettim: onlar bana uzaydan gelmiş gibi bakıyorlar, ben onlara! Kararımı verdim, New York Başkonsolosuna gittim, “**valla inanmayacaksınız ama hikâye böyle,**” diye a’dan z’ye anlattım. Pasaport istedim. Adamcağız hayretler içinde dinledi. Altı ay boyunca ne yapacağına karar veremedi. Uzun lafın kısası, 1985 kasımında askerliğimi yapmak üzere Türkiye’ye döndüm.
O zamandan beri de buradayım, Allahın izniyle.

Commodore günleri, 1984.

Hiram Abas

(Agos 21.11.2008)

New York'taki Türk konsolosluğundan 15 gün süreli uyduruk bir pasaport verdiler, kalktım memlekete döndüm, kalbim pır pır. Havaalanında sivil bir görevli karşıladı, arkalarda bir odaya götürdü, kimlik tesbiti, hafiften sorgu. Yanında gençten sevimli bir kadın, sessiz oturuyor. Sanırım standart prosedür: sorguya çekilen kişi ürkmesin, rahat hissetsin diye yanlarında bir kadın bulunduruyorlar. **Elkitabında yazıyordur**.[21]

İki-üç ay kadar belli aralıklarla sorgu sürdü. Eve gitmeme izin verdiler ama gözetleme altında olduğumu da özenle hissettirdiler. İstanbul Valiliğinin alt katında garip, metruk yerler var, **kaybolsan izin bile bulunmaz.** Bir iki defa oraya aldılar, ama sair zamanda kafeteryada, kebapçıda oturup "sohbet" ediyoruz. Sivil arabayla birkaç defa bir yerlere gittik, trafik polisleri selam duruyor.

Ocak ayında bir gün "büyüklerimiz de seni sorguya çekecek," dediler, telaş içinde. Arabaya binildi, gözlerimi bağlayıp yere çömelttiler. Anladığım kadarıyla Boğaz Köprüsünden iki veya üç kere geçtik. Bahçe içinde karanlık bir eve girdik. Gözbağını çıkartmadan, bir çömeltip bir yürüterek alt katlarda bir hücreye aldılar. Kemerimle bağcıklarımı çıkarttırdılar, cebimdeki her şeyi de "**eğer çıkarsan geri veririz,**" deyip aldılar. Kilit kelime, "eğer".

İki saat gözüm bağlı bekledikten sonra sorguya alındım. Penceresiz büyük bir oda, ortada tahta bir sandalyede ben, aynen filmlerdeki gibi, karşımda iki sorgucu. Biri belli ki kötü polis rolünde, aptal aptal laflar edip beni kışkırtmaya çalışıyor: "Asala'cısın hadi itiraf et, pişmanlık yasasından faydalan." Öteki az konuşuyor, ama yüzüne bakar bakmaz görülüyor ki zeki ve mütehakkim biri, makamdan değil kişilikten gelen otoriteye sahip; rafine Türkçe konuşuyor. "Bu adamla aramızda **sınıfsal dayanışma** var, bundan bana zarar gelmez" diye düşündüm. Rahat olmaya karar verdim.
Kaç dil bildiğimi sordu, her birini uzun uzun ayrıntılı olarak deşti. Seyahatlerimi sordu, özellikle Güney Amerika üzerinde durdu. "Asala

militanı mısın?" dedi. Milliyetçiliğin her türlüsünün ahmaklık olduğunu düşündüğümü söyledim, Türkiye'den örnekler vererek. Atatürk? Atatürk milliyetçiliği denen şeyin birleştirici ve insancıl bir ideoloji olduğunu düşünmediğimi söyledim, açık ve net. "O zaman sen masonsun," dedi. Hadi, çattık belaya, kominist değilsen asalacı, asalacı değilsen masonsun! Valla billa değilim dedim, inandırıcı olmaya çalışarak. Hatta masonlara dair atıp tuttum, kıt bilgimle.

Peki dediler, sen git askerliğini yap. Dönüşte görüşürüz. Askerde tabii başımıza başka belalar geldi, hapislere düştük, gazetelere çıktık. Dönüşte bir daha ne aradılar, ne sordular.

*

İki sene sonra hayret verici bir şekilde bütün gazetelerde MİT müsteşar yardımcısı Hiram Abas'ın fotoğrafı çıkmaya başladı. Kültürlü sorgucumu derhal tanıdım. Birkaç ay sonra da sokak ortasında vurup öldürdüler. Yıl 1990.
"Hiram" adının ne anlama geldiğini o zaman da fark etmedim. Jeton birkaç yıl sonra Soner Yalçın'ın kitabını okuyunca düştü.[22] Meğer "buradan sağ çıkmam herhalde," dediğim sorgu bir çeşit iş mülakatıymış. Mason değilim diye yırtınmama çok gülmüşlerdir herhalde.

Yusuf Paşa

(Agos 10.10.2008)

Askerdeyken epeyce serserilik ettik, iyi de eğlendik. Tümen komutanı, elebaşlarından altı-yedi kişiyi çağırdı. Hazrol, rahat faslından sonra sıkı bir fırça, ne vatan hainliğimiz kaldı ne satılmışlığımız. Şimdi olsa herhalde **postmodern** de derdi.[23]

Bana döndü, küçük dağları yaratmış olmanın verdiği özgüvenle "Sen *Das Kapital*'i okudun mu?" diye sordu. Okudum komutanım dedim. Sonra herhalde vaziyeti kurtarmak için, "**cahil kalmamak lazım**" gibi bir şey geveledim, hani bilimsel merak, başka bir nedeni yok gibisinden. Büsbütün köpürdü. Tahsilimizi sordu. Arkadaşlardan biri Amerika'da matematik profesörü, biri Alman Yeşillerinin siyasi danışmanı, biri altı-yedi sene yatmış bir Dev-Yolcu. Ben siyaset bilimi okuduğumu söyleyince, "söyle bakalım bir dahaki seçimde ne olacak," diye sınavı sürdürdü. Sene 1986. "Süleyman Demirel başbakan olur" dedim. Film orada koptu. "İyice aptalmışın sen," diye höykürdü, tükürük saçarak. Hepimizi huzurundan kovdu. Türk Ordusu'nun iki kez devirdiği adam mı başbakan olacak?

Bir hafta sonra tümen askeri mahkemesi Ali ile beni "emre itaatsizlik" suçundan tutukladı. Aziz Nesin ortalığı velveleye verince eli daha artırdılar. Askeri isyana teşvikten 24 sene, komünizm propagandasından 7,5 sene, Türklüğe hakaretten 6 sene, **savcı allah ne verdiyse dayadı**. Rahmetli babam benden habersiz ricaya gitmiş, paşa onu da hakaretle kovmuş. Neyse, işin içine basın girdi, uluslararası akademik çevreler girdi, Turgut Özal sağ olsun ilgilendi, üç ay sonra bizi saldılar. Paçayı öylece kurtardık.

Yıllar sonra Karadeniz kitabını yazarken dayanamadım, paşaya bir-iki dokundurdum. Dedeleri vaktiyle Trabzon valisi olmuş, 1841 Laz isyanını bastırmışlar, arada Lazistan'da taş üstüne taş bırakmamışlar. Bolaman'daki güzelim konak da Haznedaroğullarınındır. Yarısını bir kardeş yıkıp **Laz Palas yapmış**, öbür yarısı Yusuf Paşanınmış, harap duruyor. Bunları yazdım.

Birkaç ay geçti, bir email. Sevan Bey ne güzel yazmışsınız, ama Laz isyanı öyle değilmiş şöyleymiş, kitaplarımı pek beğenirmiş, acaba Bolaman'daki konağı butik otel yapabilir miymişiz, falan filan. İmza: **Em. Tümg. Yusuf Haznedaroğlu**.[24]

İnce bir cevap yazdım, medeni cesaretine saygı duyduğumu belirttim. "Tanışıyor muyuz?" diye cevap geldi. 40cı Piyade Alayı günlerimizi anımsattım. Hayal meyal hatırladı galiba, ya da öyle görünmek istedi. **Ne yapıldıysa görev uğruna yapılmış**, hep iyi niyet varmış, koşullar gerektirmiş.

Yazışmayı ısrarla sürdürdü. Brezilya'dan kart attı. 2001'de ben gene hapse girince Müjde'yi telefonla aramış, uzun uzun dertleşmiş, nasıl yardımcı olabileceğini sormuş.

Bunlar emekli olunca normal insana dönüşüyorlar galiba, **geç meç**.

Gerçi "normal insan" nedir, onu da bilsem…

Isparta 40cı Piyade Alayı, 1986.

Ali Nesin'le. Arkada Aziz Nesin.

Ali Nesin

1978'in Noel tatilinde Fransa turu yapmaya karar vermiştik. 31 Aralık'ta İspanya Bask ülkesine özerklik verecek, onu da yerinde kutlamak görevimiz. Osman'la Lale Müldür o sırada Manchester'da öğrenci. TKP'li Tijen adlı kızı da yanımıza kattık, Osman'ın külüstür Volvo'suyla yollara düştük.

Lale'nin abisi Uğur Paris'te Aziz Nesin'in oğluyla ev arkadaşıymış, onlarda kalırız dendi. Ali'yle böyle tanıştık. Bu ikisi döküntü bir apartmanın tavan arasında, dolaptan az hallice bir oda paylaşıyorlar. Misafire yatacak yer yok. O problemi çözmek için ilk akşam geç saate kadar bütün Paris dolaşıldı, **sokağa atılmış kanape arandı**, bulundu, eğlenildi.

Sonra uzun süre görüşmedik. Ben Yale'den ayrıldıktan sonra Ali oraya geldi, doktorasını yaptı, Berkeley'de yardımcı profesör oldu. Uzaktan haberdar olduk.

1986'da Isparta'ya askere gittim. Üniforma giyildi, nizamiyede başımıza gelecekler bekleniyor ki, bir örnek tıraşlı patates kafalardan biri bana yaklaştı, "sen Sevan Nişanyan değil misin," diye sordu. Vay, Ali Nesin! Soyadlarımız ardışık olduğundan bölükte bizi yan yana aldılar. Ranzalarımız bitişik, yemekte yerimiz bitişik, yürüyüş kolunda da beraberiz. Kahraman Türk Ordusunu ne büyük tehlikeye attıklarını az zamanda fark ettiler, ama **memleketin müesses nizamını** otuz yıl boyunca tehlikeye atacaklarını yeterince idrak edemediler sanırım.

Askerliğimizin üçüncü ayında tutuklandık, kırk küsur yıl hapis istemiyle yargılandık. Savcının iddianameyi okuduğu gün ben, günde ikibuçuk paket içtiğim sigarayı bıraktım: bırakış o bırakış, halâ içmem. Ali, aksine, fosurtunun dozunu artırdı. Sanırım aramızdaki temel fark buydu. Riskli sahaya girdiği zaman Ali'nin muhafazakârlığı tutar, normalde olmadığı kadar normal insan kılığına girer. Halk arasında "akılcılık" dedikleri durumdur sanırım. Ben ise **gerçeğin yok olmasını emrederim**: gerçek yok olur. Zor anlarda Süpermen'e dönüşen Clark Kent gibi, bir hikâye anlatıp o hikâyenin içinde izimi kaybettiririm. Süpermenlik zevklidir üstelik,

adrenalin yükselir, neşen artar, yaratıcılığın tavan yapar. İçeri girdiğimiz günden itibaren kaçış planları yapmaya başlamıştım, alabildiğine metodik bir şekilde. Oysa durumun ümitsiz olduğunu düşünüp kederlenen Ali'ydi, ben değil. Ben, en kötü ihtimalle, torunlarıma anlatacağım kodes hikâyelerini derlemekle meşguldüm.

Üç ay boyunca avuç kadar bir koğuşu paylaştık. İlk ay yanımızda bir de Uluborlulu askeriye aşçısı vardı; **eşeklerle yaşadığı romantik maceraları** anlattırır, yerlere yuvarlanıncaya kadar gülerdik. Sonra birbirimize her gün birer saat ders vermeye başladık. Ben İkinci Dünya Harbinin Pasifik cephesini, İngiliz Liberal Partisinin çöküş nedenlerini, Peru solunun fraksiyonlarını, Arapça gramerin esaslarını, bilgisayar sektöründe pazarlama stratejilerini, Etrüsklerin kökenine dair görüş ayrılıklarını, Amerikan hukuk sistemini, Vahdettin ve Atatürk ilişkilerini anlattım; hatırladıklarım bunlar. Ali döne döne Turing teoreminin ispatını anlattı. Kırk defa anlattırdığım halde anlamadım. Matematiğe aklımın ermediği anlaşıldı.

Bir ara şifre çözme işine taktık. Onbeş-yirmi harflik metinlerden her türlü birinci düzey şifreyi çözmekte ustalaştık. *New York Times*'ta Pazar günleri çıkan bir akrostik bulmaca vardır, muhteşemdir, bilen bilir. Birbirimize o bulmacadan hazırlamaya başladık. Türkçedeki Arapça kökenli kelimeleri kök ve vezinlerine göre tasnif etmeye giriştik. Otuz-kırk sayfalık bir liste çıktı. Çıktığımızda yayımlamayı düşündük. Yayımlayamadık gerçi, ama o listeden yıllar sonra benim etimoloji sözlüğü türedi.

Sonra, 2086 yılında Isparta'da geçen bir bilimkurgu romanı yazmaya karar verdik. 2086'da ne olacağına dair fikir birliğine varamadığımızdan, bu sefer 1886'dan bu yana Türkiye'de neler değiştiğini incelemeye soyunduk. O konuda da epeyce bir yazı üredi. Şimdi nerededir kim bilir. Belki 1991'de Kuzguncuk'ta Davut Beresi'nin evinde telef oldu, belki bir kısmı Ali'de duruyordur.

Ramazan sohbetleri

Tahliyeden sonra bir-iki defa daha Konya'daki mahkemeye duruşmaya gitmemiz gerekti. Arabayla yola çıkıp dolaşa dolaşa gittik. Eğridir'de göl

kenarındaki lokantada Ramazan münasebetiyle bize bira vermeyi reddettiler: oysa yan masada turistler içiyor, onlara karışan yok. Ali kızdı, köpürdü, bağırıp çağırdı. Ben ise adama hak verdim. Özel işletmedir, istediğine verir, istemediğine vermez, sana ne? Epey atıştık, hatta bir-iki saat küstük sanırım. Ali, çünkü halâ sosyalistti. Ben ise sosyalizmi, **özünde bir saygısızlık sorunu** olarak algılamaya başlamıştım.

İnsanoğlu sırlarla dolu bir mahluk. Düzeltmeye girişmeden önce seyret, anlamaya çalış, tadını çıkar, değil mi?

İşin siyasi yönünü de tartışmıştık uzun uzun. Memlekete norm dikte etme şansın yok, çünkü sen azınlıktasın. Eninde sonunda çoğunluğun normu galip gelir. Ramazanda bira servisi yaptırmak için kuracağın komisyonu er veya geç Ramazancılar ele geçirir. Onun için, **senin ve benim gibi azınlıkta olanların** normlardan değil özgürlüklerden yana olması gerekir. Karışma, bırak. Sen ona saygı göstersen, onun da sana saygı göstermesini bekleme hakkın olur.

Tabii milleti ıslah etme inancıyla yetişmiş birine bunları anlatmak zor. O zamanlar daha Müslümanın liberali diye bir şey de duyulmamış henüz.

<u>Kader ayırmayınca</u>

Bir seneye yakın Ali’ye pasaport vermediler. Sonra bıraktılar, Amerika’ya döndü. İrtibatımız zayıfladı, hatta koptu. Aziz Nesin’in ölümünden sonra Türkiye’ye döndüğünü basından öğrendim. Günlerce izini sürüp buldum. Meğer İstanbul’da bizim yan sokakta değil miymiş? Bıraktığımız yerden devam ettik. Yıllar boyu ayrılmaz ikizler olarak **memleketin başına dert olduk**.

Askeri mahkeme maceramızı yerli basın kadar yabancı basın da izledi. Son duruşmalardan birine Alman ARD televizyonu ekibi gelmişti. Muhabir hanım röportaj da yapmak istedi. Akşam Kuruçeşme'de bir lokantada buluştuk. Buluşma o buluşma, üç yıl sürecek bir beraberliğin başlangıcı oldu.

O zamanlar şimdi gibi değil tabii, az da olsa yakışıklı sayılırdım. Ama Türk mahkemelerinde yargılanmanın ***kadınlar üzerinde cezbedici bir etkisi*** *olduğu da inkâr edilemez.*

İlk bir-iki yıl Gabriele ile çok seyahat ettik. Bana pasaport vermediklerinden yurtiçi ile yetinmek zorunda kaldık, ama memleketin dolaşmadığımız bucağı kalmadı.

Uyumlu bir ilişki değildi maalesef. İlk cicim aylarından sonraki kısmı sıkıntılı geçti. Birbirimizin gözünü oymamıza ramak kala ayrıldık.

Gabriele, 1987.

Savaş Güney

(Agos 16.05.2008)

Arkamıza taktıkları polis otosu sonunda canımıza tak etti. Ardeşen-Pazar arasında hızımı 180'e çıkardım. Bir-iki şık manevrayla adamları atlattım. Ani bir U dönüşü yapıp Çamlıhemşin'e saptım. Çamlıhemşin yolu o zamanlar felaket bir ham yol. Çamur batak, bir saatte ancak vardık. Hoşdere Lokantasına oturduk. Ismarladığımız yemek daha gelmeden sirenler öttü, polis çıkageldi. Zart zurt, sorgu, buraya niye geldiniz? (Define arayacağız.) Ne zaman gideceksiniz? (Beğendik, yerleşmeye karar verdik.) Niye sürat yaptınız? (Sen trafikçi misin birader?) Onlar gitti, bu sefer hadi, jandarma geldi. Komutanım görmek istiyormuş. Burası polis bölgesi değil, neden geldiler diye merak etmiş. Sonunda Gabriele dayanamadı, zangır zangır ağlamaya başladı. **Ne de olsa Alman, alışık değil.**

Yan masada sakallı, kavruk bir adam oturuyordu. Belli ki dağ adamı, kibar ama otoriter. "Yorgunsunuz," dedi. "Buyurun benim çiftliğimde biraz dinlenin. **Bunlar oraya gelmez.**" Savaş Güney'le böyle tanıştık.

Karanlık ormanlardan bata çıka bir saat daha gidildi. Sonra elle işleyen uyduruk bir teleferikle Fırtına Deresinin karşı yakasına geçildi: **dere azgın, kapıldın mı sağ çıkma ihtimali yok.** Öbür tarafta derme çatma birkaç ağaç ev, kümesler, inek ahırı, sarı kafalı harikulade üç çocuk, sağda solda birkaç şelale, çağlayanlar, orman. Eşi Doris Almanmış. 14 sene önce Almanya'dan tiksinip gelip buraya yerleşmişler. Elektrik daha bu yıl gelmiş. Bir süre tavuk yetiştirip satmışlar. Sonra Avrupa'dan gelen tanıdıklara dağ yürüyüşü yaptırmaya başlamış. Para pek lazım değilmiş. Olan da zaten içkiye gidiyormuş. Ağaç evlerin büyük olanında Ankara'nın ötesinde eşine rastlanmayacak bir kitaplığı vardı: Heine, Thomas Mann, siyasi tarih, felsefe vs.

Kaçkar Dağlarını avucunun içi gibi biliyordu. (Şimdiki dağ rehberlerinin hepsi Savaş'ın çömezleridir.) Aşağıdayken huzursuzlanıyor, öğle olmadan içmeye başlıyordu. Dağda bambaşka bir insandı: keçi gibi sert, sözü dinlenir, **sırtını dayayabileceğin biri.** Az zamanda hayatımızın ana

eksenlerinden biri oldu. İki ayda bir kalkıp Hemşin'e taşındık. Kendi İstanbul'a gelip bizde kaldı.

Sonra gitgide huzursuzluğu arttı. Karakol komutanına tabanca çekti, bir süre hapis yatıp çıktı. Tutkulu bir şiddetle, yoluna çıkan kadınlara sarıldı. En sonunda, **pek kazaya benzemeyen bir trafik kazasında** ölüp gitti.

Doris çiftliği bir yıl daha götürebildi. Sonra Almanya'ya döndü. Ortanca kız İstanbul Hukuk'ta okuyormuş diye duyduk.

Geçen yıl gittiğimizde her yeri eğrelti otu bürümüştü. Ağaç evler çökmüş, arazinin yarısını dere yarıp götürmüş. Meşhur teleferik paslanmış, dağılmış, bir köşeye atılı duruyordu.

Oral otel, vajinal muayene

(Agos 7.11.2008)

Memlekete yaptığımız değerli hizmetlerden biri de Oral Otel hadisesinden sonra Turizm Bakanlığı belgeli otellerde evlilik cüzdanı uygulamasına son verilmesi olmuştur. **Şapka devrimi kadar olmasa da**, medeniyete bir katkı sayılır.
O dönemde Gabriele ile beraberim. Yolumuz Erzurum'a düştü, hem Turizm Bakanlığının misafiriyiz, Alman televizyonuna Türkiye'yi tanıtan bir film yapıyoruz, rezervasyonu da bakanlıktan yapmışlar. Resepsiyonda yine cüzdan sordular. Allah kahretsin dedik, iki oda verin. Yorgunluktan ölmüşüz, yatıp uyumaktan başka bir düşündüğümüz yok, ama kulağımızdan da **pis pis fısıltılar** kaçmadı: "Ermeni", "fuhuş", daha ağır sözler.
Sabahın dördünde telefon çaldı, "beyefendi aşağıya iner misiniz?" Öbür odayı aramışlar, boş olduğunu tesbit etmişler. Giyinip indim, **uçkur saplantısı ile ahlak arasındaki ilişkiyi** irdeleyen felsefi sözler söyledim biraz sert bir sesle. Beş kişi girişip bir güzel hırpaladılar, gözlük filan kırıldı.

Gabriele Alman, böyle şeylere alışık değil. Derhal Alman büyükelçiliği alarma geçirildi. Günlerden Kurban Bayramının ikinci günü olduğu halde Türk Dışişlerinin Basın Yayın Genel Müdürü apar topar bakanlığa çağrıldı. *Time* dergisinin muhabiri sabah ilk uçakla atlayıp Erzurum'a geldi. Gelen polislere "şikâyetçiyiz" dedik. Oral'cılar büsbütün şaşkın: hem suçluyuz, "fuhuş" yapmışız, **mevzuyu kapatalım da basına çıkmasın** diye yalvaracağımıza üstelik şikâyetçi oluyoruz! "Biz de şikâyetçiyiz," dediler.

Hastaneye gittik. Alkol testi yapıldı, temiz çıktım. Hanımefendiyi de alacağız dediler. Neymiş? Bekâret kontrolü yapılacakmış. Fuhuş soruşturmasında zorunluymuş, kaçarı yokmuş, gerekirse zorla yaparlarmış. Peki dedik, çaresiz. **Bakire çıkmadı**, ama fuhuş yapmadığımız da resmi raporla tescil edilmiş oldu.

O yıllar *Nokta* dergisinin parlak devri. İki hafta sonra bizim olay çarşaf kadar *Nokta*'da çıktı. Bayram ertesi Turizm Bakanı Sn. Mesut Yılmaz'dan,

buram buram riya kokan bir özürname geldi. Sonradan duyduk ki, "**o Ermeninin Türkiye'ye karşı komplosudur**" diye yakın çevresine bir hayli söylenmiş. Ama gereğini de yapmış. Oral Otel üç gün kapatma cezası aldı. Bakanlık belgeli tüm tesislere gönderilen bir genelgeyle, turistik otellerde evlenme cüzdanı sorma uygulaması kesin bir dille yasaklandı.[25]

*

Bu olaydan üç-dört ay sonra bu sefer Kuşadası'ndayız. Gecenin yarısı bir saatte yıldızlı bir otele girdik. Gece nöbetçisi tıfıl bir oğlan, tutturdu "evlenme cüzdanı" diye. "Delikanlı," dedim, "müdürünü ara sor bakalım bu isimler bir şey ifade ediyor mu?" Adamcağızın gecenin o saatinde yatağından fırlayıp otelin kapısında bitivermesi görülmeye değerdi. **Çaylar, kahveler, yanardönerli meyve tabakları** ısmarlandı, Oral Otel kahramanlarının gönlü alındı.
Bu anlattığım *Küçük Oteller Kitabı*'ndan da, bizim otelciliğe soyunmamızdan da, nereden baksan on-oniki sene önce. Eski hikâye.

Thomas Goltz

(Agos 27.06.2008)

Üç hafta süren ikinci askerliğimden dönüşte, soktum anahtarı Arnavutköy'deki evin kapısını açtım ki, içeride tanımadığım iki Amerikalı adam, dağlar gibi kâğıtlar, etrafa saçılmış binlerce dia, kesif puro dumanı, çalışıyorlar. "Kimsiniz?" dedim. "Sen kimsin?" dediler. **Ayı gibi olanı Thomas Goltz'muş.** Gabriele bunlara bir-iki gün çalışmaları için müsaade etmiş. Sonra kendisi dayanamayıp kaçmış. Kaldık mı baş başa?

Türkiye hakkında derleme bir kitap hazırlıyorlarmış. Karadeniz bölgesi eksikmiş. Var mı yazacak tanıdığın dedi. Az buçuk bildiğimi söyledim. "Sit down and lay the shit out!" dedi, emir kipinde. Sabaha kadar da vakit verdi. Oturup yazdım, mecbur, güzel de oldu. Hayatta ilk yazdığım gezi yazısıdır. Yirmi yıl sürecek bir kariyerin başlangıcı oldu.

Wyoming'in en derin taşrasından gelmiş. New York'ta tiyatro okumuş. Afrika'nın en güney ucundan başlayıp tek kişilik Shakespeare oyunları sahneleyerek, iki senede Mısır'a kadar yol almış. Sonra bir müddet Suriye'de oturmuş. Birkaç Amerikan gazetesinin muhabirliğini yapmış. Vize derdine üç ayda bir Adana'ya geldiğinde Hicran'la tanışmış. Ankara'ya yerleşmiş. Bana hep Cengiz Han'la Çörçil'in melezi hissini verdi. Feci bir aksanla boru gibi öterek Türkçe konuştuğunu sanırdı. Bedrettin Dalan'ın Özel Kalem müdiresini şap diye yanağından öpünce **kadıncağız ağlamaklı olmuş**, özür dilemek bana düşmüştü.

Beraber bir de İstanbul derlemesi yaptık. 12 tane birbirinden meşhur yazara yazı ısmarladık. Bir tane işe yarar yazı gelmeyince hepsini oturup bir haftada kendimiz yazdık. Sonra bir rehber kitap dizisi işine giriştik. Bir sene uğraşıp birkaç kere birbirimizi boğazlama aşamasına geldikten sonra battık. O tempo ancak Amerikalılarda vardır: oniki saat fanatik bir hırsla iş üret, **çözülmez cinsinden kırk tane problem çöz**, sonra Bebek Bar'da bir şişe viski, sonra gene sabaha kadar aynı manyak çalışma hızı…

Üst düzey emniyet kadrolarıyla insanı işkillendirecek ölçüde sıkı fıkıydı. Kim bilir neden İran sınır boylarını pek sever, günlerce Van'a takılır, sonra acayip birtakım nakliyeci tiplere bürosunda emirler yağdırırdı. **Günahı kuşkucuların boynuna.** 89'da bir de baktık ki Azerbaycan'a gitmiş, o zamanki cumhurbaşkanı Elçibey'in sağ kolu oluvermiş. Karabağ savaşı sırasında Amerikan basınına kan ve barut kokan anti-Ermeni yazılar geçti. Bana olan gıcığından mıdır diye düşünmedim değil.[26]

Darbe olup Elçibey devrildiğinde, Aliyev kuvvetleri bunu ele geçirmeye çalışmışlar; son dakikada **bir helikoptere atlayıp canını dar kurtarmış.** Ne kadarı gerçektir, ne kadarı filim bilmem. Bir iki sene sonra bu sefer Özbekistan'da bir Türk okulunun müdürü oldu. Sonra oradan da sınırdışı etmişler diye duyduk. Hicran'ı da alıp Wyoming'de babasının çiftliğine dönmüş diyenler oldu, ama kim bilir aslı nedir.

*

HAMİŞ - Wyoming değil Montana imiş. Hicran'la Adana'da değil Ankara'da tanışmışlar. Ayrıca babasının çiftliği yokmuş, tanınmış bir doktormuş. Pardon, hafıza yanıltıyor. Anormal derecede sempatik ve aynı ölçüde tahammül edilmez bir adam olduğunu belirtmiş miydim?

Bruckner'le uçmak

Bruckner'i oldum olası sevmezdim: fazla gürültülü, fazla gösterişli. Gürültü ve gösteriş, çoğu zaman, yalanın örtüsüdür. Hem benim kalbim Bach'ta, bir kere Bach'ın tadını alan başka müziğe kolay kolay gönül indirmez.

Bir vesileyle Thomas'ın arabasını Ankara'ya götürmem gerekti. O tarihte henüz Ankara otoyolu hizmete açılmamış. İzmit'ten öteye trafik tıkandı. Bolu Dağına kadar yol kâbus gibi, milyonlarca kamyon, tatilci aileler, şehiriçi trafiği gibi dur kalk, gıdım gıdım ilerliyor. Hava cehennemî sıcak, **öfkeler elle tutulacak kadar yoğun**. Biri hata yapsa maazallah cinayet çıkar.

Araba spor BMW, bastın mı 240'a bana mısın de

miyor. Thomas bir de müzik tertibatı kurmuş, **asfalt titreten cinsinden**. Radyoyu kurcalarken karşıma Bruckner çıktı: Dokuzuncu Senfoninin başı, *feierlich, misterioso*. Tesadüfen birkaç gün önce de dinlemişim, o tantanalı, ağdalı sesine kulağım biraz alışmış. Sesi açtım. Güzelmiş. Daha açtım: çok güzelmiş. Vay canına, inanılmaz bir müzik! Nasıl olduğunu anlamadan, yerçekimi hükmünü yitirdi. Uçabilir miyim? Uçarım! O iki kamyonun arasından bu araba geçer mi? **Geçmez ama ben geçerim**! Kanatlandım. Kâh sol şeritten, kâh birbirini sollayan arabaların ortasından, kâh şarampolden, kâh tarlaların içinden, uçmaya başladım. Herkes bana bakıp küfrediyordu sanırım, yakalasalar canıma okuyacaklar, ama kimin umurunda? Orada ölsem gam yer miyim? Yemem! Hatta öleceksem tam yeri bu. Öyle tanrısal bir müzik.

Bir şekilde sağ salim vardım, ki mucizedir. Sonrasında Bruckner sevmeye devam ettim, ama o anı bir daha tam yakalayamadım galiba. Laf aramızda, o kadar da iyi bir besteci değildir.

*

Birkaç yıl sonra Avusturya'daydım. Sırf üstadın havasını solumak için yolumu değiştirdim, Linz yakınındaki Sankt Florian Manastırına gittim.

Şansıma org konseri vardı; akşama kalıp onu izledim. Bruckner çocukluğunda buranın korosunda söylemiş, yaşlılığında da Viyana’dan bunaldıkça oraya kaçar, saatlerce o orgu çalarmış. **O hayvani akorları** ilk orada denemiş olmalı. Ölünce orgun altına gömüvermişler.

Sankt Florian’ın kilisesi barok mimarinin şaheserlerindendir. Kibar bir mimarî dilin altında, **çığırından çıkmış bir ruh fırtınası** saklar.[27]

Aydınlık köylüsünü aydınlatmamız

(Agos 31.10.2008)

Tanzot köyüyle 1987 Kasımında tanıştım. Gabriele ile Artvin'de kalıyoruz, Alman televizyonuna bir belgesel hazırlanacak. Sezon bitmiş, hava soğuk, Karahan Otel bomboş. Bizden başka bir tek eski bakanlardan Hasan Bey var dediler. Tanıştık, iki günde kaynaştık. Seçim kampanyası için o köye gidiyormuş, "Gelin sizi de götüreyim," dedi. Kalktık gittik.

Resmi adı Aydınlık'mış: cennetten bir köşe. 1400 metre rakımda yemyeşil güzel bir çanak. Arkada çayırlar, ormanlar, karlı sıradağlar. Önde bin yıllık kale. Bütün evler ahşapla kerpiç, eski zamandan kalma, dantela gibi işli. **İsviçre halt etmiş**.

O heyecanla Yavuz Karahan'a anlattım. O da düşünmüş taşınmış "Burada kış sporları olur," diye karar vermiş. Aradan iki-üç ay geçti, kış ortası telefon etti. "Sevan Bey sen yabancı basını tanırsın." Ee? Erzurum'daki beden terbiyesi müdürlüğünden kayak temin etmiş, basın mensuplarını misafir etmek istermiş. Neden olmasın, harika! Üç günde yirmi kişilik grup oluştu. Kimler yok ki? Rahmetli Jean-Pierre Thieck, *le Monde*'dan. Hugh Pope, o zamanlar çiçeği burnunda *Wall Street Journal* muhabiri. Bizim Thomas Goltz. Sonra BBC'nin adamı, *The Times*, Reuters, AFP, Sovyet basınından biri, herkes geldi. **O hafta Türkiye'de darbe olsa maazallah dünyanın haberi olmaz**!

Artvin'den minibüslerle yola düşüldü. Dağlar, vadiler, kanyonlar aşıldı. Kar tutmuş tingirdek yollardan Ardanuç Boğazının düz duvarına tırmanıldı. Davul zurnayla karşılandık. Bele kadar kara batmış yoldan yukarı mahalleye yürüdük. Yanımızda otelin adamları, eski filmlerdeki zenci hizmetkârlar gibi, sırtlarında kolilerle sofra servisleri, yatak takımları taşıyorlar. Şarap bardağı da varmış, beyaz ayrı, kırmızı ayrı. Oflaya puflaya taşıdıkları büyük sandık nedir diye sorduk. **Alafranga tuvalet imiş**. Misafirler alışık değildir, bir yerleri incinir diye düşünmüşler.

Bir hevesle herkes kayaklara yumuldu. Ama pist yok, teleferik yok, **elalemin mısır tarlasında** ne kadar kayabilirsin ki? Az sonra grubun yarısı köylülerle domuz avına gitti. Öbür yarısı bize tahsis ettikleri yüz yıllık ahşap konakta pokere daldı. Konağın alnındaki yazıt silinmiş, ama Ermenice olduğu anlaşılıyor.

Birkaç kişi köyü keşfe çıktık. Kilise 1848 tarihli, bir zamanlar belli ki oturaklı bir binaymış, şimdi çöplük, çatı gitmiş, **içeriyi pıtrak dikeni bürümüş**. Köylüler toplandı. Ahkâm kestik, "Şunu temizleyip onarsanız hani turistler beğenir gelir, döviz möviz…" Maksat Aydınlık köylüsünü aydınlatmak!

Yaşlı bir amca kafa salladı, kesin bir dille itiraz etti. Burası tekin değilmiş, olmazmış. "**Vay cahil yobaz,**" diye düşündüğümüzü belli ettik herhalde ki anlatma ihtiyacı hissetti. Harp zamanında Ermenilerin hepsini bu kiliseye doldurmuşlar, ateşe vermişler. Daha düne kadar yerden **yanık insan kemikleri** çıkarmış.

Yeminle söylüyor ki köylü yapmamış, Halit Paşa'nın askeri yapmış. Ama köylüden de katılanlar olmuş, belki. 1915 değil, 1918 baharı olmalı.

Domuz Semra

(Agos 27.02.2009)

Polonezköy'de gördük, dayanamadık aldık. Eve getirdiğimizde kedi kadardı ve soğuktan titriyordu. Biberonla besledik. Sekiz ayda yüz kiloyu buldu, pembe ciltli **görkemli bir yaratık** oldu. Sene 1988 olduğundan adını haliyle Semra koyduk.

Önyargılarınızı unutun: temiz bir hayvan. İkinci gün gitti bahçenin en uzak köşesine pisledi, bir daha da oradan şaşmadı. En büyük eğlencesi çeşmenin yalağında çamur banyosu yapmaktı. Hortumla üstüne su sıkınca **isterik kızlar gibi** haykırır, zevkten sıçrayıp tepinirdi.

Bebek'te bir gurme

Damak zevki şaşılacak kadar insana benziyordu. Sulu yemeklere, özellikle İzmir köftesi ile patlıcan musakkaya bayılırdı. Şeftalinin önce olgununu yer, sonra yüzünü buruşturarak kalan hamlara tenezzül ederdi. Çikolataya, gofrete, baklavaya, haşlanmış mısıra, balıklardan lüfere, ezo gelin çorbasına hayrandı. Ot asla yemedi, ama marula diyeceği yoktu. Baktık başa çıkamayacağız, Bebek'teki bellibaşlı **sosyetik restoranlarla anlaşıp** döküntülerini almaya başladık. En çok Çin yemeklerini ve tiramisuyu beğendi. Doymak bilmez bir iştahı vardı. Sonlara doğru bir oturuşta on kiloluk bir kazan mercimek çorbasına doğranmış beş ekmek yediğini, sonra bir saat uyuyup gene aç kalktığını bilirim.

Beş şişe bira içip bana mısın demedi, ama bir şişe şaraptan sonra ayakları dolanıp sırtüstü devrildikten sonra **felsefi bir tavırla iç geçirmesi** unutulacak sahnelerden değildi. Buna karşılık rakıyı sevmedi, kahveye de burun kıvırdı.

İflah olmaz bir sevgi arsızı idi. Başını okşayınca sırtüstü yatar, teker teker bacaklarını kaldırıp altının gıdıklanmasını talep eder, yapmayınca sinirlenip söylenirdi. Sabah yanına uğramadan evden çıkıp gitsek akşam mutlaka

küslük yapar, sırtını dönüp homurdanırdı: işin yoksa yalvar, okşa, gıdıkla, dut ikram et, **hanımefendinin keyfi gelsin**.

Acı son

Altı aylıktan sonra huyu değişmeye başladı, bunalıma girdi. Gece sabahlara kadar bahçede dolanıp ağladığı günler oldu. Anladık ki yalnızlık çekiyor. **Bulalım bir kocacık** dedik, ama doğrusu göze alamadık. Bunların cinsel taklavatları da inanılmaz bir şekilde insana benziyor. Acaba çeşitli dinlerde görülen domuz tabusunun nedeni bu olabilir mi diye düşünmedik değil. Etleri de insan etine çok benzermiş, yiyenler öyle diyor.

Sonunda bir gece kaçmış. Gitmiş **Etiler yokuşunun tam orta yerinde** durmuş. Trafik tabii kilitlenmiş, arabadan inip fotoğraf çekenler, tutup götürmeye çalışanlar, **tekbir getirenler** olmuş. Komşumuz olan bir Rizeli amca vardı, o kurtarmış. Gittik konuştuk. Ben hayvanları severim, bana verin dedi. E canımıza minnet, verdik gitti. Elli kiloluk mısır çuvalını da üstüne hediye ettik.

Bir hafta sonra adamın kızı geldi, domuzunuzu geri alın dedi. **Amca kalp krizi geçirip ölmüş**.

Ben o gün bir seyahat için Avrupa’ya gidiyorum, tesadüf. Gabriele zaten hayvandan illallah demiş, Semra’cıkla beraber beni kapıdışarı etmesi an meselesi. Kader utansın dedik, **jamboncu Çerkezo’yu aradık**. Yarım saat sonra kamyonetle geldiler, götürdüler, o günün parasıyla iyi bir para da ödediler.

Hem gez hem para kazan

Karadeniz kitabından sonra[28] Kafkasya çekti. O sırada Sovyetler Birliği'nin çatırtıları duyulmaya başlamış, yetmiş seneden beri adamakıllı hiçbir seyyahın gidemediği yerlere gidebilme ihtimali belirmiş. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan hakkında Batı dillerinde bir tane dişe gelir gezi rehberi yok. Dağın kuzeyindeki cumhuriyetçiklerin ise, bırak gezi rehberini, adını işitmiş olan yok. **Çeçenya? Broadway müzikali miydi?**

Fırsat budur, yazayım bir şey dedim. Bir taslak hazırladım, oniki tane Amerikan ve İngiliz yayınevine gönderdim. Onbiri cevap bile vermedi. Biri faks gönderdi. Kafkasya ilgilerini çekmezmiş, ama acilen Atina kitabı lazımmış, benim bu işi yapabileceğim kanısına varmışlar, **yirmidörtbin sterlin artı masraf uygun mudur**?

Atina'ya iki-üç defa kısaca gitmişim, sevmemişim, doğru dürüst bir şeyini bilmiyorum. Buna karşılık para güzel, başka işim de yok. Hesap yaptım. Bir ay gider, Yorgo'larda kalırım. Kenti tanırım. Sonra İstanbul'a döner, üç ayda yazarım. Peki dedim. Frankfurt Kitap Fuarında yayınevinin adamıyla buluştuk, el sıkıştık.

Önce bir miktar kitap okudum. Fark ettim ki aslında epey şey biliyormuşum. Victor Bers hoca sağ olsun, antik Atina'nın girdisini çıktısını öğrenmişiz. Byron, Goethe filan derken, Batı edebiyatındaki Atina tahayyülü hakkında da torbada epey mal var. Formül o halde basit, bir yana o tahayyülü koyacaksın, öbür yanda güncel Yunanistan'a **inceden birkaç laf** dokunduracaksın, biraz pratik bilgi, kitap hazır!

"Geliyorum," diye Mainz'tan telefon ettim. Yorgo'yla dört-beş arkadaşını akşam bara davet ettim. Bana Atina'da en sevdiğiniz lokantaları anlatın. Özelliği ne bunların? Sevdiğiniz mekânlar? Bu yılın "in"leri? Müzik? Peki bir arkadaşın gelse nereleri gezdirirsin? Haftasonu? Alışveriş? Defter dolusu not birikti. İki üç gün bütün o yerleri gezdim, esnafla lafladım, izlenim topladım. Bir gün müzeleri dolaştım. Dikkatle dinlesen ölü taşlar bile konuşmaya başlar. **Konuştular**. Beşinci gün yapacak iş kalmadı. Yetsin deyip gazladım.

Atina-İstanbul arabayla on saatlik yoldur. Yol boyu kitap kafamda şekillendi, tonu belirdi, cümleleri yerine oturdu. En önemlisi tondur. **Her kitabın bir tavrı vardır, dans eder gibi bir şey, bir tür beden dili**. Onu tutturdun mu gerisi kolay.

Bebek'teki eve vardığımda içim içime sığmıyor, sabahın ikisi ama uyumama imkân yok, doğru aletin başına oturdum, sabahladım. İki haftada kitabın yazması bitti. Bayağı da güzel oldu. İlki yirmi, sonrakiler beşer bin olmak üzere üç baskı yaptı. Yunan goygoycularından "**Bu adam Türktür, Yunanistan'ı kötü tanıtıyor**," diye birkaç nefret postası geldiyse de genel olarak beğenildi.[29]

Editörüm David

David ile Frankfurt'ta tanışmıştık. Yüzü, saçı, kirpikleri ve gözleri aynı renkte, durgun ifadeli bir adam. Açık turuncu.

Kitap metnini yolladım, bir müddet sonra David'den günde on posta faks yağmaya başladı, bazısı beş sayfa, on sayfa. "Sevan şu kelimeyi şöyle değiştirsem sence sakıncası var mı?" Yok. "Şu paragrafı bence ikiye bölelim, sebeplerine gelince falan filan, ama bölmesek de olur." Keyfin bilir. "Şu kelimeyi Amerikan imlasıyla yazmışsın, gerekçesi var mı?" Ne biliim. "Şuradaki yürüyüş yoluna bir saat demişsin, ben sordum bir saat çeyrek dediler?" Vay tembeller. "Sevan, vaktin varsa önemli bir konu var." Buyur? "**Şu cümlede noktalı virgül yerine virgül daha iyi değil mi?"** Elinin körü! Bir ay boyu, her gün…

Önce moron olduğunu düşündüm. Welsh asıllıydı, Galli yani, orada Galliler hakkında bizdeki Laz fıkraları gibi fıkralar anlatılır. Sonra, binicisine alışan yabani at gibi, yavaş yavaş, hayal gücü kıt bir editörle çalışmanın zevkini aldım. Metnin kusursuz olmasını istiyordu. İyi bir editör yazardan akıllı olduğunu asla hissettirmez, **usturasını acıtmadan kullanır**.

Arkadaş olduk. Tam o günlerde Londra'yı bırakıp Wales'in taşrasında bin yıllık bir köye taşındı, sekizyüz nüfuslu, Şirince ayarında bir yer. Birkaç kez

orada ziyaret ettim, evinde kaldım. Kendi de daha sonra Şirince'ye geldi. Köyde yaşama fikrini aklıma ilk sokanlardan biri oydu sanırım.

Atina'dan sonra beraber bir Viyana-Budapeşte, bir Prag, bir de Moskova-Petersburg kitabı yaptık.[30] Prag kitabım *Daily Telegraph*'ta "**Prag hakkında İngilizce yazılmış en kültürlü *(erudite)* rehber,**" diye övüldü. Sonra dizi Amerikalılara satıldı. Amerikalılar bizim kitapları fazla *erudite* bulduğundan, lafın fazlasını kesip yerine fotoğraf doldurmaya karar verdiler. Biz de beş altı yazarla beraber küstük, istifa ettik.

Karısı İngilizdi. Kendisi de ata dilini bilmiyordu. Köyde dili konuşan kimse yoktu bildiğim kadarıyla. Buna rağmen, yasa gereği, İngilizcenin yanı sıra bölgesel dilde eğitim veren ilkokul açılmıştı.[31] Çocuğu Welsh okuluna gönderdiler. İlk gidişimde birinci sınıfa yeni başlamıştı. **Ana babasının bilmediği bir dili öğrenmekten dolayı müthiş gururluydu**. "Sana öğreteyim bak, babam bilmiyor," dedi, önemli bir sırrı paylaşma edasıyla bana Welshçe ona kadar sayı saymayı öğretti.

Oxford var da gitmedik mi?

Cardiff'ten dönerken kar bastırdı. O saatten sonra daha Londra'ya varacağım, otel arayacağım, park yeri bulacağım: gözüm yemedi. Kardan yarı kapanmış Oxford tabelasını gördüm, oraya saptım. Pakistanlının işlettiği bir B&B bulup yattım. Ufak yerde hayat daha kolaydır.

Sabah arabanın üstü bir metre kar, sokaklar kapanmış, hayat durmuş; birkaç günden önce bir yere gidemeyeceğim belli oldu. Hayatta ilk kez Oxford'a gelmişim, ne yapalım, tadını çıkarırım dedim. O sırada kafamda Kafkasya projesi var, belki kütüphanede işe yarar bir şey bulurum.

Kütüphaneyi kullanmak için bir profesörden referans getirin lütfen dediler. Herhangi bir profesörün kapısını çaldım, projeyi anlattım, düşünmeden kâğıdı verdi. Bodleian'a daldım. Yediyüz yıllık kütüphane: yediyüz yıldan beri hiç yağmalanmamış, fetih görmemiş, kamulaştırılmamış, yakılmamış, **harf devrimine uğramamış**. Fatih Sultan Mehmet'ten bilmem kaç sene evvel o raflara kim ne koyduysa, aşağı yukarı, halâ orada.

Sene 1991, Sovyetler Birliği'nin kapıları yeni aralanmış. Batı dillerinde Kafkasya hakkında son yetmiş senede basılmış tek ilginç kitap yok. O yüzden ben de eski seyyahların yazdıklarının peşine düşmüşüm, kırk küsur kitaplık bir kaynakça çıkarmışım, ama bulması cidden zor kitaplar. **Baron von Haxthausen'ın Guriya ve Mingreliya gezileri**, mesela, 1847 basımı, üstelik Almanca ve gotik hurufatla, başka dile çevirisi yok.[32] Pallas'ın 1776'da, Klaproth'un 1812'de Rus çarı için yazdıkları Kafkasya raporları. Binbaşı Cunyngame'in Dağıstan ve Çeçenya gezileri, sınırlı baskı, 1872. Freshfield'ın Elburz vesaireye tırmanışıyla ilgili muhteşem gravürlü ciltleri. Nagel'in 1903 basımı Rusya gezi rehberi, filan. Daha önce Frankfurt Üniversite kütüphanesine bunları aramışım, ki fena bir kütüphane değildir, bir ya da iki tanesini ancak bulabilmişim.

Danıştım; Wardrop koleksiyonuna bak, aradığını orada bulursun dediler. Görevliye listeyi verdim: yediyüz yıldan beri hep oradaymış gibi duran yaşlı bir centilmen. Şu var, şu var, şu var, şu var, hepsi var! Ayrıca, dedi, sir, bu konuyla ilgilendiğinize göre size **1680 baskısı şu Fransızca kitabı** da

tavsiye edebilirim. Ayrıca Rus Kraliyet Akademisinin binsekizyüz bilmem kaç tarihli mufassal Kafkasya haritası. Ayrıca Latinceniz varsa…

Tam bir hafta o odadan dışarı çıkamadım, kitaplara gömüldüm. Hakiki bir kütüphane nasıl bir nimettir yarabbi! 1918 Paris Barış Konferansında Gürcü Menşeviklerinin dağıttığı broşürler mi lazım? Var. Tiflis'te 1836'da çıkan Ermenice gazetelerin eksiksiz koleksiyonu mu lazım? Var. Rus İçişleri Bakanlığının yıllara göre etnik durum istatistikleri mi lazım? Var. Karnım acıktıkça sokağın karşısındaki The King's Arms'da ayaküstü bir bardak *ale*, bir *steak and kidney pie* tıkınıyorum. Kar erimesin diye dua ediyorum. Sonra gece yarısına kadar gene kitapların başına. Kimselere haber de vermedim nerede olduğumu. **İz bırakmadan, dünyadan kayboldum**.

Umre ve pavyon

Yıllar sonra Selçuk Cezaevindeyken dayanılmaz bir özlemle özlediğim tek şey o kütüphane oldu. Çıktığımda ilk iş oraya hacca gitmeyi kafama koydum. Bizim Susurlukçu arkadaşlara da dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım, ne pavyon, ne kerhane, iyi bir kütüphanenin verdiği zevkin yamacına hiç biri yaklaşamaz diye. Kafa salladılar, **Sevan Abi valla Ankara'da çok iyi pavyonlar var, sen bilmiyorsun** diye ısrar ettiler.

Tahliyeden bir-iki ay sonra, sözlüğümün son araştırmalarını yapma bahanesiyle kendimi birkaç günlüğüne oraya attım. Pakistanlının pansiyonuna yerleştim, King's Arms'a gittim. Onbir yıl önceki aynı menüyü görünce **mutluluktan hüngür hüngür ağladım**.

Epey daha sonra Arsen'le Aynur'u da götürdüm oralara, feyz alsınlar diye. Ama oradaki o **mutlak yalnızlık duygusunun tadını** başkasına anlatamazsın ki, mümkün değil.

Kafkas cumhuriyetleri hakkında bir gezi kitabı yazmayı aklıma koydum. 1990 Ekiminin son günlerinde sadece Batum kenti için geçerli bir vizeyle gittim, bir ay kadar Gürcistan'ı, Ermenistan'ı ve Azerbaycan'ı dolaştım. O zamanlar o ülkelerde gezmek serbest değil, ama rejimin zembereği çıktığından soran karışan pek yok.

Batum'da tesadüfen tanıştığım birinin Tiflis'teki akrabasını aradım. Onların bir tanıdığının akrabası İçişleri Bakanlığındaymış. Sana vize verir, dediler. Sonraki on gün boyunca sık sık bakanlığa gidildi. Bakanlıktaki herkesle akrabadan yakın olundu. Sabah, öğlen, ikindi, akşam ve gece içki sofralarına oturuldu. ***Dostluğa, sanata ve kadınlara dair*** *nutuklar atıldı. Onuruma konserler verildi. Bestecilerle tanışıldı. Bestecinin güzel yeğenleriyle evlenmem gündeme getirildi. Bakanlık forsuyla kapalı restoranlar açtırılıp yemekler çıkartıldı. Ama vize işi olmadı.*

Erivan'a gittiğim gün, yabancıların Inturist'ten başka otelde kalamayacağını söylediler. Inturist'e gittim. Vizen nerede? Yok! Eyvah, ne yapacağız şimdi? Marlboro kartonunun ucunu gösterdim. "Peki," dediler, "şimdi git gece geç saatte gel." ***Sekizinci katla dokuzuncu arasında numarasız bir kata*** *çıkardılar: al sana oda. Dört-beş gün, namevcut bir katın namevcut odasında namevcut bir konuk olarak kaldım. Savaş yüzünden günde bir-iki saat elektrik veriliyordu. Isıtma yok gibiydi. Geceleri üç kat paltoyla, masa örtülerine sarınarak, ancak hayatta kalabildim.*

Mafyacı Torkom, Yezidi adam, müstakbel kayınvalidem

(Agos 28.02.2008)

Yerevan-Tiflis uçağı sabah 4'te kalkacak, dediler. Gittik, köpekler gibi bekledik. 10 oldu, 11 oldu, sonunda "Petrol yok, uçak kalkmayacak," dendi. Lanet olsun!

İsyan çıkartmaya çalışanlar arasında Torkom öne çıktı. Tipik post-Sovyetik mafya babası: ince çizgili takım elbise, cepte silah kabartısı, Erzurum tipi kara bıyık, altın diş, altın yüzük. **Parmakları kıllı ve Besler sucuğu kalınlığındaydı** diye hatırlıyorum. Kavga etmenin faydası yok, gel taksi tutalım dedim. Aklı yattı. 40 dolarmış. Yarı yarıya bölüştük. Fare kılıklı bir adamcağızla çok konuşan anaç bir teyzeyi de hayrına arabaya aldık.

Yolculuk, unuttum, sekiz-on saat, yol delik deşik, araba rahatsız. Depremin üzerinden bir yıl geçtiği halde tahribat manzaraları korkunç. Fare kılıklı adam, ortaya çıktı ki Yezidiymiş. **Torkom kükredi**, adamcağızın ne hainliği kaldı ne ikiyüzlülüğü. Müdahale etmek zorunda kaldım, yoksa arabadan atıyorduk. Yezidi okullarında şimdi Ermenice zorunlu olmuş, ama eskiden yokmuş. O yüzden Ermenicesi kıtmış. Goris-Kafan çatışmalarında Yezidilerin başı Ermeni milislerine bir kamyonet dolusu kaleş hediye etmiş, bilaücret, adam döne döne onu anlattı.[33]

Anaç teyze bu arada beni gözüne kestirdi. Çok akıllı bir kızı varmış. Buradaki insanlar kabaymış, onları beğenmezmiş, anne ben ancak İstanbullu biriyle evlenirim dermiş. Okumuş ve efendi tipleri severmiş. Çok da güzel yemek yaparmış. Tiflis'te mutlaka onlara yemeğe gitmeliymişim. Hem oteller bu devirde tekin değilmiş, onlara gitsem kanapede yatabilirmişim, çok rahatmış, vır, vır, vır… Tiflis'e doğru ablukanın dozu arttı. Artan bir cüretkârlıkla rotam planlandı, **muhtemel kaçış yollarım kesildi**. Perşembe olmaz, hayır, mutlaka Çarşamba gelmeliymişim, Perşembe de gezmeye gidermişiz. Torkom milli meselelerden sıkıldı, karı kız muhabbeti açtı. Fare kılıklı adam Goris-Kafan çatışmalarına giden kamyonet dolusu kaleşi bir kez daha anlattı.

Tiflis’te günlerce müstakbel kayınvalideme yakalanma korkusuyla dolaştım. **Adı galiba Araksi’ydi ya da Hayganuş**, unutmuşum. Sonradan düşündüm, o yemek davetini kabul etmeli miydim diye.

Gence Kaplanı Rasim Beğ

(*Agos* 19.12.2008)

Erivan'da birkaç gün kalıp Bakü'ye geçtim. 1990 Aralık ayı, Sovyetler Birliği daha hayatta ama **günlerinin sayılı olduğu belli**. Karabağ'da çatışmalar çığırından çıkmış. Sumgait olayından sonra yüzbinlerce Ermeni evini barkını bırakıp Azerbaycan'dan kaçmış. Misilleme olarak Ermenistan'daki Azeriler terorize ediliyor, Bakü'ye güruh güruh mülteciler geliyor. İnsanlar gergin, duygusallık had safhada.

Dış dünyadan gelen insanlar o günlerde Sovyet ülkelerinin her yerinde halâ sanki kırk yıldır kayıp akrabaymış gibi karşılanıyor, bağırlara basılıyor. Tiflis'ten tanıdığım birinin arkadaşının akrabasını aradım, ondan sonra bir ikram, bir izzet, bir sevgi seli ki anlatılır gibi değil. Evlere misafir ediliyorum, sabah, öğlen, ikindi, akşam sofralar kuruluyor, **gardaş muhabbeti** yapılıyor. Tabii adımın Nişanyan olduğunu bilen yok. Burada anlatması uzun sürecek sebeplerle, pasaportumda da yazmıyor.

Gel seni bizim partiye götürelim dediler. Müsavat Partisiymiş, bizim 70'lerdeki sol dergi lokalleri gibi bir yer. Giren çıkan bellisiz, kül tablaları tepeleme dolu, birtakım **esmer ve ciddi gençler** harıl harıl inqılab hazırlıyorlar. Duvarda uluyan bozkurt posteri, Türk büyüklerinin portreleri, en büyüğü de Alpaslan Türkeş. Gence halk hareketinin önderi, Gence Kaplanı Rasim Beğle tanıştırdılar. Derhal kanım kaynadı: ötekiler gibi dogmatik bir hayal aleminde değil, hayatı tanıyan biri, halk adamı. Fena halde bizim Ömer Laçiner'e benziyor, hem tipi hem tavrıyla: mütehakkim, inceden alaycı, karşısında zeki birini bulmaktan belli ki o da hoşnut. Uzun süre Sibirya'da hapiste kalmış, şimdi de KGB yine peşindeymiş. Sohbet derinleşti, gece yatıya evine çağırdı. Otelde kalmam olmazmış, ayıpmış. Peki dedim, reddetmek imkânsız.

Evde baş başa sabaha kadar oturduk. Birinci votkanın dibi göründükten sonra anlattı. **Gence'de sekiz mi, onsekiz mi Ermeni "kaybolmuş"**, bu olayın sorumlusu olarak yargılanıyormuş. "Doğru mu?" dedim, deştim. İnkâr etti, uzun uzun Ermeni mücadelesinin teorik yönünü izah etmeye

başladı. Aslında Kafkasya birliğini savunurlarmış. Esas düşman Rusmuş, Azeri-Ermeni çatışmasını körükleyen de Rusya'ymış. Milli konulardaki tavrı, bizdeki benzerlerine oranla daha medeni ve esnekti. Ne de olsa bizdeki gibi 70 sene beyinlerine faşizm kazınmamış, hem Ermenilerle iyi kötü içiçe yaşamışlar: kasabanda her gün rastlaştığın adamı "şeytan" saymak zordur.

Anladı mı bilmiyorum. Ben olsam anlardım, **gözüm kaşım tavrım** öyle kolay kamufle edilecek şeyler değil. Ama anladıysa da bozuntuya vermedi. Sabah öpüştük koklaştık ayrıldık.

*

Ertesi gün Bakü radyosunda röportaja çağırdılar, Erivan izlenimlerimi anlatayım diye. Stüdyoda beş-altı tane genç kız, cıvıl cıvıl, etrafımı sardı. Bir tanesi hiç vakit kaybetmeden konuya girdi. "**Aa, İstanbulluseen? Zenginseen? Benle evlenirseen?"** Kem küm ettim, kaçtım.

Genç İsviçre

Avrupa medeniyetine bakışım hiçbir zaman tek boyutlu olmamıştı gerçi, ama 1990-91'e kadar hayranlığın ağır bastığını söyleyebilirim. Kıtanın yüreğindeki çürümeyi, Mainz ile Doğu Avrupa arasında mekik dokuduğum günlerde hissetmeye başladım.

(Agos 4.07.2008)

Derin İsviçre'nin derin taşrasında, ancak Orta Avrupa'da olabileceği kadar tertipli, efendi bir kasaba – Solothurn. Şehirde bir tane çirkin bina yok gibi: çoğu 18. yüzyıldan kalma bonbon evler, süslü alınlıklar, barok kuleli Katolik kiliseleri. Her pencerede çiçek var ki mutluluk belirtisidir normalde. Etrafta yeşil dağlar, dereler, bin yıllık ağaçların gölgelediği vadiler, halı gibi çimler, **temiz pak mutlu inekler**. Vardığım akşamüzeri St. Ursen Kilisesinde Bach konseri vardı. *Ein feste Burg ist unser Gott*'u söylediler, 18 sene olmuş halâ hatırlarım. O kadar güzeldi ki gözümden şakır şakır yaş geldi.

Konserden sonra etrafı dolaştım. Taşra tabii, bu saatte in cin top oynar. Bütün dükkânlar 6'da kapanmış, iyi insanlar evlerine çekilmiş. İstasyon sokağında bir-iki gariban Türk, o kadar. **Üstelik sigara içiyorlar**.

Nehir kenarında kuytu bir yerden sesler duydum. Atölyeden bozma hangar gibi bir yer, önünde paslı metal yığınları, çöpler, karanlıkta üçer beşerli gruplar halinde gençler içki içiyor.[34] Ben yaklaşınca huzursuzlanır gibi oldular. Sonra herhalde polis olmadığıma kanaat getirdiler. İçtikleri sarma sigarayı, bir tanesi bana da uzattı. Saçların her biri ayrı renge boyanmış, punk. Yüzler kevgir misali piercingli. Bana sigarayı veren kulağını deldirmiş, tavuk kemiği takmış. Hakikiymiş. Yanındaki kızın üstünde bölük pörçük kara bir şey; memeleri, **oynaşan kedi yavruları gibi** bir çıkıp bir kayboluyor. Yaş 15, bilemedin 17.

Bir şey demiş olmak için "Solothurn güzelmiş," dedim. Acıdılar. Tükürür gibi, "Solothurn boktur," dediler. "İsviçre boktur!" **İstikbal yokmuş, bundan emindiler**. Dilim döndüğünce Avrupa medeniyetini savunmaya çalıştım, sanat, tarih vesaire. Tabii nafile. Kılık kıyafetim düzgündü,

pantolon, kemer, yazlık gömlek. Çekilmez bir faşist olarak görmüş olmalılar, sanırım.

*

Ertesi gün arabaya otostopçu bir kız aldım. O da Budist çıkmasın mı? “Otoyoldan gitmeyeceğim çünkü çirkin, köy yolu daha güzel,” dedim. Uzun uzun beni aydınlattı, bir morona ders verir gibi. **Güzellik, çirkinlik aslında yokmuş.** İç huzura erişirsem otoyol motoyol farketmezmiş.

Yunanistan’da bir ada, 1990. 19 yıl takacağım kırmızı çerçeveli gözlük, peri kızının yadigârıdır.

Sosyalizmin yıkıntıları arasında

Askerdeki maceradan sonra uzun süre pasaport vermediler. Memlekette mahsur kaldım. Bir bakıma iyi oldu, seçenekleri düşünme derdinden kurtuldum, **güzel ülkemizin koşullarına** alışma fırsatı buldum. Gitmek serbest olsa kalır mıydım? Kim bilir?

Beş senenin sonunda nihayet canıma tak etti. Almanya'da o sırada bir peri kızı var, yazın İstanbul'a geldiğinde tanışmışız, o beni çağırıyor, gitmemek olmaz. Eski bazı becerilerimi devreye soktum: dinsizin hakkından imansız gelir sonuçta, **onlar vermiyorsa sen almayı bileceksin**. Hem bir tane yetmez, almışken beş on tane olsun. 1989 Ekim ayında kendimi Almanya'nın Mainz kentinde buldum.

İlk seferinde iki hafta kaldım döndüm. Birkaç hafta sonra dayanamadım gene gittim. Tam o sırada pat diye Berlin Duvarı yıkılmasın mı? Bunlar tarihi günler dedik, bir daha böyle şansın olmaz. Arabaya atladık Doğu'ya gittik. Rejimin yıkılışıyla Almanya'nın birleşmesi arasındaki birkaç aylık o alacakaranlık evresinde dip bucak oraları dolaştık. Çökmüş bir devletin enkazını eşeledik. Tuhaf bir duyguydu, içinde merak var, ibret var, hafif bir suçluluk duygusu da var. Leipzig'in 45 yıldan beri kaderine terk edilmiş, **çürüme ve ümitsizlik kokan arka sokaklarında** gezindik. Zwickau civarında asit yağmuru altında taşlaşmış, kömürleşmiş ormanları gördük. Weimar'da bir zamanlar koca Goethe'nin mekânı olan dük sarayındaki müze, birkaç kocakarının gözetimine terk edilmişti. Bina ısıtılamıyordu. Teyzeler beşer kat hırka giymiş, kafada yün kapüşonlar, suratlarda eski bir alışkanlıkla **üstünkörü sürülmüş bir ton rüküş boya**, ufak bir elektrik sobasının başına birikmiş titreşiyorlar. Şuradan iki tane Lucas Cranach kaldırsak acaba yakalanır mıyız diye hesap yaptık; ama cesaret edemedik.

Peri kızının ailesi 1945 Sudetenland tehciri kurbanlarındandı. Babası harpte Ruslara esir düşmüş, döndüğünde köyünün yerinde yeller eser. Ailesini ancak aylar sonra Batı Almanya'nın bir kasabasında bulabilmiş.

Çekoslovakya'ya geçtik, babasının köyünü aradık. Yarım yüzyıldan beri tek bir Almanın ayak basmadığı, yarı metruk, kasvetli Sudet köylerinde

günlerce iz sürdük. Viraneye dönmüş eski malikâneleri, kanadı kırık Birinci Dünya Harbi anıtlarını, ısırgan otu bürümüş Alman mezarlıklarını fotoğrafladık. Eski binaların üzerindeki **acemice silinmiş yazıtlarda**, Çekçenin altından görünen Almanca isimleri okuduk. Güzel yurdumuzdan bana tanıdık gelen şeylerdi hepsi. Ama bu sefer Almanın gözüyle görmek başka ufuklar açtı. Zulmün asıl kurbanının, zulme uğrayan değil, zulmü yapan olduğunu düşünmeye başladım. Zulüm yükünü, çünkü, ancak inkâr ve yalanla hafifletebilirsin. Vicdanındaki yarayı ancak riya ile örtebilirsin. Riya ise, bir toplumun ruhunu çürüten en korkunç zehirdir.

Giderek artan ölçüde Doğu Avrupa'ya ilgi duymaya başladım. Çöken rejimin yıkıntısı altında kalan insanların, **fırsatçılıkla karışık o tuhaf saflığı** beni cezbetti sanırım. Bir süre Varşova, Prag, Budapeşte arasında amaçsızca mekik dokudum. İç savaşın ufukta belirdiği günlerde Yugoslavya'yı dolaştım. Çauşesku'nun devrilmesinden beş-altı ay sonra Romanya'nın taşrasını didik didik ettim. Berbat otellerde kaldım. Bitlendim. Bir-iki defa soyuldum da, ama ciddi bir sıkıntı olmadı.

Savaş arındırır

Savaş sarhoşluğuyla ilk kez o yolculuklar esnasında Knin'de tanıştım sanıyorum ya da tüm berraklığıyla bilincime yansıması oradadır.

Knin Hırvatistan'da bir şehir. Yaklaşırken önce Hırvat milisleri yolu kesti. Barikat kurmuşlar, evraklarımı incelediler, **pis pis güldüler**. Bu yoldan gidilmezmiş. Başka yol yok, geçmek zorundayım dedim. Omuz silkip saldılar. Az sonra başka bir barikat, bu sefer Sırplar. Niyetim aslında bastırıp devam etmekti, ama havadaki o gerilim çekti beni. Tekdüze, sıvası dökülmüş apartman blokları arasında çürük diş gibi duran bir otel gördüm. Kalmaya karar verdim.

Kafeteryanın neon ışıkları kırık, sandalyeler plastik, pis; *burek* belli ki buzdolabında aylarca beni beklemiş. Oturur oturmaz adamlar etrafımı sardı. Kimsin? Nerelisin? Ne işin var burada? **Türk yahut Alman demek sakıncalı olabilir** diye düşündüm, Amerikalıyım dedim. Bunu beğendiler. Hepsi o taraflara kapağı atma derdindeydi. Viza alabilir miyiz? Bize yardımcı olur musun?

Knin meğerse isyancı Sırpların yuvasıymış. Hırvatlar çok alçak adamlarmış. Soykırıma niyetliymişler. Ama burası bizim ata toprağımız, kanımızın son damlası, din, iman, İsa, vs. vs. Hırvatların zaten soyu bozukmuş, Alman kanı karışmış, silahlarını da Almanya veriyor hem. Fare tipli bir oğlan tepedeki kaleyi gösterdi, gururla. **O kale orada durduğu sürece nah yenerler bizi!**

O günden bir-iki ay sonra olmalı, Krajina Sırp Cumhuriyeti adıyla bağımsızlık ilan ettiler, Knin başkent oldu. 1995'e kadar kanlı bir savaş sürdü, Hırvatların zaferiyle sonuçlandı. Knin'deki Sırpların lideri sonradan uluslararası mahkemede savaş suçları nedeniyle 35 yıla mahkûm edildi; yardımcısı intihar etti. Hırvat tarafının komutanları da 95'teki katliamdan yargılandı, onlar da epey ceza aldı. Şimdi Knin'de hiç Sırp kalmamış. Ana caddeye Doktor Franjo Tudjman Caddesi adını vermişler, **Talat Paşa Bulvarı misali**.

Bunu izleyen aylarda sık sık benzer ortamlara tanık olma fırsatı buldum. Sırplardan nefret eden Kosova Arnavutlarıyla, Boşnaklardan nefret eden Bosna Hırvatlarıyla, Romenlerden nefret eden Erdel Macarlarıyla, Azerilerden nefret eden Ermenilerle, Ermenilerden nefret eden Azerilerle, Osetlerden nefret eden Gürcülerle, Gürcülerden nefret eden Abhazlarla, Çeçenlerden nefret eden Ruslarla, Ruslardan nefret eden Karelya Finleriyle sohbet ettim. Dünyadaki tüm kötülüklerin anasının ötekisi olduğundan emindiler. Loş hayatlarındaki tek hakikat ışığı buydu. Bu hakikat uğruna ölmeye ve öldürmeye hazırdılar.

Dilim döndüğünce tartıştım, yanılgılarını izah ettim elbette: **barbarlara medeniyeti öğretmek görevimiz**. Ama içten içe biliyordum ki yanılan benim, onlar değil. Bunca insanın bunca şevkle inandığı şeye nasıl burun kıvırabilirsin? 45 veya 75 seneden beri, insan hayatına anlam ve değer veren her şeyden soyulmuşlardı. Bürokratik devletin paslı çarkı içinde beş para etmez birer vida idiler. Oysa insan için ekmekten ve güvenlikten önce gelir onur. Aradıkları oydu. İdealizmi, tutkuyu, özveriyi, heyecanı, aşkı, anlamı düşmandan söke söke alma umudundaydılar.

İnanmak başka ama inanmak istemek başka. Aslında hiç biri inanmak istediğine gerçekten inanmadığından, bir yandan da kapağı Amerika'ya atsak orada yeni bir hayat kurabilir miyiz hesabındaydılar. **Viza verirler mi bana**? Sen yolunu bilirsin!

<u>Hizmet aşkı</u>

Budur, dedim: **insanlar hizmet istiyor madem, hizmet edeceksin**. Mainz'a döndüm. Bir büro tuttum. Kosova'da ve Bükreş'te yerel gazeteye üçer satırlık bir ilan verdim: vize danışmanlığı, başka bazı hizmetler. İnanması zor ama altı çuval mektup geldi, iki tane Alman postacı oflaya puflaya büromun bulunduğu kata zor çıkardılar. İstanbul'a dönüp evimi kapattım. Oradan New York'a geçtim. İki-üç ay kalıp işin oradaki altyapısını hazırladım. Mevzuatı inceledim, gediklerini buldum. Bir çöpçatanlık bürosuyla anlaştım. Küçük ilanlar piyasasını araştırdım. Şirket kurdum, vergi kaydı aldım. Varşova'ya gittim. Orada bir danışmanlık şirketiyle anlaştım. Sonra Prag. Arada Tiflis, Erivan, Bakü. Gene Mainz.

Hikâyesi çoktur o günlerin. Bu kadarla yetineyim.

Sonuçta yapamadım ama. Devamını getiremedim. On sene öncesi olsa getirirdim, ama uluslararası yalnız kurtluk kariyerine intibak edemeyecek kadar yorgundum artık. İki seneye yakın evsiz barksız yaşamak yıpratmıştı. Dayanılmaz boyun ağrılarım vardı, yarısı stresten, yarısı her gece ayrı yatakta uyumaktan. Peri kızı, tahmin edileceği gibi **önce cadıya dönüşmüş, sonra buharlaşmıştı**. Tam o sırada İngiltere'den editörüm David aradı. Bir Viyana, bir de Prag kitabı lazımmış, yazar mıyım? Canıma minnet dedim, İstanbul'a dönüp "benim" diyebileceğim bir ev edinmeye ve orada oturup kitapları yazmaya karar verdim.

Türkiye'ye asıl kesin dönüş tarihim budur, Kasım 1991. Zaten aradan bir ay geçmeden Müjde'yle tanıştım, hayatımda yeni bir sayfa açıldı.

*

Şimdi geri dönüp düşünüyorum, bu da bir çeşit özgürlük arayışıydı şüphesiz. Ya da kaçış. "Sen Sevan'sın, tanırız, şöylesin," ya da "Sen

Sevan'sın, biliriz, böylesin," diyen **adam yiyici aslanlardan** kurtulma çabası.

Ama özgürlük zor meslek. Basit formülleri yok. Yalnız kurt olup yollarda izini kaybettirmek midir özgürlük? Yoksa kimsenin seni göremeyeceği bir yerde inzivaya çekilmek mi? Ya da içinde yaşadığın köyü yahut dünyayı kendi iradene göre şekillendirmeye çalışmak mı özgür yaşamanın yolu?

Halâ daha bilmiyorum cevabı. Öğrenemeden gideceğim diye bazen üzülüyorum.

Eşek arılarının fazileti

Ballandıra ballandıra romatizma hikâyesi anlatan bunak amcalar gibi olmak istemiyorum elbette, ama bu olayı da anlatmasam içimde kalır.

1990 Şubatında Bebek'teki evde başladı. Bütün gün bilgisayar başında çalışmışım, serinlemek için pencereyi de açık tutmuşum. Bir ters harekette boynum "çıt" diye gitti. **Rulman dağıtmış robot gibi**, kafam eğik kalıverdim.

Doktora gittim, fizik tedavi önerdi. Bir-iki ay çeşitli aletlerle kafamı, kolumu, bacağımı çekiştirdiler, işe yaramadı. Almanya'da doktora gittim, masaj dedi. **Nazi subayı kılıklı gürbüz bir hatun** birkaç hafta boyunca her tarafımı mıncıkladı, gene fayda etmedi. New York'ta doktora gittim, filmlere baktı, senin ölmüş olman gerekir biz bir şey yapamayız dedi. Yoga tavsiye ettiler. Bir müddet Etiler'de sosyetik bir yoga kursuna devam ettim. Kızların esnek yerlerine bakmaktan yeterince konsantre olamadım belki, o da yaramadı.

Amerikalıların *"pain in the neck"* dedikleri kadar var, berbat bir ağrı. Oturup çalışamazsın. Uzun süre ayakta duramazsın. Bin türlü yastık denediğin halde gece rahat yatamazsın, yana dönsen bir türlü, sırtüstü yatsan bir türlü. En son 91 Kasımında kitap için Budapeşte'yi gezerken iyice ümitsizliğe kapıldım. Szépművészet Müzesinde resimlere bakmak için kafamı kaldıramıyorum. Bir-iki salondan sonra bırakıp çıktım: hayat boyu bununla mı yaşayacağım ben?

Müjde'yle tanıştıktan sonra bir nebze hafifledi. Kısmen stresle alakalı bir şeydi belli ki, düzenli hayata geçince yumuşadı, ama geçmedi. Bir dönem askılı pantolon giyerdim, Müjde'den sonra bıraktım, o da etkili olmuş mudur diye sonradan düşünmedim değil.

Mart ayıydı galiba, selvi fidanı almak için Torbalı Devlet Fidanlığına gittik. Yanlışlıkla eşek arısı yuvasının içine dalmışım. Bin tanesi birden saldırıya geçti. Uzun kollu giyinmiştim, yüzümü örtebildim. Enseme üşüştüler,

sekiz-on yerden soktular. “**Yandım Allah**,” diye bağıra bağıra kaçtım. Ense davul gibi şişti.

Ertesi gün indi. Boyun ağrısı geçti. Bir daha da – yirmi sene olmuş – hiç gelmedi.

Sonradan araştırdım, romatizma ilaçlarında arı zehiri bazen kullanılırmış. **Piyangodan doktor reçetesi** gibi olmuş.

III. Şirince

Kuleler ülkesinde

1992 yazında David'den bir Moskova ve Petersburg rehberi siparişi aldım. Makul insanlar ne yapar? Uçağa biner gider. Yok, ben arabayla gitmeye karar verdim. Müjde'yle beraber, o zamanki Allahlık Fiat 127'mle Trabzon-Batum üzerinden yola çıktık. Gürcistan'da bütün paramızı, Rusya ortalarında bir yerde arabamızı kaybettiğimiz halde yılmadık, Kuzey Buz Denizine yakın bir yerlere kadar yola devam ettik. Dönüşte Varşova'ya ve Budapeşte'ye uğradık.

Gürcistan'ın dağlarında Svaneti diye bir ülke varmış, Svan dili konuşan insanlar yaşarmış, köylerinde sıra sıra taş kuleler varmış. Başkent Mestia'nın bir tek fotoğrafını gördüm, vuruldum. Görmek isterim diye tutturdum. İki-üç sene onu sayıkladım. Nihayet Moskova yolculuğu çıkınca arabayla gitmeye karar verdim, sırf oralardan dolanıp **Svanistan'ın kulelerini** görmek için. Müjde'yi de peşime taktım.

Mestia'nın normal yolu var, Zugdidi üzerinden. Ama oradan gitmek istemedim, Kutais'ten dağı aşıp gitmek hem daha kestirme göründü, hem aynı yolu iki kez geçmek zorunda kalmıyorsun, hem Tskhaltubo kaplıcalarına da gitmiş oluruz. O yol Kafkasların 2600 metrelik bir geçidini aşıyor, yol var mı yok mu o da belli değil gerçi, adamakıllı karayolu haritası yok. Birkaç kişiye sorduk, bilen çıkmadı. "**Yok diyen olmadığına göre mantıken vardır,**" deyip gaza bastık.

Felaket bir yoldu, yol demeye bin şahit ister: araba yutan cinsinden çukurlar, yolu yarıp geçen dereler. Köyler terk edilmişti. Birkaç insana rastladık, onlar da tuhaf tuhaf bakıp sırt döndüler. **Ama manzara, ne manzara**! Önümüz, sağımız, solumuz dörtbin küsur metrelik karlı dağlar. Ağustos olmasına rağmen çayırlar azmış, deliler gibi çiçek açmış. Adım başı sular çağlıyor. İn yok, cin yok. Hehheyt!

Sonunda bir yerde dereyi aşmaya çalışırken vites kolu elimde kaldı. Yürüyeceğiz dedik mecburen; **geri gitmek yok hep ileri**! Yarım saat yürüdükten sonra kamp gibi bir yere geldik, tel örgü, prefabrik yapılar, ne olduğu belirsiz Rusça yazılar. Seslendik. Neden sonra genç bir oğlan geldi,

yüzünde ürkek bir ifadeyle. Eliyle “git, git,” yapıp kayboldu. Eyvah, şimdi ne halt yiyeceğiz? Yol buradan sonra dik tırmanışa geçiyor, ileride başka yerleşim bulma ihtimali sıfır.

Oraya çöküp yarım saat oturduk, açız da üstelik. Bu sefer bir grup kadın geldi. Gidin buradan! Telefon? Nyet! Erkekler? Nyet! Araba? Nyet! Benzin? Nyet! “Bari yiyecek bir şey verin,” dedik. **Tereddüde düştüler**. Çekine çekine kapıyı açtılar, yemekhaneye götürdüler. Sovyet zamanında dağcı kampıymış. Aylama zirvesine buradan çıkılırmış. Duvarda Doğu Alman, Kırgız dağcı gruplarının resimleri. Köşeye atılmış kupalar, çerçevesi kırık diplomalar.

Yemek bitti, aa, üçer beşer erkekler de ortaya çıktı. Hepsi tepeden tırnağa silahlı, eşkıya tipli adamlar, suratlar bir karış asık. Araba nerede? Üç kilometre geride. Ahırın arkasına saklanmış kamyonet de çıktı, binip arabanın başına gittik ki, aman, başka bir grup silahlı adam gelmiş, bizim arabayı götürmeye çalışıyor. Uzun uzun aralarında tartıştılar, Rusça Svanca karışık, tek kelime anlamak imkânsız. Öfkeler tırmandı, sesler yükseldi, **eller silahların kabzasına gitti**. Sonunda ötekiler omuz silkip gittiler. Arabayı kamyona yükleyip kampa getirdik.

Kadınlar tutturdu, Müjde bizimle gelsin: kolundan çekiştiriyorlar. Müjde paniğe kapıldı: **bunlar Sevan’ı öldürecekler**, onun için beni uzaklaştırmaya çalışıyorlar. “Git, bir şey olmaz,” dedim. Meğer derenin karşı tarafında maden suyu kaynağı varmış, onu göstereceklermiş. Buzlar çözüldü. Akşama doğru beraber çayıra çıkıp inekleri topladık. Her ineğin ayrı bir ıslıkla çağırıldığını öğrendik. Yakacak odun bulmaya yardım ettik. Buz gibi derede elimizi yüzümüzü yıkadık.

Mutfakta 70’li yıllardan kalma elektrikli fırınlar, bulaşık makinaları, çamaşır makinaları diziliydi, sıra sıra. Onların dibinde, zifiri karanlıkta, kocaman bir ateş yakıldı. Patatesler közlendi, peynir kütleleri eritildi, mısır ekmekleri pişirildi. Yemekten sonra köz ışığında çok sesli koroya başladılar. Tüyler ürpertici duygusallıkta Svan şarkıları söylediler. Meğer Svanlar altı ay önce isyan etmiş, Gürcüler de bunun üzerine bütün bölgenin elektriğini kesmiş. Birkaç kez havadan bombalamışlar. Etrafta çeteler kol geziyormuş.

Silahsız buralara gelmemiz delilikmiş. Biri öldürmezse öbürü öldürür. **Hani, biz bile…**

İki gün orada kaldık. **Ümitsizliğe benzeyen bir sevgiyle** bizi bağırlarına bastılar. Gece odamıza kadar gelip üstümüzü örttüler. Müjde'nin hamile olduğunu öğrenince büsbütün duygusallaştılar. Keşke burada bizimle kalsanız, hiç gitmeseniz! Kazma kürek marifetiyle arabayı tamir ettiler. Svanca cümleler öğrettiler. Güçlü bir el fenerimiz vardı, ayrılırken onu hediye ettik. Herkes ağladı. Sanırım sağ kalacağımıza ihtimal vermediler. Çete başının adı Giorgi idi. En sevecen olanı da oydu. Doğacak çocuğa Giorgi adını versek mi diye düşündük bir müddet. Bizden çok Gürcülerde yaygın olan Arsen adına karar verdik. Tam o dağda kaldığımız günlerdi. Adamlardan birinin adı Arsen miydi acaba, ne Müjde hatırlıyor şimdi ne ben.[35]

*

Diz boyu çamura rağmen dağı aşabildik. Öbür tarafta Uşguli köyüne indik. Evet, değermiş! Hemşin'i unut, İsviçre halt etmiş, Girit bile eski Girit değil. Bu kadar kusursuz başka dağ köyü var mıdır dünyada? Heybetli dağlara karşı boy vermiş on-onbeş tane taş kule, alabildiğine sade, alabildiğine mütevazı, alabildiğine şiirsel ve hüzünlü. Aynı zamanda mağrur: **"Ben buradayım," diyorlar, "ve boyun eğmem."** Ondan sonraki köylerin hepsi de öyle: Cacaşi, Murkmeli, Davberi, Viçnaşi, Zegaşi, Tsvirmi, İeli… Büyülenmiş gibi, bir tam gün o metruk köyleri dolaştık. Taşla şiirin, tevazuyla direnişin dengelerini konuştuk.

Yıllar sonra Şirince'de Hodri Meydan Kulesini yaparken ilhamımı Svaneti'nin köylerinden aldım. Aynen oradakiler gibi bir kule yapmayı denedim. Onların hüznünü yakalayamadım tam belki, ama benzetmeye çalıştım.

*

Bizim kampın yıkıntıları şimdi Google Earth'te seçiliyor, 42º 54' 54'' kuzey, 43º 08' 33'' doğu. Yakılmış, belli ki, geriye dört duvar kalmış. Vadi boyunca hemen hemen bütün evler aynı durumda. Gürcü milli görüşünü

yansıtan sitelere bakarsan bölgede asayiş sorunu kalmamışmış. Yörenin güvenliğini ve kalkınmasını olumsuz yönde etkileyen **yasadışı unsurların** hepsi temizlenmiş.

Gürcistan'da bugün Svanlardan ve Svancadan söz etmenin popüler olmadığı anlaşılıyor. Mestia ile ilgili tanıtım sayfalarına bakıyorsun, **Şırnak yahut Muş valiliğinin web sitelerinden** farkı yok.

Uşguli köyü, Svaneti.

Abhazya’nın fethi

(Agos 5.09.2008)

Birkaç gece dağda kaldık, dünyada olup bitenden habersiz. Sabah tıngır mıngır Zugdidi’ye indik. Orası kötüdür diye uyarmışlardı ama kulak asan kim? Günlerdir doğru dürüst bir şey yememişiz, açız, toz toprağa batmışız, araba da haşat. Lokanta bulup bir şeyler yiyeceğiz, tamirci bulacağız, sonra **Prenses Çavçavadze’nin botanik bahçelerini** göreceğiz, hesapta.

Daha şehre girmeden üç tane bıçkın tip yolumuzu kesti. Kapıyı açıp **Müjde’nin boğazına bıçağı dayadılar**. Müjde de o sırada üç-dört aylık hamile. Neyse, istedikleri paraymış. Cebimizdeki 2300 doları kuş gibi döktük, kurtulduk. Az değil, o parayla daha Moskova’ya, Petersburg’a gidip geri döneceğiz. Yola devam edebilir miyiz? Ölmek var dönmek yok dedik, daha doğrusu ben dedim: devam!

Daha o şok geçmemişti ki, bu sefer şehrin ortasında arabanın biri yandan sıkıştırdı. Can havliyle gaza basıp kaçmaya çalıştım. Pencereyi açıp tabanca gösterdiler, mecburen durduk. Cepte kalan **bir tomar işe yaramaz rubleyi bağıra çağıra üstlerine fırlattık**. “Tamam, peki” işareti yapıp yol verdiler: belli ki alışıklar. Lokantasına da, botaniğine de lanet okuyup pedala kuvvet Zugdidi’den kaçtık.

Esas macera bundan sonra başladı.

Şehir çıkışındaki köprüde asıl Gürcistan bitiyor, Abhazya’ya geçiliyor. Geçer geçmez bir şeylerin yolunda olmadığı anlaşıldı. Yerde zincirleme trafik kazası olmuş gibi izler, cam kırıkları. İleride bir tank, terk edilmiş, yanıyor. Karşıdan manyaklar gibi yalpalayarak birkaç araba geldi, içleri balık istifi asker dolu, üniformalarının yarısı var, yarısı yok, kimi tişörtlü, **kafalarında kanlı birer bez**, ellerindeki kalaşnikovları pencereden dikmişler. Vınlayıp geçtiler. Arada ters istikamette konvoyla askerler gidiyor, ne araç denk geldiyse doluşmuşlar: özel otolar, ambulanslar, külüstür şehiriçi otobüsleri.

Yol kenarında bir kalabalık kamp kurmuş, belli ki bir-iki gündür buradalar, sefilleri oynuyorlar. Ermenice bilen birilerini bulduk, sorduk. Dün **Gürcü ordusu Abhazya'yı istila etmiş**. Yol üstünde birkaç kilometre ötede savaş varmış. Sene 1992, galiba 14 Ağustos olmalı.

Ben tutturdum, görelim diye. Fırsat bu, **bir daha savaş nerede buluruz?** Hem Zugdidi'ye dönüp ne yapacağız? Geri adım atarsak Müjde dünden hazır, vazgeçelim diyecek. Yolculuk yatar.

Arabanın antenine bir beyaz atlet bağladık. Askeri barikatları "jurnalist" deyip geçtik. Arada egzos takımı kopmuş, içeri alıp ön camdan bazuka gibi dışarı uzatmışız, **cehennem makinası homurtuları** çıkartarak gidiyoruz. Gören Gürcü ordusunun gizli savaş aracı sanır.

Karşıdan güruhlar halinde insanlar gelmeye başladı. Sırtlarında tencereler, tavalar, denkler, yorganlar; nineler, bebeler, kimi eşyasını işporta arabasına yüklemiş. Evlerinden kaçan Abhazyalı Gürcülermiş. Yol kenarındaki bir köyde genç bir kızla konuştuk. Durmamız için yalvardı, diller döktü. Gece istesek onlarda misafir kalabilirmişiz. Abhazlar Müslümanmış, **gözlerini kırpmadan insanı keserlermiş**. Müjde gene kalacak gibi oldu, Müslüman olan sanki o değil benmişim gibi!

Köy çıkışında ilk cesetlerimizi gördük. Yol kenarına yatırmışlar, başlarında **eşofman üstü kamuflaj ceketi** giymiş birkaç Gürcü askeri. Sylvester Stallone kılıklı bir tanesi gözü dönmüş bir ifadeyle silahı arabanın camından içeri soktu, kafama doğrulttu. "Rambo!" deyip güldüm, sigara ikram ettim. Marlboro paketini kaptı, ne halin varsa gör gibisinden yol verdi.

Sohum'da sokak çatışmaları oluyormuş: şehirden bam güm sesler geliyor, dumanlar çıkıyor. Gürcüler bu sabah girmişler, Abaşidze'nin hükümetini ele geçirmeye çalışıyorlarmış. Tıpkı bizim Karadeniz şehirleri gibi bir yer, bir yanı deniz, bir yanı dağ, tek geçit yolu var. Artık kaldık burada derken ilk kamptan tanıdığımız Ermenilerden biri çıkageldi. Arka yolları biliyormuş, peşine düştük, dere tepe mahalle yollarından geçip Abhaz tarafına çıkıverdik. Türk plakasını görünce pek sevindiler, "Kardaş!"

“Salamalaykum!” diye tezahürat yaptılar. Selamlarını aldık, **bozuntuya vermedik**.

Onbeş-yirmi kilometre ileride, dağın yamacında, ormanın içinde, masallardan çıkma bir **gümüş kubbeli Rus kilisesi** beliriverdi. Meşhur Novy Afon Manastırı imiş. Savaştan kaçan Ruslar için buraya mülteci merkezi kurmuşlar. Bir yolunu bulup araya kaynadık, yemekhanede karnımızı doyurduk. Rica minnet, gece yatacak bir yer de verdiler.

Ertesi gün kendimizi Pitsunda’daki plaja attık. Bütün gün kumsalda yatıp denize girdik.

Yuri Usta ve karısı

(Agos 12.09.2008)

Rusya'nın ortalarında bir yerde arabaya benzin yerine salyarka kattılar. Gazyağı gibi bir şeymiş: yarım saat ya gittik ya gitmedik, motor hapı yuttu. Şansımıza tam oracıkta bir privat tamirhane belirmez mi? Sene 92, Rusya'da özel tamirci bulunmaz Hint kumaşı. Devlet tamirhanelerinde iki ay sonraya randevu veriyorlar, hem **nüfus sureti, ikametgâh ilmühaberi, dilekçe** vs. ile.

Yuri Ustayla tanıştık. Dükkânı yeni açmış. Alet edevat hak getire, yıldız tornavida var mı o bile belli değil. Contayı yakmışız. Yedek parça bulmanın imkânı yok, ama **komşu şehirdeki Devlet fabrikasında** çalışan Yevgeni Usta conta imal edermiş. Bir tam gün Yevgeni Usta arandı, bir yerlerde bulundu, conta sipariş edildi. Üç gün boyunca her gün komşu şehre gidildi, Yevgeni Usta arandı, yarın gelmemiz söylendi.

Gürcistan'da soyguna uğramışız, para kıt. Şehrin dışında "kemping" bulduk yerleştik. Eski demiryolu vagonlarını getirip konaklama yeri yapmışlar. Gece **tavuk boyunda fareler** etrafta cirit atıyor. Gruplar halinde gençler gelip it öldüren cinsinden *spirt* içiyorlar, sonra demiryolu kuytularında, zifiri karanlıkta, sabaha kadar sevişiyorlar. Bizi de buyur ettiler. Spirtten aldık, kızlarla bir iki gün sonra canciğer olduk. Türkiye'de işler iyi diye duymuşlar. Viza alabilir miyiz vs.

Şehirdeki tek Devlet restoranına dadandık. Bizden başka tek müşteri yok, ama şaşmaz bir dakiklikle her gece 8'de cazband eşliğinde şarkıcı çıkıyor, full programını yapıp bitiriyor. Üçüncü veya dördüncü gün boş verin dedik, masaya davet ettik. **Dört-beş şişe votka** kaşla göz arası bitti. Gene viza sözleri verildi.

Galiba beşinci gün Yuri Ustada yorgunluk emareleri başladı. O gün biraz içtiler. Ertesi gün votka kasayla geldi ve tükendi. Akşama bütün tamirhane ekibi yerlerde sürünüyordu.

Nihayet “Ben bu arabayı yapamayacağım,” dedi. Rostov’daki Devlet tamirhanesinde tanıdığı varmış, o yaparmış. “Bizi Rostov’a götür,” dedik. Bir kere eve gitmesi lazımmış. “E git,” dedik. Bir haftadır eve uğramıyormuş, o yüzden gidemezmiş, **karısı kızarmış**. İş başa düştü. Arabasına binip evine götürdük. Karısı gencecik, güzel bir kız, iki gözü iki çeşme, bağırıp çağırıyor. Onu yatıştırmak Müjde’ye düştü, odasına götürdü, sevdi, okşadı, dil döktü. Ben Yuri Ustayı **ite kaka duşa soktum**. Karını en son ne zaman Rostov’a götürdün dedik. Birbuçuk sene olmuş. Tamam yürü gidiyoruz dedik. Çekme halatı, akü, falan filan, yola revan olduk. Rostov’da akşam bunları sinemaya da götürdük. Aptal bir Amerikan filmiydi, hangisi unutmuşum.

Rostov’da da tabii tamirci arkadaş bulunamadı. Moskova’dan yedek parça iki ayda gelir dediler. Pes ettik. Arabayı Yuri Ustaya hediye ettik. O da bize Moskova’daki eniştesinin amcaoğluna ait apartman dairesinin anahtarını verdi. Bir de havaalanındaki tanıdığını araya sokup bize **Rusya vatandaşlarına özgü üç otuz paralık uçak bileti** aldırdı. Moskova’da on-onbeş gün adamın dairesinde kaldık.

Sessizler manastırı

Kuzey iklimlerinin birinde, kara köknar ormanlarıyla kaplı yarı ıssız bir ada düşün. Hava kasvetli, yağmur yağdı yağacak. Zemin dümdüz, yönünü tayin etmene yardımcı olacak bir yükselti yok. Adım başı önüne ya bir göl ya bir körfez çıktığından düz bir hatta ilerlemek de mümkün değil. Körlemesine yürüyorsun. Derken bir açıklıkta gümüş yaldızlı soğan kubbeleriyle heybetli bir Rus kilisesi çıkıyor önüne. Belli ki Katerina çağından kalma bir şey, pasta gibi süslü, ama sıvaları dökük, demirleri paslı. Kapıda Rus devlet dairelerine özgü bir tabela, ama o da paslı, falan ministry, filan direktoraty, girmek yasak, fotoğraf çekmek yasak. Etrafta in cin yok. Bahçede kara cübbeli, uzun sakallı iki keşiş görüyorsun. **Seslenince boş bir ifadeyle öbür tarafa bakıp uzaklaşıyorlar**.

Yönünü bilemeden yola devam ediyorsun. En ıssız yerde peşine bir köpek yavrusu takılıyor. Belli ki insana alışık, ama insan nerede? Bir süre sonra, artık iyice kaybolduğunu düşünürken, iki tekerli bir at arabasıyla aynı keşişler yanından geçiyor. Yine ne bir selam, ne bir gülümseme.

Vallahi korku filmi değil, gerçek. Valaam Adası. Rusya'da, Ladoga Gölünün en kuzeyinde, kocaman bir ada. Çarlık zamanında yirmiye yakın manastır varmış, sükût yemini etmiş münzevi keşişler yaşarmış. Sovyet devrinde manastırlar kapatılmış, binaları şimdi hatırlamadığım bir bakanlığın bilmemne tesisine dönüştürülmüş sözde, ama aslında ölüme terk edilmiş. Şimdi yine birkaç genç keşiş gelmiş, ihya etmeye çalışıyorlarmış. Kimseyle konuşmazlarmış. **Dünyanın pisliğine bulaşmadan yaşamak isterlermiş**.

Moskova-Petersburg kitabı için Müjde'yle Rusya'daydık, sene 1992. Petersburg'da bir tarih profesörünün evinde pansiyoner kaldık, tüyoyu ondan aldık. Haftada bir vapur varmış. Eskiden yasakmış, şimdi Petersburglular hafta sonu mantar toplamaya giderlermiş. Kaçırılmaz dedik, gittik.

Adadaki tek sivil bina vapur iskelesindeki kafeteryaydı. Büfede ne var diye baktık. Tabii Ülker çokomel, Ülker şiribom, Etikek, Karaman Bisküvi

Sanayii, vs.

Müjde

Çok fazla şey öğrenmişsin. Çok çeşit insan tanımışsın, farklı hayatlara girip çıkmışsın. Bir yer gelir, karşılaştığın herkes sana eksik gelmeye başlar. Ne kadar küçüktür dünyaları! Ne kadar uyduruk varsayımlar üzerine kuruludur yargıları! Ne kadar emin görünürler kendilerinden! Kimliklerini, **folklorik bir kıyafet gibi** üstlerinde taşırlar. Bu: solcudur. Şu: esnaftır. O: akademiktir. Öteki: mazlum Ermenidir. Beriki: üstün dünyaların Almanıdır. Seni de kendilerinden sayarlar, bağırlarını açarlar. Oysa sen onlardan değilsindir. Gittiğin her yerde "ben burada değilim" duygusuyla yaşarsın. Feci bir yalnızlıktır.

Çok bilen çok yalınır, doğrusu bu.

Senin sırtında taşıdığın bohçayı gözleri görmez. Ne bilecekler? Sabahlara kadar Aristoteles'le mi boğuşmuşlar? Askeri mahkemede kırk sene istemiyle mi yargılanmışlar? Polonya'da paravan şirket mi kurmuşlar? İmparatorluğun yöneticileriyle kadeh mi tokuşturmuşlar? İhtilal semineri mi vermişler? Cree Kızılderililerinin barında çalışan sevgilileri mi olmuş? Bursa'da bayi toplantısı mı yapmışlar? Çekoslovakya'da mazlum Almanların izini mi sürmüşler?

Kendini farklı bir yere koyman değildir mesele. Her olduğun yerde sen sensindir. Sanki oraya aitmişsin gibi davranmayı, sanki onlardanmışsın gibi hissetmeyi bilirsin. Bilmesen zaten oralara gidemezdin, tökezlerdin. Bilgisayar satarken bilgisayarcısın, sektör muhabbetinin alasını yaparsın, bayilerin hayran olur. Akademikken akademinin dilini zorlanmadan konuşursun; bir makaleye dörtyüz dipnot atarsın, ağızları açık kalır. Solcuyken sosyalistliğin feriştahını bilirsin; jargonu paylaşırsın, onlarla aynı sigarayı ve aynı çayı içersin. Washington'ın koridorlarında da rahatsın, Varşova'da da zorluk çekmezsin.

Ama o rahatlık, aynı zamanda senin çıkmazındır. Burada rahatsın evet. Ama orada da rahatsın. **Her yerde rahatsın**. Sıkıştın mı kaçacağın yerler vardır. Bir ayağın hep dışarıya çeker. "Tüh, ceketimi Peru'da unutmuşum, gidip alayım bari," der gibisin. "Siz beni beklemeyin."

İnsanlar senin kaçıcılığını sezer ve tehlikeli görürler. Senle ilgili, tanımlayamadıkları bir huzursuzluğa kapılırlar. Seni kaygan bulurlar. Başta seni ne kadar benimseyip kendilerinden saymışlarsa sonraki düş kırıklıkları o kadar büyük olur. **Tüh, kandırmış bizi**! Oysa kandıran filan yok, kartları baştan alabildiğine açık oynamışsın.

Yüreği daha geniş olanlar bazen cüret eder, seni kucaklamaya çalışırlar. “Gel benim yalnız ve kaypak evladım, ben seni sıkı sıkıya tutarım,” derler. Yarana merhem olmaya çalışırlar. İyi insanlardır; belki bir süre kanarsın, **Kirke’nin iksirini içmeye yeltenirsin**.[36] Ama çok geçmeden hafakan basar. Kucak sana dar gelir. Sen ki kaçışın binbir yolunu bilen adamsın, kendini inkâr etmeden o küçücük alana nasıl sığacaksın?

“Tek çaresi vardır bu illetin, o da aşk,” diye bazen kendini kandırırsın. Birisi seni kayıtsız şartsız sevse. O musun, bu musun diye dert etmese. Hikâyelerden ördüğün labirentin gerisinde seni çıplak halinle, hayvan halinle tanısa. Öyle bir senin var olduğuna inansa. **Seni de inandırsa**. Ah!

Hayaldir tabii. Hiçbir aşk, benliğini tümüyle tüketmez. O ilişkinin sınırları içinde bir yere oturursun eninde sonunda. Alışkanlıkların oluşur, huyların – ve huysuzlukların – şekillenir. Nesneleşirsin. Bir gün gelir, “İşte seni tanıdım, gizlin saklın yok benden,” derler. Tam da o gün senin kaçacağın tutar, “Tüh, ceket gene Peru’da kalmış, ben bir dolanıp geleyim.”

Yaş otuzbeş, Cahit Sıtkı gibi ortasındayım ömrün

Otuzbeşimi tamamladığım günlerde üç tane önemli karara varmıştım.

Bir, akıl ve tecrübe uyumu beklemeyeceksin. Yok öyle bir şey. Hayal kırıklığından başka sonuç doğurmaz. Daha önce aşık olduklarımın hepsi, kültür ve kafa bakımından kendime yakın hissettiğim kadınlardı. Ayşe okul birinciliğinde tek rakibimdi. Corinna-Barbara pırıltılı bir zekâya sahipti, inanılmaz bir dil yeteneği vardı. Gabriele benden büyüktü ve mesleğinde ciddi tecrübeliydi. Ama bana ayak uyduramamışlardı – ya da ben onlara ayak uyduramamıştım, aynı şey. Marifet, çeşitli yaşantılarının hepsini

paylaşabilmek değildir çünkü. Paylaşamazsın, sonu gelmez. Marifet onları yok sayabilmektir. **Anlamasın, daha iyi. Sevsin yeter**.

İki, **aşkın labirent gibi olacak**: Şark şehirleri gibi, girmesi kolay, çıkması zor. Binbir bağla kendini bağlayacaksın. Yaşam tarzını, sosyal ilişkilerini, gelir kaynaklarını ona göre şekillendireceksin. Kendini hapsedip anahtarı atacaksın. Kaçmak istesen, hayatını berbat etmeden kaçman mümkün olmayacak. Yoksa evlilik bu çağda zor iş. Geleneksel toplum düzeninin payandaları – aile, akraba, mahalle, ahlak, ayıp, aforoz – olmadan ayakta kalabilen evlilik sayısı, benim bildiğim, bir elin parmakları kadar bile değil.

Üç, çocuk yapacaksın. Çok yapacaksın. Bir bakıma ikinci maddenin devamıdır bu, kendini bağlamanın bir yolu. Ama sırf o değil. Hayatta yapabileceklerin arasında gerçek bir anlamı ve kalıcılığı olan tek şeydir çocuk. Diğer hepsi yapaydır, sanattır. Canın isterse bırakıp gidersin, ne senin hayatından bir şey eksilir ne de dünyadan. Oysa çocuk, sen yaptığın halde senden büyük olan tek şeydir. **Ölümsüzlüğün nüvesini taşır**. Yaptığın hiçbir şeyin yüz yıl sonra izi bile kalmayacak. Oysa çocuk, şansı yaver giderse sonsuza dek çoğalarak yaşayabilir.

Onikinin iyi bir sayı olduğu kanısındaydım. Ama pratik nedenlerle altıya da razıydım. İnsanlık tarihinin en güzel insanı kim? Johann Sebastian Usta. Kaç çocuk yapmış? Yirmibeş. O kadar. **Bir bildiği vardı elbet**.

<u>Kusursuz evlilik</u>

1991 Kasım sonlarında Türkiye'ye döndüm. Kuzguncuk'ta sefertası gibi beş katlı ahşap bir ev bulup yerleştim. 21 Aralıkta otuzbeşinci yaş günümü kutladım. 4 Ocakta Müjde ile tanıştım.

Bizim Sabit'le Göksun New York'tan gelmişler, buluşalım dedik. Bir arkadaşları varmış, ona da söz vermişler, o da gelsin mi? Gelsin canım ne olacak.

Saçını havuç rengine boyamış bir kız, takıp takıştırıp gelmiş. Tanışıldı. Kuzguncuk kahvesinde sohbet uzayınca benim eve gidildi. Ev henüz tamtakır, eşya yok, oturacak sandalye bile yok, ama üst kattan Boğaz

manzarası müthiş. Amerika'nın fethi beyaz adamın büyük günahı mıdır mevzuu açıldı. Benim o konudaki görüşlerim halkımızınkinden biraz farklıdır. Uzun uzun anlattım, Bernal Díaz'dan, Thomas More'un ütopyası doğrultusunda Tarasco Kızılderililerini örgütleyen piskopos Vasco de Quiroga'dan, İnka kraliyet soyundan gelip İspanya'nın önde gelen aydınlarından biri olan Garcilaso de la Vega'dan söz ettim. Etkileyici bir performanstı.

Akşam bir bahaneyle telefon etti. İyi yemek pişiririm, dedi. Buyur deneyelim, dedim. İki gün sonra evime taşındı. Bana bir gün müsaade et, dedim, açık olan diğer hesaplarımı kapattım. İki-üç hafta sonra evlenmeye karar verdik. Altı çocukta mutabık kaldık. Bir yıl geçmeden zaten Arsen doğdu.

Beni etkileyen yönü sanırım cesaretiydi. Benim huyum malum; böyle biriyle her yola çıkacak, her türlü maceraya göğüs gerecek biri lazım. **Öyle mızmız, hanım hanımcık tipler olmaz.** Gel dedin mi yarın senin evine taşınmayı göze alan biri olmalı. Cipi de iyiydi, üstelik. Kore Harbinden kalma 1947 model bir Willys, Sahra yolculuğuna müsait, ama üç günde bir İstanbul trafiğinde iflas eder. İşin yoksa git, Aksaray üst geçidinde şanzuman tamir et, Willys'i kurtar.

İkinci haftasıydı galiba, bir akşam oturup uzun uzun konuştuk. Ben başından bela eksik olmayan bir adamım, göze alıyor musun? Alıyorum. Bu evliliği sürdürmeye yüzde yüz kararlı olduğumu anlattım. Aklımla hareket edeceğim, kaçıcı içgüdülerime kulak asmayacağım. Bunun için bu evliliği bir sanat eserine çevirmemiz lazım, beraber büyük işler yapmamız lazım, bir hayat tarzı yaratmamız lazım, öyle ki bırakıp gitmenin bedeli dayanılmayacak kadar ağır olsun. Buna var mısın? Varım.

Senden bir tane büyük ricam var dedim. Yalvarırım, benimle kavga etme. Asla etme. Bir kere bile etme. Çünkü ben kavgada acımasızım. Köprüleri çok kolay yıkarım. Terk edip gitmenin özgürlüğüyle sarhoş olan birini kavgada yenemezsin. Seni sıfırlar geçer. Sırf zevki için kavgayı tırmandırır, tahmin bile edemeyeceğin seviyelere taşır. Kırılırsın. Onun için alttan al. Aklıma hitap et. Dogmatik biri değilim, ne kanaatlerime fazla bağlıyım, ne

çıkarlarıma, ne de alışkanlıklarıma. Kolayca ikna edersin. **Burnuma tasma takıp gezdirebilirsin**. Yeter ki kavga etme. Anlaştık mı? Anlaştık.

Yazık ki o anlaşma öyle yürümedi. Belki de imkânsızdı, kim bilir?

Onbeş yıl boyunca, beni bile şaşırtan bir inat ve kararlılıkla evliliği ayakta tutmaya çalıştım. Çalıştık demeyeceğim, çalıştım.

İlk beş yılın odak noktası, Şirince'deki evin inşaatıydı. Kendi elimizle harç kardık, taş döşedik, tavan çaktık, ağaç diktik, **Ödemiş'lerden eski dolap taşıdık**, her ayrıntıyı didik didik tartıştık. Ahırdan bozma iki göz köy evinden başlayıp sanırım memleketin en güzel, en orijinal evlerinden birini yaratmayı başardık. (Kuzguncuk'ta da bir ev projemiz vardı. İki-üç sene onunla da cebelleştik. Sonra bürokratik engelleri aşamadık, pes ettik.)

1998'de *Küçük Oteller Kitabı*'nın ilki çıktı. Turistik bir rehberin çok ötesinde, bir hayat tarzının simgesi ve manifestosu oldu. Şaşırtıcı satış rakamlarına ulaştı. Meşhur olduk; gazetelere ve televizyonlara çıkmaya başladık. Etrafımız "**Güzel bir hayat mümkün, değil mi? Ne olur bizi inandır**," diyen insanlarla sarıldı. Peşinden Nişanyan Evleri geldi. Onlar da herhangi bir otelden ziyade, bir yaşam tarzının bildirgesi gibi algılandı. İçte ve dışta tanındı. Dünyanın en güzel oteli olduğunu söyleyenler çıktı. Kırk küsur yaşımızdan sonra, hayatta ilk kez, biraz paraya kavuşmanın şaşkınlığını yaşadık.

Onbeş yıl her yolculuğa beraber çıktık. Gürcistan'da iç savaşın içine düştük. Sri Lanka'da beraber tutuklandık. Hamile haliyle gidip Hakkâri'nin dağlarında **turistik yürüyüş rotaları** tasarladık. Küçük Oteller gezilerinde bir ayda beraber yüzelli, ikiyüz kapı yaptığımız oldu.

İlk kez 2006'da beraber çıkacağımız bir yolculuğa ben katılmayı istemedim, Fas'a gitmedim. Evliliğin koptuğu nokta da orasıydı sanırım.

İşi sürükleyen bendim. Amaç ne evdi, ne kitap, ne de otel. Evliliği inşa ediyordum: bu iş yapılacaksa işte böyle yapılır! Müjde ise sanki kerhen ayak uyduruyordu. O odayı eklemesek? İşi daha büyütmesek? O kitaba benim adımı katmasan? Üçüncü çocuğu yapmasak? Her krizden sonra

kalkıp gitmeyi – veya beni başından atmayı – düşleyen oydu. Ben ise her kaybedişte potu biraz daha artıran kumarbazlar gibi, **kusursuz evlilik anıtımı büyütmekle** meşguldüm.

Hayal kırıklığı, **karanlık bir bulut gibi** içimde yavaş yavaş büyüdü. Uzun süre görmezlikten geldim. İnkâr ettim. Başaracağıma inandım. Kendimi çok çaresiz hissettiğim günlerde, eski alışkanlıkla, teselliyi başka kadınlarda aradım.
Eninde sonunda patlaması kaçınılmazdı. Patladı da.

Mutluluk günleri, 1999. İris 3, Arsen 6 yaşında.

Yorgunluk günleri, 2008.

Öbür taraftan görünen

Hikâyenin benim tarafımdan görünen kısmını anlattım. Müjde'ninki biraz farklı. Patlamadan az sonra, boşanmamızdan az önce, Hürriyet*'te Ayşe Arman'a anlatmış.*[37]

Sevan Nişanyan'la nerede, nasıl tanıştınız?

Kuzguncuk'ta. Amerika'dan gelmişti, ortak bir arkadaşımız tanıştırdı. 47 model bir jipim ve kızıl saçlarım vardı. Beni görünce "Bu kadında iş var," demiş, birkaç gün sonra da "Evlenelim," dedi.

Aşk, tutku, şefkat? Yaşadığınız neydi?

Ben hayat boyu dostluk sürdürebileceğim adamı bulmuştum. Bundan daha önemli ne olabilir? Aşk, seks benim için ikincil şeylerdi.

İyi de nesine vuruldunuz, çarpıldınız, tutuldunuz?

Olağanüstü bir hatiptir mesela. 198'inci kez aynı şeyi anlatsa da her seferinde aynı keyifle, aynı zevkle sanki ilk kez duyuyormuşum gibi dinlerim. Felsefe bilir, matematik bilir, siyaset bilir, satranç bilir, 6 dil bilir, müzik bilir, resim bilir, inşaat bilir, hukuk bilir. Müthiş bir adamdır, derin bir adamdır. Beni etkileyen canlılığı. Olayları şablonlar dışında görebilmesi, değerlendirmesi. Yeni tanıştığımızda Latince bildiğini öğrendim, dalga geçiyor zannettim, gittim Latince Deyimler Sözlüğü aldım, bazı deyimlerin anlamını sordum, hakikaten biliyordu, bunlar da etkiledi beni. Çok çok büyük bir enerjisi vardır Sevan'ın. Bu enerjiyi pozitif kullandığında, Şirince'de olduğu gibi muhteşem bir dünya yaratabilir. Ama negatif kullandığında, yandınız, dehşetengiz bir tahribat gücü vardır. Ortalığı yakar yıkar. Bu gücü karşısında hep irkildim.

Onun bu özellikleri sizi hemen evlenmeye ikna etti mi?

Tabii, tabii. Sadece evlenmeye değil, çocuk yapmaya da. Benim bir özelliğim de biraz saf olmam. "Sen güzel ve sağlıklı bir kadınsın, harika

çocuklarımız olur," dedi. "Tamam o zaman yapalım," dedim. Birlikte seyahatlere de çıktık. Onunla birlikte seyahat etmek de olağanüstüdür. Ansiklopedinizi sürekli yanınızda taşırsınız, Sri Lanka'da da, İtalya'da da size hep anlatacak bir şeyleri vardır. Ben eski kocamla Pink Floyd ve rock dinlerdim, Sevan'la klasik müziğin en derinliklerine inebilme şansım oldu. Bach'ın dünyasına girdik. Bir ara, "Bach gibi oniki çocuk yapalım!" diye tutturdu, bütün dehalar gibi tohumlarını saçmak istiyordu, Allah'tan biz üçte kaldık.

Tamam dehasını anladık... Nasıl bir eş, nasıl bir baba? Ne kadar şefkatli, sorumluluk sahibi…

Ha işte onlar yok. Sevan, dünya liderliğine oynayabilecek kudrette bir insan. Böyle insanlar çocuk-mocuk yapmamalı, aile filan kurmamalı. Onlar bilgilerini, fikrî zenginliklerini, teorilerini, derin izahlarını kitlelerle paylaşmalı. Çünkü aile - çocuk, onlar için çok ikincil, yani sıradan olaylar. Sevan için de öyleydi. Ben hep onun sağduyusu, freni olmak zorunda kaldım.

Ne yapıyordunuz yani?

İtiraz ediyordum, kavga ediyordum, karşı çıkıyordum, onun deyişiyle dır dır ediyordum. Ben hep senin bir ailen var, üç çocuğun var'ı hatırlatan unsurdum, ama dinleyen kim? Mahkeme celpleri, jandarmalar... Hayatımız böyle geçti. O kafaya bir şey takıyor, ben onun aşırılıklarını engellemeye çalışıyorum. Hiçbir şeyden korkusu yok, inandığından vazgeçmez, taviz vermez. Bütün bu olan bitenler, aramızdaki fikir ayrılıklarının tohumunu atmış oldu. Böyle sıra dışı adamların önünde onları engelleyecek sağduyuları olmamalı aslında…

Çok abartmıyor musunuz onu!

Yok valla, dürüstçe anlatıyorum. Budur Sevan.

Dikkatimi çekti onu müthiş bir yere koyuyorsunuz, kendinizi olduğunuzdan daha aşağı bir yerde konumlandırıyorsunuz…

Evvel eski söylerler bunu. Ama hayır, ben de güçlü olmasaydım böyle bir adama 17 yıl dayanamazdım. Sadece güçlü değilim, sebatkâr ve sabırlıyım da. Ama buraya kadarmış. Nasıl bir baba olduğuna gelince de, çocukların günlük ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdi ama onlara dünyanın en güzel timsah hikâyelerini anlatırdı, kafadan uydururdu, canı isterse satranç tahtasına oturup onlarla iki saat satranç oynardı. Çocuklar babalarından bir sürü şey öğrendiler, karizmatik bir babadır.

Evliliğiniz boyunca bir sürü projeyi hayata geçirdiniz: Küçük Oteller Kitabı, Nişanyan Evleri. Omuz omuza mücadele ettiniz, Sevan hapislere girdi... Dava arkadaşlığı evliliğinizi ne yönde etkiledi?

O davalara gönüllü sürüklenmedim ki. Ben daha orta karar, sakin bir yaşamı tercih edenlerdenim. Ama onun bu çarpıcı, hızlı yaşamının içine ister istemez dahil olmak zorunda kaldım.

Bakıyorsunuz Sevan bir tane daha tapuyla gelmiş... Öyle mi?

Aynen öyle. “Oraya da ev yapacağım,” diyor. “Mümkün değil izin vermezler,” diyorum, “Yapacağım,” diyor. “Olur mu, kanun var, hukuk var,” diyorum, dinlemiyor. Başlıyor inşaata. Bir süre küsüyorum ama sonra elden ne gelir, barışıyorum. Ama sabırsız ve maymun iştahlı, bir fikri ortaya atıyor, tamamlanma sürecini bana devrediyor çünkü sıkılıyor.

Yani fikir onun, projeyi hayat geçiren sizsiniz…

Öyle de diyebiliriz. Çünkü Sevan artık çoktan başka bir projenin üzerinde çalışıyordur. Ama o kadar çok şey yarattık ki Şirince’de, o sürekliliğin sağlanması gerekiyordu. İş, çocuklar ve süreklilik, benim için belirleyici olan bunlardı. Zaten bunun dışında hiçbir şeye vaktim kalmıyordu. Kendimi tamamen rafa kaldırdım.

Geriye dönüp baktığınızda gördüğünüz ne?

Çok yorulmuş bir kadın.

Evliliğiniz ne zaman çatırdamaya başladı?

Son beş-altı senedir “takipçi” rolünden fazlasıyla yorulmuştum. Gerginlikten sıkılmıştım, sükûnet ve huzur istiyordum.

Bunu ona söylediniz mi?

Pek dinlemez böyle şeyleri. Sevan, hayatını kolaylaştıracak insanlar ister. Ben de o konuda iyiydim. Bilaücret 15 saat çalışan, çocuklarına düzgün annelik yapan, yorulmayan, başı ağrımayan, migreni olmayan, adet ağrısı çekmeyen, hiç hastalanmayan bir kadın. Az buçuk da kültürlü. Şikâyet etmez, kapris yapmaz, bir de azla yetinir. Kim istemez? Hakikaten öyleyim. Berbere gitmem, kıyafet almam, araba tutkum yoktur, gezdirilmek istemem. Azla yetinirim. Az yerim.

Allah Allaaaaaaaah! Bütün bu fedakârlıklarınızın karşılığında o size ne yapıyor? Sürprizler, hediyeler, romantik şeyler...

Dalga mı geçiyorsun? Onun kendi dünyası zengindir, o kadar.

Bu yaşadığınız ego savaşı mı? Kim daha uzağa işeyecek mi?

Herhalde. Biz yatakları filan da ayırmıştık zaten. Ben yeni bir yaşam modeli üzerine kafa yoruyordum. Tamam evliliğimiz eskidi, bayatladı, konuşacak mevzumuz kalmadı ama işimiz ortak ve dünya güzeli üç çocuğumuz var, o zaman evleri ayıralım, işi ortak yürütelim, çocuklar istediklerinde annede, istediklerinde babada olsunlar.

Boşanmaya karşı mıydınız?

Ben değildim ama Sevan istemiyordu.

E peki bu son hadise ne münasebetle yaşandı? Bütün bu patırtının sebebi başka bir kadın olabilir mi?

Kuşkusuz Sevan farklı farklı renkler arıyordu, her alanda aradığı gibi. Arsız bir iştahı vardır çünkü. Yemek yerken önündeki ekmekle kavga eden bir

adam. Onun için bu farklı renk arayışlarının içinde farklı sesler, farklı kokular ve farklı bedenler de aramak istemiş olabilir.

Tamam, o size korkunç bir şey yaptı, peki siz ona ne yaptınız da o böyle davrandı?

Anlatması kolay değil. Bizimki nefret-aşkı. Almancası Hassliebe. Böyle bir kalıp içinde her şey yaşanabilir. Bu ayrılık sürecinde bir araya gelip konuşuyoruz, geçenlerde de konuştuk, “Kimse bana senin kadar acı çektirmedi hayatta” dedi. Benden hem nefret ediyor, hem de seviyor. Biz bu iki duygu arasında gittik geldik, bazen biri ağır bastı, bazen diğeri...

Sevan bu hadisenin simgesel bir olay olduğunu söyledi. “Sen başkalarıyla ilgili bana bok atıyorsun, ben şimdi sana gerçekten atıyorum!” filan mı demek istedi...

Sanırım. Ama sormadım. Sorulmayacak ve üzerine konuşulmayacak kadar korkunç bir hadise.

Ama bu olay fevri bir olay değil, sandalyeyle birinin üzerine yürümek değil, hesap var, kitap var, yılansı bir soğukkanlılık var...

Evet. Taammüden yapılmış bir şey. Düşünülmüş, tasarlanmış. Ama iki insanın ilişkisinde her şey olabilir. Her ne kadar bu gerçekten büyük bir iğrençlik olsa da. Geçen gün Sevan bana “Aynı şeyi sen yapmış olabilirdin, sence benim tepkim böyle mi olurdu?” dedi.

Onun tepkisi nasıl olurmuş?

Çok komik bulurmuş, güler geçermiş. Ben de döndüm dedim ki, “Böyle bir şey ben sana yapsaydım, sen beni silahla kovalardın Sevan!”

Hadi gel köyümüze gidelim

Şirince'ye Müjde'yle geldiğim ilk gün malayı ele aldım. Yirmi sene olmuş, daha bırakamadım.

Müjde İzmir'de üniversitede okurken köyü keşfetmiş, aşık olmuş, rehberlikten ilk kazandığı parayla 23 yaşında gidip orada harabe bir ev almış. Benden önceki dört-beş yılını onu adam etmeye harcamış. Aldığında ev komşunun eşeğinin barınağıymış: üst kat göçük, duvarlar yamuk, bahçe metruk. O haliyle sevmiş. Sonradan yaptığı her müdahalede **evin ruhundan bir şeyler eksiliyor diye kahrolmuş**. İhtiyar bir evi, karakterini bozmadan nasıl yenileyebilirsin?

Daha önce hiç inşaat yapmamıştım. Babam mimardı gerçi, ama sağlığında bir gün bile işine ilgi gösterdiğimi hatırlamıyorum. Kapıdan girer girmez evin çağırdığını duydum. Harikulade bir evdi. Müthiş emek verilmişti. "Şuraya bir basamak yapmak lazım," dedim, "ustaya gerek yok ben yaparım." Maksat ne? **Maksat kendimi hatuna beğendirmek**. "Beni sırf entel biri sanma, elimden iş de gelir," hesabı.

Evin dışıyla başladık. Şuraya bir çardak lazım, bir de ocak yapalım, ama öyle bir şey olsun ki sanki hep varmış, evin kendisiyle yaşıtmış gibi dursun. Odunluk da olsun, ama Rumdan kalma harap fırının devamıymış gibi görünsün.

Bir sürü ağaç diktik. Komşunun keçileri dadanınca bahçenin etrafına taş duvar ördük. Dayanamadık, duvarın dışını da ağaçlandırdık. Keçiler onlara rahat vermeyince **ikinci bir savunma duvarı yapıp devletimizi büyüttük**.

Tarifi zor bir evdi. Eskiden mini mini beş odası varmış, Müjde onları söküp atınca geriye devasa, amorf bir iç mekân kalmış. Tavan yüksekliği yer yer yedi metreydi. Kışın duş alırken çıkan buhar, kar olarak geri yağardı. Banyonun içinde büyük kayalar vardı, yağmurlu havalarda içlerinden su kaynardı. Mutfağın tavanını **dev bir kestane tomruğu** tutuyordu. Arsen'in doğacağı sene, bebek soğuktan donmasın diye bir kış odası ekledik. Marangozlara derdimizi anlatmaktan ümidi kesince kendimiz giriştik, masal

mağaralarına layık bir taht-yatak imal ettik. Ne renge boyayacağımızı bilemediğimizden gidip Turgutlu'da at arabası boyayan ustaların sonuncusunu bulduk. Sabri Usta geldi, kaç yüzyıllık el alışkanlığıyla çiçekler, dereler, köprüler, kavaklar, kuğular, evler, kağnılar, yıldızlar boyadı.

Evin temelini açtık, aşağıda **Rumlardan kalma kanallar** keşfettik. Arkadaki ot bürümüş tümseği düzletip bir şeyler ekelim dedik, toprağın altından başka bir evin harabesi çıktı. Önce ne yapacağımızı bilemedik; sonra içini oyup avuç kadar bir yüzme havuzu yerleştirdik. Sundurmaya yer kaplaması gerekti; Katil Mehmet'e meydan okuyup, Söke'nin yakınındaki Eski Güllübahçe'nin harabelerinden kayrak taşı söktük.

İris doğunca üst kattaki taraçayı kapatıp bir oda daha kazandık. Taraça küçüktü; **dağda kaçak kesim yapan orman hırsızlarından** kestane kütükleri alıp çıkma yaptık, büyüttük. Kolay ısınsın diye ahşap tavan olsun dedik. Tire'den Coşkun Ustayı getirip eski devir konaklarına layık bir tavan yaptırdık. Adam da şaştı "bunu ben mi yaptım" diye.

Denk geldikçe tanıdık mimarlara, mühendislere fikir sorduk. Şablon ve klişeden başka şey işitmedik; hepsinin ruh yoksunu birer robot olduğuna kanaat getirdik. Oda dediğin neden odaya benzesin ki? Taban kaplayacaksan neden endüstrinin sana sunduğu üç beş kıytırık seçenekle yetinesin? **Salonun duvarından neden incir ağacı çıkmasın**?

Eskiler alıyoruz

Çevre il ve ilçelerin yıkımcılarına dadandık. Ödemiş'te müftünün evini yıkıyorlarmış: haydi koş, güzelim tavan tahtalarını, cumba demirlerini, yarısı çürümüş kapı kanatlarını hurda odun fiyatına yükle getir. Milas'ın köyünde eski Rum evlerini sökmüşler, bilmem kaç metreküp kesme taş varmış: atla arabaya git, pazarlık et. Manisa'daki eskicinin nakit sıkıntısı varmış, "**Abi bir kamyon mal getirsem alır mısın?**" diye sorar: söyle getirsin. Tokat'ın Turhal'ında araba sürerken dikkatini çekti, ahır kapısını söküp atmışlar, yüz sene boyunca hayvan sürtünmesinden tarifi zor bir kestane rengi almış: frene bas, fiyat teklif et, bagaja bağlat, bin kilometre yol götür.

Bir ara işi iyice büyüttük, Kıbrıs'tan, Sri Lanka'dan antika inşaat hurdası getirtmeye kalktık. Kayseri'nin Develi'sinde ev molozu pazarlığı yaptık. ***Türkiye'nin Eskicileri*** diye bir el kitabı çıkarmayı da düşündük, *Türkiye'nin En Güzel Küçük Otelleri*'ne eşlik etsin diye, ama ardını getiremedik.

Yirminci yüzyılın bu memleketten medeniyet adına neler alıp götürdüğünü o yolculuklarda daha yakından gözlemleme şansını bulduk. Tire'nin balkon demirlerine, Safranbolu'nun eski dolaplarına, Gesi'nin kesme taşlarına gören gözle bakarsan **Cumhuriyet dedikleri ulusal facianın** boyutlarını görürsün, uzun boylu söz söylemeye gerek kalmaz.

Kalabalık hayat

Onbeş yıl boyunca evde inşaatsız geçen bir ay hatırlamıyorum. İnşaatla birlikte soframızın nüfusu da alarm verici boyutlara ulaştı. Hemen her gün öğlen yemeğinde ustalarımız, akşam yatısına gelmiş usta çocuklarımız vardı. Boyacı Sabri Usta bizi benimsedi, evde kalmış kızını da getirip bir müddet bizim eve yerleşti. Tavukçu Hacı Dayı haftada bir yumurta hesabı yapmaya gelir, bir cıgara, bir cıgara daha derken sabahın birine kadar otururdu. Köylü babuşkalar "Mıjdää biz gäldik," diye anons edip **ördekler gibi popolarını sallaya sallaya** gelirlerdi oturmaya.

Çocuklar biraz büyüyünce köydeki akranları da bizim evin büyüsünü keşfetti, evden dışarı çıkmaz oldular. Yazları annem Toronto'dan gelip iki-üç ay bizde kalıyordu. Sonra İstanbul'dan gelip yatıya kalan eş dost, Wales'ten gelip bitmemiş oda inşaatına ailecek kamp kuran David, her gelişinde kavga çıkarıp giden baldız Mutlu, kış kıyamette bahçede yatmaktan vaz geçmeyen Ali Nesin, ben hapisteyken Müjde'ye yardım etmek için gelip bir yılı aşkın süre yaşamımızı paylaşan Sevim… Bir ara ardı ardına Ukraynalı bakıcılarımız oldu. Onların arkadaşlarının başına korkunç olaylar geldikçe bizim ev Ukraynalı kadınlar sığınma evine döndü. Bakıcılar yetmeyince aşçıyla temizlikçi de onlara eklendi.

Müjde iyi bir ev sahibesi olmanın ötesinde müthiş bir aşçıydı. Günde on-onbeş kişiye yetişemez olunca komşunun karısı Ummuhan'a da işin püf noktalarını öğretti. Ummuhan şimdi bizim otelin baş aşçısıdır. **İstanbul'la Bodrum arasındaki en iyi şeftir desek abartı olmaz**.

Özel alanımızı biraz olsun koruyabilmek için bahçedeki çardağı büyütüp etrafını camekânladık; ustayı, komşuyu, misafiri ağırlamaya uygun bir selamlık elde ettik. Yıllarca doğru dürüst bir yatak odamız yoktu. Sonunda kapısı kapatılabilen cinsten bir oda edinmeye karar verdik, odunluğun üstüne kat çıktık. Arsen büyüdü, çoluk çocuk yaygarasından rahatsız olmaya başlayınca onun için bahçe duvarını delip dışarıya bir oda daha çıktık. Onun sıvası kurumadan üstüne kat ekleme planları yapmaya başladık. Meğer bahçenin orası bizim tapunun dışıymış, hazine boşluğuymuş, **Allahın kel çalılığı**. Sat dersin satmazlar, kirala dersin kiralamazlar: yallah deyip yolumuza devam ettik.

Sonradan Nişanyan Evlerinin logosu olarak salyangozu seçtik. Salyangoz **organik evi** olan hayvandır. Kendisiyle birlikte evi de büyür, lazım oldukça oda ekler. Alabildiğine sade ve aynı zamanda mükemmel bir formu vardır. Klasik bir matematiksel orantıdan karmaşık bir labirent üretir.

Yanısıra, “**Müslüman mahallesinde salyangoz satma**” fikri de hoşumuza gitmedi değil.

Köylü ve özgür

İlk yıllar gidip geliyorduk. Sonra fark ettik ki köyde mutluyuz, İstanbul’da bunalıyoruz. Kuzguncuk’taki ev projesi de çıkmaza girince kararımızı verdik. 1996’da İstanbul’daki evi tasfiye edip temelli Şirince’ye yerleştik.

Asıl cazibe noktası evdi şüphesiz. Her ayrıntısıyla kendi emeğimizin ve kişiliğimizin ürünüydü. Kendi yaşam alanımızı şekillendiriyorduk. Başkalarının empoze ettiği bir şablonun içinde yaşamıyorduk. Var mıdır bundan büyük özgürlük!

Köyün üst ucundaydık, arkamız uçsuz bucaksız dağ. Yakındaki tek ev Reşide Teyzelerin kulübesi, onlar da akşam sekiz dedin mi yatar. O saatten sonra istersen **çırılçıplak sokağa çıkıp mehtapta dolaşma** özgürlüğün var. Var mıdır bundan öte bir lüks!

Taşra yaşantısının küçük konforları bizi mutlu ediyordu. Şirince'den ilçe merkezi on dakika. Sabah git, bankaya uğra, dişçiye git, marangozla konuş, telefonu açtır, noter işini hallet, belediye başkanıyla görüş, fotokopi çektir, kargoya bak, arabayı tamir ettir, öğlene kalmadan hepsi biter. Her şey iki sokak içinde döner. Her gittiğin yerde buyur ederler, **çay söylerler, hal hatır sorarlar**. Parayı da sonradan gönderirsin, lafı mı olur Sevan Bey?

İnsanı esir alan bir yanı da vardı taşranın mutlaka, ama ben onun çekim alanının dışındaydım. Müjde'yle aramızda ta baştan bir işbölümü oluşmuştu. Müjde iyi polisti. Herkesle dosttu. Herkesle ilgilenirdi. Misafirciliğe bayılırdı. Esir alsınlar, ne gam, yeter ki beni sevsinler. Ben ise mesafeliydim. "Onlardan biri" olduğum izlenimini hiçbir zaman vermedim. Onların değer yargılarıyla bağlı olmadığımı özenle hissettirdim. Beni esir alabilecekleri mesafeye gelmelerine fırsat tanımadım. Sevan Bey kahveye gitmez. Maç seyretmez. Laubaliliğe gelmez. **Hem adam Ermeniymiş, neme lazım, bizi aşar**!

Yıllar önce Kınalıada'dan şeytan görmüş gibi kaçan ben, bu yüzden Şirince'ye alışmakta hiçbir zorluk çekmedim. Hayatta hiçbir yere ait hissetmediğim kadar kendimi oraya ait hissettim.

İstanbul'dayken bazen sıkılırdım. Yapacak bir iş, görecek bir insan olmadığı günler içime **boşluk korkusu** düşerdi. Yirmi yıl oldu, Şirince'de bir gün bile öyle bir duyguya kapıldığımı hatırlamıyorum.

Arsen 40 günlük, Nisan 1993.

İnşaat Teorisi

Yıllar sonra bir gün resmi bir kuruluşa Şirince'de yaptığım binalarla ilgili bir sunum yapmam gerekti. O güne dek köyde tamir, tadil veya inşa ettiğim kırk adet yapıyı saydıktan sonra genel yaklaşımı şöyle özetledim.

1. **Tarihi dokuya uygunluk** temel ilke olarak benimsenmiştir.

2. Yapılan her işin, gerek malzeme, gerek yapı tekniği, gerek üslup ve estetik duyarlık açılarından, köyün birkaç yüzyıllık tarihinin **herhangi bir aşamasında** yapılmış olabilecek işler olmasına özen gösterilmiştir. Spesifik olarak 20. yüzyıl sonu ile 21. yüzyıl başına özgü olan – dolayısıyla köyün eski geleneğinde yeri olmayan – herhangi bir detayın gözden kaçırılmamasına gayret gösterilmiştir.

3. Yukarıdaki ilkenin istisnaları modern banyo/tuvalet tesisatı ile elektrik donanımından ibarettir. Bu alanlarda geleneksel doku ile uyumlu olabilecek çözümler üretme denemeleri yapılmış ise de henüz tatmin edici sonuç alınamamıştır

4. Köyün mimari mirasında örneği olmayan Türk hamamı, medrese, kaya mezarı gibi yapıların dahi, köyün tarihî sakinleri tarafından bilinen, tanınan ve bundan yüz veya birkaç yüz yıl önce inşa edilse de "yadırganmayacak" işler olması amaçlanmıştır.

5. Yapımda **yerel usta ve işçiler** kullanılmış, onların eskiden devralmış oldukları usul ve geleneklerin – çoğu kırk-elli yıldan beri unutulmaya yüz tutmuş olsa da – sürdürülmesine çaba harcanmıştır.

6. Ana yapım malzemesi olarak **yerel taş** kullanılmıştır. Kullanılan malzemenin tamamına yakını Selçuk ve komşu ilçelerin sınırları içinde temin edilmiştir. Bu suretle ulusal ve uluslararası endüstrinin homojenleştirici, yerel farklılıkları yok edici etkisinin minimize edilmesi hedeflenmiştir.

7. Yapılan her işte var olan **topografya özenle korunmuş**, ağır iş makinaları kullanımından kesinlikle kaçınılmıştır. Topografyayı mimari projeye uydurmak yerine, projeyi topografyaya uydurmak yaklaşımı benimsenmiştir.

8. Yapılan her iş **köyün bütünsel peyzajı** açısından değerlendirilmiştir. Peyzajın uyumunu bozan uygulama ve müdahalelerden özenle kaçınılmış, buna karşılık peyzaj uyumu uğruna birçok yerde ekonomik açıdan külfetli (ve herhangi bir dolaysız getirisi olmayan) düzenlemeler yapılmıştır.

9. Kamuya ait alanda yol ve sokaklar açılmış, var olanlar taş döşenmiş, ağaçlandırılmış, eski bahçe duvarları onarılmış, dört adet hayrat çeşmesi ile çöp kulübesi, tandır fırını gibi **ortak kullanıma ait eklentiler** inşa edilmiştir. Sayılanların hepsi, köy muhtarlığının veya kamu kurumlarının maddi desteği olmaksızın kendi bütçemizden karşılanmıştır.

10. Yapılan her işin, **köyün ekonomik ve sosyal gelişimine** katkısı göz önünde bulundurulmuştur. Halen 600 nüfuslu köyde yaklaşık 40 kişi Nişanyan Evleri ve Nesin Matematik Köyü tarafından sürekli olarak istihdam edilmektedir. İki kuruluşta yıl boyunca gecede ortalama 80 kişi dışarıdan gelerek konaklamakta ve köy ekonomisine doğrudan ve dolaylı katkıda bulunmaktadır.

Punta Bar

Hayatımız hep başarı değil; yenilgiler de var. Unutmak ve unutturmak daha kolay belki, ama dürüstlüğe sığmaz.

Müjde'nin tanıdıkları İzmir Alsancak'ta rock bar açmışlar. Tutulmuş, iki-üç sene iyi para kazanmış. Sonra ortakların yolları ayrılmış. İşletmeyi devredecek birini arıyorlarmış. Var mı tanıdığınız biri?

“Neden olmasın?” dedim, kendimi de şaşırtan bir cüretle, “biz varız.” Olmaz bir hamleydi. Hayatta barla işim olmamış. Gece hayatım yok. Rock'tan nefret ederim. Sarhoş muhabbetine tahammül edemem. Öte yandan, para cazip. Beş paramız yok çünkü, altı aylık bebekle kışı nasıl geçireceğimiz belli değil. Ama asıl sebep o değil, başka bir şey. **Başkası olmak hoşuma gidiyor**. Kendimle sınırlı kalmaktan sıkılıyorum. Al sana fırsat: bu da bir tür yolculuk sayılır.

İzmir'e taşındık. Punta Bar'ı devraldık. İki ayda batırdık.

İzmir tuhaf bir yerdir, İstanbulluyu yanıltır. Şehir gibi görünür ama aslında köydür. Kalburun üstünde kalan kesimde herkes birbirini tanır: ya liseden arkadaştır, ya kocasının eski sevgilisidir, ya Çeşme'den komşudur. Yalnız kendileri değil, iki-üç kuşaktan beri aileleri de tanışır. Birçoğunun toprak geliri vardır; onun getirdiği bir rehavet – şımarıklık mı desek? – kendini hissettirir. Gece gittiğin bir yerde hiç tanımadığın biriyle rastlaşma ihtimalin azdır. Rastlasan yadırgarsın. **“Kim bu zibidi?”** diye arkadaşlara sorarsın.

İki katlı, güzel dekore edilmişti bir mekândı. İstanbul'dan esen post-modern tasarım rüzgârlarının İzmir'deki ilk örneklerinden biriydi. Müşteri kitlesi kaliteliydi. Birkaç haftada İzmir'de tanımaya değer insanların çoğuyla tanıştık. Hafta sonları gecede dörtyüz adisyona bana mısın demedik.

Grup Kaygı diye bir house grubu çalıyordu. Hard'a kaçan bir rock, gitarda Armağan, trompette Yavuz, gayet sempatik çocuklar, İzmir'in en iyisi olduklarından kimsenin şüphesi yok. Uzun süreden beri mekânın demirbaşıydılar. Belki o yüzden, **geniş bir eş dost halesiyle**

çevrelenmişlerdi. Hey Tolga, biralar bizden! Ayıpsın, lafı mı olur? Veresiye listesinin alarm verdiğini fark ettim. Onu kontrol altına almaya çalıştığımda mı kırıldı bir şeyler? Yoksa İstanbul'un baba rock gruplarından birini bir hafta sonu misafir sanatçı olarak çağırdığımda mı huzursuz oldular? Sabaha karşı dükkânı kapattıktan sonra tek başıma Brahms dinlememi mi saygısızlık gördüler? Emin değilim.

Sokağın öbür köşesinde rakip bir mekân açılacağı duyuldu. Yılbaşından birkaç gün önce tüm İzmir'in katıldığı bir partiyle açıldılar. Müthiş bir tezahüratla **gecenin sürprizi sahne aldı**: Grup Kaygı. En son bizim haberimiz oldu galiba.

Müşterimizin tamamı, kavimler göçüne çıkmış aşiretler gibi, karşı tarafa hicret etti. Yılbaşı gecesini üç dört masayla geçirdik. **Batan geminin çatırtısı duyuldu**; gece yarısını çeyrek geçe herkes çekip gitti. Yalnız kalınca bangır bangır do minör senfoniyi açıp Müjde ve Mutlu'yla onu dinledik. Birkaç gün sonra da havlu attık.

*

Müjde bu olaydan dolayı beni asla affetmedi. Aylar boyu surat astı, annesinin evine taşındı, boşanmak istedi, etmedik hakareti bırakmadı. Feci borçlanmıştık. Üzerimize **çek senet mafyasını** saldılar. Kuzguncuk'taki evi haczetmeye kalktılar. Canhıraş bir mücadeleyle ancak kurtarabildik.

Kendimize gelmemiz iki-üç sene sürdü.

Benjamin Constant

Böyle bir makalenin otobiyografide yeri var mı? Vallahi ben de karar veremedim.

Keskin bir zekâsı ve etkileyici kültürü vardır. “Deha” kavramının revaç bulduğu bir çağda, dehanın mücessem örneği olarak gösterilmiştir. Üslubu berrak ve dürüsttür; her cümlesinde zekâ kıvılcımı hissedilir. Tek romanı *Adolphe*, Fransız edebiyatının mücevherlerindendir. Yalan söyleme hakkı üzerine Kant’la giriştiği polemik, etik felsefenin şaşırtıcı bir çiçeğidir. Ama yeteneklerini **çok fazla sahaya dağıtmıştır**. Sağlığında basılan kitapları, bir kısa romanla birkaç ince siyasi broşürden öteye gitmez.

Akıl Çağının çocuğudur. Modern özgürlükçü düşüncenin kurucuları arasında yer alır. Ama büyük İhtilali izleyen devirde, aklın yenilgisine tanık olmuştur. Can yoldaşı Madame de Staël ile birlikte, akla karşı bir reddiye olan Romantizm olgusunu ilk fark eden ve adlandıranlardan biridir.

Tanınmış bir ateistin oğludur; kendi de dindar sayılmaz. Ama yaşamının son yıllarında beş cildini yazıp bitiremediği kitabı, dinler tarihi hakkında **eşsiz derinlikte bir tefekkürü** yansıtır.

Vasatın gözüyle bakarsan, siyasi kariyeri bir tutarsızlıklar zinciridir. Gençliğinde Jakobendir. Sonra Thermidorcular safında Jakobenizme karşı tavır tutar. Napoleon’u destekler. Sonra amansız muhalifi olur. İmparator tarafından sürgün edilir; Almanya’daki mülteci aristokratların başlattığı irtica (*réaction*) hareketinin fikir önderi olduğu söylenir. Napoleon’a karşı, modern diktatörlüğün gelmiş geçmiş en acımasız tahlili olan *De l’ésprit de conquête et l’usurpation*’u yayımlar. Ama bir yıl sonra, diktatörün son ve ümitsiz hükümetinde Devlet Konseyi üyesidir. Monarşinin iadesinden sonra idam istemiyle yargılanır. Kral tarafından affedilir; parlamentoya seçilir, liberal muhalefetin başına geçer. Bir tür liberal manifesto olan 1830 Anayasasını kaleme alır; Temmuz İhtilalinde baş rollerden birini oynar. **Fakat düşünceleri iktidara geldikten hemen sonra kendisi iktidardan uzaklaşır**. Kumar borçlarından ötürü tutuklanma kaygısı içinde ölür.

*

Fırsatçılıkla suçlanmıştır: oysa dürüstlüğü elle tutulacak kadar sahicidir. Tutarsızlığı eleştirilmiştir: oysa aklı, çelişkinin hiçbir türüne tahammül edemeyecek kadar diridir. Şımarık olduğu söylenmiştir. Ama **bencilliğin veya keyfin sığ sularında** yüzen bir adam neden kendini bu kadar sıkıntıya soksun? Neden bir hayat boyu, kapı kapı, hakikatin peşinde dolaşsın?

Akıl, acımasız bir sürücüdür. Aklın egemenliğini kabul eden kişi, onun kendini sürüklediği yerlere gitmemezlik edemez. Hakikatin tek ve alışıldık cephesiyle yetinemez. Tutarlılığın, ancak dürüstlükten taviz vererek kazanılan bir erdem olduğunu bilir. “Ben hakikati buldum, başka soru sormayacağım” diyen insan, aklıyla birlikte vicdanını uykuya yatırmış olandır.

*

Onca git gel arasında düşüncesinin değişmeyen ekseni özgürlüktür. Gençliğinde, ihtilalin verdiği sarhoşlukla, toplumun ortak iradesine dayalı kolektif bir özgürlüğü hayal eder. 28 yaşına gelmeden o rüyadan uyanır. Tek gerçek özgürlüğün, **kişinin kendi aklı ve vicdanıyla baş başa kalma özgürlüğü** olduğunu anlar. Toplumsal örgütlenmenin tek meşru hedefi, siyasi tercihlerin tek geçerli kriteri budur. İçinde yaşadığın düzen, hakikati arayan ve bulduğuyla yetinmeyen insanlara kapılar açıyor mu? Onlara cesaret ve güven veriyor mu? Veriyorsa iyidir, vermiyorsa kötüdür. Az veriyorsa az iyidir, çok veriyorsa çok iyidir. Bu kadar basit.

De la liberté des anciens comparée à celle des modernes (1819) başlıklı nutkunda antik çağın özgürlük anlayışını modern çağınkiyle kıyaslar. Bugün bize naif gelecek bir iyimserlikle, modern çağın özgürlüğe daha geniş ufuklar açacağına inanmak ister. Özel mülkiyetin güçlendiği ve ekonomik çıkarların öne çıktığı bir toplumda, kamunun ve kitlenin tecavüzüne karşı bireyin daha iyi korunacağını savunur. İngiltere’den örnekler verir. İngiliz liberallerine hayrandır. Ama dili, onlarınkinden farklı bir dildir. Bireysel çıkar peşinde koşma özgürlüğü onu heyecanlandırmaz. **Otoritenin köleliği kadar, çıkarın köleliğini de aşma** özgürlüğüdür aradığı.

*

De l'usurpation, eski devir zorbalarıyla, Napoleon'un şahsında, yeni çağın diktatörlüğünü karşılaştırır. Eski tip zorbalık, toplumda var olan baskı kurumlarından destek almıştır. Yenisi ise gasp *(usurpation)* üzerine kuruludur; köksüzdür. Yoluna çıkan her kurumu tahrip eder; yerine koyduklarını meşrulaştırmak için, **sonsuz bir baskı ve yalan sarmalına** tutunur. Eski kurumların desteğinden yoksun olduğu için, iktidarını "halk" retoriğine dayandırır; o yüzden, "halkın" aralıksız alkışına muhtaçtır.

"[Eski zorbalar] sükût yoluyla hükmeder, insana, en azından, susma hakkını tanır. [Yeni diktatörlük] ise insanı konuşmaya mahkûm eder; onu düşüncesinin en mahrem sığınağına kadar takip eder; vicdanını inkâr etmeye zorlayarak, mazluma kalan son teselliyi elinden alır."[38]

20. yüzyıl diktatörlerinin **paranoyak ruh hali**, yüz yıl öncesinden haber verilir:

"Tüm dünyayı inanmaya zorlar, ama zorla elde ettiği hakka kendisi inanmaz. Gayrimeşruluk, bir hayalet gibi peşinden gelir. Zafer alaylarında ve savaş meydanlarında peşini bırakmaz. Yasalar çıkarır, sonra değiştirir. Anayasalar yapar, sonra ihlal eder. Kum üzerine kurduğu yapının temelleri dipsiz boşlukta kaybolur; asla kendisini tatmin etmez."[39]

*

Yıllar sonra dönüp okuduğumda daha net görebiliyorum, *Yanlış Cumhuriyet*'in başlıca ilham kaynağı Benjamin Constant'ın *De l'usurpation*'u olmuş. Günün birinde de roman yazacak olsam, *Adolphe* gibi olmasını isterim: alabildiğine duyarlı, ama aynı zamanda acımasız; akılcı, ama aklın çaresizliğini bilen.

Punta faciasından kendimizi toplamaya çalıştığımız dönem. İngiltere bağlantısı da kopmuş, iş yok, güç yok. Boş oturacağıma, Türkiye'nin kurucu ideolojisi hakkında bir kitap yazayım dedim. Maksat öncelikle kendi kafamda bazı konuları netleştirmek: ***madem bu ülkede yaşayacaksın, bu ülkenin tanrılarıyla nerede durduğunu bilmen lazım****. Bir de, Punta günlerinde sıkı fıkı olduğumuz insanlarla birkaç kez Atatürk vesaire tartışması olmuş, insanların zihinsel şapşallığı karşısında dehşete düşmüşüm. Onları akıl yoluna getirmek gibi bir misyon da var işin içinde.*

Bir yılı aşkın bir süre o kitapla uğraştım. Cumhuriyetin kuruluş dönemine ait elime ne geçtiyse okudum. Alabildiğine analitik olmasına gayret ederek elliiki soru ve cevap yazdım.[40] *Bitirdikten sonra birkaç yayınevine gösterdim. Korkudan altlarına kaçırayazdılar. Birkaç tanesi "sol" bir jargonun arkasına saklanarak korkusunu örtbas etmeye çalıştı. Devrimci etikleri gereği "halifeliği ve saltanatı savunan," "emperyalizme taviz veren" bir kitabı yayınlayamazmışlar. Bir sürü maval.*

Zaten o ara kasvet çağını yavaş yavaş aşmışız, kafamızda yeni projeler filizlenmeye başlamış. İkinci çocuk vaktinin geldiğine hükmetmişiz. Birden fazla cephede savaşa girmek mantıklı gelmedi. Hele biraz dursun diyerek Atatürk'ü rafa kaldırdım.

Müslüman Rafik ve Budist rahip

Uzun zamandır tatil yapmamıştık. Arsen anneanneye bırakılabilecek yaşa gelmiş. 1996 yılbaşını Sri Lanka'da geçirmeye karar verdik. Üç hafta boyunca bütün adayı didik didik dolaştık. Gitmememiz gereken yerlerine de gittik, yapmamamız gereken şeyleri de yaptık. Ayrılacağımız gün tutuklandık.

(Agos 7.03.2008)

Welikada Hapishanesi Türkiye'dekilerle kıyaslanmaz, feci bir yer. İlk gün normal tutuklu koğuşlarından birine verdiler. 20 x 50 metrelik beton bir hangar, yatak filan yok, tıklım tıklım insan dolu. Hepsi vıcık vıcık bitli, yarı çıplak kara adamlar. Çoğu hırsız, esrarkeş; Tamil gerillaları ayrı bir grup. Gece **çok fazla birbirine değmemeye çalışarak** çıplak beton üstüne kıvrılıp yatıyorsun. Gündüz toz toprak bir avlu, gölge yok, hava elli derece. Millet yeşermiş bir su birikintisine girip serinlemeye çalışıyor. Arasıra gardiyanlar belirip birini kan revan içinde kalıncaya kadar dövüyor.

Ertesi gün kendimi katiller koğuşuna aldırmayı başardım. Hapishanede katillerin yeri başkadır. Hırsız-uğursuz takımı gibi olmazlar, **ağırbaşlı insanlar**. Çoğu hayatlarında bir kere suç işlemiştir, ondan beri o suçu nasıl işlediklerini anlamaya çalışır. Uzun süre içeride oldukları için, kurulu bir düzenleri vardır. Ayrıca katiller koğuşu daha güvenli olur, kan davalarından çekindikleri için it uğursuz takımını pek içeri sokmazlar.

Koğuş başı Rafik, Müslümanmış. Nerelisin dedi. Türkiye deyince yüzü parladı, "Are you Muslim?" diye sordu. Kem küm ettim. Arapça bilir misin dedi. Bilirim dedim. **Bizim zamanımızdaki kopya kâğıtları gibi incecik rulo yapılmış** Kuran ayetleri, yanında Tamilce açıklamaları ile çıkardı. Oku dedi, okudum. Sarıldı, öptü. Mücevher tüccarıymış. 5 milyon dolarlık mücevherini gümrükte alıkoymuşlar, o da çekip gümrükçüleri vurmuş. Karısıyla kızı kendisini terk etmişler. Beş seneden beri ziyaretçisi gelmemiş. Bana yere yaymam için temiz bir hasır, bir de giymem için sarong verdi. Pantolon çıktı, rahatladım. Yatmam için helâdan uzak, güzelce bir yer

gösterildi. Benden uzak durmaları için koğuşun belalıları uyarıldı. En büyük dileği bir Kuran'mış. Çıkacak olursam bir tane göndermeye söz verdim.

Sri Lanka'nın en ünlü mahkûmları da bu koğuştaymış. Devlet Demiryolları eski genel müdürü ile tanıştık. Hasır komşum safran rengi cübbesi içinde bütün gün gülümseyerek oturan bir Budist rahibi idi. Sükûnetini nasıl koruduğunu sordum. Sükûnetini korumanın en büyük erdem olduğunu söyledi. Aklı terk edenin Buda'ya ulaşacağını, ondan sonra hapishanenin insanı rahatsız etmeyeceğini anlattı. Dambulla'daki **kutsal bo ağacının altında** sabaha kadar oturup ilahi dinlediğimizi anlattım. Gülümsedi.

Demiryolları müdürüyle İngilizce bilen iki mahkûma ohel öğrettim. Bir hafta boyunca durmadan ohel oynadık. Sonra ben tahliye edildim. İstanbul'a döndükten sonra Sahaflar'da cebe giren minyatür Kuran'lardan bir tane buldum, Rafik'e gönderdim.

Welikada Hapishanesinde halâ ohel oynanıyor mudur diye merak ederim.

<u>Kadınlar koğuşu</u>

Bana kalsa hava hoş, bir yıl da olsa yatarım. Can sıkıcı olan Müjde'nin de tutuklanmış olmasıydı. İçerideyken bir defa olsun haberleşemedik. İris'e hamileydi. Ne kadar kalacağımız belli değil, Welikada Hapishanesinde doğum yapmak da var işin ucunda. Üstelik tıbbi nedenlerle sezaryen olması gerekiyor, kim vurduya gider kızcağız.

En büyük sıkıntıyı hamilelik yüzünden çekmiş zaten. Normalde iştahı yerindedir, her şeyi yer. Ama hamileliğin etkisiyle olmalı, orada her yemeğe kattıkları hindistancevizi yağından tiksinti gelmiş. Hapishane yemeğini yiyememiş. Allahtan **Hong Kong mafyasından bir Çinli kadın** varmış koğuşunda. Hizmetkârları her gün dışarıdan ev yapımı Çin yemeği getiriyormuş. Sağ olsun, Müjde'yle paylaşmış.

Bir de Avusturyalı Renate varmış. Onsekiz yaşındayken sevgilisiyle Tayland'a gitmiş. Dönüşte yol masrafını çıkarmak için uyuşturucu taşımaya kalkmışlar. Bir balona doldurup yutmuşlar. Uçak arıza yapıp Sri Lanka'da

bekleyince balon karnında patlamış. Hastaneye kaldırmışlar, oradan da doğru Welikada Hapishanesine. Beş yıldan beri yatıyormuş.

Ertesi sene çıktı. Birkaç defa yazıştık. Memleketine alışamıyordu. Şirince'ye çağırdık, **Sri Lanka ile Avusturya'nın ortası** sayılır, bir süre kalır intibak edersin. Niyetlendi bir süre, ama olmadı.

Sigiriya aslanının yüz ifadesini etüt ederken. Sri Lanka, 1996.

Albayraklı astsubay

(Agos 9.05.2008)

Herkes bilir, Ağbak'taki Surp Partoğomyos Kilisesi askeri bölgededir. Bunca yıldır kimse girip gezememiş, resim çekilmesine izin verilmemiştir. Biz gene de şansımızı deneyelim dedik. Başkale'den İran sınırına giden yola girdik. Yeni adı Albayrak, tabii, başka ne olabilir? Dağlık yerler.

Kapıdaki asker "yassak" dedi. "Komutanın gelsin!" diye emrettim, tartışılmayacak bir tonla. Kıdemli jandarma başçavuşmuş, o bizi çağırdı, gittik. "Güvenlik" dedi, "vatan savunması" dedi, elin Ermenisinin cüretine biraz da şaştığını belli ederek. Osmaniyeliymiş. "Osmaniye neden Osmaniye olmuş bilir misin?" dedim. Tabii bilmezmiş. Kozanoğlu isyanını, Derviş Paşa'nın Fırka-i Islahiye'sini anlattım. Türkmen aşiretlerinin nasıl Gâvur Dağında avlanıp düze iskân edildiğini anlattım. Osmaniye, Islahiye, Hassa adlarının ideolojik anlamını irdeledim. Ağzı açık dinledi. Çay söyledi. "Kilisede hazine varmış diyorlar," dedi. Alın teriyle kazanılmamış paradan kimseye hayır gelmediğini açıkladım. Hak verdi. Madem buraya kadar gelmişiniz, bari gezdireyim dedi.

Okkalı bir höyüğün tepesinde, 11. yüzyıldan kalma dev boyutlu bir katedral. Çatısı göçmüş, duvarlarda büyük gedikler açılmış. İçine siperler kazılmış, havan topu bataryaları yerleştirmişler. Bütün ovaya, etraftaki dağlara hakim bir yer. Eskiden her gece dağlardan taciz ateşi açarlarmış. Bunlar da cevap verirmiş. Top menzili bilmem kaç kilometreymiş. Sabaha kadar sürdüğü olurmuş.

Fotoğraf çekmemize bir şey demedi. Yalnız, giderken, bunları bir yerde basma başım derde girer dedi. Öpüştük, ayrıldık.

Yıllar sonra bir gün Şirince'de bahçede çalışıyorum, bir adam çıkageldi. "Beni hatırladın mı?" dedi. Osmaniye deyince hatırladım. O günden beri aklından çıkmamış. Osmaniye tarihini araştırıyormuş. Kitap nasıl yazılır, nasıl yayınlanır, bilgimden istifade etmek istermiş. Oturduk biraz sohbet

ettik. Kahve yaptım. Cevdet Paşa'nın *Maruzat*'ının fotokopisini çektirip verdim.[41] Gerçi epeyi ağdalı Osmanlıcadır, ne kadar anladı bilemem.

Hancı oluşumuz

Gelen giden bizim eve hayran oluyor, “Ayyy benim de böyle bir evim olsa,” diye iç geçiriyor. Bir gün Can Yücel’in eşi Güler’le kızı Güzel geldiler misafirliğe. Hadi dedik, sizi de bizim köylü yapalım. Aradık, taradık, **Geri Hasan’ın damını bulduk**, kelepir fiyata satılık. Vaktiyle güzelcene bir Rum eviymiş. Üçte ikisi 1930’larda yıkılmış, uyduruk üç duvar yapıp yıkılan yeri yamamışlar. Sonradan o bölüm bel verip ayrılmış, ev çatlak karpuz gibi ortadan yarık duruyor. Konya’dan gelen mevsimlik tarım işçileri bazen içeride yatıyor. Kokudan, pislikten yanına yaklaşamazsın.
Heyecana kapılıp Güzel’i aradık, sana ev bulduk diye müjdeledik. Geldi, ama **bizim gördüğümüzü göremedi**. “Bu evde oturulmaz,” deyip kafa salladı. Biz ise kendimizi o kadar kaptırmışız ki, vazgeçmeye gönlümüz elvermedi. Halamın mirasından bana düşen yirmibin lirayla evi kendimize aldık. Tamir edip satarız, boşuna diller dökmeye hacet kalmaz.

Kış gelmiş, birikmiş beş kuruş paramız yok. Müjde, mantığın sesi, “Bırak şimdilik dursun,” diye başımın etini yer. Oysa benim durmam mümkün değil. Kendi evimizde her şeyi deneme yanılmayla iki defada, üç defada yapmışız. Şimdi işi öğrendik ya, bu sefer hata yapmayacağım! Hacı Dayının oğlu Emin yanımızda ara sıra bahçe işleri yapardı, onu çağırdım. “Param yok,” dedim, “dört beş ay sonra olur. Senin de işin yok. Veresiye çalışır mısın?” Anlaştık. İlk olarak mahalleyi kokutan dış helayı yıktık. Onun taşıyla evin gövdesine bitişik, içeriden kapılı bir banyo-tuvalet inşa ettik: **usta ben, Emin de yamağım**. Bir-iki ay sonra Kaddafi Yaşar’la haylaz oğullarını da işe alacak kadar bir para bulduk. Bir senede evi yaşanır hale getirmeyi becerdik.

Müjde’yle bir keresinde Patmos adasında, manastırın hemen dibinde, eski usul bir köy evinde kalmıştık. Oradaki kerevete bayılmıştık: hani bilirsiniz, iki basamakla çıkılan, gece şilteleri serince kocaman bir yatağa dönüşen, perdeli, oda içinde oda gibi bir bölme. Aynısını biz de yapalım dedik. Evin adını da **Kerevetli Ev** koyduk.

İnşaat devam ederken Ali geldi. Hayran oldu. Hayatta gördüğü en güzel ev olduğuna kanaat getirdi. Aynısını yapmam şartıyla yandaki harabeyi Nesin

Vakfı adına almaya karar verdi. Ona da başladık. Molozu kaldırınca fark ettik ki **aslında bir değil iki evmiş**, biri elli altmış sene önce yıkılmış, böğürtlen çalısıyla kaplı bir tümseğe dönüşmüş. Hamamlı Ev ile Cumbalı Ev böyle doğdu. Güzel oldular.

Yıllar sonra bir gün Cumbalı Ev'de bir mimar kaldı. Üniversitede hocaydı. "Öğrencinin biri bana bu evin projesini getirse sıfır verirdim herhalde," dedi. "Ama akşamdan beri düşünüyorum, hayatımda bu kadar güzel bir evde hiç yatmamıştım."

*

Ali'nin evlerine başlayıncaya dek niyetimiz yapıp satmaktı. Ama o kadar çok emek verildi, ruhumuzdan o kadar çok şey katıldı ki, bu evleri satmak **çocuğunu satmak olur** dedik, vazgeçtik. O ara *Küçük Oteller Kitab*ının birincisi çıkmış, bizi bile şaşırtan bir şekilde ulusal fenomen haline gelmiş. Bir yandan fırdolayı memleketi dolaşıp yılda beşyüz tane otel geziyoruz. Yaptıkları hataları, çiğlikleri, cahillikleri görüp kahroluyoruz. Dedik ki, elalemin otelinde hata bulasıya kadar bari kendimiz elimizi taşın altına koyalım, otel yapalım, görelim bakalım kolay mıymış.

Müjde bermutat karşı çıktı. Deniz yok meniz yok kim gelsin Allahın dağındaki köye? (E sen geldin, ben geldim, başkası niye gelmesin?) Yeterince uğraşımız var zaten; **sen aklına estiğinde yolculuğa çıkamazsan hasta olursun**; oteli nasıl işleteceğiz? Tanıdığımız bütün otellerin ortak sorunu personel darboğazı; kalifiye personeli nereden bulacağız?

Peki, dedim, evleri öyle bir donatalım ki ne bize ne personele ihtiyaç duysunlar. Misafir evinde aklına gelebilecek her şey bulunsun. Aspirin de olsun. Gece acıkırsan dolapta bir paket makarna da olsun. Ceviz kıracak olsun. Kolonya olsun. Göze batmayacak bir yerde prezervatif de olsun. Kahvaltıyı Kırmızı Şapkalı Kızın sepetiyle akşamdan evlerine gönderelim. Birkaç şişe içki olsun, tükettiklerini kâğıda yazsınlar; yazmasalar da bir şey kaybetmeyiz. Almanya'dan getirdiğimiz en güzel bardakları koyalım; kırılsa n'olacak? Çekmeceleri karıştırınca bizim aile albümlerimizi bulsunlar. Bol kitap olsun, ama hava civa değil, uğruna günlük programından vazgeçmeye değecek kitaplar olsun. Beş on tane CD kopyalayıp koyalım, en

sevdiklerimizden. Bir de kişiye özel rehber yazalım üç dilde, akıllarına gelebilecek her sorunun cevabı bulunsun – Efes tarihi, yüz kilometre dahilindeki lokantaların eleştirel analizi, köyün sosyokültürel yapısına dair bir risale, ağaç tanıma kılavuzu, mahallenin köpeklerini tanıtan bir not, akrep sokarsa ne yapmalı, vs. Temizlik işine **Ormancının Melahat** yetişir mi? Yetişir. Ama Melahat'in okuma yazması yokmuş, ne gam? Güler yüzü var, yeter.

Bir tek televizyona geçit yok dedik. Televizyon, insana insan değil, vasati aptallığın temsilcisi olarak hitap eden bir alettir. Biz müşteriyi aptal yerine koymayacağız. Kendimize neyi layık görüyorsak ona da aynı şeyi sunacağız. Evimizde televizyon yok. Müşterinin de olmasın.

"Marka" olan her şeyden mümkün mertebe kaçınacağız dedik. Çünkü marka seri imalat demektir. İstediği kadar "şık" olsun, bireye değil kitleye hitap eder. İnsanı küçültür, asgari müştereke indirger. Lavabosuyla klozetini taştan yontan, muslukları torna tezgâhında kendi imal eden bir İngiliz vardı Göcek'in dağında.[42] Gittik onunla konuştuk. **Ceviz boyasının sırrını** öğrendik; ama banyo armatürü konusunda onun kadar ileri gitmeye cesaret edemedik. Halâ içimde ukdedir o Vitra'lar, E.C.A.'lar.

Bir karar daha verdik: kimlik sormayacağız. Jandarma istediği kadar kanun, yönetmelik, tüzük diye yırtınsın. Biri bana kimlik sorunca hoşuma gidiyor mu? Gitmiyor. Çünkü sözüme güvenmediğini ima ediyor, beni **potansiyel yalancılıkla itham ediyor**. Bitti.

Hayat boyu bana kimlik sormasınlar diye cenk etmişim. Şimdi başkasına kimlik sormak yakışır mı?

*

1998 sonunda üç evle otelcilik dünyasına adım attık. İlk müşterilerimizden biri İsveç başkonsolosu ile eşi idi. Kör talih, o gece elektrikler kesildi, saatlerce gelmedi. Sabahleyin korka ürke hallerini sorduk. "Biliyor musun," dedi, yüzünde gülücükler, "dün gece on yıldan beri ilk kez karımla gerçekten konuşabildim; **elektrik gelmesin diye dua ettik**."

O dönemde gelen hemen herkesten buna benzer şeyler işittik. “Bu evler hayata bakışımı değiştirdi.” “Kalbimi ve ruhumu yeniden keşfettim.” “Kendimizi İngiltere kralıyla kraliçesi gibi hissettik.” “**Çocuk yapmaktan korkuyorduk, burada cesaret bulduk**.”

Amerikalı bir müşteri tanışmak istedi. Boston filanca orkestrasının şefiymiş. Klasik müzik bulunduran otel çok görmüş, ama Brahms Piyanolu Üçlü? Üstelik Beaux Arts Trio’dan? “Dahiyane,” dedi. Hayatında bir otelde bu kadar mutlu olmamış, tebrik etmek istemiş. Oysa bence basit bir şeydi. Vivaldi’nin Dört Mevsim’ini de koyabilirsin oraya sonuçta, ama müşteriyi aşağılamaktır. “Ortalamanın aklı bu kadarına erer, sen de buna razı ol,” demektir. **Anlayanı çıkar, mahcup olursun**. Ne gereği var?

Bir başka gün Timur Schindel geldi. Motosikletle dünyayı dolaşmış. Gaziantep’te karar kılmış. Birkaç tane eski taş konak alıp otel yapmaya karar vermiş. “Ne tavsiye edersin?” dedi. Aklıma gelivereni pat diye söyledim. Bir, uçmaktan korkma: uçabilen yol alır. İki, **herkes ne yapıyorsa tersini yap**, çok yanılmazsın. Üç, turizm ve otelcilik okulu okumuş kimseyi oteline alma. Aklı yattı sanırım. Türkiye’nin en orijinal küçük otellerinden birini kurdu. Halâ da ilk ona girenlerdendir.[43]

*

Halamdan kalan yirmi binle başladığımızı söyledim. Daha sonra *Küçük Oteller Kitabı*nın gelirinden üçyüz-dörtyüz bin daha aktarmışızdır otele sanırım. Otelin kendi gelirinden artan her kuruşu da deli bir inatla, yine taşa, tuğlaya, keresteye, ağaca, çeşmeye, ustaya, antikaya yatırdık. Bir lira banka kredisi kullanmadan, on yılın sonunda, yıllık cirosu bir milyon doları bulan bir işletme kurmayı başardık. Kırk küsur sene süren meteliksizlik maceramı – **en azından bir süreliğine** – böylece noktalamış olduk.

İyi mi oldu? Bedeline değer miydi? Ona karar vermek kolay değil. Parasızken şüphesiz daha özgürdüm. Canım çektiğinde atlayıp dünyanın öbür ucuna seyahat etme şansım vardı en azından. Şimdi yok.

Ama beş çocuğu, birden fazla eşi, ailenin birer ferdi haline gelmiş otuz-kırk çalışanı geçindirmek istiyorsan başka yolu da yoktu herhalde.

Ortada en üstte Kerevetli Ev, onun sağ altında, çift cepheli, Cumbalı ve Hamamlı Evler.

Şirince şaraplarının öyküsü

Bu yazıyı 2004'te yazmışım; bizim otelin müşterileri için hazırladığım bilgi dosyasının içine koymuşum. Otobiyografinin üslubuna çok uygun değil gerçi, ama Şirince'nin bizim oradan nasıl göründüğünü anlamaya yardımcı olabilir. (İsimleri değiştirdim, ama olaylar ve karakterler gerçektir.)

1960'lı yıllarda bir gün Şirince köylülerinden Posta İbrahim, üzümden şarap yapmayı öğrenir. Posta'nın **bedavadan kafa çekmenin** yolunu bulduğunu gören komşuları onu kıskanırlar. O tarihten sonra Şirince'de üç-beş dönüm bağı olan herkes şarap imal etmeye başlar.

O devirde köye tek tük gelen yabancılar, evlerde dantel satan teyzelerin kendilerine kadehle şarap ikram etmesine şaşırırlar. Türkiye'de misafire **ayran, bulgur, çay vb. yerine** şarap ikram eden başka köy yoktur. Şirince'nin ünü dalga dalga yayılır.

1990'ların başında köyün tek lokantasını işleten Piç Ahmet, eşten dosttan aldığı ev şaraplarını lokantasında müşteriye vermeye başlar. Ancak Piç Ahmet köyün yarısıyla kavgalıdır. Bir gün Piç Ahmet'e şarap veren öbür gün vermez. Ya da köşede kalmış kötü bidonu kakalamaya kalkar. Bunun üzerine Piç Ahmet işi kökten çözmeye karar verir. İzmir'de Yazgan şirketiyle anlaşır. Yazgan'ın en ucuz malını şişelettirip "Şirince Köy Şarabı" etiketiyle müşterisine sunar. **Müşteri bu köy şarabını çok beğenir**. İnsanlar akın akın Şirince'ye gelip köy şarabı içmeye başlarlar. Köyün ününe ün katılır.

Piç Ahmet'in yengeoğlu ve baş düşmanı olan Topal Recep bu duruma dayanamaz. O da İzmir'e gidip Sevilen şirketiyle anlaşır. Sevilen'in jenerik şarabını "Şirince" markasıyla satmaya başlar. Ahmet'le Recep marka meselesinden kapışırlar. Sertleşen mücadele 1996'da tarafların köy meydanında birbirini doğramasıyla **epik bir boyuta** ulaşır.

1997 yılına gelindiğinde köyde yılda üç-dört ton şarap üretilmekte, buna karşılık en az on ton tüketilmektedir. Şirince'de kırmızı üzüm yetişmediğinden, kırmızı şarap isteyen turistleri memnun etmek için köylü

teyzelerin şaraba **kırmızı şalgam suyu** kattıkları işitilir. Köye gelen bir Fransız heyetinin “Fransa'da böyle şarap yok” dediği, kahve muhabbetlerinde kulaktan kulağa yayılır. Şirince şarabı kendini kanıtlamıştır. Artık dünya liglerindedir.

Derken Hans çıkagelir. Hans Almandır. Şirince'de organik şarap üretecek, Alman pazarlarına satacaktır. Köyün tek zeytinyağhanesi alelacele yıkılıp şarap fabrikasına çevrilir. Hans'ın Türkiye koşullarına intibak süreci başlar. Önce makinalarına gümrükte el konur. Türk ortağı, uçan kuşa borç takıp ortadan kaybolur. Jandarma gelip fabrikanın suyunu keser. Sonuçta Hans zor bela hisselerini satıp bu işten kurtulur. Fabrika bir-iki sene düzgün şarap yapmayı dener. Sonra şarabı dışarıdan getirip burada şişelemenin daha kârlı olduğunu fark eder. Sonunda işi **alkollü suya meyve esansı katıp** “meyve şarabı” yapmaya döker.

2004'e doğru Şirince'nin yıllık ev şarabı üretimi bir tonun altındadır. Üzüm suyunun plastik bidonlarda güneş altında dinlendirilmesiyle elde edilen ev şarabı, **keskin aseton kokusuyla** emsallerinden ayrılmakta, özel meraklıları tarafından içilmektedir. Köye akın eden büyük kitleler ise, onbeş farklı etiket altında satılan değişik Şirince şarapları arasında seçim yapmak şansına sahiptir.

Feministlerle Mardin gezmesi

Müjde'nin zoruyla 1995'ten 1998'e dek ara sıra rehberlik yaptım, kokartsız, kaçak: maksat aile bütçesine katkıda bulunmak. Bir keresinde Anglikan kilisesinin ağır toplarına Anadolu turu yaptırdım. Bir keresinde bir otobüs dolusu Florida'lı şen dulu gezdirdim. Bu anı da o dönemin eseridir.

"Mardin'in Dargeçit İlçesinde Dünya Kadınlar Günü coşku içinde kutlandı. Ana Kültür Kooperatifi, Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) ve Kaymakamlığın ortaklaşa düzenlediği, "Dargeçit'ten Dünyaya Sevgi Şöleni"ne katılım yüksek oldu. Sabahın erken saatlerinden itibaren şölenin düzenlendiği futbol sahasını dolduran Dargeçitli kadınların büyük bir çoğunluğu ilk kez kendileri için düzenlenen güne katıldılar. Futbol sahasını çevreleyen tel örgülerin arkasında toplanan kadınlara mahalli sanatçılar Kürtçe türküler söylediler. İstanbul'dan gelen sanatçı Şükriye Tutkun'un Türkçe olarak seslendirdiği "Çavbella**"** şarkısının sözlerine gençler eşlik ederken, Türkçe bilmeyen kadınlar anlamamalarına rağmen büyük bir dikkatle dinlediler. Kadınlar şölende coşarken, erkekler ise çevrede bulunan kamyonların üstüne ve binaların çatılarına çıkarak etkinliği uzaktan izlediler.

Umudun aynaları: Ana Kültür Kooperatifi üyeleri, yanlarında getirdikleri aynaları genç kız ve kadınlara dağıttı. "Umudu ve mutluluğu yansıtması" için aynalar tel örgülere asıldı. Ana Kültür Kooperatifi üyeleri, "Aynalar umudu temsil ediyor. Buradaki umudun batıya yansımasını sağlayacak" dediler. (*Hürriyet*, 10.03.1998)

Garnizonun yanındaki yüksek güvenlik teliyle çevrili top sahasında yapıldı "Sevgi Şöleni". Dışarıda askerler tam teçhizatlı nöbet tuttular: ne olur ne olmaz, İstanbul'dan bir sürü bayan gelmiş, başlarına bir şey gelirse **komutan bütün birliği fırça manyağı yapar**. Kalabalığın sahaya girmesine izin verilmedi, tellere yapışıp dışarıdan seyrettiler. Meğer millet İbrahim Tatlıses gelecek sanmış, onun yerine Şükriye Tutkun çıkınca biraz hayal kırıklığına uğradılar. Ama gene de eğlendiler sanırım. Grubumuzdan

bir sanatçı bayan konserden önce aynalarla bir “enstalasyon” yaptı. Sanat mühim, elbette.

Ece’yle ikimiz dayanamadık, kaçtık. Çarşı içinde bir baklavacıda oturup ahaliyle sohbet ettik. Yukarıda aktardığım *Hürriyet*’teki yazıyı Ece yazdı yanılmıyorsam. O zamanlar çömez gazeteciydi. **Sonradan o da kötü yola düştü gerçi**, ayrı mevzu.

Konserden iki gün önce de oradaydık. GAP idaresine bağlı ÇATOM adlı kuruluş halı atölyesi açmış, o gezildi. Kadınların özgürleşmesi yolunda mühim bir adımmış, kadınlar bu işe çok sevinmişler. Tezgâhta çalışan kızlara soruldu. Öğretmen olmak isterlermiş, daha zekice bakan bir tanesi kaymakam olmak istermiş. Aferin size! Toz toprak ve çöp yığınları arasında seke seke ara sokaklar gezildi. Söyle bakayım senin kaç çocuğun var? Sekiz. Cık cık cık! Yazık sana. **Doğum kontrolü öğretse ya ÇATOM bu güzel insanlara**?

Düşündüm: **Şehirli birtakım bayanlar** gelse, Şirince’de evimin önünde bana sorsa kaç çocuğun var diye, sonra ayıplasa, ne tepki verirdim kim bilir?

*

Dargeçit, gerçek adıyla Kerburan, üstüne kara bir ruhun çöktüğü yerlerdendi. Kasabanın bir kenarı askeri garnizondu; onun yanı, atılmış poşetlerin uçuştuğu kel bir sahada, **somon rengine boyanmış kaymakamlık binası**, memur lojmanları. 1993-94’te onlarca kişi güpegündüz evinden alınıp öldürülmüş. Garnizonun etrafında sabaha kadar süren çatışmalar olmuş. Gittiğimizde kaymakamlık dahil birçok binada kurşun izleri duruyordu. Hemen her aileden birkaç kişi ya hapiste ya dağdaymış, ya da aylardan veya yıllardan beri “kayıp”.

Bir gözü açık olanın görebileceği şeylerdi bunlar. İki gözün açıksa daha fazlasını görürsün. 1970’lere dek buranın Kürtçe konuşan Süryanilerin memleketi olduğunu bilirsin. Vahşetin bir önceki döngüsünde onlar sürülmüş; evleri soyulmuş, malları mülkleri gasp edilmiş. Gitmeye gücü veya cesareti yetmeyenler din değiştirip Kürtleşmiş. Ana caddedeki kiliseyi

gösterdiler. Dört duvarının yıkıntısı kalmış, içini çöple doldurmuşlar; **derisi kemiğine yapışmış onbeş yirmi tane köpek** çöplerin arasında eşeleniyor.

Otobüste coşkulu konuşmalar yapıldı. Erkek-egemen feodal yapı. Kadınların özgürleşmesi. Kadınlara ulaşmak. **Kadınların kendi sesini kazanması**. Eğitimin önemi. Cinsel bilgilendirme. Mikrofonu aldım. Biraz tarih anlattım. Bu insanlar bin senedir bu lanetli topraklarda bir şekilde yaşamış. Onlara eğitim vermeden önce siz onlardan bir şeyler öğrenmeyi deneseniz? Buyurun fırsat, hemen hepiniz ilk defa buralara geliyorsunuz. İnsan biraz susar, dinler, değil mi?

Çocuk meselesine geldim. Hukukun olmadığı bir yer burası; biri sana omuz atsa ne polis var seni koruyacak, ne mahkeme, ne sivil toplum örgütü. Böyle yerde geniş aile demek insanın ayağını yere sağlam basması demektir, başı dik yürümesi demektir, farkında mısınız? Kimliğinin ve onurunun ayaklar altına alındığı bir memlekette çocuk doğurmak "**ben varım ve umudumu kaybetmedim**" demektir, hiç düşündünüz mü? Sen bu adama "çocuk doğurma" diyorsun. Onun ne işittiğini biliyor musun? "Sen hiçsin; hayvan olarak bile kıymetin yok. Bari üreme."
"Aman Sevan abartıyorsun," dediler, konuyu değiştirdiler.

İkinci gün "Gelin," dedim, "size birkaç köy göstereyim." Mesela Zazê köyü vardır, yarı-müstahkem bir eski Süryani köyü, taştan, masallara layık, kilisesi kim bilir kaç yüzyıllık. Şimdi terk edilmiş, yağmalanmış, iki-üç korucu ailesi yaşıyor. Yola da yakın. "Aman," dediler, "tehlikeli olabilir gitmeyelim." **Kaymakam bey sıkı sıkı tembih etmiş anayoldan ayrılmayın diye**, adama da ayıp olur şimdi.

Otobüs şoförü Şivan Perwer'in bir kasetini koymuştu usuldan. Onu da susturdular. Kendi sesini kazansınlar dedikse o kadar da değil!

Çırpınırdı Karadeniz

(*Agos* 6.03.2009)

2000 Eylülünde Karadeniz cephesi karıştı. Önce Giresun belediye başkanı çıkıp Topal Osman'a laf edeni yaşatmayız mealinde bir şeyler söylemiş.[44] Peşinden Bayburt'un yerel gazetesi birkaç gün üst üste sekiz sütun manşet geçmiş, "Küstah Ermeni Bayburt'a dil uzattı" diye. Kitapta "Bayburtlu kadınlar tepeden tırnağa burka giyiyor, Afganistan gibi bir yer," demişim.[45] Başyazılar zehir zemberek, **tok evin aç itiymişiz,** susturmayı bilirlermiş.

Trabzon Ticaret Odası ayaklanmış, kitabımın toplatılmasını istemiş. Meğer "Trabzon'da nataşalar var" diyormuşum. Vali bey demeç verip "Trabzon'da nataşa yoktur" buyurmuş, **ne de olsa vali, hakikatle bağı o kadar.** Türsab başkanı Ulusoy, ki Trabzonludur, yayınevime yazı yazıp kitabı derhal toplatmazlarsa bilmemkaç yüz milyarlık işlerini iptal edeceğini bildirmiş.

Birtakım pespaye kanalların açık oturumlarında her gün adım geçmeye başladı. Neymiş? Atom Egoyan'ın *Ararat* filminin piyasaya çıktığı şu günlerde acaba yurdumuza karşı bir komplo muymuş? Hulki Cevizoğlu'nun programında aklıevvelin biri çıkıp Pontos bölgesinde Nişanyan'ların misyoner faaliyetlerinde bulunduğunu ifşa etmiş. **Lazları kandırıp Ermeni yapıyormuşuz, zahir**.

Tehdit maillerinin bini bir para. Kesif bir lağım kokusu, adeta ekrandan taşıyor, ağzını burnunu dolduruyor.

*

Bunların hepsi dört-beş günde oldu. Televizyonlardan biri canlı yayına çağırdı. Ya herro ya merro deyip gittim. Allahtan formdaydım. Sırıtarak oturdum, "Bunların," dedim "okuma alışkanlığı yoktur, okusalar da anlamazlar, taşra matbuatının yavelerinden başka yazı görmemişlerdir, anlayışlı olmak lazım." Trabzon Türsab temsilcisi yayına çıktı, ona nataşaları sordum. Vali bey eğer işlerinin çokluğundan dışarı çıkamıyorsa **bir akşam memnuniyetle gezdiririm** dedim. Efendim bölgede

gayrimüslim nüfusun tasfiyesine 1913'te başlandı demişim. "E nedir bunda yanlış olan? Tarih mi yanlış? 1915 mi olacak? Daha mı önce? Daha mı sonra?" diye üstüne vardım. Ehem, yani, eee…

Ertesi akşam televizyona bunların piri sayılan eski bakanlardan birini çıkardılar. Yarım saat esip üfürmüş, bunlar Taşnak militanıdır, atalarımızın hoşgörüsü, ekmeğimizi yiyip, yabancı ajanı, falan filan. Telefonla bana bağlandılar. Kusura bakmayın bu saçmalıklara ayıracak vaktim yok, şu anda yemek yiyorum dedim, kapattım. Büsbütün kudurmuş, **İlker Başbuğ gibi köpürmüş** diye anlattılar, seyredenler.[46]

Ne olduysa oldu, linç kampanyası tıss diye sönüverdi. Bayburt gazeteleri **taşra hayatının daha rutin tezahürlerine** geri döndüler, Bayburt milletvekili olan eski bakanın canlı yayında yediği lafı haber bile yapmadılar. Ertesi haftaya başka bir televizyon çağırmıştı, telefon edip iptal ettiler. Başaran Ulusoy aradı, barış çubuğu içmeye davet etti müthiş bir sevimlilikle. Tehdit mailleri de bıçakla kesilmiş gibi kesildi.

*

Ne sonuç çıkıyor? İki sonuç. Bir, bu işler organizedir. Kampanya tek elden yürütülmese, öyle pat diye kesilmezdi. İki, kampanyayı yönetenler ön planda gözükenlerden daha akıllı tipler. Çünkü benim tavrım **ön plandaki aptalları çıldırtmaya** yönelikti. Birileri işin çığırından çıkacağını gördü, dizginleri çekti.

Hayatta başıma bunun gibi üç linç kampanyası geldi. Öbür ikisini de anlatacağım. Her birinden çıkardığım dersler var. En önemlisi şu: Bu memlekette öyle güvercin tedirginliğiyle yaşamaya gelmez.[47] **Köpek gördün mü değnekle üstüne yürüyeceksin.**

Apartmandan bozma köşk

Şirince’de resmi makamlara karşı verdiğim (bugün itibariyle) ondört yıllık amansız mücadeleyi Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi *adlı kitabımda hikâye ettim. Burada o konulara çok fazla girmeye gerek görmüyorum. Daha önce okumuş olanlardan özür dileyerek, Tarihçe’den bir bölüm aktarayım. Tam aktarma değil gerçi, epeyce ek yaptım.*

Şirince’ye geldiğim sene Ankaralı birtakım kodamanlar köyün tepesine üç katlı çirkin bir apartman dikmişti. Sonra birtakım nedenlerle inşaatı yarım bırakıp gittiler. Yedi yıl boyunca o yapı, kırmızı tuğladan bitmemiş bir heyula olarak Şirince’nin ufkunu kirletti. Tanıtım fotoğrafı lazım oldukça oturup **photoshop’ta o binayı silmek zorunda kaldık**. Bizim evin tam karşısındaki tepedeydi. Yıllar boyu sabah uyanıp penceremi açtığımda önce “oh” çekip sonra o binaya lanet okudum.

Yıkım kararı çıktı, ama uygulanmadı. Dönemin kaymakamıyla biraz olsun sohbetimiz vardı. Bir gün punduna getirip “Yıksanıza şu kepazeliği,” dedim. Yıkılmazmış, kim uğraşıp beddua alsın? “O zaman bırakın adamlar bitirsin?” Mümkün değil, kesinleşmiş yıkım emrini Allah gelse kaldıramaz. “Kamulaştırın?” Bütçe yok. “Ne olacak peki?” “**Evladiyelik burası Sevan Bey**, böyle kalır.”

Peki, dedim, biri girişip şunu adam etse? “Memlekete hayırlı bir iş yapmış olur.” Düşündüm: bu haliyle kimseye anlatamazsın bu ucubeyi düzeltip bir şeye benzetebileceğini. **Kime sorsan otomatiğe takıp “yık” diyecek**. Önce dış görünüşünü adam etmek lazım, ondan sonra kapı kapı dolaşıp belki birilerini ikna edebilirsin. “Yıllık izniniz ne zaman?” diye sordum. “Siz yokken ben buna biraz makyaj yapayım, siz görmemiş olun. Sonra Anıtlar mı, Bakanlık mı, her neyse başvururuz, sizin desteğinizle belki yapı izni çıkartırız.” Anlaştık. El sıkıştık. Bir-iki ay sonra binayı satın aldık.

Aslında binanın bir süreden beri satılık olduğunu biliyorduk. Selçuk ve Ankara'dan birtakım resmi ve yarı-resmi şahısların alıcı olduğu işitilmiş. Siyah plakalı arabalarda **takım elbiseli adamlar** köye gelip gitmeye başlamışlar. Selçuk'taki müze müdürünün günde birkaç kez inşaatı gezdiği

görülüyor. Bunlar alsa neler yapabilecekleri üç aşağı beş yukarı belli, binanın şimdiki haline de rahmet okutacaklar. Bizim pansiyonun yanıbaşında böyle bir şeyin olması bizi bozar. Önlemeliyiz.

Yıkıp yeniden yapmayı da düşündük; hatta Müjde o yönde epeyce ısrarcı oldu. Ama yapı o arada genişletilen sit alanına dahil edildiğinden, yerine yeni bir şey yapmaya yasal imkân yoktu; göze alamadık. Var olanı **estetik ameliyatla düzeltmeye** karar verdik. Aylarca kıvrandık, fotoğraflar çektik, taslaklar çizdik. Nasıl yapsak da bu çirkinliği kamufle etsek? Önüne ikinci bir ev cephesi mi eklesek? Kat mı indirsek?

O sırada bizim kaymakam pat diye görevden alınmasın mı? İnşaata başlamadan birkaç gün önce yenisini makamında ziyaret ettim. Görevinde başarı ve mutluluklar diledim. Durumu anlattım. Selefiyle başlattığımız verimli diyalogu sürdüreceğimize dair derin inancımı dile getirdim. Adam oturduğu yerde kurum kurum kuruldu, sordu: “Sewan Bey ruhsatınız var mı?” Anlatamadım galiba dedim; bir daha anlatayım. Daha kasıldı, önemli bir sırrı ifşa etmenin ciddiyetiyle “Türkiye,” dedi, “bir huguk dewletidir.” Ben dayanamadım, “Aa” dedim, “çok sevindim. **İki gündür gazete okumuyorum, yeni oldu herhalde?**”Adamcağız daha gerdan bükme hareketini tamamlamadan müsaade istedim, çıktım.

Ertesi gün onaltı kişilik ekiple inşaata başladık. Dış cepheyi baştan aşağı indirip pencereleri mümkün mertebe Şirince'nin geleneksel disiplinine uydurmaya çalıştık. Sonra, üç katlı “apartman” görünümünü kırmak için önde taş kemerler inşa ettik. Alt kata yarı kırık tonozlar ekledik, işlevi belirsiz, besbelli eski bir tarihte yıkılıp yeni binaya entegre edilmişler. Köyden bakıldığında binanın sadece üst katının görünür olmasına dikkat ettik. Öndeki kayalığı taraçalandırarak ağaçlar diktik. İç mekânı tamamen revize ettik. **Binayı eskittik**.

“Köşk” adını verdiğimiz yapı 2001 Temmuzunda beş odalı bir küçük otel olarak hizmete girdi. Görenlerin çoğu “Ah mirim, eski zamanda ne güzel konaklar yapılırmış,” muhabbeti yapmaktan kendini alamadı. Sanat tarihine vakıf bir konuğumuz “**Roma dönemi altyapısı üzerinde 19. yüzyıl Rum konağı**” teşhisini koydu, şaka değil ciddi.

Köşkten bozma apartmanlarla dolu olan yurdumuzda, galiba ilk kez **apartmandan bozma köşk** yapmış olmanın gururunu yaşadık.

Şimdi Şirince’ye gelen ziyaretçilerin birçoğu “Şirince’nin tarihi konakları” faslından gelip bizim Köşk’ün fotoğrafını çekiyor. Yeni çağda güzel bir şey yapılması fikri o kadar yabancı ki insanlara, yeni olabileceğine ihtimal bile vermiyorlar.

Kavgaya hazır, Selçuk 1999.

Berduş Mehmet

(Agos 23.01.2009)

Saç sakal karışık, evsiz, köpeğiyle yaşar, orada burada yatar, dağdan topladığı salyangozları yer, ama yetenekli çocuk dediler. Selçuk Sanayi çarşısında bir atölyeye sığınmış, mezar taşı yazıp üç-beş kuruş kazanıyormuş. Bir vesileyle atölyesine uğradım. O da ne! Duvarlar baştan aşağı Velásquez kopyaları dolu, hem öyle böyle değil, ciddi işler, **deliler gibi detay çalışmış**. "Oğlum sen manyak mısın, bu ne?" dedim. Kuşadası'nda rahmetli Halûk'un dükkânından aldığı kitaplardan öğrenmiş. Velásquez'in kullandığı boyaları araştırmış, fırça tekniğini etüt etmiş. İspanya kralının kızlarının giysisindeki bir kıvrımı yakalamak için haftalarca uğraşmış.

"Kışın kalacak yerin var mı?" diye sordum. Yokmuş. O sırada bizim Köşkün inşaatı bitmek üzere. Bertolucci'nin *Besieged* filmini yeni görmüşüm, oradaki o eski Roma apartmanının iç mekânlarına vurulmuşum. Mekân dediğin görmüş geçirmiş olmalı, yeniyse eskiteceksin, öyle **düdük gibi sonradan görme yerler** olmaz. Gel, dedim, bir odayı sana hazırlayalım, yerleş, duvarları boya. Aklı yattı. Pompei freskleri kitabından bir sayfa açtım, aynısını duvara yap dedim. Üç saatte kotardı. Tamam, altın madenini bulduk!

Efes'teki Teras Evleri o tarihte daha halka açılmamış. İzin alıp girdik, bütün gün fotoğraf çektik. İkinci yüzyıldan kalma evler, yer yer beş tabaka fresk var duvarlarda, kaç yüz yıl boyunca biri eskiyince üstünü sıvayıp bir kat daha boyamışlar. "Böyle bir şey istiyorum," dedim, ister aynısını yap, ister kafana göre takıl. Bir kat yapınca çekiçle girişip kıracağız, bir kat daha sıva atıp gene resimleyeceğiz. Gören ikiyüz senelik bina zannetsin, kim bilir kaç kuşak görmüş, tamirat geçirmiş. Sıvanın kırık yerinden alttaki resim görünsün, **insanların hayal gücü kudursun**.

Bir şevkle girişti, dev bir şölen kompozisyonu çalışmaya başladı. Bir ay boyunca o tabloyla uğraştı. Detayları yaptı, bozdu, gene yaptı, gene bozdu. Ben sabırsızlanıyorum, bırak artık, daha o duvarı kırıp yeni kat yapacağız.

Tıkandı, bunalıma girdi: sabit bir yerde hiç oturmamış daha önce. Bir gün pılını pırtını toplayıp ortadan kayboldu.

Haftalarca arayıp Antalya'da izini buldum, ama işin yürümeyeceği anlaşıldı. Antalya'daki bir otelin dekorasyon işini almasına aracılık ettim. O işten biraz para kazanmış. Kazandığıyla da **Toros Dağlarında bir yerde orman içinde bir kulübecik** satın almış, oraya taşınmış.

İki sene sonra gene rastladım. "Orman İdaresi tapu iptal davası açıp evime el koydu" dedi. Gene evsizmiş. ÖDP'ye katılmış. Avrupa Birliği'nin **bir kapitalist ve emperyalist komplo** olduğunu uzun uzadıya izah etti.

Selahattin Haçlılara karşı

Bu da Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi *kitabından bir bölüm.*

Müze müdürü Selahattin Beyin bana neden ve hangi aşamada cihat açtığını hiçbir zaman tam olarak öğrenemedim.

Selahattin Erdemgil arkeolojik kazılarda bakanlık komiserliğinden – yani yasal muhbirlikten – yükselmiş, 25 yıl boyunca Efes'in müdürlüğü yapmış, **yüzünde herhangi bir insani ifadenin izini taşımayan, çok vatanperver, çok Atatürkçü** bir zattı. Selçuk yöresindeki gayrimenkul piyasasıyla yakından ilgilenir, gerek kendisi gerek bakanlıktaki ve Türk Silahlı Kuvvetlerindeki dostları adına sık sık ev, daire, villa, çiftlik, kooperatif hissesi ve imara müsait arsalar alır ve satardı. Tek tük görüşüp birlikte rakı içmişliğimiz de vardı.

Bana düşmanlığı Köşkü satın almamız vesilesiyle mi başladı? Yoksa ondan bir süre önce, Şirince'nin mezarlığı yanında 40 konutluk site inşa etme projesini Kültür Bakanlığı müsteşarı Emre Kongar nezdinde bir girişimle engellediğime inandı, o yüzden mi diş biledi? Bir gün rakı sofrasında dilimi tutamayıp Atatürk'ün Çanakkale Harbinde düşük rütbeli bir subay olduğu, Türkiye'de asıl Batılılaşma hamlesinin Cumhuriyet değil Tanzimat döneminde yapıldığı gibi zındıkça görüşleri savunduğum için mi **tehlikeli bir vatan haini** olduğuma kanaat getirdi? Bilemiyorum.

Babasının Sivrihisar'da "Papazın Evi" olarak anılan bir Ermeni konağında oturduğunu, sonradan o konağın yıkılıp gittiğini bana sık sık anlatma ihtiyacını duyardı. Bir keresinde dayanamayıp, bunun ne anlama geldiğini bilip bilmediğini sordum. Belki ondan gocundu, **dedelerinin başlattığı vatani görevi sürdürme** sorumluluğunu hissetti.

Bir de duyduk ki Selahattin Beyin memlekette benim hakkımda konuşmadığı insan kalmamış. Selçuk'taki misyonerlik faaliyetlerinin – hem Katoliklerin, hem Protestanların – başı benmişim. **Evimde kurukafayla Taşnak ayini yaparmışım**. İslam mezarlıklarını soyarmışım. Ülkü Ocakları

başkanının Selçuk'ta açacağı kafeye ben engel olmuşum. 2012'de dünyanın sonu gelecek deyip tüm yandaşlarımı Şirince'ye topluyormuşum. Atatürk'e küçük rütbeli subay diyen bir vatan hainiymişim.

Selçuk'ta tanıdığım birçok insan, bir baktık ki beni görünce tuhaf yüz ifadeleri takınıp kaldırım değiştiriyor. Kültür Bakanlığının ağır topları alakasız ortamlarda başlarını sallayıp "**Nişanyan'ın suyu kaynadı**" diye konuşuyor.

(Antrparantez belirteyim, evimde gerçekten bir kurukafa vardı. Söke'nin Güllübahçe köyündeki tahrip edilmiş Rum mezarlığından bulmuştum. Sonradan Ankara'dan gelen Kültür Bakanlığı müfettişlerinin elindeki dosyada resmini görüp hayretlere düştük. Bahçeme girip benden habersiz fotoğrafını çekmişler. Bahçemde iki-üç tane de 19. yüzyıl başına ait zarif mezar taşı vardı, eski Türkçe yazılı. Tire'de yol kenarındaki taş yığını içinde bulup yok olmalarına kıyamadığımızdan eve getirdik. Birini çeşme başlığı olarak kullandık. Mezarlık yağmalama hadisesinin aslı da bu.)

<u>Hapis!</u>

Sonunda kaymakam bey baskıya dayanamadı, üç tane **ödü kopmuş kaymakamlık memurunu** göreve koştu, Nişanyan'ın Zararlı Faaliyetlerini Araştırma Komisyonu kuruldu. Haftalar boyunca o komisyon Şirince'de yaptığımız her şeyi ölçtü, biçti, köylüyü sorguya çekti. Neden şuraya çeşme yaptırdılar? Neden buraya ağaç diktiler (acaba mülklerine mi geçirmeyi planlıyorlar)? Neden komşunun briket bahçe duvarını yıkıp – bila ücret – taş duvar ördürdüler? Amaç nedir? Hangi şeytani planın parçasıdır?

1999'da Köşkü satın alışımızı izleyen altı ayda kaymakamlık ve müze müdürlüğü marifetiyle hakkımda dokuz tane ceza davası açıldı, hepsi de kaçak inşaattan. Birkaçından beraat ettim, iki tanesi Rahşan affına girdi, bir ikisinden tecilli ceza yedim, birinin dosyası **Yargıtay'da kayboldu**. Nihayet dokuz dava içinde en saçması olan, kendi evimin bahçesine müştemilat inşa etme davasından golü yedim. 2863/65/B'den iki yıl hapis cezası aldım. Selçuk Kapalı Cezaevinde, infaz yasası uyarınca 10 ay 20 gün yattım.

Tabii müthiş reklam oldu. Basın haftalar boyunca Şirince'yi mevzu etti. O güne kadar eş dosttan başka çok az kişinin bildiği mütevazı bir işletme olan Nişanyan Evleri aldı başını gitti.

İçeride **değerli dostluklar** kurdum, sosyal birikimimi artırdım. Öbür türlü daha yıllarca bitme ihtimali olmayan etimoloji sözlüğümü de birinci basıma hazırlama fırsatını buldum.

Dil yarası

Sözlük basıldığında, Selahattin Beye olan borcumu Önsöz'de iki satırla belirtmeyi ihmal etmedim:

"Kaderin cilvesi: hapse girmeseydim, belki bu sözlüğü bitirme imkânını hiçbir zaman bulamayacaktım. İstemeden de olsa bana bu imkânı veren **küçük taşra bürokratlarına** ve bilhassa Selçuk Müzesi sabık müdürlerinden Selahattin Erdemgil'e teşekkür borçluyum. Sağ olsunlar."[48]

İki sene sonra fark etmiş. Hakaret ve tazminat davası açtı. Mahkemede ifademi aldılar. "Küçük mü değil, bürokrat mı değil, taşra mı yanlış?" diye sordum gülerek.

Hakim de küçük taşra bürokratıydı sonuçta. Üçbin lira tazminata hükmetti. Ödedim. Değdi.

Tavit Bey

Hapisteyken bir gün Tavit Köletavitoğlu ziyaretime geldi. Turizm Yatırımcıları Derneğinin başkanı, büyük turizm projelerinin duayeni, her daim zarif, **hapishanenin küflü havasına** hiç yakışmayan bir insan.

Aslen Malatyalıymışlar. Babasının bir sözünü aktardı. Dermiş ki, adam olmak için beş şey yapmış olman gerekir. Bir, askere gideceksin. İki, sevip ayrılacaksın. Üç, birinin yanında çalışacaksın. Dört, iş kurup batıracaksın. Beş, hapis yatacaksın.

Sanırım hayatta duyduğum en derin sözlerden biridir. Kulağıma küpe oldu. Adam olabildiğim söylenemez gerçi, ama Allaha şükür beş şartın beşini de yerine getirdim, hem de defalarca. Bir tanesini bile eksik bırakanın hep biraz ham kalacağını düşündüm. **Acı çekmeden insan olgunlaşamaz ki**?

Bu olaydan bir-iki sene önce Karadeniz kitabı münasebetiyle memleketin bütün çapulcu takımı bana çullanmışken çıkıp açık seçik beni savunan da bir tek Köletavitoğlu olmuştu. 7 Ekim 2000'de bir program için televizyona çıktım, Tavit Beyin demecini orada klip olarak gösterdiler. Duygulandım. Bir gün önce ikinci oğlum doğmuştu, henüz adına karar verememiştik. Tavit olsun dedik.

Tavit, Kutsal Kitap'ta geçen David'in Ermenicesidir. (Batı Ermenicesinde bütün /d/ler /t/ olur.) O Tavit/Davut da az buz değildir hani. Tarihte **hem eşkıya, hem şair, hem kral** olan başka kaç kişi var?[49]

Çatlı gibisin maşallah!

Hapis hayatımın altıncı ayında rivayet çıktı: Susurluk mahkûmları Selçuk Cezaevine geliyormuş.[50] Nedenmiş? **Sevan'ı vurmak için!** Haber Müjde'nin de kulağına gitmiş, tedirginlik içinde geldi. İçerdeki Kürt çocuklar kendilerince beni koruma planları yaptılar. "Olmaz öyle şey, saçmalık," dedim. Ama gelenler tehlikeli tipler, Özel Tim personeli. Faili meçhullerin failiymişler deniyor.

Otobüsler dolusu potansiyel çapulcunun "Türkiyah sizinle gurur duyuyor" nidaları arasında gelip teslim oldular. Bir-iki saat sonra şahsi "paketleri" de geldi, cep telefonu belli, **başka mekanik edevat** da var mutlaka. Bir hafta önceden Ülkü Ocakları ileri gelenlerinden birtakım tipler gelip arkadaşlar için villa tipi bir koğuş hazırlamıştı zaten, badana boya, mutfak, beyaz eşya, ortopedik yatak eksik değil. O güne dek hapishanede iyi kötü bir ağabeylik pozisyonumuz var. Bir şey değil, o zedelenecek.

Biri Urfalıymış. Müjde'yi aradım, **iki elin kanda olsa git mırra bul getir** diye talimat verdim. Akşama bizim koğuştan mırra pişirip gönderdim. Ayrıca özel aşçım vardı, küçük kızla ilişkiden yedi yıla mahkûm Aydın, haber ilettim ki yemek konusunda sıkıntıları olmasın, yardımcı oluruz.

Can alıcı hatayı savcı yaptı, bizi birbirimize düşürmeye çalıştı. Bana geldi, bundan böyle bahçeye çıkamazsın, mesai saati dışında yukarıda çalışamazsın, kafana göre hamam yakamazsın, onu yapamazsın, bunu yapamazsın. Nedenmiş? Güvenlik! Onlara da "Size hiçbir ayrıcalık veremem yoksa Sevan basına öter," diye fitne yapmış. Yanlarına gittim. "Bakın," dedim, "yaptıklarınız beni çok ilgilendirmiyor, ideolojiniz de – afedersiniz – s.kimde değil, ama burada dayanışma içinde olmalıyız." Peki dediler, ama **içki sorununu** ne yapacağız? Ben o güne kadar aydan aya vişne suyuna katılmış az votka ile idare etmişim. Anlattım: şu gardiyan rüşvetçidir, öbürü korkaktır, beriki zararsızdır, idare eder.

Buzlar eridi. Her akşam rakı sofrası kurulmaya başlandı, Oğuz Yorulmaz aşçı, Ercan Ersoy da umumi şef, ızgaradan sorumlu. Bir süre sonra işler iyice cıvıdı, gardiyanı çağırıp "Rakı bitti, al şu yirmiliği bir büyük getir

çabuk," demece raddesine varıldı. Haluk Kırcı'yla[51], Ayhan Çarkın'la[52] telefon sohbetleri ediliyor (onlar da o tarihte memleketin çeşitli hapishanelerindeler), **Sami Hoştan**[53] **tepsiler dolusu baklava gönderiyor**, Sedat Beyden mahsus selamlar geliyor.

Beni uzun uzun deştiler. Sevan tehlikeli adamdır, aman dikkat diye sözde birileri bunları önceden uyarmış. Baktılar öyle değilim, üstlerine rahatlık geldi. Konular derinleşti. Abdullah Çatlı'ya müthiş bir hayranlıkları vardı: şöyle zeki adamdı, umulmadık bakış açıları getirirdi, insanın içini okurdu, iki kelime söyler toplantının yönünü değiştirirdi. Sonunda büyük komplimanı ağızlarından çıkardılar. "Sevan Abi, şimdi kızacaksın sen ama **rahmetliye senin kadar benzeyen birini görmedik!"** "İyi hoş da bu milliyetçilik saçmalığını nasıl taşıyabiliyorsunuz halâ," diye zorladım bir gün. "Yapma be abi," dediler, "o dediğin 1980'den önceydi; saftık. Şimdi milliyetçilik mi kaldı?"

Oğuz'la yakınlaştık. Yakışıklı, aslan gibi bir adamdı: kavgacı, isyankâr, anarşist. Baba mesleği diye polis olmuş, başını olmadık belalara sokmuş. Dibe vurduğu bir gün elinden tutmuşlar, kaldırmışlar, profesyonel katil olarak yetiştirmişler. Geçmişinden huzursuzdu. "Sana bir şeyler anlatsak kitap yapar mısın?" diye sordu bir gün. Ama devamına sanırım cesaret edemedi. Bir başka gün Yıldırım'ın *Radikal*'de Haluk Kırcı hakkında yazısı çıkmıştı.[54] Tipik Yıldırım yazısı: **mutlak İyi ile mutlak Kötü'nün kozmik savaşında, bir Karanlık Prens portresi**. Oğuz'a verdim, şunu oku bak neymiş sizinki! Okudu. Uzun uzun düşündü. "Valla Haluk öyle biri değildir abi," diye itiraz etti. "17 yaşındaydı, hayatı kaydı, o zamandan beri kendini kurtarmaya çalışıyor." Sonra anlattı, bir ara Fransa'da düzgün bir hayat kurmak üzereyken karısının dırdırı yüzünden dönmeye karar vermiş, bir daha belini doğrultamamış. Yedi yıl mı ne tecritte yatmış. O sırada kendi kendine Fransızca öğrenmiş, felsefe okumuş. Yedi yıl gökyüzünü görmemiş. Hücrede bir dakika bile ışığı söndürmemişler.

Açık cezaevine nakil isteme hakları vardı. Burada keyfimiz iyi diyerek gitmediler. Benim tahliyemden sonra "Sevan Abi senden sonra buranın tadı kalmadı," diye haber ettiler; Dalaman Açık'a nakil aldılar. Orada da bir kere ziyaretlerine gittim. Nefis bir yerde kalıyorlardı. Sözde koyun bakıcısı eviymiş, en yakın insandan kilometrelerce uzakta, bir yanı orman, öbür yanı

uçsuz bucaksız çayır, üç kişilik bir baraka. Vurmaya niyetleri olsa **cesedim yüz sene bulunamazdı**. Vurmadılar. Ayaküstü rakı sofrası kurduk, hasret giderdik.

*

30 Mayıs 2005'te Oğuz Bursa'da bir bar kavgasında öldürüldü. Beş-on gün sonra Şirince'de yanıma genç bir adam geldi. Oğuz'un kardeşiymiş. "**Abim her Allahın günü senden bahsederdi,** merak ettim, tanımak istedim," dedi. Başkaca merak ettiği bir şey var mıydı? Neler bildiğimi mi öğrenmek istiyordu? Kestiremedim. Kahve içtik, rahmetliyi andık, ayrıldık.

Ayşe Arman'ın Hürriyet'teki röportajı, 30 Ekim 2001. Arsen, Müjde, Tavit, İris. Ben hapisteyim.

Taksici Turan

(Agos 2.05.2008)

Bizim kasabadaki Ülkü Ocakları'nın bıçkın delikanlılarından biriymiş. Karısını dövmüş yahut bıçaklamış, tam bilmiyorum. Hapishaneye geldiğinde, tavsiye üzerine, Susurlukçuların özel koğuşuna alındı. **Sanırım hayatında o güne dek ulaştığı en yüksek mertebe, en büyük onurdu**. Gelmeden tembih etmişler, içeride o Ermeni var, ona da gerekirse haddini bildir diye. Kasılarak geldi, bunu da söyledi. Ama o ne? Susurlukçu abilerin o Ermeniyle aralarından su sızmıyor, her akşam beraber sofra kuruluyor, memleket meseleleri tartışılıyor! Afalladı, durgunlaştı. Susurlukçular çekip nasihat ettiler. Sevan Abi kültürlü adamdır, git konuş, istifade et dediler.

Ertesi gün bahçede yanıma aldım, bir süre sohbet ettim. Karısıyla sorunlarını analiz ettik. Taksiciymiş. Taksiciliğin etik kodunun zaafa uğradığından şikâyetçiydi. İnsanı insan yapan racondu. Racon bozulduktan sonra hayatın anlamı yoktu. Hak verdim. **Sokrates de hak verirdi diye düşündüm**.

Akşama baktım, bir karatahta bulmuş, isim listesi yazmış, başa beni koymuş. "**Sen harbi taksiciymişsin abi**," dedi, "bilmeden sana haksızlık etmişim, o yüzden ilk sırayı sana yazdım." Bir-birbuçuk ay boyunca o listeyi her gün yazdı, bozdu, gene yazdı. Her rastlaştığımızda korna sesi yaparak selam verdi.

Tahliyesinden önce Susurlukçularla beraber oturduk, konuştuk, akıl verdik. Karısını alıp bir gece bizim otelin balayı odasında kalmasını tembihledim. Müjde sonradan çok söylendi ama bence doğru olan buydu. İçki içmiş, öbür müşterilerden yan gözle bakanlar olmuş.

Halâ iki-üç ayda bir uğrar, bir "ihtiyacım" olup olmadığını sorar. 19 Ocak 2007'den bir-iki gün sonra telefon etti, baş sağlığı diledi. **Karısı ısrar etmiş, aramazsan ayıp olur demiş**.

Geçen sene İsmail Türüt meselesi çıktığında da Taksici Turan’ı (ve ayrıca Laz Osman’ı ve saireyi) andım. Yasaklamak, asmak, kesmek yöntem midir diye ortaya soru attım. Pek duyan olmadı, galiba.[55]

Gâvur Hoca

Halim selim bir adamı benim koğuşa getirdiler. İzmir Halinde kabzımalmış, vergi suçundan altı ay yemiş. Amcada moral bitik: sabahtan akşama kadar **kukumav kuşları gibi surat asıp** oturuyor, televizyon seyrediyor. Bir gün, iki gün, üç gün. Dördüncü gün çekip sıkı bir fırça attım. Burada milletin moralini bozmaya hakkın yok, yedi sene yemiş adam var, halinden utan! Akşam iki saat dışında televizyon açmayı yasakladım. "Burada öyle bir şey yapacaksın ki," dedim, "altı ayın sonunda seni buraya düşürenlerden Allah razı olsun diyesin." İster Fransızca öğren, ister gitar çalış, istersen bin şınav çek.

Hayatta en büyük isteği Kuran okumayı öğrenmekmiş. Acaba? "**Üstüne bastın ayağını çek**," dedim, "ben öğretemem ama yol gösteririm."

Kuran Kursu kitabını getirttik, her gün ders vermeye başladım. Sabahları yarım saat harf öğretiyorum, akşam da sınav yapıyorum. İki-üç haftada epey ilerledik, eski yazı Türkçeyi çat pat okumaya başladı, ucundan Arapçaya da girişti. Komşu koğuşlardan duyan geldi: hocam bize de öğretir misin?

Yetişemez oldum. Dilekçe yazın, din adamı isteyin diye akıl verdim. Cezaevleri yönetmeliğini ezberlemişim, mahkûmların öyle bir hakkı var, kimse kullanmasa da. Savcı geldi, "Sevan Bey gene başımıza ne işler çıkarıyorsun," diye söylendi. Bakanlıktan yazı gönderdiler, **sen de papaz ister misin** diye sordular. Acaba istesem mi diye düşündüm, sırf gıcıklığına. Ama papaza acıdığımdan vaz geçtim. Hem nereden bulacaklar Ermeni papaz? Katolik verseler alimallah AİHM'e dava ederim.

Hoca geldi. Gençten, temiz yüzlü bir adam, el-Ezher'de okumuş, tez filan yazmış. İşi ciddiye aldı. Dört-beş kişilik sınıf oluşturdu, haftada üç gün gelip ders vermeye başladı, kıraati geçip tecvide geldiler. Ama hocanın asıl derdi başka. Dersi kısa kesip yukarıya, özel yazıhaneme dönüştürdüğüm idare odasına geliyor. **Gardiyana çay ısmarlayıp** Kuran'da falanca terimin anlamı neymiş, Tevrat o konuda ne dermiş musahabesi yapıyoruz. O sıra

sakal göğsüme inmiş, masamda koca koca Arapça, İbranice, Osmanlıca sözlükler. “Gâvur Hoca” diye çıktı mı lakabım?

Benle konuştuğu konuları gidip ilçe müftüsüne de danışırmış. Müftü efendi “O Ermeninin dedikleri doğru değildir,” diye fetva vermiş. Adamcağız bunaldı, kasaba müftüsüne mi inansın, **çatır çatır kitaptan kanıt getiren sakallı hocaya mı**? Tahliyemden sonra bir-iki buluşup sohbeti sürdürmeyi denedik, ama yürümedi.

*

Yönetmeliğe göre cezaevinde sakal yasakmış. Savcı Bey derhal kesmemi emretti. Sırıtıp geçtim. Bir hafta sonra geldi, ne oluyor diye sordu. Boynumu büküp “Emir demiri keser sayın ağam,” dedim. Nefes aldım. “**Karım emretti, kesmeyecekmişim**.”

Yüz ifadesi görülmeye değerdi. Kalan üç dört ay boyunca yanıma bir daha uğramamaya özen gösterdi.

O sakalın resmi yok. Bu sakal 2010 yılının.

Hapishaneden mektup

Küçük Oteller Kitabı’*nda yer alan otellerin sahiplerine ve başka bazı kişilere yılda iki-üç defa gönderdiğim “Sevgili Dostlar” mektuplarımdan birini cezaevinden çıkmadan iki gün önce yollamışım. Değiştirmeden aktarıyorum.*

25 Haziran 2002

Sevgili dostlar,

On aylık hapis maceram sırasında beni ziyaret ederek, mektup yazarak, makale yazarak, kitap göndererek sevgilerini ifade eden herkese teşekkür borçluyum. Çoğunuza cevap yazamadım, onun için biraz mahcubum. İhmalimin nedeni kısmen pratik. İlk aylarda bazı günler elli-altmış mektup geldiği oldu, hepsine cevap yetiştirmeme imkân yoktu. Bir de sanıyorum cezaevi yaşamının tuhaf bir etkisi var. Dış dünya ile iletişim bazen insana yorucu gelmeye başlıyor. Buradaki **küçük dünyanın içine çekilmek** daha kolay oluyor.

*

Ziyaretime gelen dostlardan birinin bir sözü hiç aklımdan çıkmadı. Adam olmak için beş şartı yerine getirmek gerekirmiş: askere gitmek, sevip ayrılmak, birinin yanında çalışmak, iş kurup batırmak ve hapis yatmak. Adam olabildiğimi ileri sürecek değilim, ama beş şartın beşini de yerine getirmiş olmaktan şikâyetçi değilim.
Sıkıntı çekmek kayıp mıdır, kazanç mıdır? Esas soru o. Sanırım “adam olmak” diye tarif edilen şeyin ilk koşulu, sıkıntı çekmenin kazanç olduğunu anlamaktan geçiyor.

*

Çekilen sıkıntıyı da abartmamak lazım. Cezaevi yaşantısı o kadar zor değil. Bir bakıma Türkiye'nin konsantre hali gibi bir şey. Herhangi bir devlet dairesinde (mesela tapu dairesinde ya da ortaokulda) on ay geçirmek

zorunda olduğunuzu düşünün, ondan çok farkı yok. Kuralların, yönetmeliklerin yaldızı üç-beş gün içinde dökülüyor. Geriye Türkiye'ye özgü cıvık insan ilişkileri kalıyor. Bir de o ilişkileri biçimlendiren sınıfsal ve ekonomik gerçekler. Sonunda iş "zindancı" zannettiğin insanların yengesine iş bulma, çocuğuna oyuncak alma, **beraber oturup akşam sofrasına meze hazırlama** noktasına gelip dayanıyor. Çok sefil ve aynı ölçüde insani bir dünya.

*

Cezaevimizde ortalama 30 mahkûm bulunuyordu. Arkadaki iki koğuştan başka, önde dörder yataklı iki tane "itibarlı mahkûm" koğuşumuz vardı. Öndeki koğuşlarda canımız istediğinde bahçeye çıkabilmek, gece kapılarımızı kilitletmemek, bulaşığımızı meydancıya yıkatabilmek, yönetmeliğin yasak saydığı bazı lükslerden yararlanabilmek gibi ayrıcalıklarımız vardı. Karşılığında gardiyanların iaşesini temin etmemiz ve ara sıra **cezaevinin bazı zorunlu masraflarını** üstlenmemiz gerekti. Bir süre sonra ziyaretçilerimle private ortamda görüşme hakkını da kazandım. Bir ara savcıya attığım fırça yüzünden bahçeye çıkmam yasaklandı. Gardiyanlarla yapılan bir-iki ciddi görüşmeden sonra o konu da çözüldü.

Koğuşumu küçük yaşta kız kaçırmadan yatan bir arkadaşımla paylaştım. İyi anlaştık. Daha sonra evrak suçlarından gelen iki efendiden şahısla roommate olduk.

*

Mart ayında Susurluk "çetesinin" önde gelen üyelerinden üçü, kesinleşen cezalarını çekmek üzere cezaevimize geldiler. Üç ay boyunca hemen her günümüz beraber geçti. Temkinli bir komşulukla başlayan ilişkimiz bir süre sonra ciddi ve samimi bir arkadaşlığa dönüştü. Bu vesileyle ideolojik önyargıların insanı nasıl köreltebileceğini bir kez daha öğrenme ve **Türk basını hakkındaki olumsuz görüşlerimi** biraz daha derinleştirme fırsatını buldum.

Cezaevi eğer dedikleri gibi bir "okulsa" bu okulun önemli derslerinden biri de bu oldu.

*

İçeride geçirdiğim ilk yedi-sekiz ayda uzun yıllardan beri unutmuş olduğum – ve bundan sonra da herhalde uzun süre yakalayamayacağım – bir tempoda çalışma fırsatını buldum. Gelen giden yok, telefon yok, internet yok, ustalar yok, akşam dışarı çıkmak yok, çoluk çocuk yok, eş yok, yetişecek iş yok, sorumluluk yok... Günde net onüç-ondört saat, neredeyse nefes almadan, etimoloji sözlüğüm üzerinde çalıştım. Eski İranca, Venedikçe, Aramice gibi **egzotik konulara burnumu sokma** imkânını buldum. Uygurcayı az çok çözdüm, Eski Ermenicemi ilerlettim.

Sözlük üzerinde çalışmaya bundan altı yedi yıl önce yarı şaka, yarı ciddi başlamıştım. Üç yıl önce Microsoft Access'le çalışmayı keşfettiğimde iş ciddiye bindi. Dışarıdayken sözlüğe günde olsa olsa iki-üç saat ayırabiliyordum. Bu yüzden hapse girmemi **büyük bir talih, tanrının bir lütfu** gibi görüyorum. Dört-beş yıllık işi on aya sığdırdım. Gerçekçi olmak gerekirse belki de hayatta bitiremeyeceğim bir işin üstesinden geldim.

Sözlüğümle gurur duyuyorum. Sanıyorum **Türkçede bugüne dek teşebbüs bile edilmemiş bir işe** giriştim ve (eksiklerim kalsa da) başardım. Geçmişte Türkiye'de “Etimolojik Sözlük” adıyla piyasaya iki kitap çıktı. Bunlardan biri (İsmet Zeki Eyüboğlu) belki iyi niyetli bir taslaktı; öbürü (Hasan Eren) o bile değildi. Türkçede yaygın kullanımda olan 12,000 kelimeyi alıp Uygurcadan Farsçaya, Moğolcadan Arapçaya, Yunancadan Eski Germenceye kadar, sistemli ve güvenilir bir şekilde kökenlerini araştıran kimse olmadı. Daha da ileri gideyim: belli başlı sekiz-on Avrupa dili dışında, diğer dünya dillerinde böyle bir işe bu boyutta kalkışılmış olduğunu pek sanmıyorum.

Sözlük sanırım yıl sonundan önce basılmış olacak. Bu arada sözlükteki kelimelerden bazılarını daha etraflıca ve daha eğlenceli bir dille ele alan ikinci bir kitabı da tamamladım. Kalem ve kalamar kelimelerinin aynı kökten geldiğini bilir miydiniz? Kemerle kameranın ilişkisini tahmin edebilir misiniz? **İstavritle vizite ve dürbün arasında nasıl bir bağ olabilir**? *Elifin Öküzü* adını verdiğim kitap bunları anlatıyor. Şu günlerde Semih Poroy'un karikatürleriyle süsleniyor. Sanırım keyifli bir kitap olacak.

*

Sen turizm yazarı değil misin diye soran olursa cevabım şu: **bir kişi olmak bana sıkıcı geliyor**. Esas hapishane bence o.

*

Nasipse 27 Haziran günü çıkıyorum. Müjde’yle birkaç gün Floransa'ya gidip ruhumuzun pasını atacağız. Sonra Oxford'da Bodleian Kütüphanesinde iki-üç hafta çalışıp sözlüğümün son rötuşlarını yapacağım. Ağustos ortası Şirince'de normal rutinimize girmiş oluruz diye tahmin ediyorum.

Bekleriz. Özellikle yeni Köşk'ümüzü görmemiş olanları mutlaka bekleriz.

Sevan Nişanyan

Selçuk Kapalı Cezaevi

Nasıl sözlükçü oldum

(Agos 30.01 ve 6.02.2009)

Askeri cezaevinde vakit nasıl geçer? 1986'da Ali Nesin'le beraber vakit öldürmek için Türkçedeki Arapça kelimelerin köklere göre dökümünü yapalım dedik. Kitap, kâtip, mektup, mektep. İlim, alim, malum, muallim. Şekil, eşkal, teşkil, teşekkül. Velet, evlat, valide, tevellüt. Birkaç hafta çok eğlendik, ufkumuz gelişti, zihnimiz açıldı. Çıktıktan sonra bunu kitap yapalım dedik, ama tabii kısmet olmadı, öyle kaldı. Zaten Ali'nin niyeti başka, benim **sabah akşam kaçış planları yapmamdan** feci ürküyor, aklımı başka yere çelmek için yapmayacağı marifet yok.

Sonra 1989'du galiba, bir sohbette Türkçedeki Rumca kelimeler konusu açıldı. Oturdum 200-300 kelimelik bir liste yaptım. Neler yok ki? Fesleğen, hülya, kutu, anahtar, avlu, biber, sınır vs. O liste elden ele dolaştı. **Kaynak maynak belirtmeden** gazetelere bile çıktı. E dedik, demek ki insanlar bu konulara meraklıymış.

Esas zihnimi ateşleyen olay 94'te *Yanlış Cumhuriyet*'i yazarken dil devrimi hakkında düşünmek oldu. Adamlar diyor ki Türkçe "halk dili", öztürkçedir, dolayısıyla dilimizden yabancı kelimeleri atarsak yazı dili halk diline yaklaşır, Memo ile İbo daha güzel anlarlar. Bre kelek, **Memo ile İbo da Arapçadır** diye başladım. Sonra Türkçenin en gündelik katmanına girmiş olan yabancı kökenli kelimelerin listesini çıkarmaya giriştim. *Yanlış Cumhuriyet*'in işi bitince de bunu bir sözlük haline getirmeye karar verdim.

<u>Siyasetten ilme</u>

Demek ki neymiş? **İdeolojik bir hırsla** işe girişmişim. Baştaki niyetim de zaten o kadar iddialı bir şey değil, Türkçedeki yabancı asıllı kelimeleri dökmek, o kadar.

1995 yazında başladım, dört-beş sene boş vakit buldukça bununla oyalandım. Yavaş yavaş konu çatallaştı. Arapça kelimeleri dökmek yetmiyor, bunların birçoğu Türkçede aslından ayrı anlamlar kazanmışlar,

onları da belirtmek lazım. Yunanca kelimeleri dökmek yetmiyor, bunların bir kısmı direkt Rumcadan alınmış, bir kısmı Arapça üzerinden gelmiş, birçoğu da modern devirde Batı dillerinden aktarılmış. Ayırmak lazım. Sonra Farsça bilmem, mecburen oturup işime yarayacak kadar Farsça öğrenmek zorunda kaldım. Osmanlı yazarlarının bir kötü huyu var, aslını bilmedikleri kelimeleri "Farsçadır" deyip geçmişler. Pergûle de Farsça olmuş, trabzan da, pezevenk de. Onları çözmeye çalıştıkça ister istemez hakiki kaynaklara inmeye, Farsçanın da geçmişini çalışmaya başlıyorsun. Battıkça battım. Kitaplar masanın kenarına dağ gibi yığıldıkça marangozu çağırıp raf yaptırıyorum. Müjde odaya girmekten korkuyor, **bunlar bir gün başına devrilirse** gömülüp gideceksin, seni bulamayacağız diyor.

İşin bir aşamasında esas Türkçe kelime hazinesini işe katmadıkça çalışmanın eksik kalacağını anladım. Kilit olay sanırım Hasan Eren'in 98'de *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* gibi breh breh bir isimle yayınladığı **kolaj çalışmasıydı**. Arapça ile Farsçadan habersiz, muhtemelen Fransızca bile bilmeyen, bilmediği şeyi sözlükten bakmaya üşenen bir **ideoloji memuru** bu işe soyunabiliyorsa ben niye yapmayayım diye düşündüğümü hatırlıyorum.

2000 yazında **Ortaasya Türkçesiyle tanıştım**. Üç dört ay *Divan-ı Lugat-i Türk*'le yatıp kalktım, ki muazzam bir sözlüktür, Arap sözlükçülüğünün (yes!) büyük şaheserlerinden biridir. Yeni deryalara açılmış gibi oldum. Etrafımdaki insanların kafasını aylarca bununla şişirdim. Yanmakla yakmanın ilişkisi nedir? Çalmaktan çalışmak nasıl olur? Dolmaktaki le'nin işlevi nedir? Sapan ne demektir, kim nereye sapıyor?

<u>Adaletin faydaları</u>

2001'de gene hapse girince tamam, dedim, fırsat bu fırsattır. Hikmet Sami Türk sağ olsun, bilgisayarımı yanıma almama izin verdiler. Üç kitap, beş kitap derken Selçuk Kapalı Cezaevinin idare odasını iyice işgal edip yerleştim. Günde net 14 saat çalışıyorum. Gariban gardiyanlar odaya ürke korka giriyorlar, "Hocam rahatsız etmezsek bir yazı yazmamız lazım," diye. Sakal göğsüme inmiş, koca koca Arapça, Osmanlıca kitaplar karıştırıyorum, **evliyadır herhalde** diye karar verdiler, üstelik de gâvur, iyice kafaları karıştı. Cengiz gardiyan sabahın üçüne kadar dış kapıda nöbet tutuyor, savcı

efendi gelip benim o saatte halâ çalıştığımı görmesin diye. Nizamnameye göre akşam saat beşte koğuşa kapatılıp kilitlenmemiz gerekiyor çünkü. Yakalanırsam gardiyanlar yanar.

Hapisteyken en büyük keşif Hintavrupa literatürünü tanımam oldu. Adamlar 180 sene çalışmışlar, bütün Avrupa ve Hint-Fars dillerinin atası olan ölmüş dili sıfırdan inşa etmişler. Dilbilim teorisiyle o zaman tanıştım. Joyce sağ olsun Boğaziçi Kütüphanesinden Clauson'un Ortaasya Türkçesi etimolojisini gönderdi, o da ayrı bir ufuk açtı. Kargacık burgacık büyük boy bin sayfa, roman okur gibi okudum.[56] **Koğuştaki dolandırıcı arkadaşla tecavüzcü Aydın'a** çalmak ve çarpmak fiillerinin inceliklerini anlatıyorum, ağızları açık dinliyorlar.

Susurluk'tan doğan kitap

Hapisteki yedinci ayımda Susurluk mahkûmlarından üçü bize komşu geldi. Mecburen tanıştık, sohbet ilerledi, sosyal bir ortam doğdu. Onlar da merak ettiler, bütün gün yukarıda nefes almadan ne çalışıyorsun diye. Ben anlattıkça merakları artıyor, sordukça soruyorlar. Meslekleri katillik, olabilir, **daha ne meslekler var**; ama mesai dışında zekice, normal insanlar. Üstelik uç meslekler yapan insanlara özgü bir tür zihin açıklığına da sahipler; Hasan Eren'lerden iyidir gene. Bari şunlara anlattığım dille bir şeyler yazayım dedim. Gece yarısından sonra yazdığım fıkralardan *Elifin Öküzü* kitabı doğdu. Sözlüğe şimdilik 14 yılda kaba hesap onbeşbin saat mesai harcamışımdır herhalde. *Elifin Öküzü* dört haftada yazıldı. Sözlüğün iki misli para kazandı.

Para dediğim de, **evlere gündelikçi gitsem** bunun otuz katını kazanırdım aşağı yukarı. Gene de Allah bereket versin, yayınevinden durduk yerde bir bin lira geldiğinde insan mutlu oluyor, eş dost yemeğe filan gidiliyor.

Cahil cesareti

Hapisten çıkınca sözlüğü basmaya karar verdim. Çünkü basmasam bir daha o çalışma temposunu tutturabileceğim şüpheli. İş var, güç var, çoluk çocuk var, sorumluluk var. Sen unutsan da etraftakiler hatırlatır, **boş iş için bu kadar uğraşıyorsun**, çalış da bir baltaya sap ol derler.

Şimdi dönüp bakıyorum da o cesaret ancak cehaletten gelebilirmiş. Bilgi sonsuz bir deniz: aylar yıllar boyu kürek çekiyorsun, baktığında bir arpa boyu yol gitmemişsin. Açıldıkça cehaletini daha iyi anlıyorsun; denizin sonsuzluğunu daha büyük dehşetle kavrıyorsun. Adam *Oxford English Dictionary*'yi yazmak için 40 sene çalışmış; 75.000 (yazıyla yetmişbeşbin) kişiyle yazışmış.[57] Eh, Cumhuriyet dedikleri 80 küsur yıl oldu, **yapsalardı bir şey** deyip kendini avutmaktan başka çare yok.

Her başarı bir tuzaktır

Kitap çıktı[58], **malum goygoycular dışında** herkes beğendi. Ama ben sadece eksikleri ve yanlışları görüyorum. Kendini bir kere bağlamışsın, artık kaçamazsın da. Mecburen gene yumuldum. Bir seneye yakın Arapçanın geçmişiyle uğraştım; Aramice, İbranice ve eski Asur diliyle cebelleştim. Türkçede üçbinden fazla Arapça kelime var; Arapçanın eski akrabalarını tanımadan bunların çoğunu analiz etmek mümkün değil. Felek Asurice'de çark demekmiş; heykel aslında saray ve tapınak demekken nasıl anlam değiştirmiş; kâfir ile kefaretin alakası nedir, bunlarla uğraştım.

Sonra Moğolcaya sardım. Orada bir süre yanlış yollarda oyalandım. Moğolcada Türkçeye benzer binlerce kelime var. Bunların ortak kökten gelen kuzenler değil, bundan aşağı yukarı ikibin yıl önce o zamanki Türkçeden alınmış sözcükler olduğunu daha yeni anladım. Gene ufuklar açıldı.

Pösteki saymak

Türkçenin tarihini bilmeden köken analizine girmek donkişotça bir iş. Bir kelimenin yapısını anlamak için önce o kelime ne zaman çıkmış, hangi anlamda kullanılmış, nasıl evrilmiş, onu bilmek lazım. Bu sefer oturup **delinin pösteki sayması misali**, her kelimenin Türkçede ilk kaydedildiği tarihi aramaya başladım. Anadolu Türkçesinde yazılmış ilk tasavvuf şiirlerini, Ortaasya Türkçesinde yazılmış Kuran tefsirlerini, Osmanlı tarihçilerini, 18. yüzyıla ait yemek kitaplarını, 19. yüzyılda çıkan gazeteleri, 1950 ve 60'ların *Hayat* dergisi koleksiyonlarını baştanbaşa okudum; kelime listeleri çıkardım. Meninski'nin, Asım'ın, Ahmet Vefik Paşa'nın,

Şemseddin Sami'nin sözlüklerini neredeyse ezberledim. Sahaflardan Türk Dil Kurumu sözlüğünün 1945'ten bu yana bütün eski baskılarını buluşturup her kelime ilk hangi baskıda çıkmış diye baktım. O çalışma da şu günlerde galiba sonuna yaklaşıyor.

Sözlüğün en zayıf tarafı esas Türkçe kısmıdır, fena halde farkındayım. Sebebi aslında basit. Bir kere çalışmaya ilk başlama mantığı gereği "öz" Türkçeyi uzun süre ihmal ettim. Biraz yama gibi durdu. İkincisi bizde "Türkolog" diye geçinenleri okudukça adamların ideolojik saplantılarına illet oldum. Bunların her dediği, **aksi kanıtlanmadıkça yalandır** gibi bir yargıya kapıldım. Sonra sonra fark ettim ki Türkoloji bunlardan ibaret değil, dışarıda ciddi eserler ortaya koymuş adamlar var. İçeride de son on-onbeş yılda düzgün işler yapılıyor, Mehmet Ölmez filan. (Talat Tekin'i de unutmamalı.)

Marcel Erdal'ın kitapları bir senedir başucumdaki rafta kötü kötü bana bakıyordu. Sonunda cesaret ettim, okudum, ne kadar cahil olduğuma bir kere daha hayret etme fırsatı buldum. *Old Turkic Word Formation,* muazzam bir eser, ama "**uzman değilsen git öl**" diliyle yazılmış.[59] Mecbur, uzman olmasam da okuduğumu anlayacak seviyeye geldim. Dördüncü baskıda öztürkçe kelimelerimde de fazla hata bulamayacaklar diye umuyorum.

Proto-Türkçe dedikleri, en eski yazılı dönem öncesi Türkçe kısmı halâ eksik. Starostin ve Décsy ekolünün çalışmalarından haberim var, ama bana pek o kadar inandırıcı gelmiyor. Sıra ona da gelir inşallah.

Geçen yazdan beri, malum, sosyal hayattan birazcık elimi çektim. Üniversiteye ara verdim, İstanbul'a gidip gelmeyi asgariye indirdim. **Hatun işleri de kesat**. Günde 14 saat olmasa da net beş-altı saat sözlüğe çalışabiliyorum. İyi geliyor.

Ne uğraşırsın be adam

İşin yok mu be adam diyenlere cevabım nedir, bilmiyorum. Şunlar olabilir.

Bir kere iptila. İnsanlar balli koklamaya bile müptela olabiliyor, **kelimeleri koklamak** da öyle bir şey. Başladın mı bırakamıyorsun.

İkincisi sanırım psikoloji ile alakalı. Türkçe anadilim değil. Gerçi üç-dört yaşımdan beri en çok kullandığım, en iyi bildiğim dil. Son otuz senede Ermenice beş kitap okumuşsam, Türkçe beşbini geçmiştir rahat. Gene de insan hep "öğrenme" modunda kalıyor, bu dili yeterince bilmiyorum duygusunu bir türlü aşamıyor. Bir şekilde olaya "dışarıdan", turist gibi bakmaya devam ediyor, "**aa ne ilginç**" diye diye geziyor. Vatanmilletçi takımını asıl kızdıran da bu galiba. Sen benim atalarımın dilini, yalan yanlış oluşturduğum kimliğin temelini, **cehaletimin yegâne istinatgâhını** nasıl böyle kurcalarsın diye, için için kaynıyorlar.

Memlekete faydalı bir iş yapmak da güzel bir duygu ayrıca.

Vatan kurtaran kaymakam

(Agos 28.11.2008)

Ben hapse girip çıktıktan sonra Şirince'de iyi kötü bir ateşkes teessüs etti. Müze müdürü kovuldu, esas çıban başı gitmiş oldu. Herkeste benim haksızlığa uğradığıma dair bir kanı oluştu. **Kaymakamlığın kapı kulları** bile çarşıda beni görünce selam verip hatır sormaya başladılar. Ben içerideyken aleyhime zehir zemberek bildirilere imza vermiş adamlar "Sevan abi biz aslında seni çok severiz, çocukken arkadaşım vardı, adı Agop'tu," muhabbeti yapmaya başladılar.

7 Ocak 2004'te jandarmadan bir astsubay otele geldi. "Sevan Bey kötü haberim var, mühürleyeceğiz," dedi. Eyvah, başa sardık gene! Kaymakamın kesin talimatı varmış, ruhsatsız olduğu için kapatılacakmış, **gerekirse zor kullanacaklarmış**.

Peki dedim, şu kanunun şu maddesine göre bana bir gün müsaade. Ertesi gün beş tane televizyon, on tane gazete muhabiri kapıda, köyün en cırtlak sesli kadınları otele doluşmuş, jandarma geldiğinde bir yaygara koptu ki görmeye değer! "Çıkmıyorum," dedim, "yasadışı emirdir, tanımıyorum." Meğer İzmir'deki alaydan takviye kuvvet getirmişler. İki otobüs dolusu silahlı asker, bir yüzbaşı, bilmem kaç tane astsubay, daldılar içeri. Çatır patır flaş yağmuru altında Müjde'yle beni karga tulumba dışarı çıkardılar. Kadınlar çığlık çığlığa bağırıyor. Onları yatıştırmak da bana düştü, yoksa olay kontrolden çıkacak, tehlikeli olabilir.

Ertesi gün köyde ruhsatsız olduğunu bildiğim kırkiki işletmenin her biri için **görevi ihmal ve suiistimalden** kaymakam aleyhine kırkiki tane suç duyurusu yazdım. Birer nüsha savcılığa, birer nüsha da bilgi için kaymakamlık kalemine verdim. Tatil için çıkıp Hindistan'a gittim.

*

Döndük ki ortalık karmakarışık. Kaymakam bey emir vermiş, mecbur, ruhsatsız işletmeler kapatılsın diye. Ama jandarma işlem yapmıyor,

danışıklı dövüş. Yüzbaşıya gittim, derhal hepsini kapatmazsa kendisi hakkında da dilekçe vermek zorunda kalacağımı, bunu yapmak istemediğimi, ama mecbur kalırsam yapacağımı söyledim. İstifini bozmaz göründü, ama Agop masalı anlatma ihtiyacı duydu. **Defans hamlesidir, surda çatlak var demektir!**

Tanıdık tanımadık herkes kaymakamı dilekçe yağmuruna tuttular. Adam yüzsüzün teki, cevap yazmış, ruhsat işlerine jandarma bakar, onların tasarrufudur, benim hiç alakam yoktur diye. Kritik hamle işte buydu. Tanıdık jandarmalara, hiç önemsemezmiş gibi, kaymakamın yazdığı yazıyı gösterdim. İlla fotokopi istediler, **"ay vallahi bilmem ki**" diye naz yapıp verdim. O gün jandarma bölüğü hop oturup hop kalkmış, vay şöyle, vay böyle, olayı bize yıkmaya çalışıyor diye. Yüzbaşı kaymakamla selamı sabahı kesti, aylarca küs oldular. Beni çağırıp işin aslını anlattı. Meğer benim bir sebeple kavga ettiğim biri gitmiş uzun uzun kaymakamı doldurmuş, bu adam şöyle vatan hainidir, şöyle ahlaksızdır diye. Kaymakam da şiştikçe şişmiş, **vatanı kurtarmaya karar vermiş**. Yılbaşı gecesi aile gazinosunda bölük komutanını çağırıp "Kapatamadınız şu Ermeni'nin yerini, tüh size," diye söylenmiş. Onlar da mecbur, işlem yapmışlar. Hadise bundan ibaretmiş.

İşin ardı çorap söküğü gibi geldi. Jandarma, kaymakamlığın emri doğrultusunda Şirince'deki bütün ruhsatsız işletmeleri kapatma kararını uygulamaya başladı. İkinci gün valilikten gelen emirle işlem durduruldu; bütün işletmeler açıldı, bizimki dahil. Şah, mat.

*

Bu seferki dersimiz nedir, görelim.

Soğukkanlılığı elden bırakmayacaksın, bu BİR. Sakin olan kazanır. İKİ: Bunlar korkak, aciz adamlardır. Biraz sıkıştıkları yerde, yanındakini satıp kendini kurtarmaya bakar. ÜÇ: Büyük komplolar, ciddi kararlar aramayacaksın. **Kendinde güç vehmeden bir budala kadar tehlikelisi yoktur**.

Hrant'ı yakan da bana sorarsanız, aynı tehlikedir. Diyalogu neredeyse duyar gibiyim. "Paşam, Atatürk'ün manevi kızına dil uzatmış, yaa, maalesef." "Vay hergele! Gereğini yapın!"

Yarın emekli olduğunda gelir senin yanına, bütün sırnaşıklığıyla iş dilenir, **Agop muhabbeti** yapar.

"Boyun Eğmeyeceğim", 8 Ocak 2004

Ali’nin hayat arkadaşı Özlem o tarihte Kudüs’te Hebrew University’de post-doc yapıyordu. Fırsattan istifade biz de gidelim dedik. 2005 Martında Müjde ile kardeşi Mutlu’yu alıp İsrail’i ziyaret ettik. Bu iki yazı o geziyle ilgilidir.

Tahminlerimin de ötesinde güzel bir ülke çıktı: sırf turistik anlamda “güzel” değil, insanın kalbine dokunan, daha derin bir düzeyde güzel. Medyadaki yalan rüzgârına bazen kapıldığım, avamın önyargılarından – az da olsa – etkilendiğim için kendime kızdım. İnsanlığın yüz akı olması gereken bir toplum projesiydi; onu hayata geçirmek ve korumak için verdikleri trajik mücadeleye şapka çıkardım.

Brother Philip

(Agos 23.05.2008)

Kudüs çarşısında dolaşırken gözüme iliști. Soluk bir kartpostal, belli ki uzun süre beklemiş. Aziz Sava Manastırı imiş. “Bunu görmeliyiz,” dedim. “Gitmek zordur,” dediler. Filistin tarafında, çölün gidilmez bir yerindeymiş. Sınırda arabamızı bırakıp Filistin plakalı taksiye geçmek gerekti. Taksici ısrarla vazgeçirmeye çalıştı, **öyle bir yer yokmuş, varsa da gidilmezmiş,** Betlehem’deki kilise daha güzelmiş vs. vs.

Çölde onbeş-yirmi kilometre gittikten sonra dar bir vadiden aşağı inildi. Kedron Vadisi imiş, Kudüs’ten geliyor. Kutsal su. Manastırı 6. yüzyılda Kayseri’den gelen Aziz Sava yapmış, Ortaçağ sonuna kadar bölük pörçük büyümüş, hepsi on-onbeş bina. **Nefes kesici bir bütünselliği var**. Vadinin içinde, etrafı surla çevrili ve tamamen ıssız. Yanına kadar gelmeden görülmüyor. Kapıları vurduk, ses veren yok. Oysa içeride insan olduğu belli. Suyun karşı yakasına geçip bir ceviz ağacı altında piknik yaptık.

Ümidi kesip gitmek üzereyken birileri geldi, kapı açıldı. Ben girdim ama kadın giremezmiş, Müjde ile Mutlu dışarıda kaldılar. Pek misafir sever bir halleri yok. Brother Philip seni gezdirsin dediler. İngilizceyi Amerikan aksanıyla konuşan gençten bir rahip: uzun sakal, örgülü uzun saç, cübbesinin üstüne el örgüsü hırka giymiş. Kimsin, nesin diye sordum. Amerikalıymış, Rum veya Ortodoks da değilmiş, New Jersey’de otururmuş. **Bir gün manastırın fotoğrafını görmüş ve “Oraya gitmeliyim,” diye düşünmüş**. Bir hafta bile beklemeden, tek yön uçak biletini alıp buraya gelmiş. Kapıda iki gün bekletmişler. Sonra bir yıl deneme süresi vermişler. Bir yılın sonunda takdis edilmiş. Dört-beş senedir buradaymış. Yılda bir kez vizesini yenilemek için Kudüs’e gitmesi gerekiyormuş. Başkaca dışarıya çıkmamış.

Vaktini nasıl geçirirsin diye sordum. Günde unuttum kaç kez ibadet varmış, **ayrıca ortalığı temizlermiş**. Muhammed zamanında İslamın neden o kadar kolay ve hızlı yayıldığını anlamaya çalışıyormuş. Derhal derin sulara girildi. Kilisenin toplumdaki konumundan doğan bir sıkıntı olduğunu

anlattım. Konstantinopl’a karşı şarkta doğan tepkiden söz ettim. Hak verdi. Kendisi olayı daha çok günah ve ceza boyutunda ele alma eğilimindeydi. Benim verdiğim sosyolojik açıklamaları bu dile çevirince sanki daha rahat anlayabiliyordu. Hayır, Runciman’ı okumamış. Gönderirsem çok memnun olacağını söyledi.

Çıktığımda hava kararmak üzereydi. Kızlardan epeyce sitem işittim. Tehlikeli görünümlü birkaç Filistinli genç, **gün batımında çıkan çakallar gibi**, etrafta dolaşmışlar.

Eve döndükten sonra Runciman’ın *The Great Church in Captivity*’sini bulup gönderdim. Eline geçmiş midir bilmem.

Sion Dağının bekçisi

(Agos 4.04.2008)

Kudüs'ün Ermeni Mahallesi içiçe avlulardan oluşan bir müstahkem yerleşim: **tüm Kudüs'ün en Ortaçağ kokan yeri**. Bir yerden sonra "girilmez" diye tabela yazmışlar. Biz tabii burnumuzu sokmadan duramayız, etrafta da kimse yok, devam ettik. Tipik eski Akdeniz köyü manzaraları: güneşli bir meydancık, bir yanda bin yıllık bir incir ağacı, taş duvarlar. Yandaki okul binasından koro halinde çocuk sesleri geliyor.

Meydanın kenarındaki cüce evinden yaşlı bir kadın çıktı, elinde bulaşık köpüğü. "Buyurun ne aradınız?" diye sordu, kusursuz bir İstanbul Ermenicesiyle. Gak guk dedim. "Neden geldin?" diye üsteledi, "Nerede olduğunu biliyor musun?" Bilemedim. Burası dünyanın en kutsal yeriymiş. **Sion Dağının tam tepesindeymişiz**. Tavit, mezmurları burada okumuş. Efendimiz tutuklandıktan sonra burada, Kayafas'ın sarayında sabaha dek işkence görmüş, şuradaki incir ağacına zincirlenmiş, sabahleyin Pilatus'un makamına sevkedilmiş. "Demek ki geldin ve haberin yok," dedi, acıyarak.

"İnanır mısın?" dedi. Sorguya çekilmek inat damarımı kabartır, "Yok," dedim. Acıması arttı, daha kişiselleşti. "Bunca yüzyılın acıları boşa mı çekildi?" dedi. Bütün dünya kâfir de olsa inancı korumanın bizim görevimiz olduğunu, bunun için seçildiğimizi, bunun için sınandığımızı ve acı çektiğimizi anlattı. Müjde'yi sordu, Türktür dedim. Biraz daha kahroldu. "Ona Hıristiyanlığı öğretiyor musun?" Gene cık. Azametle ve artık konuşmama izin vermeden, beni ayıpladı. Sonra biraz yumuşadı. **Zannettiğim kadar cahil değilmişim**, çünkü kalbimde bir şey olmasa burayı arayıp bulmazmışım. Çağrıldığımın farkında değilmişim.

Kahve içmeye cüce evine davet etti. Cezvede üç tane alaturka kahve yaptı. Kocası **yatalak, dilsiz, çiş kokulu**, yatıyordu. Kahire'de büyümüş. Evlendikten sonra Buenos Aires'te yaşamış. Bir ara Milano'daymış. Zenginmişler. "Buraya nasıl geldin?" dedim. Cevap vermeye gerek duymadı. Ayrılırken Müjde'yi öptü. Beni, yaramaz bir öğrencisini azarlar gibi uğurladı.

Sonradan kitaplara baktım. Hakikaten Sion Tepesi Ermeni mahallesi içindeymiş. Kudüs’ün ilk yerleşimini Kral Davut bir olasılıkla buraya kurmuş.

Türkiye’nin doğusu hakkındaki gezi kitabım beni – aralıklarla –altı yıl uğraştırdı; nihayet 2006’da çıktı.[60] *O dönemde sekiz-dokuz defa Doğu turu yaptım. Beyaz Türklerin duymadığı, bilmediği, gitmediği, bilmek dahi istemeyeceği kaç tane harikulade yer varsa hepsini arayıp buldum. Sonuçta ortaya gezi alanında bugüne dek yazdığım en iyi kitap çıktı kanımca. Ama belki gezi kitabında alışılmış olandan çok tarih, felsefe, sosyoloji, siyaset vs. içerdiği için fazla tutulmadı.*

Yezidi Bıno

(Agos 13.06.2008)

Midyat’taki konukevinde Zeki söyledi, Yezidilerin önde geleni Bıno imiş, Kefnas köyünde bulurmuşuz. Ertesi gün gittik. Taş çölünün ücra bir yerinde taş devri köyü. Ziggurat tarzında, yukarı doğru daralan, antik Mezopotamya’dan bu yana değişmemiş, dar pencereli taş evlerden ibaretmiş. Araya **en feci cinsinden birkaç tane villa tipi konut** kondurmuşlar. Cenaze var, Bıno oradadır dediler. Mezarlık tepenin ardında, büsbütün ücra bir yer. Birkaç adam toplanmış, bir çeşit tören yapıyorlar. Arabadan iner inmez etrafımızı sardılar, otomatik tüfekler çıktı. Bir tanesi de dağda mevzilenmiş, uzun namluluyu bize doğrultmuş. Sorgu sual, üstümüz arandı. Sonunda biri bizi aldı, öteye yürüttü, toprağa oturttu. “Bıno benim, ne istediniz?” dedi.

Kan davası varmış. 90’larda örgüte karşı silah taşımış. 18 tane kurşun yemiş. Dalağını, pankreasını, daha bir şeylerini almışlar; bacağında unuttum kaç tane platin varmış. Bütün ahali Almanya’ya mülteci gitmiş. “Orası iyi gelmedi bize,” dedi, hüzünle. Şimdi erkekler geri gelmiş. Köyü zorla Kürtlerden geri almışlar. Yeni yapılan evler bitince kadınlarla çocuklar da gelecekmiş. Bir umut, belki! Oğlu gelmiş, dayanamamış, Almanya’ya geri gitmiş. En çok ezan olayına bozulmuş. “Lo **Allah sağir midir** ki böyle bağirirlar?” dermiş.

Benim Ermeni olmama şaşırdı. Kendileri de Kürtmüş gerçi, ama Kürtlere güven olmazmış. **İnsanı arkadan vururlarmış**. Güler'in Kürt damarı tuttu, diklenmeye başladı. Eyvah, kavga çıkacak!

Yezidiliği sordum. “Kaç defa anlattım, gene bildiklerini yazdılar,” diye biraz söylendi. Gün doğarken ve gün batarken kollarını güneşe açıp Yaratan'a dua ederlermiş. Yıldızlar ve meleklerle ilgili de anlattı ama aklımda kalmamış. Resmi dinler hakkındaki tavrı, **bizimkilerin en cüretli anında dile getiremeyeceği netlikteydi**. Kitap ve peygamber fikrini ilkel bulurlarmış.

Kahve içmeye illa eve davet etti. Taze beton ve plastik boya kokan boş villayı gezdirdi. Kaufhof kolileri içinden kahve makinasını buldu. Kullanım kılavuzunu okudum, tercüme ettim, el birliğiyle aleti kurduk. Alman usulü filtre kahve yaptık. **Gencin biri gitti, alelacele koyun sağdı**, kahvemiz için süt getirdi.

Ölen yaşlı bir kadınmış. Cenazesini Almanya'dan göndermişler. **Yıllarca bekledikten sonra** buraya gönderilen cenazeler varmış. Orada gömülmek istemezlermiş.

Nemrut Dağının sahibi

(Agos 27.03.2009)

Ali Nesin, Mutlu, Müjde, bir de ben, Tatvan'daki Nemrut Dağında piknik yapalım dedik. Sene 2006, ortalık iyi kötü sakin görünüyor, yoksa 98-99'da tam burada İtalyan turistleri kaçırmışlardı. Önce zirveye çıktık. Gelmişken gün batımını da görelim dendi. Bir yanda krater gölü, zift yeşili, öbür yanda deniz gibi Van Gölü: **akıllara ziyan bir manzara**.

Krater çukurundaki gölün kenarında eskiden bir-iki uyduruk çayhane vardı, yıllar önce Osman'la, sonra Gabriele ile gelmiştim. Tabii yıkılıp gitmişler, ama birinin ocağı duruyordu. Hava iyice karardıktan sonra ateşi yakmayı becerdik. Türkiye'nin en ıssız yeri olmalı. 2500 metre rakımda, altı-yedi kilometre eninde dev bir çanak. **Yanardağın içi.**

Ne olduğunu anlamadan gecenin içinden yedi-sekiz kişi beliriverdi. Yamuk tipli adamlar, üstlerinde parka, ellerinde piyade tüfekleri, **insanı kör eden projektörleri açtılar**. Hot zot emirler, "Kimsin! Eller yukarı!" Böyle durumda işin can alıcı noktası soğukkanlılığını korumaktır. "Hele indirin bakalım şu aletleri," diye buyurduk. "Kör müsünüz, rakı içiyoruz!" Anlayalım dedik, hangi tarafsınız. Korucuymuşlar. Ayrıca bu dağın sahibi olan aşiretmişler. Gecenin bu saatinde ateş görünce akılları çıkmış. Terörist olamaz diye mantık yürütmüşler, ama başkaca anlam da verememişler. Buyur ettik. Görevdeyken içki içemezlermiş. "Başlatma şimdi göreve," dedik. Şef, biraz tereddütle bir kadeh almayı kabul etti. Gençler halâ bekliyor, tüfekleri indirme emri verilsin diye.

Aşiretin başıymış. Esasen buralı değilmiş, Mutki'liymiş. Bunu duyunca bende hatlar karıştı. "Mutki'liler Zaza olmaz mı?" diye sordum. Öyleymiş tabii, kendi de Zaza'ymış ama aşiret Kürt aşiretiymiş. Kendi her iki dili iyi bilirmiş, ama bunlar Zazaca bilmezmiş. Zaten, laf aramızda, Kurmancilerin aklı pek her şeye ermezmiş. Kadehler ikilendi. Adamlar etrafımızda çember oluşturup oturdular, saygıyla dinliyorlar. Bir türlü anlamamışlar, gecenin köründe burada ne yapıyoruz diye. Bir şey değil, gece xort inebilirmiş.

Bende jeton düşmedi, “xort nedir?” diye sordum. “**Canım xort işte, xozuları kapar hani**” diye anlattılar, Türkçeleri kıt diye özür dileyerek.

Sonradan biz bize kaldığımızda “xort, xort” diyerek gülmekten geberdik.

Çukurca kaymakamı

(Agos 30.05.2008)

Hakkâri'den Şırnak'a geçeceğiz, geç de kalmışız, ama Çukurca levhasını görünce dayanamadık. Irak sınırının tam üstünde, memleketin son ucu. İsmi de aldatıcı: **manyak dağların en dik yerine** taraça gibi kondurulmuş bir dağ köyü.

İlçeye girer girmez bir araba dolusu sivil yolumuzu kesti, Emniyet'e buyur ettiler. Alışık olduğumuz şeyler, sorgu, sual, kimlik tesbiti. Bizim ekip de kuvvetli: Ali Nesin profesör, Mutlu meşhur gazeteci, Müjde ile ben malum. Emniyet Müdürü ayrı misafir etti, gene aynı sorular, aynı cevaplar. "Şimdi kaymakam bey de sizi görmek ister" dedi. İtiraz hakkımız var mı? Yok. **Ağır silahlı tim eşliğinde** kaymakamlığa geçildi.

Kaymakam saçı jöleli, jön bir tip. Hoşbeş, çay kahve faslı icra edildi. Vakit geçiyor. "Hadi bize müsaade" dedik. Olmazmış. "Kusura bakmayın, misafirimizsiniz." Tutuklu muyuz? Yok, haşa. Ama bu saatten sonra salamazlarmış, güvenlik müvenlik. Resmi konukevi biraz konforsuzmuş ama ne yapalım, orada kalırmışız. Biraz daha deşince dilin altındaki bakla çıktı. Kaymakam bey iki senedir bu Allahın cezası yerdeymiş, eşiyle çocukları da burada değil. "Kırk yılın başında sizin gibi adamlar gelmiş, salar mıyım?" diyor. Bizimkiler topu bana attılar. "Bir koşulla kalırız," dedim. "**Kravatınızı çıkaracaksınız, o zaman olur!"**

Kaymakamlık rezidansına geçildi. Sofra kuruldu. Malum muhabbet, AB ülkeleri vatanımızı el altından bölmeye çalışıyormuş. Bizim o projeyle alakamız ne, meraktan çatlıyor. Ben de dilimi tutamadım, TC'nin güvenlik politikası **göründüğü kadar gerizekâlı** mı yoksa az da olsa bir mantığı var mı bahsini açtım. Ortam gerilir gibi oldu: işin ucunda resmi konukevinden başka konukevine yatay geçiş ihtimali de var. Neyse rakı sağ olsun. Korucu fıkraları anlatıldı. Pekekeci hikâyeleri dinlendi. Herkes herkesi tanırmış, sonuçta. Kasaba kulübünde oynanan bir tür ölümcül briç partisi gibi geliyor kulağa.

Yatma saati geldi. Konukevine gitmemize içi elvermemiş, kendi evinde boş iki oda varmış, orada yatmamızda ısrarcı oldu. Mutlu o saatten sonra daha köşesini yazacak, eşofmanı giydi laptopun başına oturdu. Kaymakam bey de pijamalarını giyip kanapeye kuruldu. Eh Mutlu o tarihte bağlantısız, güzel de kız. **İster misin?** Onlar salonda sohbeti sürdürürken biz içeride mavrayı koyulttuk. Ciddi değil tabii, Mutlu duysa öldürür.

Sabah kahvaltıdan sonra salındık. Şırnak'a dek, Allah bilir, sekiz-on defa daha durdurdular. **Kaymakam Beyin selamını** ilettik, geçtik.

Fay hattında

Garanti Bankası'nın Rize'de düzenlediği bir sempozyumda konuşmacıydım. Gitmişken biraz otel gezeyim diye arabayla yola çıktım. 2006 Mayısı olmalı.

(Agos 20.06.2008)

Kemaliye'de sordum, yok öyle yol dediler. "Ya varsa" ihtimali daha cazip geldi. Haritada var görünüyor: Munzur Dağının güney omuzundan Dersim'e gizli arka kapı! **Amundsen'in Kuzeybatı Geçidi** kadar heyecan verici!

İlk 20-25 kilometre berbat, belli ki geçen yazdan beri geçen olmamış. İnsan da yok. Birinci dağı aştıktan sonra iş zorlaştı, sonunda saplanıp kaldım. Bir-iki saat yolu tamir etmeye çalıştım ama nafile, araba daha beter gömüldü.

Geri yürümek delilik. İleride Başbağlar diye bir köy görünüyor, arabayı bırakıp oraya yürüdüm. Garip bir yerdi, metruk, **evlerde bir sürü kurşun deliği**; bir de hayvani anıt dikmişler, vatan-millet. Üstelik yol burada pat diye bitiyor. Derenin üstünde Ermenilerden kalma taş köprü varmış, uçurmuşlar. Bir patika buldum, düşe kalka bir sonraki köye yürüdüm. Orada, neyse, üç-beş ihtiyar vardı. Uzaydan gelmiş gibi karşıladılar. "Keşke dün gelseydin," dediler. Minibüs haftada bir gelirmiş. Başpınar'dan minibüsçü Esat arandı. Binbir naz niyaz, gelmeyi kabul etti. Yol 45 dakikaymış, arabası olan başka meskûn yer yokmuş.

Yolda minibüsçü Esat'la sohbet ettik. Cesaretime şaşkındı. Yol tabii ki yokmuş. Arabam da söylediğim yerde olamazmış, çünkü oraya araba çıkamazmış. Bu dağların arkası komple terörist yatağıymış. Başbağlar köyünü nasıl bilmezmişim, 92'de teröristlerin 33 kişiyi öldürdüğü yermiş. Düşündüm: Anadolu'nun en derin fay hatlarından birindeyiz. Öbür taraf Alevi, Kürt. Bu taraf Türk, Sünni, hem de çok. **Savaş ruhu bıyıklarına yansımış**. Sevan dikkat!

Başpınar, eski Vartenik, vaktiyle mamur bir yermiş belli. Şimdi 250 nüfus kalmış. Tabii yılın olayı oldum. Ordudan emekli antika bir Unimog

bulundu; mazot tankı tamir edildi. Dağlardan 100 küsur kilometre dolanıp araba kurtarıldı. Akşama doğru Başpınar'a dönüldü. O saatten sonra gitmem sözkonusu bile değilmiş. Misafir edeceklermiş. Hem, komple mecnun değilsem, bu dağlarda ne işim var hele bir anlatmalıymışım.

Şirince'de oturduğumu söyledim. Orada Ermeniler varmış diye duymuşlar, televizyonda görülmüş. Benden başkası yok dedim. Gerilim arttı. Vartenik'in anlamını merak ederlermiş. Söyledim.[61] Pek inanmadılar, Kıpçak Türkçesi olması gerekiyormuş, kaymakam bey öyle demiş. Ama benim açıklamam da daha mantıklı gibi geldi. Kaçınılmaz konu açıldı. Denenmiş gambitten girdim: sadece bir kişi bile haksız yere zulme uğramışsa Türklerin özür dilemesi gerekmez mi? Biraz kem küm, sonra hak verdiler. Demek buralarda insanlık daha ölmemiş dedim. Zannederim dönüm noktası buydu, **güvensizlik bulutu yavaşça dağıldı**. Mevzu derinleşti. Hıristiyanlık mı iyidir, Müslümanlık mı konusu açıldı. Baktılar takım açık veriyor, cami hocası da evinden çağrıldı. Normalde kahve dokuzda kapanırmış. Yattığımızda bire gelmişti.

Sabah muazzam bir kahvaltı hazırlamışlar: ballar, kaymaklar, küflü peynirler, börekler, çörekler. **Arabayı da çocuklar yıkamış**. Öpüştük, ayrıldık. Birkaç gün sonra televizyonda Ahmet Hakan'ın programına konuktum. Başpınar'ın insanlarına bir selam ilettim. İzlemişlerdir, umarım.

Matematik Köyü nasıl kuruldu

(Agos 11 ve 18.03.2008)

İdeal eğitim mekânı nasıl olur? Ali Nesin'le yıllar boyu bunu konuştuk, denk geldikçe. Yaşam alanlarıyla ders alanı içiçe olmalı. Sessiz olmalı. **Dünyadan kopuk olmalı**. Ezici değil sevimli olmalı. Hocalarla öğrenciler bir arada yaşamalı. Mekân yönetimine öğrenciler bilfiil katılmalı. Ürpertici güzellikte köşeleri olmalı. On sene sonra geçecek mimari modalara kulak asmamalı. Küçük grupların toplanmasına uygun kuytu yerleri olmalı. Şehirde olmaz, doğada olmalı. Ekmek fırını da olmalı. **Bostan da…**

En mükemmeli eski Anadolu medreseleridir dedik. Gittik beşyüz senelik medreseleri, onlarla aynı ruhu taşıyan eski İtalyan manastırlarını etüd ettik. Milet'teki İlyas Bey dergâhına aşık olduk. Taslaklar çizdik. **Hoca evleri birinci avluda mı ikinci avluda mı olacak** diye saatlerce didiştik.

Aziz Nesin bir Matematik Enstitüsü kurulmasını vasiyet etmiş, vakıf senedine de öyle yazmış, herhalde Ali Amerika'da kalmasın, Türkiye'ye dönsün diye düşünmüş. Ali'nin rüyası o. Benimki biraz farklı: **hikâyesi olan şeyler** yapmayı seviyorum. Bir de gelip geçici olanın ötesinde bir Mutlak var mı? Erişilebilir mi? Onu merak ediyorum.
Yıllar geçti, **ihtiyarlamaya yüz tuttuk**. Hepsi lafta kalacak, hayata geçiremeyeceğiz diye hayıflandık.

İlham Doğu'dan gelir

2007 Nisanının ilk günlerinde Urfalı yaşlı bir yapı ustası Şirince'de yanıma geldi, iş istedi. Çok para istemezmiş, şantiyede yatarmış. Benim Kürtleri sevdiğimi duymuş, Selçuk'ta bunlara kimse iş vermiyormuş. **Git amca** dedim başımdan savdım.

O gece uykuya dalarken birden zınk diye kendime geldim: budur! Açtım telefonu Ali'ye, tamam başlıyoruz dedim. Bre dur, aman, ne oluyoruz? Şimdi başlamazsak bir daha olmaz dedim, **biraz mantık, biraz mugalata**, ikna ettim.

Bundan iki üç yıl önce Nesin Vakfına gelir getirsin diye Ali Şirince'de bir ev almıştı. Satanlar onun yanında eşantiyon diye dağdaki on dönümlük zeytinliği de dayattılar. Mecburen alındı, bir işe yarayacağı yok ama olsun, öyle duruyor. **İdeal enstitü yeri!**

Oturduk hesap yaptık. Kaça malolur? Üçyüzbin lira diye kafadan attık. Elde ne var? Vakıf'tan ellibin çıkar, bilemedin yüzbin. Bende de bir ellibin var. Gerisi? Allah kerim, elbet bir yerden bulunur.

Çağırdım Urfalı amcayı. Nah şuraya bir istinat duvarı yapmaya başla sen hele dedim, gerisini düşünürüz. Proje? Lazım değil, **eskiden proje mi vardı**? Bir adet A4 kâğıdına bir şeyler çiziktirdim. Evler taş ve topraktan yapılacak, beşbin senedir yapıldığı gibi. Yan tarafta koca bir kaya kütlesi var, onun taşı yeter. Arazinin toprağı killi, çamur harcı için ideal. Demiryolları idaresinin söküp kilo hesabı sattığı eski traverslerden bin tane aldık mı ağaç işi de tamam.

Üç ayda yapılan köy

Harala gürele giriştik. Bizim Kürt ustalar birken üç, üçken beş, beşken yirmibeş oldu. Ta Muş'a, Şırnak'a kadar ünümüz yayıldı, **torbasını kapan geldi**. Tam üç ayda kırk yataklı dört koğuş, elli kişilik bir derslik, hamam usulü kubbeli iki banyo, kır kahvesi kılıklı bir sahra yemekhanesi, bir tane de amfi tamamlandı. On-onbeş tane de çadır tedarik ettik, ne olur ne olmaz diye.

Ali'nin oniki seneden beri her yaz yaptığı bir matematik yaz okulu var. Önce Bilgi Üniversitesi bünyesinde başlamış, sonra namı yürümüş, her üniversiteden katılanlar oluyor. Her yaz başka bir yerde toplanıp birbuçuk ay sabah akşam matematik çalışıyorlar. Yurt dışından kerli ferli matematikçiler gelip ders veriyor. Denize girmek bile akıllarına gelmiyor. Not yok, para yok, iman gücüyle yürüyen **bir acayip konsantrasyon kampı**.

2007 yaz okuluna yetiştiririz diye karar verdik. Aklı başında adamlar gelip inşaatı geziyor, "Güzel hayal ama yetişmez," deyip gülümsüyorlar. "Para lazım," diye gittik banka sahiplerinin, şirket kodamanlarının kapısını çaldık.

Onlar da gülümsediler. Bunun üzerine Ali oturdu, onbin kişiye bir mail yazdı. Kimi bin lira, kimi on lira yolladı, bir ayda tam ikiyüzbin lira bağış birikti. Kağızman'ın köy okulundan "Kusura bakmayın bu kadar verebiliyorum," diye özür dileyip maaşının yarısını gönderenler oldu. Dünyanın en ünlü matematikçilerinden biri İngiltere'den çıkardı ellibin lira gönderdi. Mermerciye büyük bir plaka yaptırıp para veren herkesin adını üstüne yazdırdık, duvara koyduk.

Bu arada mali müşavirimiz saçını başını yoluyor, "İzinsiz bağış toplamak suçtur, hepimizi hapse atacaklar." Kulak asmadık tabii.

15 Temmuz'da öğrenciler geldi. Sefil koşullarda Nesin Matematik Köyünün ilk yaz okulu başladı. Bir hafta sonra jandarma geldi, "**hop birader burası Türkiye**" diye kibarca anımsattı.

Gerçek dünyayla yüzleşmemiz ondan sonradır.

Köy kurmak yassaktır

Altmış küsur üniversite öğrencisi geldi, yaz okulu başladı. Kokuyu alan gazeteciler de çok geçmeden damladı. İki gün sonra *Sabah*'la *Star*'da tam sayfa çıktık. **Olay cazip, Türkiye'de benzeri yok**: tamamen gönüllülük esası üzerinden işleyen bir akademik kamp, dünyaca ünlü profesörler katılıyor.

Gazeteyi görünce bizim jandarma bölüğünün aklı başından uçmuş; **adamlar kaçak köy yapıyor biz burada uyuyoruz** diye dövünmüşler. Kamyon dolusu askerle geldiler, amfi ile hamamı mühürlediler, 48 saat da mühlet verdiler köyün boşaltılması için. Welcome to Turkey!

Öğrenciler panik içinde: bir kısmı bırakıp gitti, bir kısmı çadırda kalır, devam ederiz havasına girdi. Sakin olun dedim, burası Türkiye, **buluruz bir çözüm**. Jandarmanın uyguladığı mühür teknik açıdan sakat bir işlem, öyle bir yetkileri yok. Savcılığa hitaben **kurşun kalemle** zehir zemberek bir dilekçe yazdım, bölük komutanının usulsüz işlemden şahsen cezalandırılmasını talep ettim. Sonra dilekçeyi alıp komutana gittim, bak

sen efendi bir adama benziyorsun, bu dilekçeyi verdirme bana, yazık, diye izah ettim.

Devlet ricalinin böyle durumlarda ilk tepkisi kontrataktır. Altı saat toplantı yapmışlar, usulsüz mührü kaldırıp bu sefer "**izinsiz eğitim kurumu işletmek**"ten mühürlemeye karar vermişler. Ertesi gün yine bir kamyon asker geldi, mührü kaldırıp yeniden mühürlediler. Bu sefer medya tam ayaklandı. *Radikal* gazetesi, sağ olsun, üç gün boyunca Matematik Köyünün kapatılmasını baş sayfadan sekiz sütuna manşet verdi.

Bir Rus matematikçimiz vardı, dünyaca ünlü biri. Tek kare fotoğraf çekmiş: arkada karatahta, üstünde feci karışık bir matematik problemi, **önde de jandarmanın mührü**. Bunu internete koydu. 24 saat içinde bütün dünya matematik alemi ayağa kalktı, yok artık olmaz böyle şey diye. Binlerce mail yağdı. Olay Devlet meselesi oldu. Başbakanlık devreye girdi. Birkaç gün sonra süklüm püklüm iki astsubay gönderdiler, mühürleri söktüler.

Arkalarından **törenle teneke çaldırdım**: maksat öğrencilerin morali yükselsin, kötü ruhlar kovulsun. Ali buna çok kızdı. Benden daha mülayimdir, barışa yatkındır.

Bürokratik bataklık

İşin bürokratik detayıyla sizi sıkmayacağım. Aslında olaydan aylar önce izin mizin için başvurmuşuz. Akıl almaz bir mevzuat batağına saplanıp kalmışız. İzin almak için önce yol lazım. Yol var paşa gibi, ama bunun seksen metrelik bir kısmı kadastro haritasında görünmüyor. O kısmı Orman İdaresinden kiralamak için başvurmuşuz. Harita istemişler, yaptırmışız. Otuz-kırk tane evrak istemişler, temin etmişiz. Ankaralara gitmiş, gelmiş, gene gitmiş; bu sefer mevzuat değişti başka evrak isteriz demişler. Komşu parseli de satın almalısınız demişler, almışız. Yolu oradan geçiremeyiz kâğıt üzerinde başka yerden geçireceğiz demişler. Bu sefer teorik olarak yapacağımız yol için teorik olarak birkaç ağaç kesmek lazım, onun iznini almak için gene Ankaralara taşınmışız. Karşında bir sürü miskin adam, **her biri topu başka bir kapıya atıyor**. Bizde bir avukat, bir mali müşavir, bir iş takipçisi, neredeyse ful taym, kapı kapı dolaşıyor aylar boyu.

Ben uğraşamam, hayat kısa, **izin filan almayalım** dedim, Ali'yi ikna edemedim. İşin içinde Vakıf var, onu riske etmek istemiyor. Haklı. Ama yola çıkmışız bir kere, geri dönmek de olmaz.

Matematik Köyü meydan muharebesi

2007 yazı kazasız belasız bitti, öğrenciler gitti. Esas inşaat ondan sonra başlıyor. 2008'e 100 kişilik tam teşekküllü kampus yapmamız lazım.

Bölük komutanına gittim, teneke hadisesinden ötürü gönlünü aldım, gene başlıyoruz diye haber verdim. Yaptırmayız dedi. **Görüşürüz dedim**.

2007 Eylül'ünden 2008 Mayıs'ına kadar yaklaşık altmış defa inşaatı jandarma bastı. Bizim Kürt ustaları toplayıp götürdüler, yeni usta tuttum. Onları götürdüler, başkasını buldum. Jandarma geldiğinde malayı elden bırakanı kovuyorum diye ilan ettim. Garibanlar zaten Doğu'dan alışıklar iki ateş arasında kalmaya, **peki ağam dediler**, çalıştılar.

Baktık sabah sekizde jandarma Selçuk çıkışına barikat kurup bizim işçileri geri çeviriyor, biz de altıda işbaşı yaparız dedik, **gece karanlığında işe koyulduk**. Sekiz-on gün ruhları bile duymadı.

Baktık olmuyor, stratejik tepelere iki gözcü yerleştirdik, yevmiyeli: jandarma göründüğünde sinyal veriyorlar, işçiler ormana kaçıyor. Astsubaylar geldi, dert yandılar, sizin yüzünüzden biz fırça yiyoruz diye. Onlara da acıdık, ama savaştır dedik, **olur o kadar zayiat**.

En komik olay da şu: Ankara'dan üst düzey jandarma subayları gelmiş olay yerini incelemeye. Gözcüler sinyal verdi, işçiler kaçtı. Baktım gelenler birkaç tane sivil adam, çıktım karşıladım, **yahu sizi jandarma zannettik adamlar kaçtı** diye izah ettim. Kafa sallayıp kendilerini tanıttılar, albay, yarbay. Ne yapalım, güldük, çay kahve ikram ettik. Şantiyeyi gezdirdim. Hayran olup gittiler.

6 Haziran 2008'de Matematik Köyünü bitirip açılışa hazır hale getirdik. Bir kutu baklava alıp bölük komutanına gittim, centilmence mücadelesinden ötürü kutladım, senin yerinde ben olsam **kopartırdım Nişanyan'ın**

kafasını diye empati yaptım, hatam olduysa affetmesini rica ettim, açılışa davet ettim.

Zirvede fikir ayrılığı

Ali'yle aramızda biriken gerginlik açılış vesilesiyle kriz noktasına geldi. Benim fikrim, üç gün üç gece sürecek görkemli bir açılış yapmak. Selçuk eşrafını, devlet büyüklerini, basını çağırmak; Hüsnü'ye yahut Fazıl Say'a konser verdirmek. Ali "Açılış yapılmayacak," diye kestirip attı. Burası bir **bilim yuvasıymış, tanıtıma gerek yokmuş**. Tabii esas hadise başka, Ali çatışmadan yorulmuş, daha fazla meydan okumak istemiyor. Ben ise onca mücadele vermişim, zaferin tadını çıkarma peşindeyim. Sert diyaloglar oldu.

Tam o günlerde canım zaten başka şeyden ötürü sıkkın. Çektim Etiyopya'ya gittim, Allahın kaybettiği bir dağ başında **bin yıllık bir manastır** buldum, birkaç gün orada kalıp kendi kendimle hesaplaştım.

Ali'le üç-dört ay küs kaldık. Ama geride tam 32 yıllık arkadaşlık var. Hem yetmiş milyon içinde o kadar kaliteli bir deliyi bir daha nereden bulacaksın? Barıştık tabii.

Tam o günlerde, tartışırken.

IV. Son zamanlar

Hizan ile Bahçesaray arasında UFO trafiğini yönetirken, 2010.

Hodri Meydan Kulesi, 2010.

Patrik hazretleri ve İsa

Cübbesi ile asasını bir yana koyduğu zaman blucinle dolaşmayı seven biriydi. Kekova'da ufak bir balıkçı motorunda yıldızların altında tek başına gecelediğine tanık oldum. Bir ara patriklik görevinden bunaldı, uzun bir yolculuğa çıktı, belki de geri dönmemeyi tasarladı. O yolculuğunda bana da uğradı. Üniversitede arkeoloji eğitimi almıştı. Ege bölgesindeki harabeleri tek başına gezmeyi düşlüyordu. Makamını bırakıp bir üniversitede hocalık yapma hayali vardı. Sohbeti derinleştirdim. Tanrı kavramını akılla nasıl bağdaştırabildiğini sordum. "Merak etme," dedi, "**din adamları arasında tanrıya inancını yitirmemiş olan azdır**."

Hem makam sorumluluğu taşıyan, hem entelektüel kimliğini koruyabilen kaç kişi var bu ülkede? Okumuş olanlar çoğu zaman karar vermenin yükünü bilmezler; yönetimde olanlar ise **kalplerini ve beyinlerini çoktan hurdaya vermişlerdir**. Mesrob Sırpazan iki kişiliği birden taşıyan ender insanlardandı. Belki o yüzden çoğu insana sohbeti yorucu gelmiştir, kim bilir.

Yürüyün Tire'ye gidelim dedim. Tire'nin pazarı güzeldir. Çoluk çocuk makam minibüsüne doluştuk – salon salamanje, döner koltuklu, çok aksesuarlı, kara camlı bir araç. Şoförü yoktu, kendisinin sürmesi de yakışık almazdı, o yüzden bizim otelde çalışan İsa direksiyona geçti. Güle oynaya gittik. O dönemde birtakım ahir zaman dinleri türemişti, meğer 2012'de dünyanın sonu gelecekmiş, Hazreti İsa uzay gemisiyle dünyaya gelip iyileri kurtaracakmış, Şirince köyünde "yüksek enerji alanı" olduğundan belki de buraya inecekmiş. Yolda bunları anlattım, eğlendik.
Tavit o tarihte beş yaşında. Akşam ciddi bir ifadeyle yanıma gelip bombayı patlattı: "**Babiş, İsa abinin uzay gemisi var mı gerçekten**?" Bizim İsa'yı makam arabasının dümeninde görünce aklı karışmış, bizden habersiz böyle arabası olanın uzay gemisi de olur diye akıl yürütmüş.

Gülmekten devrildik. Ama asıl olay birkaç gün sonra duyuldu. Bizimkinin arkadaşı ilçemizdeki Nur cemaatinin hocalarından birinin kızıydı. Eve gidip anlatmış, **Hazreti İsa bizi gezmeye götürdü** diye. Nasıl biriydi? Koca sakallı, kara gömlekli bir amca. Ailesinde şafak atmış, kızımıza ne

propagandası yapıyorlar diye endişelere düşmüşler. İzah ettik, güldük. Ama kızı bir daha bizim eve göndermediler.

*

Hrant cinayetinden bir süre sonra gene geldi. Huzursuz bir hali vardı. Özel konuşmak istediğini düşündüm, ama koruma polisi bir an bile yanımızdan ayrılmadı. Adamı ekarte etmek için Matematik Köyüne kadar yürüyüş yapmayı önerdim, ama koruma da bizimle geldi, yol boyu durmadan gevezelik etti. Yemeğe de hep beraber oturduk, **adamın Rus eşiyle ilişkilerini enine boyuna öğrenme şansına kavuştuk**.

Birkaç ay sonra İstanbul'da Tarık Aruoba'nın evinde karşılaştık. Telefon açıp çat kapı geldi. Bu sefer yanında iki koruma vardı. Bizimle beraber oturup sohbete katıldılar. Hastalığı belirginleşmişti. Beni pek hatırlamadı. Konuşulanları dalgın bir gülümsemeyle izledi.

Sonra hafızasını tamamen yitirdi. Ruhani Kurul toplanıp, II. Mesrob'un hastalığından ötürü patriklik görevini yerine getiremeyeceğine hükmetti.

Hrant Dink

İlk kez Helsinki Yurttaşlar Derneğinin düzenlediği bir panelde tanıştık. 1999 sonlarıydı sanırım. Ben o tür yerlere "Ermeni" sıfatıyla çağrılmayı sevmem. Kendimi aşağılanmış hissederim, sanki benim fikrimin veya kişiliğimin bir değeri yokmuş, ancak Mağdur'un – yahut Yabancı'nın, ya da vıcık vıcık yağlı Dolma-Topik Kardeşliğinin – temsilcisi olarak ilgiye değermişim gibi. O yüzden panele Türk kimliğine dair keskin bir bildiriyle gittim; "Türk" kelimesinin resmi cumhuriyet söyleminde taşıdığı anlamları irdeledim. Hrant ise "Ermeni" kontenjanından konuştu. Güzel konuştu, duygusal konuştu. Söylediklerinde hak vermediğim bir şey yoktu. Ama içten içe beni iten, tanımlayamadığım bir şey de vardı. Tutturduğu duygusal ton bana göre değildi belki. **Duygusallık zayıflara mahsustur**. Neden beni zayıf konuma düşüren bir kisveyi sırtımda taşıyayım? Neden kendimi acındırayım?

Türk konuklar açısından öyle bir sorun yoktu elbette. Adam mağdur. Mağduriyetini onurla taşıyor. Dostluk eli uzatıyor. Daha ne? Tayyip Erdoğan da dinleyiciler arasındaydı, o tarihte hapisten yeni çıkmış, sıfatsız. Alkışladı mıydı, hatırlamıyorum.

Agos'ta gurur duyulacak bir iş yapıyordu. Gencecik tecrübesiz bir kadroyla Türkiye'nin en iyi haftalık gazetesini çıkarıyordu. Ellibin nüfuslu Ermeni cemaatinden çıkan gazete ayarında **ellibin nüfuslu birkaç kasabada** gazete çıksa memleket cennet olmaz mı? Gene de içimi kemiren o duygudan kurtulamadım. Mazlumluk üzerinden Türklerle kurmaya çalıştığı duygusal bağ bana hitap eden bir bağ değildi. Ben mazlumum, sen de mazlumsun. Zalim kim peki? Emperyalist Batı! Bence fazla kolay bir çözümdü. Ne münasebet? Neden mazlum olayım? **Zalimlere acımak daha kolay gelir bana**.

Son buluşma

28 Aralık 2006'da gene bir panelde buluştuk. Tehditler alıyordu, çok tedirgindi. Halini iyi görmedim. Yemek arasında kenara çekip sohbet ettim.

Korksan da korktuğunu belli etmemelisin. Başını dik tutmalısın. Korkunca köpekler daha beter üstüne gelir, **geri havlasan kaçarlar**.

Birkaç gün dinlenmeye Şirince'ye davet ettim. Hemen gelemezmiş ama Ocak sonuna doğru Etyen'le beraber gelirmiş. "**Patriği de çağırayım, dört kol poker çeviririz**," dedim şakadan. Patrikle aralarında benim anlamsız bulduğum bir çekişme vardı. "Öyle bir şey yaparsan öldürürüm seni bak," diye parmak salladı. Gitti.

Öğleden sonraki oturumda Perihan Mağden vardı. "TC'nin Ermeni sorunu yok aslında, Hrant sorunu var," diye espri yaptı. Yanında Cengiz Çandar oturuyordu, mikrofonu çekti, "**Bir de Sevan sorunu var galiba**," diye ekledi. Gülen güldü.

TC'yi yıkan kurşun

Cinayetin işlendiği gün olay yerinden birkaç yüz metre ötedeydim. Beş-on dakika içinde duyuldu. Acı ve öfkenin, dipten kabaran bir sarsıntı gibi, dalga dalga şehre yayılışını hissettim sanki. Bana da çarptı. Lanet olsun! **Bu memlekette yaşanmaz**! Yaşanacağını düşünende zaten salaklık!

Agos'un önüne gittim. Cinayeti kimin işlettiğine dair en ufak bir şüphem yoktu; bugün de yok. Televizyonlardan biri kamera tuttu. Katillerin kim olduğunu **Türkiye'de aklı olan herkesin bildiğini**, ama kimsenin bunu yüksek sesle telaffuz etmeye cesaret edemeyeceğini söyledim.[62] Dışarıda solcu görünen birtakım gençler slogan atıyordu, "katil kapitalizm," "kahrolsun emperyalizm," vs. vs. "Bunların işi hedef saptırmaktır," dedim, "cinayeti tasarlayan adamlar için yüz tane çapulcu genci örgütlemek çocuk oyuncağı olsa gerek."

Asıl kahredici olan cinayetin kendisi değildi. Sonuçta hepimiz öleceğiz, kafanın arkasından üç kurşunla gitmek de ölmenin en kötü şekli değil. Kahredici olan, televizyonda boy gösteren Devlet şakşakçılarının suratında beliren yarı-bastırılmış şırıtıştı. Sabık bakanlardan Hasan Celal Güzel ve daha başka birkaçı çıktı, cinayetin Türkiye'yi zor durumda bırakmak için "Ermeni çevrelerince" işlenmiş olabileceği ihtimalini ortaya attı. Başka biri Samast soyadının "Türkçe olmadığına" işaret etti, hani **belki soyu bozuk**

yabancı ajanıdır edalarında. Mikrofon tutulan vatandaşlar, "Ermeni bile olsa" insanlara hoşgörü şey etmek gerektiğinde mutabık kaldılar. Türk kültüründe ne vardı? Hoşgörü vardı örtmenim!

Ayrıca yüzsüzlük, pişkinlik, ahlaksızlık ve cehalet vardı. Ama onları kimse belirtme gereği duymadı.

Cenaze günü Rakel Dink'in tüyler ürpertici konuşmasını dinledim: "Bir bebekten katil yaratan karanlığı sorgulamadan hiçbir şey yapılamaz dostlarım." Püf noktası buydu, bu kadar basit. Katile öfke kusmak değildi marifet. Ona o cüreti – **ahlaki kaygıları tuzla buz eden o arsız sırıtışı** – veren zihin dünyası sorgulanmalıydı. Rakel adını koymadı gerçi, ama karanlığın adı apaçık ortadaydı. Tetikçiye emniyette Türk bayraklarıyla poz verdirildiğinde fonda görünen özdeyiş ve altındaki imza yeterdi anlatmaya. Sırıtan kafalara sırıtma gücü veren şey, arkalarına aldıkları o kutsal isimdi. Dayanışmalarının simgesiydi. Onun gücünü hissettiklerinde her türlü yalanı yüzü kızarmadan söyleyecek, sonsuz cehaletini gururla taşıyacak, hiç tanımadığı insanları vatan haini soysuz düşman diye damgalayacak, vicdanı ve hakikati ideolojik hırsı uğruna teferruat sayacak pişkinliği kazanıyorlardı.

Bir bebekten katil yaratan karanlık, **TC'nin kurucu figürüydü**.

<u>Doğru ülke, yanlış cumhuriyet</u>

Cenaze yürüyüşü Osmanbey'de başladı, Taksim'den Tarlabaşı'na indi, köprüyü geçti, Aksaray'a tırmandı, Kumkapı'ya ulaştı. Yol boyu katılanlarla büyüdü, muazzam bir insan seline dönüştü. Epey miting gördüğüm halde böylesine hiç tanık olmamıştım. Örgüt yoktu. Kalabalık görünsün diye oraya getirilmiş, eş dost hatırına gelmiş kimse yoktu. Yüzbinlerce insan, içten gelen bir acıyla yalnız, bir şey yapamamanın utancıyla sessiz, acısını ve utancını paylaşmaya gelmişti. Yeter artık! O gün **TC rejiminin çatırdadığını hissettim**. Bu insanlar, o hilkat garibesini daha fazla taşıyamaz. Taşımayacak.

Kendimi mi kandırıyordum? Belki. Türkiye'de kalışımı haklı çıkarmak için bir umut ışığına ihtiyacım vardı, belki de o ışığı bulmaya çalışıyordum. "**Bu**

ülkede seni yaşatmazlar,” diye bilgiçlik taslayan eş dost ve akrabaya otuz seneden beri burun kıvırmıştım. Şimdi onlar haklıymış diyemezdim. Mücadeleye devam etmek için, uğruna mücadele etmeye değecek bir şey olduğuna inanman lazım. Evet, bu ülkede savunmaya değer bir şeyler var. Evet, doksan seneden beri memleketin ufkunu karartan gölgeden kurtulmak zor da olsa mümkün.

1994-95'te yazıp o günden beri bir rafta uyumaya terk ettiğim Atatürk kitabımı yayınlamaya o gün karar verdim. Sonucu ne olursa olsun. İkinci bir Dink cinayetine **petkaları sıkar mı**? Zor!

Korksak da mı bastırsak?

2007 ilkbaharının berbat ortamında, gene de hemen baskıya girmeye cesaret edemedim. Ahmet Altan'a danıştım. 27 Nisan muhtırasından birkaç gün önceydi. Delirdiğime hükmetti; bir müddet yurt dışına gitmemi tavsiye etti. Tınmadım. Korsan bir baskı çıkardım. Yıllar önce bir sofrada Joseph Brodsky'den **Rus samizdatının yöntemlerini** öğrenmiştim; onları uyguladım. Sahte künye basacaksın, matbaacıyı yakamasınlar. Eski tarih koyacaksın, mahkemelik olursa zaman aşımına girebilsin.

Aklına güvendiğim ikiyüz kişiye kitabı elden dağıttım. Ummadığım ölçüde pozitif tepkiler aldım. Taksim'deki Genç Siviller lokalinde bir konferans dizisi verdim. İlgi gördü. Bilgi Üniversitesinde daha geniş çaplı tekrarladım. **Dünyanın sonu gelmedi**. Sonunda cesaretimi topladım, 2008 Mayısında kitap piyasaya çıktı.

Belden aşağı vuracaklarını tahmin etmiştim. Gene de insan tam tahayyül edemiyor yapabilecekleri alçaklığın boyutunu. Başına geldiği zaman şaşırıyorsun.

Dikiş dikemeyen Timsah Halime

Çocuklarıma arasıra fantastik timsah masalları anlatırdım. İki oğlan, Arsen ile Tavit, bayılırlardı; kızım İris ise kulaklarını tıkayıp kaçardı. Yanlış Cumhuriyet*'in çıkışından hemen sonra bunlardan onbeş yirmi tanesini derledim; çocuklar için bir masal kitabı yapmaya niyetlendim. Olmadı.*

Halime hikâyesinde biraz otobiyografik tad vardır. O yüzden burada aktarılması yersiz olmaz.

Nil Nehri kıyısında yaşayan timsah kızlar vakitlerini çeyiz hazırlamakla geçirirdi. **Kuyrukları üzerine oturur**, kısacık kollarıyla dikiş, nakış, dantel işleri yapar, evlenecekleri günü beklerlerdi.

Halime de öbür timsah kızlar gibi dikiş dikmeye çalışırdı. Ama kolları çok kısa olduğundan hiçbir şey beceremez, bir türlü dikiş tutturamazdı. Öbür kızlar durmadan Halime'nin kısacık kolları ile alay ederdi. Halime bu yüzden çok mutsuzdu. Geceleri yatağında ağlayarak **timsah gözyaşları dökerdi**.

Bir gün Halime üzgün üzgün yürürken yoluna yaşlı ve bilge biri çıktı. Yaşlı bilgenin adı Hüsnü idi. Halime'nin haline acıdı, ona bazı öğütler verdi. Dedi ki: “Kızım, senin kolların kısa ama dişlerin güçlü. Sen, zayıf olan özelliklerini değil güçlü olan özelliklerini kullanmalısın. Buna Karşılaştırmalı Avantajlar Teorisi denir.”

Halime yaşlı ve bilge adama hak verdi. Derhal bir dişçiye gitti. Tüm dişlerini deldirdi. Sonra dişlerine bir uçtan bir uca iplik geçirdi. Birbuçuk metre boyundaki çenesini “Hap!” diye kapatınca şimdi tek hamlede kocaman bir kumaş parçasını dikebiliyordu. “Hap! Hap! Hap!” deyince metrelerce blucin bezi, yatak örtüsü çıkıyordu ortaya. Hatta perde bile yapabiliyordu.

Halime'nin kısmeti kısa zamanda açıldı. Herkes dikiş işleri için Halime'ye geliyordu. Günde bazen beşyüz metrelik dikiş siparişi alıyordu. Kendi yetişemediği için başka kızları da işe almaya başladı. Bir atölye, bir fabrika

derken, **Nil Nehri boyunca uzanan bir fabrikalar zinciri** kurdu. Ünü bütün Mısır'a yayıldı. Halime'nin başarısından bütün timsahlar memnundu. Çünkü Halime sayesinde iş-güç sahibi olmuşlar, evlerine para götürmeye başlamışlardı.

Halime Mısır'ın en ünlü sanayicisi oldu. **Mısır Ünlü Sanayici İşkadınları Derneğine (MÜSİAD)** başkan seçildi. Artık panellerin, konferansların yıldızı Halime idi. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek onu Üstün Hizmet Madalyası ile ödüllendirdi. Eskiden kendisine gülen kızlar Halime'nin başarısını kutluyordu: Halime ne güzeldi! Ne kadar akıllıydı! Ne muhteşem bir çenesi vardı! Yeni doğan timsah kızlara anneleri Halime adını koyuyordu.
İşler bir süre böyle gitti. Amaa...

Biliyorsunuz hayatta her güzel şeyin bir sonu vardır. Başarı sonsuza dek sürmez. Bir gün mutlaka insanın başına kötü bir şey gelir.

Halime mutluydu, zengindi, itibarlıydı, ama bir zayıf noktası vardı. Arasıra insan yemekten vazgeçemiyordu. **Hele genç çıtırlara hiç dayanamazdı**.

Yine bir keresinde Kahire Üniversitesinde bir panele davet edilmişti. Dinleyicilerin ön sırasında birbirinden yakışıklı kızlar, oğlanlar oturuyordu. Halime onlara baktı, baktı. **Ağzının suyu aktı**. Sonunda dayanamayıp "Hap!" diye çıtır oğlanlardan birini kaptı. Afiyetle midesine indirdi.

Salonda korkunç bir kargaşalık çıktı. Güvenlik görevlileri derhal Halime'yi yakalayıp hapse attılar. Ertesi gün bütün gazetelerde manşetler aynıydı: "Rezalet!" "Şok!" "Skandal!" "**Bu Ne Biçim İşkadını!"** "Aramızda Timsahlara Yer Yok!" "Nil Nehrine Geri Gitsin!"

Olay mahkemeye yansıdı. Halime'nin fabrikalarına el koydular. Madalyası geri alındı. Bankalar malına mülküne haciz koydu. Halime'nin beş parası kalmadı. Ailesi perişan oldu.

Fabrikalarında çalışan timsah kızlar da işsiz kaldılar. Eski sıkıcı hayatlarına **geri döndüler.**

“İris ise kulaklarını tıkayıp kaçardı,” 1998.

Kaliforniya Yüksek Mahkeme reisi

(Agos 6.06.2008)

Geçen senenin Mayısı olmalı. Asaf Savaş gelmiş, bizim otelin lokantasında baş başa yemek yiyoruz, bir yandan harıl harıl siyaset konuşuyoruz. Yan masadan bir Amerikalı kalktı, geldi. "Hararetli bir konuya benziyor, ben de katılabilir miyim?" dedi. **Efendiden bir zat**, belli. Buyurun dedik.

İlk kez Türkiye'ye gelmiş. Ama gelmeden bir sürü kitap okumuş, haberleri izlemiş. En çok Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı ilgisini çekmiş.[63] "Belli ki siyasi bir zorunluluk yüzünden hukuku esnetmek zorunda kaldılar," dedi. Erdoğan hükümeti hakkında olumlu yazılar okumuş, liberal İslami parti fikrini prensipte ilginç buluyormuş. Ama kabul edemeyeceği şey tesettür imiş. Kendisi Yahudiymiş ama dindar değilmiş. Spinoza'ya hayranmış. "Ahlakın temeli özgürlüktür," dedi, acaba anlar mıyız diye çekinerek. "**Tesettürle özgürlüğü nasıl bağdaştırabilirsin?**"

Asaf sosyolojik argümanla girdi. Eskiden kamusal alandan dışlanan muhafazakâr aile kızlarının, türban sayesinde modern hayata adım atma imkânı bulduklarını, bunun bir tür korunma mekanizması olduğunu anlattı, Nilüfer'in kitaplarına da değinerek. Amerikalı duraladı. İşin bu yönünü hiç düşünmemiş.

Ben özgürlük konusunu deştim, maksat muhabbet olsun. "Türban mı özgürlüğü daha çok kısıtlar, bikini mi?" sorusunu ortaya attım. İlk isyanlar geçtikten sonra, kadının cinselliğini ilgi odağı yapan bir giysinin ne anlamda özgürleştirici olduğunu konuşmaya başladık. **Spinoza ne derdi acaba**? Bikini ile türban arasında seçim yapmaya zorlansa hangisini seçerdi? Biraz daha debelendi, sonra hak verdi. Tuş. Sonra 17. yüzyılın Hollanda kadın giyimlerinden, Vermeer ve Rembrandt'ın resimlerinden sohbet açıldı. Evet, bütün kadınların başı örtülüymüş. Madem burada erkek erkeğeyiz hadi itiraf edelim dedik, kadehleri bikiniye kaldırdık.

Hukukçu olduğunu baştan söylemişti. Tam ne iş yaparsın dedik. Yargıçmış. Çıkardı kartını verdi: Kaliforniya Eyalet Yüksek Mahkemesi Başkanı

filanca. **Bizdeki Yargıtayla Anayasa Mahkemesinin toplamı gibi bir şey**.

Ertesi sabah kahvaltıda karısını gördüm. “Kocama ne yaptınız, sabahın ikisinde geldi bana bir saat başörtüsü anlattı,” dedi gülerek.

Daha sonra Kaliforniya yüksek yargı çevrelerinden iki-üç konuğumuz daha oldu. Hepsini bizimki göndermiş, anlata anlata bitirememiş.

2007'de İstanbul Bilgi Üniversitesinde etimoloji ve Türk Dili Tarihi dersleri vermeye başladım. Her hafta uçakla İstanbul'a gelip iki gün kalıyordum. Şehirde vakit geçirmek yeni ufuklar açtı. Yeni bağlantılar, yeni dostluklar kuruldu. Çeşitli sivil toplum grupları konferanslar vermeye davet etti. TVNet *adlı televizyon kanalında onüç hafta süren zehir zemberek bir tartışma programına katıldım.*

Ahmet Altan'ın önerisiyle Taraf *gazetesinde Kelimebaz adı altında dil yazıları yazmaya başladım. Yazılar tutuldu. Dil kisvesi altında son derece* ***radikal bir rejim ve zihniyet eleştirisi*** *yaptığım anlaşıldı. Köşem kısa zamanda Türk basınının en çok ilgi çeken köşelerinden biri haline geldi.*

2008 Ekiminden 2009 Aralığına kadar Kelimebaz kimliğimle tanındım. Memleketin ücra köşelerine kadar adım duyuldu. Söke'de Jandarma Trafiğe takıldıktan sonra "vay sen Kelimebaz Abi misin," diye ceza tutanağımın imha edilmesine, hatıra fotoğrafları çekilmesine tanık oldum.

Sonunda Ahmet Altan'la kavga edip ayrıldık. Sebebi benim değişmez huysuzluğum muydu? Altan'ın çekilmez megalomanisi miydi? Yoksa öteye beriye çok fazla sataşan yazılarım yüzünden ***yukarıda birileri*** *rahatsız mı olmuştu? Bugüne dek anlayabilmiş değilim.*

Kelimebaz. Şirince Ocakbaşı Restaurant'da Didem Beyaslan çekti.

Kaya mezarının öyküsü

Kaya mezarım 19 Şubat 2012'de ikiyüz kişinin katıldığı bir törenle açıldı. Bu bölüm, o günlerde yazıp yayımladığım iki yazının harmanıdır. Bir kısmı Radikal *gazetesinde Eyüp Can'ın köşesinde çıktı.*[64]

2008'in Mayısında emniyet ve jandarmadan üst düzey görevliler ayrı ayrı aradılar, bana suikast düzenleneceğine dair duyum alındığını bildirdiler. Durum son derece kritikmiş. Korumasız bir yere kıpırdamamam gerekiyormuş. Evimin etrafındaki tepelere jandarma erleri mevzilendi. İlçe pazarına domates almaya inerken önden iki jandarma aracı, arkadan iki sivil polis aracı bana eşlik etmeye başladı – **göremediklerim de cabası**. İstanbul'da o dönem ders verdiğim üniversiteyi polisler sardı. Bir yandan emniyetten telefonlar geliyor, aman bizden habersiz bir yere gitmeyin, jandarmaya da sakın güvenmeyin diye. Havaalanının bekleme salonunda benim görebildiğim en az üç sivil arkadaş, gazete okur gibi yapıyorlar, bir yandan gözleri bende, birileriyle haberleşiyorlar.

Bu hadise, birbuçuk yıl kadar sonra "Balyoz Harekât Planı" adı verilen dava çerçevesinde mahkemeye intikal etti. 2011'in başlarında basına da yansıdı.[65] **Orgeneral rütbesi taşıyan birtakım şahısların**, benim de aralarında bulunduğum birkaç kişi hakkında suikast planları yaptığı anlaşıldı. Ekip görevlendirmişler, gözetleme yapmışlar.

Planlarını neden gerçekleştirmediklerini bilmiyorum. Belki engellendiler. Belki de yöntem değiştirdiler. 2008 Haziranında, Müjde'yle aramda geçen olayı bahane ederek, aleyhime basın yoluyla **kahredici bir karalama kampanyası** açtılar. Bilfiil vurmaktansa karakter cinayetinin daha ucuza mal olacağını hesapladılar. Tetikçi bulması da öyle daha kolay üstelik.

Devekuşu tepkisi

Etrafım silahlı adamlarla sarıldığında durup düşündüm. Bunlar mı beni koruyacak? **Güleyim bari!** Vurmak istedikten sonra vururlar, engel olmak için yapabileceğim hiçbir şey yok. Kendimi korumaya çalışarak hayatımı zehir etmek de anlamsız, tam onların istediği tuzağa düşmek olur.

Üzüldüm mü? Vurulmadığım sürece üzülecek bir şey yok. Vurulduktan sonra da zaten üzülmeye vakit kalmaz. Yeterince dolu dolu yaşamışım zaten. Güvercin tedirginliğiyle yaşamak benim yapabileceğim şey değil. **Kuş olsam ben devekuşu olurdum** – hem dik kafalı, hem meraklı, hem de biraz şaşkın.

Kaya mezarı projesi işte o günlerde doğdu. **Öleceksem bari şanımla öleyim** dedim. Amerikan filmlerinde gördüğümüz şık bir el hareketi vardır, orta parmağı kaldırmak suretiyle yapılır. O el hareketinin kalıcı ve güzel bir örneğini yapmaya karar verdim.

Felsefi boyut

Tek motivasyon kavga değildi şüphesiz. O sırada Matematik Köyüne bir anıt yaptırma projesi var. Heykelciler gelip gidiyor, soyut şeyler, modern şeyler tasarlanıyor. Oysa anıt dediğin bugün gelip yarın geçecek modalara kulak asmamalı. Bugün ne ifade ediyorsa bin sene sonra da aynı şeyi ifade etmeli. Ayrıca, otuz senede çürüyecek bir şey değil, **bin sene kalacak bir şey** olmalı. Misal: antik Anadolu kültürlerinden kalan mezar anıtları!

Yıllar önce Likya hakkında bir kitap yazmıştım. O sırada oradaki bütün kaya mezarlarını gezmiştim, hayran olmuştum, yok bundan daha romantik bir görüntü diye düşünmüştüm, neden bir Allahın kulu akıl etmez böyle bir şey yapmayı diye hayret etmiştim; **modern çağ insanı aptal herhalde yahut köle**, ruhu ufalmış diye felsefe yapmıştım. Hatta Mehmet Aksoy'a sormuştum (hani şu Kars'taki ucubeyi yapan)[66] kaça malolur böyle bir şey diye, o da trilyonumsu bir hesap çıkarmıştı. O günden beri zihnimin bir köşesinde konu uykuya yatmış, uyanacağı günü beklemiş.

İşin bir de felsefi yönü var. Herhangi bir çıkara veya küçük hesaba dayanmayan bir jest yapmak şu dünyada mümkün müdür? Ne zamandan beri aklımı kurcalayan bir konuydu bu. Gerçek özgürlük – eğer özgürlük diye bir şey varsa – budur: **seni esir alan nefsini, köle kılan çıkarını ve sosyal mecburiyetleri** hepten bir kenara itip bir şeyi sadece "güzel" olduğu için yapabiliyor musun? "Topluma faydalı bi şey yapsaydın," demeyin bana, "topluma faydalı" denilen şeylerin üstünde kaçınılmaz olarak çıkar

hesabının gölgesi vardır. “Ahireti düşün,” de demeyin bana: ahiret hesabı gözeterek yapılan her şey mutlak bir ahlak yoksunluğunun işaretidir, “menfaatim yoksa kılımı kıpırdatmam,” diyen pespaye çıkarcılığın başka türlü söylenişidir.

Ayrıca vaktiyle Kant okumuşuz, üçüncü kritik üstünde de haftalarca kafa patlatmışız. “Güzellik, her türlü çıkar hesabının üstünde olan şeydir,” diye kalmış aklımın bir köşesinde.

Oymaca faslı

Hesap yaptım. Bir şeyi çok isteyince bende gerçeklik algısı biraz kayma yapıyor, yirmi bine çıkartırım diye kendimi ikna ettim.[67] Var mı fanteziye ayıracak o kadar param? Var. O sırada arabam yoktu, **eski Marea’yı Çine’de pert etmişim**. Yeni araba alacağıma bunu yaparım diye düşündüm. Yıllık amortisman hesabı yaparsan kesin doğru yatırım. Araba dediğin bilemedin on sene gider. Bu nereden bakarsan ikibin sene – şayet Türklerin eline düşmezse.

Ustalarımı yanıma alıp Fethiye’ye gittim, Tlos ile Pinara’yı gezdirdim. “Yapabilir miyiz?” diye kendimize sorduk. **Pek inanmadık ama** “Allah büyük,” deyip işe başladık.

15 Nisan 2009’da dağa ilk çekici vurduk. Temiz kayayı bulmak için önce bozuk yüzeyi bir metre kadar tıraşlamak gerekiyordu. Benim aceleciliğim yüzünden onu eksik yaptık, sonradan çok zorluk çıkardı. O yaz hemen hemen her gün Aynur’la beraber kayada çalıştık, mermer tozu yutmaktan az daha silikozis oluyorduk. **Otoyol tünelinde çalışmış olmaktan başka referansı olmayan** üç ameleyle bir yıla yakın kaba yontu işini yaptık. Çekiç, keski ve spiral kesici gücüyle yaklaşık elli metreküp kaya oyduk. Şantiyeye traktör girmediğinden, iki eşek satın alıp çıkan molozu onlara taşıttık. Daha sonra mermerci ustam Halis, bir yıl boyu o kaba işin tesviyesiyle uğraştı. Sütunları kesmekte çok zorlandık. İnce işlerden tam ümidimizi kesmişken, alaylı heykeltıraş Kâmil Usta ile oğlu Fatih’i bulduk. Enfes bir Medusa başı ile sütun başlıklarını çıkardılar. Eski Yunanca ve Eski Ermenice birer yazıt kazdılar.[68]

Görenler bile tam inanmadığı için tekrar belirtmekte yarar var. Her şeyi yekpare yerli kayadan oyduk. Herhangi bir parça getirip oraya takmadık. Kayanın içinde o tapınak zaten vardı. Biz **taşın fazlasını kesip** içindeki cevheri ortaya çıkardık.[69]

Bürokratik süreç

İlk başladığımda jandarma bölük komutanına gittim, başkasından duyma benden duy diye projeyi anlattım. Sevan Bey izin alsaydın keşke dedi. Peki kimden izin alacağım? Anıtlar Kurulu? Şaka herhalde, ortada tarihi eser yok ki onların yetkisine girsin. Özel İdare? Onların işi imar planı yapmak, binaların ruhsata uygunluğunu denetlemek, alakası yok. Kaymakam Beye söylesen? Adamcağız kendi gölgesinden korkan bir memur, neye göre izin verecek? Ne yapacağı belli, benim dilekçeyi top yapıp kapı kapı gezdirecek, arada da dua edecek ki top kendisine geri gelmeden tayini çıksın, bu beladan kurtulsun. Bir dost ortamında İmar İşleri Müdürü ile sohbet ettik. Sevan Bey Buca Belediye Başkanı onca sene uğraştı ama **dağdaki Fantoma anıtı** için izin çıkarabildi, gel seni onunla tanıştırayım dedi. Mersi, almayayım dedim. Hayat kısa, bürokratik budalalıkla ziyan edecek vaktim yok. Ayrıca öyle bir ucubeyi yaptırabilen adamla benim ne işim olur?

Tam altı ay kıvrım kıvrım kıvrandılar, bir kulp bulamadılar. Kaymakamlıkta, valilikte, bakanlıkta benim bildiğim en az on toplantı yapıldı bu Nişanyan'la nasıl başa çıkacağız diye. Sonunda topu Orman İdaresine attılar. Meğer benim anıt yaptığım yer teorik olarak ormanmış. Eh, Orman Kanununun 17. maddesi açık, ormanda "her çeşit bina ve ağıl inşası, tarla açılması, yerleşilmesi" yasak. Peki bina mı yapıyorum? Binanın hukuki tanımı İmar Kanununda var, yaptığım şey bina değil. Ağıl değil. Tarla açmıyorum. **Yerleşmeye – şimdilik – niyetim yok**. Mülkiyetime geçirmiyorum. Daha ne? Olsun, dediler, davayı açtılar. Savunma yapmaya tenezzül etmedim. Hakime hanım bir yıl hapsi dayadı, iyi halden iki ay kesti, sonra insaflı biri olduğundan tecil etti. Öylece kaldı.

Yetinmediler. Özel İdare memuru Emin geldi. "O ne?" diye sordu. "Hiiçç, anıt," dedim. "Atatürk anıtı gibi bir şey mi," dedi. "Allah korusun," dedim. "Öyle dediğine göre Fethullah Gülen anıtıdır," dedi. Yemin ediyorum,

tanıklar da var. “Hah, tam üstüne bastın, öyle yapacaktık ama hoca efendi yeterince fotojenik değil diye vazgeçtik, onun yerine Yunan tapınağı yapıyoruz,” dedim. Gitti mühürledi. Yasadışı olduğu apaçık olan bir mühür. Özel idarenin öyle bir yetkisi yok. Bina değil, ruhsata tabi yapım değil. **Dağda oyuk açmanın** ruhsata tabi olduğu nerede görülmüş? Gittim Özel İdare Müdürüyle konuştum, hak verdi, yanlış işlem olmuş biliyoruz dedi. Ama Türk Adaleti affetmez, mühür bozmadan da bir dava açtılar. Savunma yapmadım, duruşmalara gitmedim. Beş aylık mahkûmiyet de ondan çıktı. Bu da yetmemiş. İzmir bilmemkaç numaralı Koruma Kurulu bizim kayayı “arkeolojik sit” ilan etmemiş mi? Adamların düştüğü çaresizliğin düzeyini tahayyül edebiliyor musunuz? Arkeolojik sit dediği yer Allahın kuru bir kayası. Çıkıyor etraftan gerçi üç beş parça geç-Bizans çömlek kırıntısı, ama ona bakarsan Antakya’dan Çanakkale’ye kadar hangi tarlayı eşelersen çıkar bir şeyler. Garibanlar gerekirse **Selçuk’un gecekondu apartmanlarını bile tarihi eser ilan etmeye hazırlar**, yeter ki Sevan’la baş edebilsinler!

İlelebet payidar

Bundan ikibin sene sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin şu ilk evresinden geriye pek bir iz kalacağını tahmin etmiyorum. Etrafımızda gördüğümüz her şey köksüz, her şey temelsiz, her şey çürük. Yalnız binalar değil, kurumlar ve fikirler de öyle. Ufak bir depremde moloz yığınına dönüşecek şeyler hepsi.

Belki Şirince kaya mezarı kalır. “**O karanlık devirde bile güzeli arayan insanlar varmış**,” diye hatırlarlar.

Kayamezarı açılış töreninde usta ekibim, Şubat 2012.

Etiyopya’nın dünü, yarını

Pislik medyasının Sevan-Müjde kavgasıyla çalkalandığı günlerde tek başıma çekip Etiyopya’ya gittim, bir ay kadar dünyayla ilişkimi kopardım. Belki de dönmem diye düşünmüştüm; cesaretim yetmedi.

Etiyopya’da şoförsüz araba kiralayamazsın, zaten kiralasan da başkentten uzağa gidilmez dediler. İşin kötüsü, başkasının sürdüğü arabaya hayatta binemem. **“Şoförün” ne manaya geldiğini az çok bilecek kadar** da turizm sektörünü tanırım, hiç öyle şeylerle uğraşacak halim yok. Avis’e sorduk, Hertz’e sorduk, ı-ıh, mümkün değil.

Gazetede oto kiralama ilanı gördüm, George Seferian. Belki soydaşlık uğruna iş çıkar dedim, kalktım ofisine gittim. Yarıdan fazla zenciydi, ama gayet fasih Türkiye Ermenicesi biliyordu. Ayrıca da İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Amharice, biraz Tigrinya vesaire. “Neden risk almak istiyorsun, amacın ne?” diye sorguladı. Kuzeyde kimsenin gitmediği birtakım manastırları görmek istediğimi anlattım. Seyahatin maksadı zaten biraz da risk almak değil mi? **Risk istemiyorsan git evinde otur**. Kafa salladı, “Ben bu ülkede iki ihtilal gördüm,” dedi. Yumuşak insanlar gibi görünürlermiş, ama başına ne geleceği belli olmazmış. “Bu araba o söylediğin yoldan geri gelmez,” diye kesip attı. Olmaz!

Büfenin üstünde kupalar vardı, Etiyopya ralli şampiyonluğu, Afrika kupası, 1960, 1970 falan. “Rallici miydiniz?” diye sordum. Öyleymiş. “Kötü ihtiyarlamışsınız siz,” dedim. “Risk almayan adam rallici olur mu?” Güldü, düşündü, kararsız kaldı. Sonra uzun uzun hayat hikâyesi anlattı. Talanın, cinayetin her türlüsü gelmiş başlarına, **bizdeki 6-7 Eylül yanında çocuk oyuncağı kalır**. Sonra “Peki al,” dedi, çıkardı arabanın anahtarını verdi.

Abdülhamid zamanında epeyce Ermeni gelmiş buralara. Yerlilerle Avrupalılar arasında köprü görevi üstlenmişler. Yerlinin bilmediği, Avrupalının da tenezzül etmediği kaç çeşit zanaat varsa hepsini onlar (biraz da Rumlar) yapmış. Haile Selassie devrilince yüzde doksanı yurt dışına kaçmış. Kalanların yarısı Derg rejimi zamanında katledilmiş. Şimdi hepsi

birkaç yüz haneymiş. Otomotiv sektörü ellerindeymiş. Suvenir eşyası imalatçıları, müzik aleti yapanlar, matbaacılar filan da Ermeniymiş.

1923 civarında Haile Selassie – henüz Ras Tafari iken – Kudüs'e hacca gitmiş. Orada Ermeni yetimhanesini gezdirmişler. Çok etkilenmiş, 40 çocuğu memleketine götürüp saray orkestrası kurdurmuş. Şefleri Kevork Nalbandyan yarım yüzyıl boyunca ülkenin tek müzik otoritesi olmuş, halk müziğini derlemiş, okullar kurmuş, müzisyenler yetiştirmiş. Halen Etiyopyalı **ne kadar pop ve gayrı-pop sanatçısı varsa** doğrudan veya dolaylı olarak onun yetiştirdikleridir diyorlar. Ki Etiyopya popu yabana atılacak şey değildir, bütün Afrika'da tanınır.

*

Sonradan Addis'teki Türk girişimcilerden birkaçıyla da tanıştım. Birinin adı Rıfat'tı galiba, Filipinlerde bar işletmiş, şimdi buranın en havalı pavyonunu açmış. Davet etti: tıklım tıkış disko, yanan sönen ışıklar, altmış yetmiş tane eli yüzü düzgün kız. Eğlendik. Pamuk işi yapanlarla karşılaştık: Antepliymişler, bilmem kaç bin hektar ekim yapmışlar, Asya'ya ihraç edeceklermiş. Sonra Türk lokantası: sahibi Denizlili bir genç adam, içkisiz, **duvarda karınca duası, Boğaz Köprüsü**.

Manastırları hiçbiri duymamıştı. Turistik amaçla başkentten dışarı gitmiş olmama çok hayret ettiler. Hiç öyle bir şey gelmemiş akıllarına. Kuzeydeki (veya güneydeki) vilayetlerden haberleri yoktu. Eskiden bir ara sosyalist ihtilal olduğunu duymuşlar ama o da pek bir şey ifade etmiyordu.

Düşündüm. Bir yanda anıların yükü altında ezilmiş yaşlı bir toplum. Öbür yanda cehaletten beslenen çiğ, çıplak enerji. **İstikbalin hangisinden yana olduğu belli**.

*

Seferian haklıymış. O yollara gidilmezmiş. Araba geri geldi gerçi ama geri gelme sayılır mı bilmem. Bir ayda üçbin kilometre yol yaptım, hepsi on tane otomobil ya gördüm ya görmedim. Araba döküldükçe, nalbanttan dönme birtakım çocuklar balta keser girişip bir yerlerini düzelttiler. Dönüşte

bizim soydaşa neredeyse arabanın bedeli kadar bir cereme ödemek zorunda kaldım.

Allahın ipi

(Agos 18.07.2008)

Aksum civarında haline acıdım, arabaya aldım. 12-13 yaşlarında bir oğlan çocuğu. Sırtında beyaz gabbi, başında papaz adaylarına özgü beyaz külah, elinde asa, belinde masallardaki gibi keçi derisinden cüz kesesi, İncil herhalde. Tek kelime dil bilmiyordu, mimiklerle de anlaşamadık. Halinde garip bir tedirginlik: utangaçlık desen sırf o değil, **sanki aklı başka yerde**.

Debre Damo'ya gidiyormuş, ama yolu hakkında pek bir fikri yoktu. Orayı ben de görmek istiyordum. "Peki seni götüreyim," dedim. Toz toprak köy yollarında sora sora iki saat gittik. **Onbin yıllık Afrika manzaraları**: davar güden yalınayak çocuklar, saz damlı taş devri köyleri.

Yerden tıpa gibi çıkmış dik bir kayanın dibine vardık. Amerikan westernlerinde olur hani: Dört yanı yirmi-otuz metre yükseklikte düz duvar, tepesi yassı, bilemedin 500 metre eninde bir mesa. Habeşlere Hıristiyanlığı getiren Süryani azizlerinden Abuna Aregawi 6. yüzyılda Damo Manastırını bu kayanın tepesine kurmuş. **Kanatlı bir yılan kendisini yukarıya taşımış**. Asansörsüz başka türlü mümkün değil zaten.

Köylüler yetişti. Bağırış çağırış seslendik, yukardan ipi saldılar. İp dediğim, **ucuca eklenmiş sığır derilerinden yılan gibi bir şey**. Bizimki bana şöyle bir gülümsedi, ipe tutunup hoplaya zıplaya çıktı, kayanın kovuğunda kayboldu. Şaka değil, on-oniki katlı apartman yüksekliği.

Benim belime sarıp düğüm attılar. İkinci bir ip daha sarkıtıldı, tutunup dengemi bulmam için. Çekmeye başladılar. Daha ikinci metrede içime inanılmaz bir korku girdi, **burada öleceğim diye**. Yalvar yakar seslendim, indirdiler. Herkes çok güldü.

Köylüler anlattı. Yukarıda 150 keşiş varmış. Bütün günleri dua ve oruçla geçermiş. Arasıra çarşıya indikleri olurmuş ama **çoğu hayat boyu orada kalırmış.** Pek aziz olanları kayanın dik yamacına oyulu tek kişilik

hücrelerde bazen yıllarca kalıp kendini ibadete verirmiş. Ekmekle suyu yukarıdan iple sarkıtılırmış.

Bizim oğlan da keşişlerin elini öpmeye gelmiş. **Kalır herhalde, bir daha inmez dediler**.

*

NOT: Bu hadise iki gün önce oldu. Yazıyı Etiyopya taşrasında berbat bir internetçi dükkânından zor bela göndermeye çalıştım. Gitmiştir inşallah.

Ermenistan izlenimleri

2008'in Eylül ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, devamı gelmeyen "Ermeni açılımı" çerçevesinde, milli takımın futbol maçını izlemek için Erivan'a gitti. Bizim Genç Siviller de gidiyordu: maksat hem açılıma destek vermek hem de oradaki bir sivil toplum kuruluşunun ziyaretini iade etmek. Beni de davet ettiler. Onsekiz yıl aradan sonra oraları ikinci kez görmek cazip geldi. Büyük oğlumu da alıp gittim.

Bu iki yazı dönüşümden hemen sonra Agos*'ta çıkmıştı.*

(Agos 19.09.2008)

Kimlik çakışması

Arsen'le bana ev sahibi takım tribünlerinden bilet vermişler; **bilerek mi, yanlışlık mı belli değil**. Maç öncesi heyecan dorukta, yirmibin taraftar "Hayastan!" diye yırtınıyor. Öbür tarafta Türklere ayrılan tribün boş, yüz kişi ya var ya yok. Arkadaşlar orada, güvenlikten rica ettik, polis barikatını aşıp onların yanına geçtik.

Genç Sivillerin oniki kişilik mangası televizyon ekiplerinin ilgi odağı olmuş. "Sınırsız dostluk," "Teşekkürler Gül," "Arda topu Sarkis'e at" pankartları açılmış, Türkiye ve Ermenistan bayrakları sallanıyor. Yerel televizyoncuların sorularını tercüme etmek bana düştü. Dostluk ve barış mesajları verildi. Gene de içimde coşku yok: çift bayrak da olsa, bayrak sallamak bana göre değil. Barış ve dostluk? **Ulusların dostluğundan bana ne!** Ulusların dostluğuna inanmak için uluslara inanmak lazım.

Beri yanda elli-altmış kişilik TIR şoförleri grubu, büyük bir Türk bayrağı açmışlar. Birinci golden sonra cesarete geldiler, "**En büyük Türkiya!**" diye coşmaya başladılar. Şoförlerin çoğu Hopa Hemşinli. Slogan dili Türkçe, ama kendi aralarında konuşurken Hemşin'in tuhaf vurgulu Ermenicesi kulağa çalıyor. Sigara istemek bahanesiyle onların arasına karışıp oturduk.

Cep telefonum çaldı. Hapisten tanıdığım Susurlukçulardan biri, canlı yayında maçı izlerken kalabalığın içinde beni görmüş, Sevan Abisinin hatırını sormak istemiş. Kimi tuttuğumu sordu. "**Tabii bizimkileri**," deyip topu taca attım. Önce anlamadı, sonra gülmekten kırıldı.

Maçtan sonra güvenlik nedeniyle bir süre tribünden çıkmamıza izin vermediler. Ortam dostça, karşılıklı şakalar yapılıyor. Polislerden biri Ermenice bildiğimi görünce bana gelip sordu, hepiniz Türkiye Ermenileri misiniz diye. "**Benden başka Ermeni yok galiba**," dedim. Hayretle kafa sallayıp gitti.

Soykırım Müzesi

Gruptan birkaç kişi Soykırım Müzesini görmek istedi. İngilizce ve Ermenice rehberlik varmış, Ermenice istedik. Rehberimiz Şuşanik, şeker bir kız. İlk kez bir Türk grubuna anlattığı için heyecanlı.

Çevirmen gene benim, yorum katmadan her söylediğini aktarıyorum. Sıra 1909 Adana olaylarına geldi. Katliamı Genç Türkler organize etmişler, 30.000 kişi öldürmüşler. Burada yanlışın var dedim, Adana olayı İttihatçılara karşı bir ayaklanma olarak başladı. İttihatçı hükümet olayları bastırmaya çalıştı, hatta Türklerden otuz-kırk kişiyi astılar. Şiddetle itiraz etti, **1915'in canileri 1909'da suçsuz olabilirler mi**? Mantığın alacağı şey mi? Tam öyle, diye sürdürdüm. İttihatçıların Adana'dan sonra Ermeni meselesinde tavır değiştirmesi, çok az üzerinde durulmuş bir enteresan konu. Belki de 1915'e giden yolun en mühim dönüm noktası.

Bizimkiler sabırsızlıkla çeviri bekliyorlar: Hayrola Sevan Bey tartışma mı çıktı? Onlara konuyu özetledim. Bu sefer Şuşanik üzüldü. "Keşke aramızdaki görüş ayrılığını onlara yansıtmasaydın," dedi.

Turdan sonra sohbet ettik, ne iş yaptığımı sordu. Oteli söyledim. Nişanyan diye otel adına izin veriyorlar mı diye hayret etti. Yirmi sene önce kimse aklından geçiremezdi, ama şimdi rahat sayılır dedim.

Ayrıca g.. ister diye belirtmedim.

Ermenistan'ın en güzel küçük otelleri

Daha Türkiye'deyken birkaç kişiden duymuştum, Tufenkian adlı bir Amerikalı Ermeni, Sevan Gölü kıyısında harika bir küçük otel kurmuş, tam bizim seveceğimiz türden bir yermiş. Mutlaka gidile!

Sorduk soruşturduk, gölün ıssız doğu yakasında, Tsapatagh diye kuş uçmaz kervan geçmez bir yerdeymiş. Yerlilerden kime sorduysak Tsapatagh'ı bilen yok. Sonradan iş anlaşıldı. Meğer Tsapatagh'ın bilinen adı Kızılkend'miş, değişmiş. Azeri köyüymüş, 92'de boşaltılmış. **İmroz'daki Rum köylerini anımsatan bir lanetlenmişlik duygusu**, girer girmez insanı vuruyor.

Otel güzel. Yerel mimariye uygun, detayları dürüst ve kusursuz. Enfes kilimlerle donatılmış, araya müzelik çanak çömlek serpiştirilmiş. Ekip iyi eğitilmiş. Belki biraz fazla North American. **Trendy**.

Daha sonra Dilican'da Tufenkian'ın yeni otelini gördük. İnşaat sürüyor, daha açılmamış, ama şimdiden Dilican'ın avuç kadar tarihi mahallesine damgasını vurmuş. Güzel bir bina, eskiden han yahut hangar gibi bir şeymiş. Sanat atölyeleri, lavaş fırınları, tandırlar, ahırlar, halı tezgâhları: **idealize bir geçmişi yeniden canlandırmak için servet harcanmış**.

Restorana buyur ettiler. New York'un en sofistike mekânlarına yaraşır bir sadelikte: şık. Menüde rahmetli anneannemden bildiğim antika yemekler. Erikli kuzu külbastı. Harisa, yani keşkek, **robotta değil havanda dövülmüş**. Maraş kebabı. Rezeneli turşu. Tarhun otu. Taze kişniş. Aşure.

Ülkenin her yerinde güzel yemek yedik, ama en güzeli kesinlikle buydu.

Diaspora

Garni'deki antik tapınakta Arsen'le resim çekmeye çalışıyoruz. Yaşlıca biri yanaştı, Türkçe duyunca hayret etmiş, **Türkler de mi geliyor buraya** diye. Ağır Adana-Antep ağzıyla kusursuz Türkçe konuşuyor.

Hoş beş, hayat hikâyesi faslı başladı. Adanalıymış ("ailem" demiyor: kendisi). Lübnan'da doğup büyümüş. Orada aile içinde hep Türkçe

konuşurlarmış. 46’da kalkıp anavatandır diye buraya göçmüşler. Üniversitede okumuş, maden mühendisi olmuş. Ermenistan’ı hiç sevmemiş. Buranın halkı yabaniymiş. Lübnan’dan, Halep’ten, Suriye’den gelenlerde kültür varmış, nezaket varmış. Tiyatroya giderlermiş, silindir şapka takarlarmış, **buradakilerde külakh’tan başka başlık yok**. Batılılara “aghparlar” diye isim takmışlar, çok eziyet etmişler. Zaten gelenlerin çoğu 91’den sonra kapağı Avrupa’ya, Amerika’ya atmış. Kendi de 38 yıl önce Kiev’e gitmiş. Orada kafe işletiyormuş. Halinden memnunmuş. Yanında oğlu ile gelini vardı. Kız sarı kafalı, mavi gözlü, aralarında Rusça konuşuyorlar. Buradan Geğard Manastırına gidip mum yakacaklarmış.

Onlardan ayrıldık, bir başkası yanımızda bitiverdi. **Cüsse, bıyık, Diyarbakır işi**. Türkçe konuşmamız ilgisini çekmiş. Kendi de Kürdistan Ermenilerindenmiş. Zaho’luymuş. Körfez Savaşında orada işler zorlaşınca Bağdat’a göçmüş. İki yıl önce de kapağı Ermenistan’a atmış. Sohbeti bizim Ermeniceye çevirince iyice rahatladı. Cümle içine “tamam”lar, “babo”lar karışmaya başladı.

Suvenir dükkânında car car Türkiye Ermenicesi konuşan beş-altı kişilik bir grup; hallerinden belli, ya Amerikalı ya Kanadalılar. Onlarla da tanıştık. Torontolu çıktılar. North York, Don Mills, hangi cadde, hangi sokak derken, aa! Annemin eski apartman komşusu! Adresler alındı, selamlar iletildi. Öğleden sonra onları da Geğard’da mum yakarken gördük.

Kutsal topraklar

Goris’teki otelin sahibine bir günde üç manastır gezdiğimizi anlattık. **Yüz tane görsen bıkmazsın dedi**. Haklı.

Ülkenin üzerinden Sovyet rejimi tank gibi geçmiş. Bir tür medeniyet getirmişler, doğru. Her yerde heybetli kamu binaları, düzenli sokaklar, birörnek kolhoz köyleri yapılmış. Adım başı sosyalist heroizmin anıtları: saldırgan, ama en azından bizdeki beton mustafalardan iyi. Sistem belli ki kısa bir süre işlemiş de. Sonra çarklar durmuş, **her şeyin üstünü gri ve kasvetli bir toz örtmüş**.

O tozun örtmediği yer manastırlar. Her biri bir ıssız dağın başında, insanın tanrıyla – ya da kendi ruhuyla – yalnız kaldığı yerler. Dünyanın pek az yerinde benzeri olan bir mimari kusursuzlukla inşa edilmişler. Hepsi aynı ruhun eseri, ama hiçbiri diğerinin aynı değil. Etrafta sükûneti bozan hiçbir şey yok, ne turist otobüsleri, ne bilet, ne levha, ne satış standı, ne otopark ücreti, ne terbiyesizce “restorasyon” gösterileri. Sınırın berisindekiler gibi vahşet izleri yok, ama **Batı’nın kibar cilası ile de (henüz) kirlenmemişler**. Bin yıldan beri değişmeden oradalar.

Beş günde on mu, oniki tane mi ziyaret ettik, unuttum. **Khor Virab**: Ağrı’nın tüyler ürpertici kütlesine karşı yapayalnız; üç-beş aile gelmiş, kurbanlık horoz getirmişler. **Noravank**: bir çalımla dağın üstünde dikilmiş, sarışın. **Gndevank**: kaç yüz yıllık ceviz ağacının kuytusunda, yosun kaplı, büsbütün sessiz. **Datev**: aşılmaz bir vadinin sonunda, sisle bulutun karıştığı yerde. Üç tane gençten papaz, kendi başlarına mezmur söylüyor; tek başına bir Alman kadın, birkaç gündür buradaymış, resim yapıyor.

Dadivank: ormanın en ıssız yeri, yanından deli bir dere akıyor. **Goşavank**: kusursuz bir Karadeniz köyünün kucağında, başka bir dünyaya açılan kapı. **Hağardzin**: ormandaki tüm ağaçlar dilek bezleriyle donatılmış. Birkaç kişi mum yakmaya gelmişler, üçü Fransa’dan, biri Uruguay’dan. **Marmaşen**: bozkırın kovuğunda umulmadık bir vaha; çobanın biri koyunları salmış, kitap okuyor. **Yereruyk**: daha eski çağların anılarını taşıyan bir Asya tapınağı.

Buraların tanrısı öyle kitapla, kanunla, öğütle, ayıpla gelen bir tanrı değil. Yer tanrısı: yerin kendisi kutsal.

Yüzbaşı Pepo

(Agos 19.09.2008)

Bıyıklar eşkıya usulü, pala. Tıraş beş günlük. **Kamuflaj**, **gerçek muharebe görmüş askerlere has pejmürdelikte.** Yüzbaşıymış. İleriki köye kadar alabilir misiniz dediler. Askerlerde bir dostluk, bir sevimlilik! Bir sigaret yetmez aghpar can, al yarım paket al.

Halbuki bu yola girerken içimiz pır pırdı. Dağlık Karabağ'ın kuzeyinden esas Ermenistan'a bağlanan yol, meşhur Kelbecer Koridoru: Haritada var görünüyor ama kime sorduysak kafa salladı, gelen giden hiç duyulmamış, hem askeri bölge olabilir, belki izin gerekir. Oğlumla ikimiziz. Olmazsa döneriz dedik, girdik. Karadeniz'in en vahşi vadilerine taş çıkartan bir vadi yolu çıktı. İki taraf 3000 küsur metrelik dağlar, orman azmış, bir yanda deli gibi akan bir dere, şelaleler. Yol toprak, belli ki Brejnev zamanından beri tamir görmemiş. 70 kilometre boyunca hepsi üç-dört köy var. Azeri köyleriymiş, boşaltılmışlar, evler tahrip edilmiş. Savaş biteli onbeş yıl olduğu halde üç-beş kilometrede bir **paslanmış, ciğeri sökülmüş tank leşleri yatıyor**.

Yüzbaşının köyü Knaraşen'miş. Israr kıyamet, mutlaka evde bir çay kahve içeceğiz, gece de kalırsınız, yemek yeriz... Hava kararıyor, ileride 2600 metrelik zorlu bir dağ geçidi var. "Peki madem," dedik. Knaraşen köyü ormanın bir açıklığında, bir örnek 12 tane taş barakadan ibaret bir yer. İki sene önce Amerikalı zengin bir Ermeni yaptırıp hibe etmiş. Knar eşiymiş, rahmetli. Evin başköşesinde **Atatürk yerine Knar Hanımın yağlıboya portresi** asılı.

Bu hariç, tipik Anadolu ev içi. Ucuz makine halıları, divanlar, muşamba örtülü bodur yemek masası, askerlik resimleri, dantel örtülü televizyon. Eşi, Anahit, fır fır dönmeye başladı: çay kahve, peşinden şekerleme, peşinden mezelerle votka, peşinden ana yemek: **geyik eti, Pepo kendi vurmuş**. Resim albümleri çıktı: göğsüne kadar kara sakallı Pepo, fedai kıyafetinde. "Kurtuluş savaşına" katılmış, iki sene dağlarda gezmiş, 93'te Kelbecer yolunu göğüs göğüse çatışarak almışlar.

Üç çocukları varmış. Biri çatışmada ölmüş. On yaşındaymış, “Baba ben de geleceğim,” demiş, **daha ilk gün vurulmuş**.

Arsen Ermenice bilmez, bir yandan biz Türkçe konuşuyoruz. Pepo Türkçe zannettiği üç kelime Azericesini kanıtlamak için yırtınıyor: “uşah çoh yahşı”. Anahit çocuğa neden anadilini öğretmedim diye sitem edecek oluyor, Pepo gürleyip susturuyor: hayat böyle getirmiş, kadın, neden laf edersin! Çocuk sıkılmasın diye televizyonda uzun uzun aranıp TRT’nin uydu yayını bulunuyor: Ramazan sohbeti, İslamın faziletleri, mır mır mır. **Abdullah Gül’ün gelişine pek sevinmişler**. Barış olsa herkes için iyi olmaz mı canım? Sonunda Azeri kanalında canhıraş bir türkücü bulundu. Azeri şarkıcıları iyi oluyor, bunda herkes mutabık kaldı.

Barış olsa buraları Azerbaycan’a geri verilir belki dedim. İşte o imkânsızmış. Özbeöz Ermeni toprağı, **kaç şehit verildi,** olur mu öyle şey?

Gece kendi yataklarını bize verdiler, kendileri kanapede yattılar. Sabah ayrılırken bir elektronik flaşlı çakmak, sonra bir resim albümü, bir kavanoz bal, bir torba da elma hediye edildi. “**Bizi sakın unutmayın,**” diye sıkı sıkı tembih ettiler.

Google Earth’ta Knaraşen görülüyor, 40 13 32 kuzey, 46 08 23 doğu. Pepo’nun evi sekizinciydi galiba.

Soldan: Anahit, Pepo, Arsen, komşunun kızı Liana, 9 Eylül 2008.

Şam'ın şekeri

2008 Aralık ayında, Kurban Bayramını vesile edip üç çocuğumla beraber Suriye turuna çıktım.

(Agos 26.12.2008)

Suriyeli Hıristiyanlara sorunca "**Suriyelıyim, Arabım,**" diyorlar. Aradaki fark bu. Başkasını bilmem ama ben "Türküm" demem, eğer çok üşengeç günümde değilsem. Ermeniliği o kadar önemsediğimden değil, **tehdide boyun eğmeyi** kendime yediremediğimden.

Saidnaya, Maalula, Şam'a yakın büyücek kasabalar. İkisinin de girişinde büyük birer Meryemana heykeli var. Selçuk'taki gibi sadece turistlerin gördüğü bir dağ kovuğunda değil, girişte, hükümet konağı ile şehir oteli arasında bir yerde. Karayollarının trafik tabelaları: sağa Mar Efrem ziyaretgâhı, sola Mar Toma Kilisesi, ileriye, kasabanın üstüne **kale gibi yükselen Bakire Meryem Manastırı**. Saidnaya'ya ne hikmetse bir tane de kocaman Sheraton dikmişler. Bütün çalışanlar Sofi, Circis, Evdokya, Luka, patronlar da öyle. Ama gittiğimiz gün bolca başörtülünün katıldığı bir Müslüman düğünü vardı içeride.

Halep'in en güzel meydanındaki heykel eski Maruni piskoposlarından birinin heykeli, cübbesiyle asasıyla, azametli. "**Ceddülarab**" veya ona benzer biri de olabilirdi, biz öylesine alışığız, ama değil. Gerçi etrafta yeterince **Hafız heykeli ve Beşar posteri** de var, o başka. Modern Suriye milliyetçiliğinin kurucularının birkaçı Hıristiyanmış. Şimdi adını hatırlayamadım, bir tanesinin ismini her şehirde caddelere vermişler, bizdeki **Talat Paşa Bulvarı** yerine.[70] Mişel Aflak değildi tabii, o iktidardaki Baas partisinin kurucusu, sonradan gözden düşmüş, Irak'a sığınmış, anıtmezarı Bağdat'ta.

Orduda subaylar arasında Ortodoksu, Katoliği, Süryanisi varmış. Hatta bir tanesi generalmiş, göstermelik de olsa. Hükümette bir-iki tane bakan da var galiba. Siyasi iktidarın Alevilerde olması önemli bir unsur. Sünni çoğunluğa

karşı Hıristiyanları bir tür denge unsuru olarak kullanıyor olabilirler sanırım.

Ekonomik olarak Türkiye'den yirmi-otuz yıl gerideler. Ama mesela Halep'e girer girmez "**burası yaşanabilir bir şehir**" duygusuna kapılıyorsun. İnsanlardaki güler yüzlü kalenderlik midir, kentin orasına burasına değdirilmiş **ufak tefek sevgi işaretleri** midir, nedir bilmem. Muhtemelen hayaldir, yaşanmaz aslında. Ama bunca senedir Urfa'ya, Mardin'e gider gelirim, mesela oralarda bir an bile böyle bir duygu geçmemiş içimden. İnsanın ruhunu büzüştüren o katı bağnazlığı, esas Anadolu'daki kadar olmasa da, alttan alta hissedersin.

Vecdi Beyin söylediği herhalde budur. Bak Türkiye ne güzel "millet" olmuş, Suriyeliler daha becerememişler, yazık.[71]

Seks, entrika, cinayet

İnternette Ermeni davası lehine zehir zemberek yazıları çıkardı. Kullandığı isim Ermenice değil, ama sanki bir şey bilmeyen bir Türkün Ermenice zannedeceği bir ad. Yazılarında anti-milliyetçi davayı savunur gözüküyor, ama bir yandan da *Taraf*'a, Baskın Oran'a, Genç Sivillere, Kürtlere, Etyen'e, Fethiye Çetin'e, *Agos*'a acımasızca çakıyordu. **Hepsi aptal, hepsi çıkarcı, hepsi ajan**. Odatv adı verilen pislik sitesine düzenli olarak yazmaya başladı. Allah Allah, dedik, orijinal biri herhalde. Cesur da.

Bana birkaç mail attı, baştan aşağı övgü ve hayranlık, ama şurada dediğim yanlış, orada savunduğum da yalan. Şirince'ye buyur ettim, gel konuşalım. Geldi. Geldiği gibi beni Odatv'ye yazı yazmaya davet etti. İyi para verirlermiş. Editörler fikirlerime katılmasalar da bana hayranmışlar. Kendisi de pek istermiş benle aynı yerde olmak. Telefon edildi, editörler hararetle destekledi daveti. Lafonten'in kargası da sesi övüldüğünde o duyguya kapılmıştır: **tilki yalan söylüyor, ama olsun, sesim güzel.** O sırada *Taraf*'tan yeni ayrılmışım, besbelli *Taraf*'ı yıpratmak için beni kullanacaklar.

Ailesi sözde Elazığlı Kürtmüş, ama Ermeni dönmesiymiş. Oysa kaş, göz yalan söylemez: ne Kürde ne Ermeniye benziyor. Ağzı da Elazığ ağzı değil. Öfkeden ziyade bir tür acımasızlık dalgası yükseldi içimde, soğuk. "Şimdi yatıyoruz," dedim, "**yatmayacaksan çek git**." Şaşırdı, ama itiraz etmedi, kuzu gibi boyun eğdi.

Hayatta hiçbir kadına böyle direkt girişememişimdir, yapamam, utanırım. Nereden icap etti? Yalanın çıplaklığı karşısında her türlü nezaket duvarının aşıldığını hissettim, belki ondandır. Belli ki beni baştan çıkarma talimatıyla gelmişti, onu kontrpiyede bırakmak hoşuma gitti. Öyle bir tuzağa düşmek insanın gururuna dokunur. Ama tuzağa düşmeyip, "ben senin bildiğin erkeklerden değilim," ayağına yatmak da hoş değil, korkaklık. Üstelik yalan, **bildiğin erkeklerdenim pekala**. Kontratak en doğrusuydu: ava giden avlanır!

Sonradan bir-iki defa daha görüştük. Asıl adının Afyon doğumlu Aygül bilmemne olduğu, Avrupa'da siyasi mülteci olarak yaşadım dediği kenti hiç tanımadığı, "annemin evi" dediği yerin **bildiğimiz profesyonel polis tezgâhı** olduğu ortaya çıktı. Konu kapandı.

İki sene kadar sonra Odatv ekibi yakalanıp hapse atılınca beni bir televizyon kanalında programa çıkardılar. Bunların birtakım politikacılara kadın gönderip şantaj yaptığı ortaya çıkmış o sırada; ben de bu olayı isim vermeden üstü kapalı olarak anlattım.

İki gün sonra her satırından zehir damlayan bir mail geldi. Şöyle alçakmışım, böyle şerefsizmişim, öyle korkakmışım, kendimi bir şey sanıyormuşum, birilerinin mabadını yalamaya çalışıyormuşum. Oysa o benden bin kat daha cesurmuş. **Topluma meydan okuyup babasız çocuk doğurmuş**, tek başına yetiştiriyormuş, daha geçen gün bir yaşına basmış. Bütün arkadaşları hapse girmiş, kendisi bebeğiyle beraber içeri alınırsa beni dünyanın en namussuz adamı olarak aleme rezil edecekmiş.

Bende jeton birkaç saat sonra düştü. Olamaz, aman! Verdiği doğum tarihi, bizim meşhur görüşmeden dokuz ay on gün sonrası!

Çocuğa Ermenice isim vermiş. Fotoğraf istedim, gönderdi. Görüşmeye kalkarsam beni öldüreceğini de söyledi. **Ezilme yeteneğim zayıftır gerçi, ama ezildim**. Günlerce sersem gibi dolaştım.

Bana da çok benziyor oğlan. Nasıl şeker bir gülüşü var!

Mayın tarlasında

Ani'de hafriyatta çalışan işçilere sorduk, gidilirmiş. Ama siz gidemezsiniz dediler, tarlalarda yolu bulmanız zor. Hem jandarma salmaz, maazallah mayınlı araziye düşersiniz. Sessiz geçilen konu başka tabii – **define arayacaksanız bizi görmeden sakın gitmeyin**!

Ertesi sabah hava ağarmadan Kars'tan yola çıktık. Google Earth'ten araziyi etüt etmişiz, tarlaların içinden giden traktör izi belli. Bu saatte asker olmaz, **meraklı rehberlerimiz** de daha kalkmamıştır. Yakalanmayız.

Horomots Manastırı, Ani'nin beş altı kilometre kuzeyinde, tam sınırın üzerinde, askeri bölgedeymiş. Doksan seneden beri **bir Allahın kulunun görmesine izin vermemişler**. Daha önce Sibel'le normal yoldan gitmeyi denemiş, ama karakolu aşamamıştık. Bu sefer üç kişiyiz. Serdar Kaya'yla internette tanışmışım, kafamız uyuşmuş, yürü gidelim demişiz. Arsen'i de yanımıza almışız.

Gün ağarırken toprak yola girdik, güneş doğmadan kanyonun kenarına vardık.[72] **Yarabbi nasıl bir ihtişam**! Uçsuz bucaksız Kars yaylası içinde gözden saklı bir vadi. Arpaçay burada tam bir büklüm yapmış, dünyadan kopuk bir ada oluşturmuş. Tepenin üstünde onuncu yüzyıldan kalma heybetli bir yapı kompleksi: yıkılmış, ama çan kulesi ile kubbelerin bir kısmı duruyor. Aşağıda, zümrüt misali bir düzlükte kırmızı taştan üç tane kilise. Etrafta insan kirliliği yok: ne tarla, ne çöp, ne elektrik direği, ne araba izi. Kuşlar gün doğumu coşkusunda. Uzaktan tek tük köpek havlaması geliyor, belli ki Ermenistan tarafındalar. **Güzelliğin fazlasından nara atmak istediğin anlar vardır**, işte öyle bir an.

Manastıra yürüdük. Muazzam bir esermiş belli ki, detayları cüretkâr, avam değil kral işi. 1948'de asker topa tutup yıkmış. Etrafı delik deşik, defineci çukuru. Ana kiliseye bitişik türbenin Ermenice yazıtını okuyabildim: "**Kutlu Khatun, anası Ruzukan ile babası anısına**, sene 1215."[73] What?

Aşağı kiliselere inen patikanın başına paslı bir tel çekmişler, "dikkat mayın girilmez" tabelası var. Kulak asmadık geçtik. O güzelliğin içinde kendini

galiba yenilmez hissediyorsun. Bir de o vandalizmi yapanların sözünü dinlemek onuruna dokunuyor. Gene de ne olur ne olmaz, ben önden yürüyeceğim dedim. **Patlayacak olursam** siz devam etmeyin, geri dönün.

İndik. Çayırda epey dolaştık. Dere kenarında oturup piknik yaptık. Karşısı kırk metre ya var ya yok, mayomuz olsa Ermenistan'da bir tur atıp dönmek işten değil. "**Ermeni yazarla oğlu Ermenistan'a kaçarken mayına basıp öldü**," diye hayali gazete manşetleri üretip eğlendik, Sabahattin Ali'yi andık. Bundan iki gün önce *Taraf*'ta meşhur "Gençliğe Hitabe" yazım çıkmış, yüzlerce tehdit maili almışım. Anlatamazsın da kimseye, amacımız turistik geziydi başka bir şey yok diye.

Dönüşte köylüler gördü. Nereden geldiğimizi duyunca benizleri attı. Mayınlı alan orası, siz deli misiniz? "Zannetmem," dedim, "mayın filan yoktur, definecileri ürkütmek için yazmışlar öyle." Kafa salladılar. **Her birinin beşer-onar hayvanı telef olmuş mayın yüzünden**. Oradaki çukurları görmediniz mi?

Görmüştük aslında ama defineci çukurudur diye önemsememiştik. Düşününce, tabii, düz otlakta neden o kadar çok çukur açsınlar?

Solda yukarıda Horomots Manastırı, önde düzlükteki kiliseler, sağda Arpaçay, arka planda Ermenistan. Sağda en önde askeri uyarı levhası. Serdar Kaya çekti.

Feminizmin zararları

Ağtamar'da kilise ayini yapılması münasebetiyle *Agos*'tan arkadaşlar epeyce Van'a gidip gelmişler, eşrafından valisine kadar bir sürü insanla sohbetleri olmuş. Söz birliği etmişçesine hepsi aynı mevzuya gelmiş. Ermeniler bizim canımızdır, ciğerimizdir, öz kardeşimizdir, gitmeleri kötü oldu. Size burada arazi verelim, tatil köyü kurun. Diasporanız gelsin, bizi kalkındırsın. Biz burada define aramaktan yorulduk, kendileri gelse alması daha kolay olur.

Bu sonuncusunu söylememişler tabii, ama arif olan anlamış.

Bizimkiler İstanbul'a dönünce düşünmüşler, taşınmışlar, **memlekette bu işi yapacak bir tane deli var** diye karara varmışlar. Anlattılar. Olur dedim. Gençlerden Aris'i yanıma aldım, atladık Van'a gittik. Senelerden beri muhayyilemi kurcalayan bir yer var. Gölün güneyinde, adına Deveboynu dedikleri yarımadanın üzerinde, deniz kıyısında, akıl almaz güzellikte, ıssız bir çanak. Arkada, külah gibi sivri bir dağın tepesinde Aziz Tovmas Manastırı, en az 10. yüzyıldan kalma. Önde, ileride, Ağtamar görülüyor. İki üç kilometre ötede Kanzak adlı Kürt köyü var, ortaçağ kıvamında. Dağlar heybetli; biraz yukarı çıkınca Sipan Dağının heyula gibi silueti de beliriyor kuzeyde. "Burası olacak," diye deklare ettim. Meğer Sarkis Abinin de hayalinde aynı yer varmış. Van'da tanıdığımız genç bir gazeteci arkadaş "size kimsenin bilmediği gizli bir yer göstereyim," dedi. Onunki de aynı yer çıkmasın mı?

Bildiğin tatil köyü olmaz, dedim, **bu yerin ruhuna ihanet olur**. Hem Ermeninin zengini akılsız değil ki, neden parasını buraya gömsün? Burada gerçek bir köy kuracağız. Yüz yıl önce nasıl kurmuşlarsa aynen öyle kuracağız, aynı mimariyle, aynı malzemeyle, aynı teknikle. Düz toprak dam olacak, davar da olacak, tezek de olacak. Tamamen gönüllülük esasına dayalı bir proje olacak. Dünyanın her ülkesinden gençler gelecek, onbeş gün, bir ay, inşaatta çalışacak. Yeterli sayıda ev yapıldıktan sonra Kanzak köyü halkıyla bir şirket kurulacak, hayvancılık ve bağcılık yapılacak. Yanısıra kültürel etkinlikler yapılır, konferans panel manel olur, yöreye biraz hayat gelir. Etrafta Ermeni tarihine ve kültürüne ilişkin bitmez

tükenmez malzeme var, yedi günlük gezi programı yapsan az gelir. Eh, bir miktar turist de gelse fena olmaz, gelir getirir.

Maksat ne? Bir, dünyaya saçılmış Ermenilere, anavatanla duygusal bir bağ kurabilecekleri bir odak noktası sunmak. Gençlerin unutulmaya yüz tutmuş bir hayat tarzıyla tanışmasını sağlamak. İki, Türk tarafına güzel bir jest yapma fırsatı vermek. Hem "**gel birader bura senin de memleketin,**" diye yorumlanabilecek şık bir hamle, hem kimsenin onuru zedelenmiyor, özür dilenmiyor, kim kimi kesti bahsi açılmıyor. Üç, Van ahalisiyle bir bağ kurmak, onlara dostluk eli uzatmak. Bir taşla üç kuş.

Ayrıca köy kurmanın kendisi güzel iştir, **yapan bilir**.

Van'da eşraf ve ayandan beş-on kişiyle görüştük, hepsi heyecan gösterdi. Kalkınma fonundan para da veririz, iş makinası da veririz, Anıtlar Kurulunu da şey ederiz, otelimde bedava misafir ederiz, lafı mı olur? Ama dedik, bu iş Devlet meselesi, başbakanla el sıkışmadan olmaz, öbür türlü bürokrat tayfasının ödü kopar, taş koyarlar. Ali'yle beraber kalktık Ankara'ya gittik. Başbakanın yakın danışmanlarından biriyle konuştuk. Beğendi, teşvik edici şeyler söyledi, iş biraz daha olgunlaşınca Tayyip Beyle randevu sözü verdi. Tanıdık birkaç milletvekiliyle, partililerle filan görüştük, hepsinin yüzünde gülücükler. Meğer memlekette herkes Ermenilerin böyle şeyler yapmasını istermiş, iyi mi? O bir şey değil, ben bunca senedir alışmışım her yaptığım işte Devlet'le didişmeye, **ister misin şimdi Devlet bize arka çıksın**? Vallahi ambale olurum, ne yapacağımı şaşırırım.

Arada bir Toronto, bir Paris turu attım. Oradaki aklı başında Ermenilere konuyu anlattım. "Oğlum saf mısın, sizi ham yaparlar," deyip acıyanlar oldu gerçi, ama genelde herkes fikri beğendi. Aris Fransa'nın büyük kentlerinden birinin belediye başkanıyla konuşmuş. Adam meğer Van kökenliymiş, şehrin **bütün gençlerini oraya yığarım yeter ki isteyin** demiş. Bu iş olacak galiba.

Olmadı. Feministlere takıldı.

Bize kurumsal bir çerçeve lazım dedik, Hrant Dink Vakfından daha uygunu olmaz. Aris'le gittik, şık bir sunum yaptık: bütçesi şu, takvimi şu,

potansiyel kaynaklar şunlar. Sizden para filan istediğimiz yok, isminizi koyun yeter. Biraz düşünelim dediler. Allah sizi inandırsın, tam üç ay kıvrandılar, cevap bile veremediler. Çok güzel proje ama bizi aşar. Nesi aşar? Şey, karşı çıkanlar var. Kimmiş karşı çıkan? Eee, fikir iyi ama Sevan Nişanyan olmaz diyorlarmış. Nedenmiş o? Mmm, feministler filan Nişanyan'a karşıymış, **o adam şöyle böyle diyorlarmış.** Peki feministleri kim ipler? Öyle deme Sevan, önemli onlar...

Yavaşça, Van balonunun gazı kaçtı. Aris başka işlere daldı, ortadan kayboldu. Projeyi sevenler **di'li geçmiş zamanda cümleler sarf etmeye** başladılar. Bizim cemaatten pek kimse tanımam, o güne dek fazla bir ilişkim olmamış, bu saatten sonra kapı kapı dolaşmak içimden gelmedi. Nazar Büyüm "Gel," dedi, "bütün cemaat vakıflarının yöneticileriyle bir toplantı yapalım." O da bir başka alıngan meczuptur. Şirince'ye geldi, bir şeye kızıp kavga etti, küstü gitti. Konu öylece kaldı.

Feminizm zararlı bir ideolojidir diye boşuna demedim herhalde bunca yıl.

Kulelerin efendisi, 2011.

Şirince Meydan Muharebeleri

Taraf'taki yazılarım vatanmilletçi çevrelerde infial uyandırdı. Hele o dönemde **bir tür nasyonalist-sosyalist kaynaşma** içinde olan İzmir'de duygular iyice kabardı. Üç kişinin bir araya geldiği her yerde Sevan Nişanyan konusunun konuşulduğu duyuldu. Koynumuzda yılan besliyoruz! Ermenistan'a gitsin! Kimden alıyor gücünü bu adam! Evleri de kaçakmış üstelik! Gitmiş Şirince'nin en güzel tepesine konmuş gâvur! Devletimiz uyuyor mu?

Günaşırı birtakım memurlar gelip evlerimi ölçüp biçmeye, fotoğraflamaya başladı. Bir gün birini mutfağın arkasında, öbür gün diğerini sarnıcın dibinde bulduk. Beni gördüklerinde şeytan görmüş gibi kaçıyorlar – neme lazım, **arkamdan CIA çıkar, çarpar marpar**.

Bir tanesi kaya mezarı şantiyesini görüp nedir diye sordu. Anıt deyince tepesi attı. "Bu ülkede sadece Mustafa Kemal'in anıtı yapılabilir," diyerek bizi aydınlattı. Başka bir gün ustalarımı kenara çekip "**sizin patron yakında hapse girecek**, siz kendinize iş bulun," muhabbeti yaptılar.

Matematik Köyü bitişiğinde kendime yaptığım evin önce bir odasını, sonra öbür odasını mühürleyip gittiler. Ben tınmayınca ikisinden ayrı ayrı mühür bozma davası açtılar. **Ağzından tükürük saçan bir hakim**, ikisine ayrı ayrı ikişer yıl hapis verdi. Peşinden otelin bitişiğinde yaptığım hamama dava açıldı. Bir yıl sekiz ay da ondan yedim.

Kaya mezarı önce "kaçak inşaat" diye mühürlediler. Biz çalışmaya devam edince bir mühür fekki davası da oradan açıldı. Yetmedi, orası orman arazisidir diyerek bir de "ormanda izinsiz tesis kurmak" davası açtılar. Onun cezası hafif, bir sene, iyi halden tenzilatla on ay.

Tavuk kümesinin kapısına kemer örerken yakaladılar; bir dava da oradan açıldı. Derken 2005-2006'da yaptığım İlyastepe bağ evlerinin toptan kaçak olduğuna uyandılar; bir dava da oradan. İlyastepe'ye yeni yaptığım kendi evim ayrı dava konusu oldu. Onun yanındaki ek odaya ayrı dava açılınca

"battı balık yan gider," deyip onu beş odalı mükellef bir konağa dönüştürmeye karar verdim. Sonuçta o da iki sene, öbürü de iki sene.

Seri katil mantığı: **ha üç kişi kesmişsin, ha üçyüz kişi,** ne fark eder?

Hodri Meydan

2010 Temmuzunda İzmir İl Genel Meclisi Nişanyan Evlerinin on tanesi hakkındaki yıkım kararını onayladı. Peşinden iki ev, peşinden bir ev daha derken, daha öncekilerle birlikte, Şirince'de yapmış olduğum yirmiiki evin hepsinin idam fermanı imzalanmış oldu. Linççi güruhun sözcüsü olan *Yeni Asır* gazetesinden aradılar. Ne diyorsunuz Sevan Bey? "**Vandalizm bir ruh hastalığıdır**," dedim, psikiyatri literatürüne küçük bir katkıda bulunarak. "Namussuzluktur. Devlet kademesine sızmış birtakım vandalların aldığı kararlar beni enterese etmiyor."[74]

Ertesi gün valiye sormuşlar. Adamcağız ne desin, **yasaların gereği, hukuk mukuk**, bir şeyler gevelemiş. Kolay anlaşılsın diye heceleyerek "yı-ka-ca-ğız," diye eklemiş, ya da gazete öyle manşet atmayı uygun bulmuş. Bana döndüler. "Kolaysa gelsin yıksın," dedim. "Vali Beyin o işe ne gücü ne cesareti yeter."[75] Hızımı alamadım, "bir de kule dikeceğim, bakalım yıkabiliyorlar mıymış," diye ekledim. O anın ilhamıydı. Ta Svaneti yolculuğundan beri gerçi var kule fikri aklımda, ama somutlaşmış bir şey yok, hayal sadece.

Ertesi gün ustaları topladım, "şuraya bir kule dikeceğiz," dedim. **Espri midir, değil midir** kestiremediler, hı deyip kafa salladılar. İki gün kapanıp taslağını çizdim. Daha önce bizde çalışmış, iyi duvar ören Kürt ustaları arattım. Ne zamandır ortalıkta görünmeyen Yaşar Usta'yı buldurdum. Bir buçuk ay süre verdim. İzin mizin yapmadan haftada yedi gün çalışacaklarına dair söz aldım.

2 Eylül'de temeli attık. 29 Ekim'e yetiştirmeye çalıştık. Hatta o gün 250 kişilik sofra kurup, dört tane kuzu çevirtip, kazanlarla pilav kaynatıp, İzmir operasından ses sanatçılarını, İstanbul'dan Sayat Nova korosunu çağırıp **Mardin usulü ağa sofrası kurmayı** hayal ettim. Ama yetiştiremedim.

Ayrıca Mardin usulü ağalığın bizim organizasyon kapasitemizi de, bütçemizi de aştığı anlaşıldı.

Dörde dört kare şeklinde, on metre boyunda, taştan güzel bir kule oldu. Şirince'nin en yüksek noktasında, köye ve üç vadiye hakim bir yerdeydi. Ufak bir resepsiyonla açılışı yaptık. Göndere törenle salyangozlu Nişanyan bayrağını çektik. **Herkes görsün, ibret alsın** diye kuleyi projektörle aydınlattık. Mermere kazdırdığım yazıtın örtüsünü açtık:

HODRI MEYDAN KULESI
ZALIMIN ACZINI GÖRMEK VE GÖSTERMEK IÇIN INŞA EDILDI

Basına laf yetiştirmeyi de ihmal etmedim. Nişanyan Evlerini yıkmaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini, buna karşılık bürokratik oligarşinin yıkılacağını ilan ettim.[76] Güçlerinin blöften ibaret olduğunu, bir üfürüklük canları kaldığını haber verdim. Yıkıma kalkışırlarsa "tükürük denizinde boğulacaklarını" muştuladım. "Bu adamların" iznini de ruhsatını da takmadığımı, yasaklarına da kulak asmayacağımı bildirdim.[77] **TC'yi güzelce lağvettim**. Hadi yallah!

Yıkım günleri

Kudurdular elbette. TC tarihinde kimse Devletin ceberut gücüne bu kadar açıktan alay ederek meydan okumuş mu? **Kule dikip göndere isyan bayrağı çekmiş mi**? Yıkım prosedürünü hızlandırdılar. Açılıştan birkaç gün sonra yıkım ihalesini ilan ettiler. Ocağın 15'inde ihale yapıldı. 23 Şubat için yıkım tarihi verildi.

Yıkım günlerinin hikâyesini *Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi* kitabımda ayrıntısıyla anlattım; burada her şeyi tekrarlamaya gerek yok. Satırbaşlarıyla geçelim.

20 Ocakta alenen savaş açtım: "Gelecekleri varsa görecekleri de var. Kan dökülmeden bu işin yapılabileceğini zannediyorlarsa çok yanılıyorlar."[78] 13 Şubatta Ali ile beraber Nişanyan Evlerini ve Matematik Köyünü halka açıp herkesi direnişe çağırmaya karar verdik. Mesajımız yüzbinden fazla insana ulaştı. Binlercesi yardıma gelmeye söz verdi; bir kısmı işi gücü bırakıp

geldi. **Çatışmaya hazırlandık**. Tırlar ve iş makinalarıyla köy yolunu kesmeyi, gerekirse girişleri kazıp geçilmez hale getirmeyi planladık. Selçuk kaymakamlığı bunun üzerine İzmir'den takviye askeri birlik çağırdı; yıkım tarihini öne aldı.

Çatışmadan sağ çıkmayacağımdan emindim. 16 Şubatta bir mesaj yazıp herkesi **üç gün sonraki cenaze törenime** davet ettim. Törenin istediğim gibi olması için etrafa talimat verdim. Akşama doğru jandarma gelip elektriğimizi kesti. Binaların tahliyesini emretti.

Yıkıma birkaç saat kala **başbakanlıktan gelen bir telefon emriyle** süreç durduruldu.

24 Şubatta bütün mal varlığımı, yaşadığım sürece kullanım hakkı bende kalmak üzere Nesin Vakfına bağışladım.[79]

2 Martta Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay **bin tane kravatlı memurdan oluşan maiyetiyle** köye geldi, Nişanyan Evlerini ziyaret edip beni yemeğe götürdü. "Problemlerin çözüleceğini" vaad etti.

Aradan geçen bir yılı aşkın sürede çözüme yönelik hiçbir şey yapılmadı gerçi. Ama yıkım ve hapis tantanası da – en azından bir süre için – dinmiş göründü.

Kibir ve ceza

“Her Sevan’ı bir Aynur paklar,” demişti biri. Sanırım geçmiş günahlarımın ceremesidir Aynur, bir tür ilahi ceza. Hak etmiş miydim? Etmişimdir mutlaka. Binbir türlü sınavın hakkından geldikçe insanın üstüne bir kibir geliyor; “yenilmem artık” duygusuna kapılıyorsun. **O duyguya kapılanları tanrılar affetmez** diye bin defa söylememiş mi eski zaman bilgeleri?

Müjde’den ayrıldığım ve kendimi yalnız hissettiğim bir dönemde tanıştık. Almanya’da öğrenciydi, aramızda yirmiyedi yaş fark vardı. Yaşını başını almış adamlar genç kadınlardan niye hoşlanır? Bunu da dürüstçe söyleyene hiç rastlamadığım için parantez açıp izah edeyim müsaadenizle. Kendinden yorulduğu için hoşlanır. Hayatı belli bir ilişkiler sistemi içine oturmuştur, iyi kötü tanınıyordur, saygı görüyordur, sorumluluk taşıyordur, konumuyla orantılı bir ağırbaşlılık sergilemeye özen gösteriyordur. **Saçmalama hakkı elinden alınmıştır**. Her Allahın günü – lanet olsun – hep aynı insan olmak zorundadır. Onun “kim olduğunu” bilmeyen bir gençle karşılaşmak o yüzden taze bir esinti gibi gelir. Arada cinsel çekim yoksa onu da beş dakikada hizaya getirmesini bilirsin gerçi. O işin tekniğini elli küsur senede sular seller gibi öğrenmişsindir; iki cümle, biraz ses tonu, biraz beden dili yeter egemenlik ilişkisini kurmaya. Ama cinsel boyut varsa denge altüst olur. Karşındaki kadın, **cüreti ve cehaletiyle doğru orantılı olarak** seni esir alır. Boynuna yuları takıp gezdirir. Oh! Hafiflersin. Sırtındaki kendi yükünden kurtulursun. Ne rahatmış dört ayak üstünde yürümek!

*

Yürümeyeceği baştan belli bir ilişkiydi. Aynur canlıydı, dinamikti, girgindi, ilk birkaç hafta ona kandık. Ama kalbi çok derinden yaralıydı. Babasız büyümüştü. Alman toplumunun kenarında bir Türk kızı olarak hayata tutunmanın acıtıcı darbelerini yemişti. Sevgiye açtı. Ama sevgiyle nasıl başa çıkacağına dair en ufak bir fikri yoktu. İradesinden en küçük sapma korkunç öfke patlamalarına yol açıyordu. Bencildi. Tahripkârdı. **Kendi kaprisleri dışında hiç kimseye ve hiçbir şeye saygısı yoktu**.

“Yetti” demeyi tasarladığım günlerde hamile olduğunu öğrendik.

Doğurmaktan başka bir ihtimali ne o düşündü, ne de ben. Çocuk kutsaldır, annesinden ve babasından daha önemli bir varlıktır. **Anne babanın rahatına feda edilmesi** kadar büyük bir alçaklık düşünülemez. Evlenelim dedim. Evlendik.

Anahit doğdu. Ve hayatımın ışığı oldu. Dördüncü çocuğumdu, ama daha öncekilerle böyle bir duygu yoğunluğu yaşadığımı hatırlamıyorum. Torunum olacağı yaştaydım, belki o da bir faktör. Olağanüstü kişiliği olan bir çocuktu. Çok güzeldi. Çok zekiydi. **Bulaşıcı bir kahkahası vardı**. İnsanların ruh halini okuma yeteneğiyle doğmuştu. Belki annesinden aldığı, ama annesinin yaralarıyla henüz örselenmemiş, olağan dışı bir duyarlılığa sahipti. Her yaş ve konumdaki insanı mıknatıs gibi kendisine çekebiliyordu. Birkaç günlükken Şirince'nin maskotu oldu. Beş aylıkken Diyarbakır'ı, altı aylıkken Malta adasını fethetti. Annesinden esirgediğim aşkı, hiç zorlanmadan kendine mal etmeyi bildi.

*

Çocuk doğunca Aynur'un yumuşayacağını ummuştum. Boş umut! Gitgide kötüleşti. Kendisinden başka herhangi bir şeye veya kişiye gösterdiğim ilgiyi delice kıskanmaya başladı. Arsen'i düşman ilan etti; o yetmedi on yaşındaki Tavit'i evden kovmaya kalktı. Çocuklarımın eski fotoğraf albümlerini parçaladı. Facebook'ta yazıştığım insanların peşine düştü. Şirince'yi ve Nişanyan Evlerini kendisinden fazla önemsediğim hissine kapıldığı için, başka yere taşınmamız için tutturdu. "Olmaz" deyince rezaletler çıkardı. Beni Şirince ile kendisi arasında seçim yapmaya zorlayacak emrivakiler yarattı. **Köy yerinde ağayla kavga edene herkes sırtını döner**. Yalnızlaştı; konuşacak kimsesi kalmadı.

Zayıf noktamı keşfetmesi uzun sürmedi. Anahit üç aylıkken ilk kez bebeği alıp evi terk etti; deliye dönüp saçmalamamı izledi. Sonraki aylarda gitgide sıklaşan aralarla ve gitgide artan bir kararlılıkla aynı senaryoyu tekrarladı – sekiz kere mi, on kere mi oldu, hatırlamıyorum. Süreç hep aynı: Aynur'un bir şeye canı sıkılır; öfkeden çılgına döner; kapılar çarpılır, yoluna çıkan herkes yerin dibine batırılır. İki-üç gün öfkenin dozu durmadan artar, önüne

geçilmez bir kasırgaya dönüşür. Dördüncü gün Aynur valizlerini toplar, çocuğu alıp kayıplara karışır.

Bir seferinde otelin kasasını boşaltıp gitti. Bir başka seferinde arabamı götürdü, kaza yapıp bir yere bıraktı. Yurt dışına gideceğinden korktuğum için Emniyeti alarma geçirdim; iş Ankaralara kadar yansıdı, rezil kepaze oldum. Günlerce izini sürdükten sonra bir kere Bodrum'da, bir kere İzmir'de, bir kere Selçuk'ta buldum. Her buluşmamızda hiç itiraz etmeden eve döndü; birkaç gün **kanadı kırık bir kuş gibi** davrandı; sonra gene krizi nüksetti.

Bebek on aylıkken Almanya'da üniversiteye dönmeye karar verdi. Geri gelmeye pek niyeti yoktu. Bile bile boyun eğdim. Münih'te daire tutmasına yardım ettim. Gitti. Yerleşti. İki gün sonra gene hamile olduğunu öğrendi.

Hiçbir şey yapmadan üç ay boyunca tek göz dairesine kapandı. Yarım ağızlı bir-iki denemeden sonra bir daha okula uğramadı. Günlerce sokağa çıkmadan **Anahit'e sarılıp uyudu**. Çerez ve çikolatayla beslendi. Birkaç kez yanlarına gittim. Sonunda artık dayanamadım, “Yürü,” dedim, “gidiyoruz.” Hiç direnmeden kuzu kuzu geldi. Kırksekiz saat kadar çok mutlu oldu. Sonra gene dağıldı.

İlyastepe'de bekârlık günlerimde kendim için yaptığım iki odalı evde oturuyorduk. Arazinin mülkiyeti kısmen Müjde'ye ait olduğu için – Müjde iki seneden beri ne uğramış ne bir söz etmiş olduğu halde – bir gün bile orada kalmak istemediğini bildirdi. Başka ev alacak param yoktu; Ali'den rica ettim, Nişanyan Evleri yakınında, almayı tasarladığı güzel bir bahçeli evi Aynur'a tahsis etmesini teklif ettim. Kırmadı, ama mülkiyetin Vakıfta kalmasında ısrar etti. Bu da yeni facialara yol açtı. Bütün mal varlığımı Vakfa bağışlamıştım; gene de büyük çocuklarıma annelerinden intikal eden epey mülk vardı. Onların malı varken benim çocuklarımı sen nasıl mirastan mahrum bırakırsın? Bre aman, bekle, ötekiler yirmi senede oldu, zamanla senin de olur! I-ıh, nafile. Ali'nin sıtkı sıyrıldı, vazgeçildi.

Otelle veya herhangi bir yapıcı işle ilgilenmeyi reddettiğinden köyde canı sıkılıyordu. Eskiden marangoz atölyesinde çalışmışlığı vardı; “Atölye isterim, çalışıp para kazanacağım,” diye tutturdu. Aklı başında bir-iki

arkadaşıyla konuştum, bir şeyle oyalanırsa iyi gelir diye beni ikna ettiler. **Bizim eşeğin ahırına el koyduk**; planyasıyla, yatarıyla, şerit desteresiyle, torna tezgâhıyla gayet şeker bir marangoz atölyesi kurduk. Bir gün bile yanına uğramadı. Parayla onu satın almaya çalışıyormuşum, başaracağına güvenim yokmuş, vs.

Boşandıktan sonra Müjde'yle iki-üç sene çok az görüşmüştük. Aynur'a ilk başlarda ters davrandı. Problemin boyutlarını gördükçe – ya da Aynur'un **kendisine değil asıl bana tehdit olduğunu fark edince** – tavrı değişti; dostluk eli uzattı, yemeğe çağırdı, kol kanat gerdi. Anahit'in cazibesine o da kapıldı. Çocuk sık sık Müjde'nin evinde, ablası ve abileriyle vakit geçirmeye başladı. Bu da krizlere yol açtı. Meğer Müjde çocuğu kendine bağlamaya çalışıyormuş, Aynur'u defedip çocuğa el koyacakmışız. Buna rağmen Müjde iyi niyetini korudu. İkinci bebeğin doğumunda İris'le beraber Berlin'e gitti, başında durdu.

Sonunda film koptu. Son kaçışından beş-altı gün sonra bir daha kaçmaya kalktı. Bebeği ve valizlerini topladı. Zorla arabayı almaya çalıştı. Zorla engel oldum. **İtişip kakıştık**. Jandarmaya gidip şikâyetçi oldu. Dava açtı. Bir celsede boşandık. Anahit'i alıp Berlin'e gitti, karnında altı aylık bebekle.

Şimdi Berlin'de işsiz, amaçsız, eğitimsiz ve yalnız, **öfkesi ve kuruntularıyla kendini tüketerek** yaşıyor. Güzel Anahit'im ve güler yüzlü Mihran'ım elinde rehin. Anlaşmamız gereği çocukları belli aralarla bana gönderecekti; ne kadar önemsediğimi hissedince ondan da caydı. Dostluk yoluyla çözüm bulmanın her yöntemini denedim, başaramadım. Yasa yoluna gitsem neler olabileceğini kestiremiyorum. Çaresizim.

*

Bu kitabı o çaresizliğin verdiği can sıkıntısı günlerinde yazdım. Eskileri anıp biraz oyalandım. Benimle belki hiç doğru dürüst vakit geçirmeden büyüyecek olan çocuklarım günün birinde bunları okuyup biraz olsun babalarını tanıma fırsatı bulur diye umdum.

Mutlu günlerinde, Demre yakınları, 2009.

THE END

Azerbaycan’da ‘Ne mutlu Türküm diyene’ deyişim

Elinizdeki kitabı bitirip noktasını koyduktan, tashih için yayınevine teslim ettikten sonra bir tatile çıkma ihtiyacı duydum. Van’dan yola koyulup, tek başıma, İran’ın yarısını bisikletle dolaştım. Yolculuğun onikinci gününde şeytan dürttü.

Fazlalık oldu bu hikâye belki, kitabın bitimini bozdu. Ama olsun: hayatın durmayıp devam ettiğini hatırlatmak açısından faydalı.

Reşt’ten Astara’ya giderken aklıma esti, Azerbaycan’a geçmeye karar verdim. İran bunalttı bir parça, asıl neden o. Bir de buz gibi bira çekti canım, İran’da kolaysa bul bakalım. Bakü’den İzmir’e THY’nin direkt uçuşu var, onunla dönerim diye hesapladım.

Astara’da İran gümrüğünden çıkış yaptım, bisikletin üstünde tıngır mıngır Azeri tarafına geçtim. Vizen nerede? Aa, hiç aklıma gelmemiş. Bir kolaylık mümkün müdür? Baktılar TC pasaportu, kardaş, ver bakalım dediler. Aaa Ermenistan vizen var senin? **A, Bedros nasıl isim**? Ermeni misin? Komutanım girdi devreye. Etrafım sarıldı. Ayı gibi bir binbaşı belirdi. Arka tarafta güvenlik binasına götürdüler. Çantamda İran karayolları haritası vardı. Onu aldılar. Burada bekle dediler. Etrafta in yok, cin yok.

Yarım saat sonra yamuk tipli iki subay geldi. Sorgu: Ermenistan’a niye gittin? Nerede kaldın? Kimi gördün? Almanya’ya niye gittin? İtalya’da ne işin vardı? Hangi otelde kaldın? Neden bu vize fotoğrafında bıyıklısın öbüründe değilsin? Ayı binbaşı geldi. Ermenistan doğumluymuş, 1988’de mülteci gelmişler. “Ermeniler için dünyada tek çözüm var,” dedi, başparmağıyla boğaz kesme hareketi yaptı, gözlerinde tarife sığmaz bir nefret. Elleri benim kafam büyüklüğünde ve nasırlıydı. Tek vuruşta kafamı kırabilir.

Sivil tipler geldi, bariz KGB stili. Biri sorguya başlıyor. Az sonra o gidiyor, diğeri geliyor, aynı soruları baştan sormaya başlıyor. O kahve içmeye çıkıyor, üçüncüsü geliyor hadi baştan. İnternetten bakmışlar, kaya mezarı nedeniyle aldığım iki yıl hapis cezasını görmüşler. Sen hapisten kaçıp mı

buraya geldin? **E tabii**, dedim, Türkiye’de hapisten kaçan bir Ermeni için vizesiz Azerbaycan’a gelmekten daha doğal ne olabilir?

Bir yandan düşünüyorum, “vazgeçtim Azerbaycan’a girmekten” de, pasaportunu geri iste canına yandığımın. Ama az da olsa içimde bir umut var, belki vize verirler diye. Bir şişe soğuk bira uğruna, yarab, ne eziyetler çekiliyor.

Altıncı veya yedinci sorgucudan sonra albayım geldi, suratından düşen bin parça. Hepsi hazırola geçtiler. “Seni tutukluyoruz,” dedi. Van-Saray sınır kapısından çıkışta pasaporta standart damgadan faklı bir çıkış damgası vurmuşlardı. Bunun sahte olduğuna karar vermişler. Sabrım taştı. “Bakın,” dedim, “siz Türkiye Cumhuriyyetinin ay yıldızlı damgasına sahte diyemezsiniz, bir kere kendinize gelin.” Cık, olmaz! Ulusal onurla bu kadar oynanmaz!

Oyun hoşuma gitti, devam ettim, **sesimde epik bir tını**. “Bir Türkiye Cumhuriyyeti vatandaşına bu şekilde davranmak sizin haddinizi aşar. Başka sorunuz varsa TÜRK POLİSİNİ arayın, onlar size gerekli cevabı verir. ” Türk Polisi’ni hakikaten büyük harflerle yazmaya layık bir milli gurur ifadesiyle söyledim, Allah sizi inandırsın. Albayım morardı, ötekiler kendisine bakıyor, “girişelim mi?” gibilerinden.

Çıkıp gittiler. Bir saat daha orada beklettiler. Sonra “yürü” dediler, “gidiyoruz.” Ben nezarethaneye gitmeyi bekliyorum. Ayı binbaşı geldi, elinde pasaportum, İran tarafına yürüttü. “Şimdi ‘burada Ermeni var’ diye bağırsam bu insanlar seni paramparça eder,” diye hayallerini paylaştı. “Belki yaparsın,” dedim, “amma Türkiye Cumhuriyyeti de senin ebeni siker, **bilirseen**?” Omuz silkti, enseme bir şaplak atıp köprüye doğru itti. Gitti.

İran gümrüğünde mesai bitmiş, kapıyı kapatmışlar. Genç memurlar geldi. İnanılmaz bir sevimlilikle koşup büroyu açtılar, mühürü buldular, işlemimi yaptılar, çaylar bisküviler ikram ettiler. İran’ı bisikletle dolaştığımı duyunca sevinçten zıp zıp zıpladılar. Beraber hatıra fotoğrafı çektirdiler.

*

Sorgu sırasında defalarca sordular, daha önce Azerbaycan'a geldin mi? Hayır dedim, inkâr ettim. Ama içimde kısık uzak bir ses, "ya bulurlarsa?" diye durup durup soruyor. Yirmiiki sene olmuş gerçi, pasaport sahteydi, isim de farklı, ama bunlar KGB'dir, ya bir yerlerde kaydı varsa? Allah kahretsin, *Agos* yazılarımda hikâyeyi anlatmıştım, blogumda da var, ya interneti didik didik edip "**bu ne lan**" diye önüme koyarlarsa? O zaman hapı yuttuk işte. Kimin ebesi üzülür?

Kötü bir niyetim yoktu, uluslararası komplo filan da yoktu. Türkiye o devirde bana pasaport vermiyor, Isparta piyade tümeninde Ali Nesin'le başımıza gelenler yüzünden, ben de mecburen **kendi uçağını kendin yap** kampanyası açmışım. Bakü'de çok da güzel gezmiş, konukseverlik görmüşüm. Ama şimdi kolaysa bu hıyarlara anlat bakalım.

Hazar Denizi kıyısı, Talış, İran, 2012.

DEVAM EDECEK

Endnotes

1. *Tercüman*, 26 Kasım 1974, "Bu Kitap Koleksiyonu Kimin Elinde?" ♠

2. Asıl adı Mıkhitaryan Okulu olan Pangaltı Lisesi Harbiye'de, eski İnci Sineması'nın arkasında, Süleyman Nazif Sokaktadır. Babam da aynı okulun mezunuydu. ♠

3. *Milliyet*, 3 Mayıs 1968. ♠

4. Metin Jean Cocteau'nundur. Latince ders kitaplarından alınmış cümlelerden ve kalıp deyimlerden oluşan, kurşun asker tadında fantastik bir metindir. "Kolaymış bu Latince" duygusuna ondan kapılmış olmalıyız. ♠

5. *Christophori Besoldi operis politici variis digressionibus philologicis et iuridicis illustrati editio nova*, Argentorati 1626. ♠

6. Toplam dört yazı var, ama okumaya değer olanı "Burjuva Devletinin Sorunları ve TC Devleti," *Birikim*, Mayıs 1980. ♠

7. Karl Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön-çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, Birikim Yay. 1980; üçüncü basım 2012. ♠

8. Duineser Elegien 2:66-69 ♠

9. *Lukas* 15:22. ♠

10. Kostas Gounis, şimdi Girit Üniversitesinde sosyoloji profesörü. Evsizler ve kentsel marjinaller hakkında yayınları var. ♠

11. **Andreas Papandreu**, PASOK lideri, Yunanistan başbakanı, 1981-1989 ve 1993-1996. **Yorgos Papandreu**, PASOK lideri, Yunanistan başbakanı, 2009-2011. Andreas'ın babası ve Yorgos'un dedesi eski **Yorgos Papandreu** da 1944-1965 arası üç kez başbakan olmuştu. ♠

12. Trichocereus peruvianus. Psikoaktif etkileri için bak. Richard Rudgley, *The Encyclopedia of Psychoactive Substances*, New York 1998. ♠

13. Google'da 12º 41' Güney 71º 15' Batı görünüyor, ama galiba beş km. daha batıda. Şimdi oralara Milli Park yapılmış, yolu da biraz geliştirmişler, ama köy pek değişmemiş. ♠

14. 12º 54' Güney 71º 24' Batı. ♠

15. Yüksek Mahkemenin şu anki dokuz üyesinden altısı Harvard Hukuk, ikisi Columbia Hukuk mezunuymuş. Obama da Harvard Hukuk'lu. ♠

16. Erkin Koray'ın şarkısıydı. "Aşktan yana şansım yok/ağlıyorum derdim çok/aşkımı kaybetmişim/sordum sordum bulan yok/dün gece çok ağladım/aradım bulamadım/körolası çöpçüler/aşkımı süpürmüşler". ♠

17. Carter döneminde Amerika bir yandan nükleer silahlanma yarışını Sovyet ekonomisinin kaldıramayacağı bir seviyeye tırmandırırken, bir yandan da Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ayrılıklara oynadı. Sanırım Polonya ve Macaristan üzerine çalıştılar. Brzezinski bu politikaların mimarı idi. Polonyalı papa seçilmesinde de rolü olduğu söylenir. Meyvesini yedi sekiz yıl sonra Reagan topladı. ♠

18. Merak ettim baktım. Şimdi Tufts Üniversitesinde siyaset felsefesi profesörüymüş. John Stuart Mill üzerine kitap yazmış. Ders konuları güzel. ♠

19. Bkz. *Milliyet* 18.01, 8.02, 9.02.1985. Metin ve tasarım olarak bence birer reklam şaheseridir. ♠

20. Bkz. *Milliyet* 15.02.1985 ♠

21. Hrant Dink 2004 yılı Şubat ayında "uyarı" maksadıyla çağrıldığı İstanbul vali yardımcısının makamında, kimliği belirsiz bir erkek ve bir kadın görevli ile karşılaştığını anlatır. Erkek toplantı boyunca sürekli konuşurken kadın susar. ♠

22. Soner Yalçın, *Bay Pipo: Bir MİT Görevlisinin sıra dışı Yaşamı,* 1999. ♠

23. Orgeneral Işık Koşaner 2008'de Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini teslim alırken yaptığı konuşmada, "Küresel güçler tarafından kurgulanan ve ülke içi medya, bazı akademik ve sermaye çevreleri ile sivil toplum örgütleri içine yuvalanan **postmodern** bir tabakanın oluşturduğu propaganda ve etki ağı; ulusal birlik, ulusal değerler ve güvenlik parametrelerinin zayıflatılması ve çözülmesi yönündeki gayretlerini sürdürmektedirler," şeklinde bir görüş ifade etmişti. Parodi değil, gerçek. ♠

24. Haznedaroğlu'nun adının Kahramanmaraş'ta sıkıyönetim komutanı olduğu 12 Eylül döneminde işkence işlerine karıştığı o dönemde de söylenirdi. Söylentilerin basına yansımasından sonra paşa, *Radikal* gazetesine ayrıntılı bir röportaj verdi. Bkz. *Radikal*, 1 Mayıs 2011. ♠

25. Bkz. *Nokta*, 15.08.1987. Bakanlık genelgesi hakkında *Cumhuriyet*, 16.09.1987, sf 16. ♠

26. Bkz. Thomas Goltz, *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-rich, War-torn, Post-Soviet Republic*, M.E.Sharpe 1999. Olağanüstü yetenekli fakat aynı ölçüde akıl ve izan yoksulu bir yazarın, hezeyan ve deha karışımı eseridir. Okumaya değer. ♠

27. Resim için Almanca Wikipedia'da *Stift Sankt Florian* maddesine bakınız. İngilizcesi daha zayıf. ♠

28. İlk Karadeniz kitabım, 1989'da Boyut'tan çıkan *Zoom-in Black Sea*'dir. Sadece İngilizcedir. Amatör işidir ama bunca sene sonra halâ taparcasına sevenleri çıkar arasıra. ♠

29. Sevan Nisanyan, *The American Express Pocket Guide to Athens and the Classical Sites*, Mitchell Beazley Publishers, London 1992 ve 1994. ♠

30. *American Express: Vienna and Budapest* (Mitchell Beazley 1993); *American Express: Prague* (Mitchell Beazley 1994). Dizinin Amerikalılara satıldığı günlere denk gelen Moskova-Petersburg kitabı basılmadan kaldı. ♠

31. *Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Welsh Dili Eğitim Programı) için bkz. *http://en.wikipedia.org/wiki/Welsh_medium_education* ♠

32. O kitapta Napolyon harplerinde Ruslara esir düştükten sonra Mingreliya beyinin aşçısı olan Fransızın hikâyesi vardır, ömre bedel. ♠

33. Bahsedilen olay yanılmıyorsam 18 Kasım 1990'da Goris ve Kafan'a saldıran Azerilerin, Ermeni milis kuvvetlerince püskürtülmesi olmalı. Tiflis yolculuğumuzun tarihi 10 Aralık 1990. ♠

34. Sonradan öğrendim, heavy metal hareketinin bir tür kâbesiymiş, her yerden gelen olurmuş. Metalin babası sayılan *Krokus* grubu Solothurn'da bu atölye/hangar/gece kulübünde doğmuş. ♠

35. Bir gün önce Kutais yakınında, dünyanın galiba en güzel yerlerinden biri olan Gelati Manastırını ziyaret etmiştik. Oradayken Müjde'ye 11. yüzyıl azizlerinden Arsen İqaltoeli'nin hikâyesini anlattığımı hatırlıyorum. Aristocu filozof ve hocadır; Ermeni kilisesine karşı Rum kilisesini savunmuştur. Belki de o gün filizlendi oğlanın adı. ♠

36. *Odysseia* 10.212 v.d. ♠

37. Hürriyet, 27 Temmuz 2008. ♠

38. Özgün Le Normant & Nicolle (Paris 1814) basımında sf. 90, çeviri benim. Online gallica.bnf.fr altında. ♠

39. A.g e. sf. 78. ♠

40. Sorulardan biri Kürt meselesi hakkındaydı. 2008'de kitabı basarken o soruyu çıkardım. Ellibir kaldı. ♠

41. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, ed. Halacoğlu, Çağrı Y. 1980. Abdülhamid'in talebi üzerine Cevdet Paşa'nın tarihi konulara dair yazdığı layihaları içerir. Fırka-i Islahiye ile Kozan tedip harekâtını anlattığı dördüncü cüzdan tasvir ve analiz incileriyle doludur. ♠

42. **Ian Worrall Gökçeovacık köyündeki Huzur Vadisi'nin yaratıcılarından biri idi. Artık orada değilmiş.** *www.huzurvadisi.com* ♠

43. **Gaziantep Anadolu Evleri,** *www.anadoluevleri.com***.** ♠

44. Giresun Kalesinden söz ederken “Milli Mücadele yıllarının Abdullah Çatlı’sı Topal Osman Ağa’nın mezarı burada. Yaşam öyküsüne ait anekdotları herhangi bir Giresunludan öğrenmek mümkün,” demiştim. “Laf etme” olarak algılamışlar. Sevan Nişanyan, *Meraklısı için Karadeniz,* Boyut Yayınları (ilk basım 2000), sf. 83. ♠

45. “Anadolu’nun muhtemelen en tutucu kasabası. Hemen tüm kadınlar, vücudu tepeden tırnağa örten kahverengi çuval modasını izliyorlar. Ara sokaklara yabancı araba girince kadın-kız apar topar kaçışıyorlar. İçkili lokanta yok. Afganistan gibi bir yer.” A.g. e. sf. 117. ♠

46. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ (2008-2010), her vesileyle kamera önüne çıkıp ileri geri tehditler savurmasıyla ünlüydü. Sonradan hapse girdi. ♠

47. “Ruh halimin güvercin tedirginliği” Hrant Dink’in devlet görevlileri tarafından düzenlenmiş bir suikast sonucu öldürülmesinden dokuz gün önce *Agos*’ta çıkan yazısının başlığıydı. Yazının sonu şöyle:
“Muhtemelen 2007 benim açımdan daha da zor bir yıl olacak. Yargılanmalar sürecek, yeniler başlayacak. Kim bilir daha ne gibi haksızlıklarla karşı karşıya kalacağım? Ama tüm bunlar olurken şu gerçeği de tek güvencem sayacağım. Evet kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz. Güvercinler kentin ta içlerinde, insan kalabalıklarında dahi yaşamlarını sürdürürler. Evet biraz ürkekçe ama bir o kadar da özgürce.” ♠

48. *Sözlerin Soyağacı*, 1. basım, Adam Yayınları 2002, sf. vii. Üçüncü basımdan sonra bu bölümü kaldırdım. ♠

49. Kuran, Davut’a bir de peygamberlik atfeder, ama Tevrat’ta öyle bir şey yoktur. “Nebi”lik mesleğinin icadından kaç kuşak önce yaşamıştır. ♠

50. 3 Kasım 1996'da Susurluk'ta meydana gelen kazada bir üst düzey polis görevlisi (Hüseyin Kocadağ) ve yıllardan beri aranan bir terör suçlusu (Abdullah Çatlı) ölmüş, aynı otomobilde bulunan bir milletvekili (Sedat Bucak) yaralanmıştı. Türkiye yıllarca bu kazayla çalkalandı. Bu kişilerin o yıllarda işlenen çok sayıda faili meçhul cinayetin örgütleyicileri olduğu anlaşıldı. ♠

51. Haluk Kırcı 1978'de Bahçelievler'de TİP'li yedi öğrencinin öldürülmesi davasında yedi kez idama mahkûm edildi. 1980'de yakalandı, 1991'de şartlı tahliye edildi. "Yanlış tahliye" gerekçesiyle 1996'da yeniden tutuklandı. Firar etti. 1999'da yeniden yakalandı. 2004'te yeniden "yanlışlıkla" tahliye edildi. 2005'te Ukrayna'da yakalanıp yeniden hapsedildi. 2010'da tahliye edildi. "Yanlış tahliye" gerekçesiyle 2011'de yeniden hapsedildi. ♠

52. Ayhan Çarkın, Oğuz'un en yakın arkadaşıydı. 2011'in Nevruz günü, kendi ifadesine göre "ani bir vicdan muhasebesi" sonucunda, büyük bir Kürt mitingi önünde kürsüye çıkarak suçlarını itiraf etti. Onbeş yıldan sonra Susurluk dosyasının yeniden açılmasına önayak oldu. Çarkın bu sırada gazetelere verdiği demeçlerde, kendisinden önce Oğuz Yorulmaz'ın itirafa hazırlandığını fakat bu nedenle Bursa'da öldürüldüğünü ileri sürdü. ♠

53. "Arnavut Sami" lakabıyla tanınan Sami Hoştan'ın bir dönem Batı Avrupa'da eroin ticaretinin kilit adamı olduğu iddia edildi. Susurluk davasında "cürüm örgütü oluşturmak" iddiasıyla dört yıl hapse mahkûm edildi. ♠

54. Yıldırım Türker, "Katilin Dokunulmazlığı", *Radikal* 29 Nisan 2002. ♠

55. İsmail Türüt adlı şaklaban 2007 Eylülünde piyasaya çıkan 'Plan yapmayın plan' adlı şarkısında Hrant Dink'in katillerini öven sözler sarfetmiş, bundan ötürü liberal ve Ermeni-dostu çevrelerin büyük tepkisini çekmişti. O dönemde paylaştığım bir yazıda, keşke Ermeni bir avukat çıksa da bu adamın mahkemede savunmasını üstlense gibi bir fikir ortaya attım. Katılan olmadı tabii. ♠

56. Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford UP 1972. ♠

57. Bkz. Elisabeth Murray, *Caught in the Web of Words: James Murray and the Oxford English Dictionary* Yale University Press 1977. ♠

58. Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü*, ilk basım Adam Yay. 2002, 5. basım Everest Yay. 2011. ♠

59. Marcel Erdal, *Old Turkish Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, vol. I & II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991. ♠

60. Sevan Nişanyan, *Ankara'nın Doğusundaki Türkiye: Meraklısı için Gezi Rehberi*, Boyut Yay. 2006. ♠

61. Vartenik "güllük, gül bahçesi" demektir. Eğin yöresindeki tüm köy isimleri gibi Ermenicedir. ♠

62. Nitekim, aradan geçen beş yıla rağmen, bugüne dek kimse açıkça isim ve rütbe telaffuz etmeye cesaret edemedi, Hrant'ın arkadaşları ve bilumum sevenleri dahil. ♠

63. 1 Mayıs 2007'de TC Anayasa Mahkemesi cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılabilmesi için Meclis'te üçte iki toplantı nisabı gerektiğine hükmetmişti. Dünya hukuk literatürüne geçecek bir mantık kararmasıydı. ♠

64. Radikal, 21.02.2012. ♠

65. *Taraf*, 20.01.2011: "Balyoz'un ölüm listesi Gölcük'te bulundu (…) Gölcük'teki Donanma Komutanlığı'nda bulunan belgeler 'Balyoz Darbesi'nin suikast planlarını ortaya koydu: Dink, Mahçupyan, Bartholomeos, Nişanyan, Mutafyan hedefteydi. (...) Altı no'lu çuvaldan çıkan belgelerde 2007'de silahlı saldırı sonucu öldürülen Hrant Dink'in 2003 yılından beri "hedef şahıs" olduğu belirlendi. Azınlıkların fişlendiği ORAK Planında tahrip ve bomba imha kursu alan üç jandarma personelinin hedefinde iki Ermeni gazeteci daha var: Etyen Mahçupyan ve Sevan

Nişanyan.” ♠

66. Aksoy’un Kars Belediyesi için yapmaya başlayıp – diğer tüm eserleri gibi – yarım bıraktığı dökme beton abide taslağının belediyece yıkımına karar verilmiş, 8.01.2011’de başbakan Erdoğan “ucube” diye nitelendirdiği eserin yıkımına destek vererek Türkiye’nin aydın sayılan çevrelerinin tepkisini toplamıştı. Başbakanın bu konuda haklı olduğunu hep savundum. Eserin estetik, ideolojik ve ahlaki düzeydeki çirkinliği bir yana bırakılsa bile, eser sipariş eden kuruluşun yapılan işi beğenmeyerek çöpe atma hakkının tartışılamayacağını düşünüyorum. Yaptığın işin beğenilmemesine tahammülün yoksa ısmarlama iş yapmazsın, olur biter. ♠

67. Sonunda altmışbin lirayı geçti, ama olsun, niyet önemli. ♠

68. Yunancası ΣΗΒΑΝ ΕΠΟΙΗΣΕΝ ΜΝΗΜΟΝΕΥΣΑΤΕ, Ermenicesi ՇԻՆԵՑ ՍԵՒԱՆ ՆՇԱՆԵԱՆ Ի ԹՎ ՌՆԿԲ ՅԱՄԻ ՏՆ ՍԺԲ. ♠

69. Auguste Rodin’in sözü, benim değil. ♠

70. Zeki el-Arsuzi olacak hatırlayamadığım isim. ♠

71. Savunma Bakanı Vecdi Gönül’ün, TC’nin temelinde yatan ırkçı ve soykırımcı zihniyeti veciz bir şekilde özetleyen sözleri şöyleydi (11 Kasım 2008, gazeteler):
“Bugün eğer Ege`de Rumlar devam etseydi ve Türkiye’nin pek çok yerinde Ermeniler devam etseydi, bugün acaba aynı milli devlet olabilir miydi? Bu mübadelenin ne kadar önemli olduğunu size hangi kelimelerle anlatsam bilmiyorum, ama eski dengelere bakarsanız, bunun önemi çok açık ortaya çıkacaktır. Bugün dahi Güneydoğu`da verilen mücadelede bu nation building’de kendilerini mağdur sayanların katkısını, özellikle tehcir sebebiyle mağdur sayanların katkısını reddedemeyiz.” ♠

72. Google Earth’te 40° 31’ 36’’ kuzey, 43° 37’ 51’’ doğu. Bakmadan coğrafyayı anlamak zor. ♠

73. Ayrıntılı bilgi ve resimler için bkz. *http://www.virtualani.org/horomos/index2.htm.* ♠

74. Y*eni Asır,* 14.08.2010 ♠

75. *Yeni Asır,* 23.08.2010 ♠

76. *Yeni Asır,* 6.11.2010 ♠

77. Y*eni Asır,* 7.11.2010 ♠

78. *Yeni Asır,* 20.01.2011 ♠

79. 25.02.2011, gazeteler. ♠